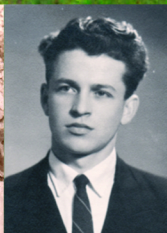

Микола Гушул

РОЖНІВ І РОЖНІВЧАНИ

ІСТОРИКО-МЕМУАРНИЙ НАРИС
П'ЯТИ ПОКОЛІНЬ

Микола Гушул

РОЖНІВ І РОЖНІВЧАНИ

ІСТОРИКО-МЕМУАРНИЙ НАРИС
П'ЯТИ ПОКОЛІНЬ

Київ – Косів – Рожнів

2010

Микола Ґушул

Микола Гушул

*Мої натхненниці і вірній
супутниці життя – Лідочці*

РОЖНІВ І РОЖНІВЧАНИ

ІСТОРИКО-МЕМУАРНИЙ НАРИС
П'ЯТИ ПОКОЛІНЬ

Київ – Косів – Рожнів

2010

УДК 94(477.86) “ХІХ”

ББК 63.3(4Ук-Іва)Рожнів

Г93 Микола Гушул «Рожнів і рожнівчани. Історико-мемуарний нарис п'яти поколінь.» – К.: Видавництво «Світ Успіху», 2010. – 408 с.: ил.

На базі архівних матеріалів, опублікованих і неопублікованих рукописів, спогадів людей різного віку і власних спогадів, через долю однієї родини простежується доля села Рожнова, Покуття й України від давніх часів до сьогодення.

Автор навчався у Львові, живе в Києві і доторкається у своїх спогадах різних аспектів життя суспільства в часи, про які веде розповідь. Зосереджує свою увагу на найцікавішому, пише про вражаючі масштаби репресій радянських каральних органів, починаючи з 1939 року, про рожнівських вояків УПА та їхню боротьбу, про останнього рожнівського повстанця, який легалізувався (вийшов із підпілля) аж у 1964 році, про визначних людей Рожнова. Книжка закінчується оптимістично – розділом «Рожнівчани сміються».

Видання розраховане на широке коло читачів.

ISBN 978-966-8352-45-4

Літературні редактори – М. В. Гуць, А. А. Пилипенко

Музичний редактор – Ю. Б. Бель

Дизайн – М. В. Гушул, А. В. Легейда

Верстка – А. В. Легейда

Світлина панорами села на обкладинці – Ю. Т. Магдича

ISBN 978-966-8352-45-4

© «Світ Успіху», 2010

© М. В. Гушул, 2010

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановний читачу!

Думка про написання цієї книжки народилася не випадково. З дитячих літ я любив слухати всілякі розповіді старших людей. У часи мого дитинства не було ні радіо, ні телебачення, ні електричного освітлення. І якщо жінки мали завжди, навіть довгими зимовими вечорами, багато хатньої роботи, яку ніколи не можна було переробити, то чоловіки, погодувавши і напоївши худобу, мали вечори вільні та сходились до когось одного або другого сусіда поговорити. Дуже часто збиралися в нас. Говорили про всяку всячину, а найбільше оповідали різноманітні бувальщини. Часом розповідали про різні привиди, як на них нападав блуд, як він довго їх водив не туди, куди їм треба було, і чим це все закінчувалося. Я тоді довго не міг заснути. Часом і мені ввижались всякі привиди. Пам'ятаю, як одного пізнього вечора я вийшов з хати і остовпів. Усе було залите яскравим срібним місячним світлом. Та таким яскравим, що мені здалося, що такого раніше ще не бачив. Я вийшов на вулицю і роздивлявся до дрібниць знайомі мені дерева, луги, річку, але тепер вони були іншими, якимись таємничими, казковими.

Раптом бачу, як іде баба Митриха (Дмитриха) в самій білій довгій сорочці і тягне по землі свою опинку (в ті часи жінки носили її замість спідниці). Я багато разів бачив Дмитриху, як вона йде зі свого городу додому (жила по сусідству через одну хату), але завжди була, звичайно, одягнена. Думаю: хтось із молодих, може, є на городі, але чому так пізно? Оглядаюся — немає нікого. Подивився, де була баба, — баби немає. Я аж підійшов за нею, але баба щезла. Тоді я перехрестився і пішов спати.

Найближчою сусідкою у нас була вуйна (у нас старших людей називають вуйна і вуйко) Аниця (Анна). Десь після війни до неї «пристав» (так у нас казали, коли чоловік з жінкою жили «на віру», без шлюбу чи реєстрації одруження) Никола з Косова (у нас кажуть не Микола, а Никола). Це був високий статний чоловік, флегматичний, з повільними руками і дуже «скупою» мовою. Здавалось, що над кожним словом він роздумував — сказати його чи ні. Тож оцей Никола був великим майстром розповідати казки. І ніколи він не повторював казку двічі, хоч його часом і просили. Казки були зі всякими жахами. Коли він розказував казку, волосся в мене ставало дибки, а в хаті була така тиша, що чути було, як б'ється серце. Час від часу він зупинявся і довгенько мовчав. Тоді мама питала: «То що було даліше, Николо?» Ще трохи помовчавши, Никола продовжував.

Тепер я так думаю, що він сам складав ці казки і зупинки йому потрібні були для того, щоб придумати продовження казки. На жаль, ні однієї казки я не запам'ятав.

Мати Николи була, мабуть, полькою і освіченою людиною, бо привезла до вуйни Аниці велику бібліотеку. Хата у вуйни Аниці була маленька,

розмістити книжки було ніде, тому їх викинули на під (на горище). Коли господиня бібліотеки померла, вуйна Аниця вирішила здати книжки на макулатуру (була неписьменною) і запропонувала мені з братом Володимиром вибрати собі книжки, які нам сподобаються. Я тоді вчився в четвертому чи п'ятому класі, а брат на клас менше. Ми побачили гору книжок у дорогих червоно-коричневих обкладинках, тиснених золотом, але всі вони були польською або німецькою мовами. Декілька були французькою (ми вивчали французьку з третього класу). Українською мовою ми знайшли одну книжку — Роні Старшого «По вогонь». Ми забрали цю книжку, і вона в мене є до цього часу. Крім того, ми там знайшли розкішний кольоровий атлас чи посібник з гінекології. Кожна ілюстрація в ньому була захищена аркушем тонкого прозорого матового паперу і була на цілу сторінку. Таке ми бачили вперше.

Вуйні Аниці я сказав, що книжки польською і німецькою мовами і вони нам не потрібні. Виявилось, що книжки на один віз не помістилися і збирачеві макулатури довелося приїжджати ще раз. Так загинув скарб, який людина збирала протягом всього свого життя, який зберегла під час трьох воєн, перевозила за собою при переїздах, і який був знищений знічев'я в мирний час. І вже через якихось 7—8 років, під час навчання у Львівській політехніці, я вивчив польську мову і не один раз із боєм гадував ту купу книжок...

Тепер повернемося до ідеї створення цієї книжки. Та спочатку про прізвище Гушул.

Із уведенням нового правопису за радянських часів букву «г» ліквідували (не знаю тільки кому це було потрібно) і замінили її буквою «ґ». Усіх записали Гушулами. А тепер, коли буква «г» в українському правописі відновлено, будемо нею користуватися, і прізвища будемо вказувати так, як вони звучали і писалися до того — Гушул, з наголосом на першому складі.

Розповідаючи друзям і дружині різні випадки зі свого життя і життя нашої родини, мені не раз казали, що про це варто написати і видати книжку. Особливо — моя дружина Ліда. Певний досвід у мене був. У 1970 році вийшла моя фольклорно-етнографічна праця «Покутське весілля», яка ввійшла у двотомник «Весілля», підготовлений і виданий Інститутом мистецтвознавства фольклору та етнографії Академії наук України (Київ: Наукова думка, 1970 — Т. 2). У 2002 році я видав монографію «Будівлі Покуття» (Косів: Писаний Камінь, 2002).

Років із десять тому я довідався, що хтось із моїх односельчан написав історію села Рожнова. Мої спроби відшукати її були марними, бо тих, які її читали, просили нікому не розказувати, в кого вона знаходиться. Це мені видалось дивним тому, що кожен автор прагне, аби його творіння прочитало якнайбільше людей. Розв'язка була неочікуваною. Одного разу, коли я гостював у Рожнові, мій рідний брат Володимир сказав мені, що у Василя Мацка є рукопис історії Рожнова, який він узяв у когось почитати. Тут же сідаємо в машину і їдемо до нього. Вітаємось, кажемо,

чого прийшли. Показує. Читаю і очам своїм не вірю: «Автор цього опису є Мацко Федір Онуфрійович, житель села Рожнова. Родився 17.05.1907 р. Описую історію свого рідного села, в якому вже живу 83 роки». Прошу дати прочитати — відповідь негативна. Власниця рукопису, дочка Федора Мацка Орія, просила нікому не давати рукопис, бо може загубитися. Погоджуюсь з цим аргументом і пропоную своїми силами зробити електронну версію рукопису. А коли рукопис буде в комп'ютері і на дисках, то навіть якщо з рукописом щось станеться, можна буде будь-коли його відновити. З цими аргументами пан Василь погодився, і я забрав рукопис.

І тільки, коли я прочитав його, зрозумів, чому рукопис стільки років переховували. Там, наприклад, описується такий факт. На трудовень, який можна було заробити за два робочих дні, в колгоспі давали 200 гр. відсіву пшениці. Автор, будучи головою колгоспу і маючи найбільшу кількість трудовнів, заробив за рік 60 кг відсіву пшениці. Скажіть мені, чи треба кращої агітації проти радянської влади? Тому Ф. Мацко не оприлюднював свою роботу, бо боявся, мабуть, не так за себе, як за своїх рідних і близьких, що могли мати через це прикроші.

Історія виявилася дуже цікавою. А коли я прочитав дві останні сторінки, які Федір Онуфрійович написав, будучи зовсім сліпим, коли йому було майже 90 років, мені сльози навернулися на очі, і я вирішив, що цю роботу Великого Подвижника я опублікую, навіть якщо доведеться це зробити своїм коштом. Така нагода появилася. 5 жовтня 2008 р. Рожнів святкував своє 600 річчя. А 4 жовтня побачила світ «Історія села Рожнова» Федора Мацка [1].

Ось що пише Федір Мацко у своїх спогадах про себе і про походження роду Мацків:

«У сиву давнину до Рожнова зайшов чех, який у пана — поміщика Задоровича служив економом. Цей чех називався Томаш Мачько, але пан називав його Мацком. Цей чех був парубком. Томаш Мацко оженився із дівчиною українкою і збудував хату, яка була під номером 26. Хата була з дерева, крита соломомою. Томаш Мацко мав сина Дмитра, Дмитро — Михайла, а Михайло мав синів Івана, Грицька, Онуфрія і дочок Матрону і Палагну».

Опустимо ту частину спогадів, де йдеться про долю братів і сестер Онуфрія, батька Федора Мацка. Відзначимо тільки, що сім'ї були багатодітними. Наприклад, у Грицька Мацка тільки від першої дружини було 20 дітей.

Федір Мацко

«Тепер опишу Вам про мого тата Мацка Онуфрія Михайловича. Мій дедя (тато) Онуфрій народився 1870 року. Онуфрій мав двох жінок, бо по-вдовів був. Мав 12 дітей від обох жінок. Це були мої брати і сестри. Перша його жінка Параска, дочка Юраха Федора і Анни, мали дітей: Николая, Павла, Дмитра, Василя, Михайла, Федора і Марію.

Друга жінка Марія, дочка Семена і Калини, мали дітей: Анничку, Їленку, Івана, Грицька і Катерину. Така була наша рідня.

Онуфрієву жінку Параску, мою рідну маму, я не пам'ятаю, бо коли вона померла, я мав всього 2 роки і 9 місяців. Померла мама у березні 1910 року. Найстарший її син, а мій брат Дмитро, мав 15 років, а наймолодша дочка Марія мала 3 місяці.

Тато Онуфрій був змушений женитися вдруге, бо були малі діти, треба варити їсти, прати, і господарство без жінки нічого не вартує. Крім того, вдівець, у 40 років ще і потребує жінки. Та біда була в тому, що за 40-річного вдівця, та ще з купою малих дітей, ніхто не «розбігається» віддати дочку заміж. Онуфрій не був багатим, але не був і бідним. Мав 5 моргів поля (1 морг — 0,56 га), худобу, коні, сам був дуже завзятим до роботи, горілку не пив, був здоровим, високого росту, фізично сильним, дуже нервовим, але розумним.

На Чаплинцях коло Філіпів жив Радиш Максим. Це був небагатий чоловік, мав коня і воза, постійно возив з Коломиї до Рожнова жидам до їх склепів різні товари — і це був його заробіток.

У Радиша Максима був син Семен. Він одружився з дівчиною Килиною, і у них були діти: Марія, Ірина, Михайло, Катерина, Їленка і Василь. Семен жив дуже бідно, любив випити. У Семена і Килини були всі дівчата фajnими (гарними), та, на жаль, бідними. Мало мали поля у віно, а хто був бідним, то хоч і «потрібний» (працьовитий), але оженитися чи вийти заміж — справа була нелегою. Ніхто не брав бідних. Багацька дівка, хоч була як макогін, але за неї хлопці билися, бо вона мала поле-землю.

Крім того, молодята бідні чи багаті у ті часи не одружувалися по своїй волі чи любові. Дітей своїх одружували батьки. Деякі молодята зроду не бачилися або, хоч і бачилися, але одне одному не сподобалися — це не мало значення. Якщо батьки сказали синові чи дочці, що вони повинні одружитися з дочкою чи сином такого-то газди, то іншої ради не було. Це був святий закон. Уже по їхньому весіллю, якщо їм пощастило і одне одному сподобалися — то добре. Але як не сподобалися — то до їхньої смерті сварка, бійка, плачі, нарікання і горе.

Семен Радиш примусив свою чотирнадцятилітню дочку Марію віддатися за багатого вдівця Онуфрія, і так восени 1910 року Марія нам стала другою мамою. Коли мій дедя оженився вдруге, я пам'ятаю, бо коли її вночі привезли до нас, вона дала нам по жмені цукерок. А цукерки тоді для нас була велика розкіш.

Рано тато нам сказав: «Оце, діти, є ваша неня. Маєте називати її ненею. Хто скаже інакше — того буду бити нещадно. Так ми усі і називали її. Лише брат Дмитро називав її Марусею. За це тато бив його, але він

категорично заявив, що він ніколи не скаже їй нене, бо він є старшим від неї на один рік».

Знову опустимо спогади Федора Мацка про його рідних сестер і братів. Наведемо тільки спогади про уже згаданого брата Дмитра.

«Дмитро мав до науки великий природний дар. У Рожнові закінчив 7 класів і дуже хотів піти до гімназії, але тато не міг утримувати сина в науці, бо це дорого коштувало.

У 1912 році він їде у Канаду. Вчиться ще 8 років. Знав 18 мов світу (володів мовою і письмом), був великим математиком, працював головним бухгалтером Державного Банку. Мав дві жінки. Перша була лікаркою. Розбилася «на тріски» у їхній автомашині (їхала одна). Друга жінка була медичною сестрою. Дітей не мав із жодною. Міг мати дітей, але не хотів їх мати. Казав, що на світ родити мучеників, які вічно повинні боротися за існування на землі, не треба. Жив 44 роки. Помер у Канаді.

У мене також був дар до науки, але життя все продиктувало по-своєму».

Народився Федір Мацко 17 травня 1907 року. У школу пішов у 1913 році й закінчив тільки перший клас. Влітку вибухнула Перша світова війна. Після війни батьки в школу не пустили, бо треба було допомагати в господарстві. Всього іншого він досяг самотужки. Як автор пише сам про себе, що, по суті, він є самоук. Багато читає, є членом товариства «Просвіта», а згодом його вибирають головою читальні «Просвіта» у парафії Стеблицька, де він головував аж до закриття її радянською владою у 1939 році.

З війни повернувся інвалідом, працював головою колгоспу, бригадиром. Все своє свідоме життя збирав матеріали з історії Рожнова, а завершив рукопис 2 серпня 1992 року, коли йому було 85 років. Зацікавленість згаданою книжкою читачів, навіть таких, які ніколи не були в Рожнові, підтвердила, що писати й видавати такі книжки доцільно й потрібно. Отож рішення прийнято — буду писати спогади, і допоможи мені в цьому, Святий Боже.

З самого початку хочу звернути увагу на те, що у тексті будуть зустрічатися діалектизми, які я не хотів оминати. На захист такого рішення процитую з цього приводу думку відомого публіциста й науковця Івана Дзюби: «Таке враження, що українці всю свою історію воюють із власною мовою — той з діалектизмами, той з архаїзмами, той з неологізмами, той з русицизмами, той з полонізмами, той з германізмами, той зі старо-слов'янїзмами — тобто, в результаті, з повносуцністю української мови, з її здатністю все засвоїти, все переварити і зробити власним багатством, як це зробила російська мова, а ще більше — англійська, в якій чого тільки не намішано, а стала найпотужнішою в світі, з найбагатшим словником... А в нас... навіть великому письменникові не вільно поводитися згідно з власним мовним і естетичним чуттям.

... Обскубуємо і обрубуюмо національну мову до «правильного літературного стовбура!» (Іван Дзюба. Спогади і роздуми на фінішній прямій. — Київ: Криниця, 2008, с. 269).

БАТЬКИ ТА ЇХНІ РОДИНИ

РОДИННЕ ГНІЗДО

До батьків ми зверталися «татусю», «мамусю» і, як і всі у нас, — «на ви». Звертання «татусю», «мамусю» збереглося аж до старших класів школи. Пам'ятаю, як одного разу, коли я вже заглядав на дівчат, у присутності однієї із них я звернувся до тата «татусю». Вона так здивовано на мене подивилася, що я надалі в присутності чужих людей почав звертатися «тату», «мамо». Але «на ви» ми зверталися завжди. І думаю, що в цьому є великий сенс. Наведу такий приклад.

Моя дружина Ліда з Черкащини, і в них було прийнято до батьків звертатися «на ти». Це я зауважив для себе з перших годин знайомства з батьками дружини. Це мені не сподобалося. Я висловив свою думку дружині — і вона почала звертатися до своїх батьків «на ви». Через якийсь час сталася суперечка між Лідиними батьком і бабусею. Ліда прийняла сторону бабусі, але сперечатися з батьком «на ви» ніяк не могла. Ліда потім розказувала, що тільки тоді, коли вона через якийсь час не витримала і перейшла «на ти», батько від несподіванки зразу ж замовк. Єдине, на що він спромігся — сказав: «О! Так ти вже і «на ти» перейшла?», розвернувся і пішов. Очевидно, що цей випадок промовисто говорить про перевагу шанобливого звертання «на ви» у порівнянні з панібратським звертанням «на ти». Наші діти, незважаючи на те, що виросли і виховалися у Києві, також до нас звертаються «на ви».

Тато народився у багатодітній сім'ї Микити Гушула і був сьомою дитиною (всіх дітей було десятеро). Дід Микита був добрий господар (як у нас кажуть — поредний газда), мав ґрунт (землю) не тільки в Рожнові, а й у Рожполі (Рожнівські поля, за 30 км. від Рожнова), тому було що дати дочкам і синам на віно (придане). Обійстя (подвір'я) було розміром десь приблизно 150 x 80 метрів. Від дороги і з північного боку воно було обсажене столітніми смереками і знаходилося за 80—100 метрів від річки Рибниці. При в'їзді ліворуч була стайня на два відділення: одне — для корів і телят, друге — для коней і лошат. Недалеко від стайні була комора, куча для свиней, курник для птиці і криниця (щоб близько було носити воду худобі). Праворуч, знову ж таки недалеко від стайні з тої ж причини, стояла стодола.

Стодола в нас була дуже велика. Будував її ще дід Микита. Він був не бідним селянином і повинен був мати приміщення для зберігання урожаю. Це була споруда з чотирисхильним дахом без перекриття з розмірами десь 12 x 10 метрів, з високою і широкою брамою, в яку, в разі негоди, могли в'їхати коні з возом, навантаженим снопами пшениці чи сіна. Дах стодоли був покритий соломою. Для покриття даху завчасно виготовляли плескачки. Для цього брали обмолочені житні снопи і видергували на спеціальних дергівках (вичісували поламани і

Мої батьки Катерина і Василь Гушули

«Пройшло дитинство все моє ось тут...»

заплутані стебла). Житні снопи використовували тому, що сухі стебла жита твердіші й довші за пшеничні та були довговічнішими.

Дергівка являла собою товсту дошку, в яку були набиті два пучки загострені до верху штирів. Один пучок штирів був набитий рідше і з високих штирів, а другий — густіше і з менших штирів. Сніг видергували спочатку на рідких штирях, а потім на густіших. З видерганих снопів в'язали маленькі снопики, ділили їх наполовину і перекручували на перевеслі на 360 градусів, — виходило два маленькі снопики, зв'язані перевеслом. Кінці перевесла заправляли між снопики — і плескачка готова.

До лат даху плескачки прив'язували солом'яними перевеслами шар за шаром, починаючи знизу. Кожний наступний шар плескачок зміщували на половину плескачки для кращого перекиття. Одна плескачка з довгої житньої соломи перекривала своєю довжиною не менше трьох лат (з таким розрахунком їх набивали). Потім стріху під шнурок підстригали — і виходила надійна, по суті тришарова солом'яна покрівля.

Дахи будівель робили гостроверхими, чотирисхильними. На такому даху не затримувався сніг, з нього швидко стікала дощова вода, він не глибоко промокав, швидко висихав і був довговічним. На «коньку» даху робили солом'яну шапку і закріплювали її за допомогою хрестовини з вербових кілків, збитих зі змішеним до верху центром. Такі дахи служили 50 і більше років. Для збільшення довговічності даху з печі часто випускали дим під дах хати, і він виходив не через димар, а через солом'яну покрівлю даху (так звані курні хати). При цьому дах швидко висихав, не пошкоджувався мишами і всякими хробаками і значно подовжувався його строк служби. Крім того, на задимлене горище ніколи не залітали комарі і різні мухи, тому на ньому можна було будити (коптити) сало, м'ясо, яблука, сливи, груші (сушениці). І в них ніколи не заводилися черв'ячки, міль і всяка інша погань. Все це було дуже важливим в ті часи, коли консервування ще не було поширеним і таким методом можна було запаситися продуктами на цілий рік.

Посередині стодоли напроти брами був тік, на якому молотили снопи. Тік покривали розмоклою і перемішаною в'язкою глиною, і коли вона засихала, він ставав рівним і гладким. На нього накладали назустріч один одному дві сторонці снопів (ряд називався — сторонка) колоссям до середини і молотили вручну ціпами. Молотили спочатку одну сторонку, потім другу, потім перевертали обидві сторонки і все повторювалось. В кінці перевіряли кожний сніп і, при потребі, домолочували кожний окремо.

Справа і зліва від току зберігалися складені необмолочені і обмолочені снопи, сіно, полова. Ми дуже любили стодолу. Там, на високих сволоках, у нас була гойдалка, там можна було гратися в негоду, ховатися і «борюшкатися» в соломі та в сіні. А влітку, коли на дворі тепліло, ми просилися спати в стодолу на сіно, особливо коли ми стали старшими, бо звідти легше було піти погуляти і повернутися в будь-який час. Правда, мама ранком не могла нас добудитися. Але фраза: «Ну, почекайте! Будете ви в мене спати в хаті!» зм'ятала нас з постелі.

Курна гуцульська хата, вкрита драницями

Стара хата в Рожнові (Заріка), вкрита соломомо

Батькам важливо було, щоб ми добре виспались, бо треба було вставати разом зі сходом сонця й допомагати їм виконувати безкінечні роботи. І коли тато побачив, що ми часто ходимо сонні і в'ялі, сказав, що буде нас у stodolі на ніч замикати. Так і робив, але і це не допомагало.

Старший брат Михайло в кутку стодоли акуратно підірвав кілька нижніх плескачок даху — і вже зовні по «вуглу» стодоли (вона була дерев'яна, складена «у вугли») ми спокійно злазили «на волю».

Одного разу вранці до тата прийшов сусід і ми прокинулися від їхньої розмови. Сусід скаржився, що цієї ночі біля черешні маївки (ранній сорт черешні, яка дозріває в кінці травня) йому витоптали город. І він впевнений, що то були ми. Ми завмерли... Бо «знає кіт, чиє сало з'їв». Тато каже: «Цього не може бути, але ходімо подивимось». Ми зразу ж заплющили очі і вдавали, ніби спимо «мертвим сном». Підводить тато сусіда до стодоли, знімає замок, відкриває браму і каже: «Бачите, сусіде, мої хлопці сплять під замком і цього зробити не могли».

Сусід розвів руками, вибачився і пішов. Тато почав нас будити. Ми «з трудом» розплющували очі, солодко потягувались, позіхали — одним словом, як у нас кажуть, «гнали варіята» до кінця. Але по черешні більше не ходили.

Подвір'я було обгороджене плотом (тином). Плоти плели зі спеціально вирощеної для цих цілей вербової лози, так званої «червоної» верби, яка є гнучкою і з довгою лозою. Вирощували її таким методом. З вибраної верби весною зрізали лози товщиною 40—70 мм і довжиною 2—2,5 м і висаджували у вологий ґрунт. Протягом року саджанець дає багато молодих пагонів. Найбільше їх у верхній частині біля зрізу, які й залишали як ростові, а всі інші, що виростили на стовбурі верби, знищували (обламували або обрізали ще молодими). Через кожних 2—3 роки, коли лоза досягала в діаметрі 3—6 см, повністю її обрізали. Товстіші лозини ішли на кілки плоту, а тонші — на плетіння плоту. Перед використанням кілки просушували або звільняли від кори. Цей захід був обов'язковим, якщо пліт городили весною, бо кілки могли пустити коріння і замість плоту виростав ряд верб.

Навпроти стодоли стояла кошниця (у нас це слово вимовляють з наголосом на першому складі). В кошницях зберігали кукурудзу в шульках (качанах). Кошницю теж плели з вербової лози. Кошниця мала розміри в плані 1 х 3—3,5 м, і була висотою 2,5—3 м. Підвалини кошниці клали на закопані дубові стовпчики на висоті близько 50 см, до них прибивали дошки — робили підлогу кошниці. У підвалинах свердлили або видобували отвори, в які забивали прямі рівні обстругані ялинові кілки. Аналогічно свердлили отвори і у платвах (верхня обв'язка кошниці), скріплених між собою. Для збільшення жорсткості конструкції на 2—3 пари кілків надівали бантини — дошки з отворами на обох кінцях, і після цього насаджували платви кошниці. Таку конструкцію заплітали вербовою лозою, залишивши внизу віконце для виймання кукурудзи, робили чотирисхильний дашок над кошницею, в даху кошниці — дверцята для засипання качанів кукурудзи, і кошниця готова.

Кукурудзу в качанах засипали зверху кошниці під самий верх, а виймали знизу через віконце. При цьому кукурудза сама осипалася вниз, доки її не вибирали повністю. У таких кошницях кукурудза була захищена

від вологи і ефективно вентилювалась та просушувалась через отвори стінок, плетених лозою. Не важко помітити, що кошниця — це домашній елеватор для зберігання кукурудзи в качанах.

Зважаючи на широке використання вербової лози в господарській діяльності в Рожнові та інших селах Покуття, верби цінилися часом більше, ніж фруктові дерева. Кількість їх, поряд з іншими матеріальними цінностями, часом вписували до заповітів та шлюбних контрактів.

Усі вище перелічені будівлі складали господарський комплекс. Далі йшов сад, в якому стояла хата. Від господарських приміщень хата була на віддалі 60—70 метрів, подалі від неприємних запахів і набридливих мух. До сорокових років з того саду дожили тільки дві груші — одна щепана з ранніми жовто-червоними солодкими грушами і одна дичка з невеликими жовто-зеленими плодами. Дички (груші, черешні) садили тому, що вони не боялися морозів і спеки, росли висотою 20—30 метрів і жили більше 100 років. Їх вибирали з кращих клонів дикої груші чи черешні. Для цього йшли в ліс у час плодоношення, і коли знаходили грушу чи черешню з добрими, смачними і досить великими плодами — шукали її поросль, викопували і садили її у сад.

Особливістю нашої груші було ще й те, що плоди на ній достигали поступово. Кожний день протягом місяця вранці можна було під нею назбирати пару відер спілих груш, які падали на траву і не розбивалися. Мама сушила їх у печі, досушувала на сонці і насушувала на зиму їх мішками. Ці сушені груші разом із сушеними сливами нам допомогли пережити голод 1947—1948 років та й інші наступні роки після того, як все, а найголовніше — землю забрали в колгосп, і «біда була крайня», як у нас кажуть.

Та повернемося до татової родини. Як уже сказано було раніше, у діда Микити було десятеро дітей: Марія, Микола, Доця (Євдокія), Катерина, Аниця (Анна), Ілена (Олена), Василь, Васюта (Василина), Грицко (Григорій) і від другої жінки — Катерина.

Тепер про кожного з них.

МАРІЯ

Найстарша татова сестра Марія (мені тітка Марія) народилася близько 1878 року. Вийшла заміж за Петра Божака з сусіднього села Новоселиці, мабуть, 1903 року, тобто в рік народження мого тата. У 1904 році в них народився син Михайло, а через три роки в 1907 році, — дочка Параска. Жилося їм нелегко. У 1910 році чоловік тітки Марії поїхав на заробітки до Канади. Через обставини, які будуть викладені нижче в спогадах їх дітей, тітка Марія у 1912 році також виїхала до Канади, залишивши вдома двох дітей віком 8 і 5 років.

Те, що в нас є тітка в Канаді, ми знали від батьків. Зрідка надходили звідти листи, часом і фотографії. З листів ми знали, що вона живе заможна,

має ще двох синів і двох дочок, а також онуків. Одного разу тата викликали в Косів до Комітету Державної Безпеки (КДБ). Виявилося, що з Канади від тітки Марії татові прийшов переказ на 300 американських доларів (тоді навіть у Канаді це були великі гроші). В КДБ татові твердо порадили відмовитися від доларів у «Фонд миру» і зобов'язали написати до Канади листа, в якому він повинен сповістити, що він з сім'єю живе заможнo і в майбутньому вислати йому нічого не потрібно, і що він відмовляється від «всяких подачок». Про це ми, діти, дізналися кілька років пізніше. Мама напевне про все знала, бо вона з татом часто про щось перешіптувалась, але коли хтось з нас заходив у хату, мама казала: «Василу! Хага вуха має!» І тато замовкав. Боялися наші батьки, що ми, діти, можемо розказати комусь щось небажане.

Отже, коли тато повернувся з Косова, сказав мені, що будемо відписувати листа тітці Марії. Він диктував, а я писав. На той час тато працював на свинофермі, мав на відгодівлі 100 штук свиней відгодівельної групи. Про це я знав. Отже, тато диктує: «Живу я добре. Я фермер. Маю 100 штук свиней відгодівельної групи»... В мене, як кажуть, щелепа одвисла. Кажу: «Тату! Що Ви таке кажете? Це ж не Ваші свині!» А він на це: «Ти, хлопче, пиши, що кажу: «Ферма у мене така, як була у пана... (і називає прізвище), а будинок просторий, великий, як у пана... (і знову називає невідоме мені прізвище), яких ти напевне пам'ятаєш з тих пір, коли ти жила ще в Рожнові. Тому прошу тебе не турбуватися і нічого мені не вислати».

Тітка Марія і її чоловік Дебата

Михайло і Параска – діти тітки Марії

Як мені стало відомо через кілька років пізніше, це були найбідніші люди в селі в той час, коли тітка Марія ще дівчиною жила в Рожнові. Після цього листа тітка Марія нам більше нічого не висилала й листів не писала.

Тепер повернемося до того, з-за яких обставин тітка Марія виїхала до Канади.

ПРАВДА ВІД СИНА МИХАЙЛА

(за оповіддю внука Миколи і записана правнучкою Орисею)

«Були важкі часи, коли одружилися дід Петро з роду Божаків і баба Марія з роду Гушулів. Народилися в них син Михайло і дочка Параска. Роботи в той час не було, заробітків ніяких, тому в 1910 році дід Петро разом з сусідом Федором Божаком поїхали в Канаду на заробітки, залишивши вдома дружину Марію і двоє дітей. Михайлові було 8 років, а Парасці — 5 років. Родичів діда Петра вже не було, але була ще баба гуцулка, що служила в них. Це була зовсім чужа жінка. Розказував дедя (у нас батьків називали дедя і неня, рідше — тато і мама), що дід Петро робив у Канаді й посилав додому гроші на утримання дітей, а в той час баба Марія вже зустрічалася з вїйтом (головою села) Книшем Миколою і, як самі знаєте, не було без того, щоб гроші не тратились. Так продовжувалось два роки. Коли баба завагітніла від вїйта, вони вирішили виїхати із села.

Вїйт зібрав людей коло церкви й повідомив, що може закупити в Румунії сортове насіння кукурудзи і хто хоче його придбати, повинен принести гроші у гміну (сільську управу). Люди погодилися і гроші здали. Тим часом баба Марія продала чвертку поля (земля була дуже дорога), яку дали їй Гушули у віно (придане) і, забравши гроші, втекли у Канаду. Це було у 1912 році. Дітей Михайла і Параску, яким було 8 і 5 років, залишили на цю чужу бабу — служницю.

До виїзду в Канаду два тижні вони перехувалися у Коломії у якогось єврея, бо їх переслідувала поліція. Розшукували вїйта через ті гроші, які він зібрав у людей, але їх не знайшли. Вїйтова жінка не змогла цього всього перенести. Вона завила голову у вїйтову сорочку і кинулася у дванадцятиметрову криницю, що була коло хати. Знайшли її там аж через тиждень.

Баба Марія з вїйтом поїхали в Торонто, де був і дід Петро. Коли дід довідався від людей, що бачили його дружину Марію з вїйтом у Торонто, то купив пістолет і хотів їх обох застрелити. Довідавшись про це, баба з вїйтом якийсь час перехувалися в Гаврилихи, жінки з нашого села, що жила в Канаді, а як трохи «буря» втихла, виїхали з Торонто у м. Медіцина, штат Альберта. Дід Петро дуже розпився і від тоді про дітей не думав. У скорому часі там і помер. А баба Марія почала нове життя з

війтом. У них народилися діти: Микола, Йосип, Анна і Дора (Доця, Євдокія).

Михайло й Параска жили то в батьківській хаті з тою чужою бабою, то в Рожнові, в діда з бабою Гушулів, у яких було багато й своїх малих дітей. Листи з Канади приходили рідко. Баба Марія була неграмотна і хтось зрідка писав від її імені.

Чи допомагала баба Марія дітям в Україні? Деда казав, що баба вислала йому канадський годинник, бритву для гоління і один раз 500 доларів на них обох. А жили вони коло цієї баби гуцулки, яка була для них дуже доброю, вважала їх своїми. Скоро Параску видали заміж, а баба гуцулка до смерті жила разом з дедем.

Деда хворів, мав на руці татарку, рука зсихалася і ставала коротшою. Сестра Параска пропонувала дедеві жити з ними, якщо не одружиться, але деда не захотів. Казав, що не хоче бути слугою. Через якийсь час знайшов собі дівчину Палагну, одружився і жили по сусідству кожен своїм життям.

Деда також розказував, що одного разу писав листа в Канаду до старшого сина баби Марії Миколи, але звідти прийшла відповідь, що їм мама не казала, що в Краю має діти і що вони не признають нікого».

ПРАВДА ВІД ДОЧКИ ПАРАСКИ

(описана її невісткою Марією)

«Мама (свекруха) дуже багато розказувала мені про своє життя й життя своєї родини. Її мама Марія вийшла заміж за Божака Петра з Новоселиці. Була в них і земля, і худоба, але життя було нелегким. Тому тато вирішив шукати кращу долю і поїхав на заробітки у Канаду. Мама з дітьми Михайлом і Параскою залишилися з дідом Божаким і бабою. Баба була нерідною. Тато спочатку писав листи, але грошей не вислав. Пізніше перестав і писати. Жилося їм важко. Дід з бабою відокремилися від них — і живіть, як хочете. Було в них декілька курок, то вони жили на стриху (на горищі), бо не було курника.

Час від часу мама ходила в гміну (сільську управу) за листами з Канади. Там вона познайомилася з війтом, Книшем Миконою. Через певний час вони з війтом стали близькими і мама завагітніла. Вирішили виїхати у Канаду. Але для цього потрібні були гроші. Мама хотіла продати землю, яку їй батьки дали у віно (придане), але виявилось, що без згоди когось із батьків вона продати землю не має права. Тоді мама пішла в Рожнів і все розказала своїй мамі, одержала її згоду на продажу землі, і тоді тільки її продала.

Одного разу мама сказала нам, що іде до тітки Доці помагати готувати хрестини, а з нами лишила тітку Аницю. Тітка Аниця на другий день пішла додому, а мама додому не поверталась. Пізніше виявилось,

що мама з вїйтом поїхала в Канаду. Це було десь зимою, в кінці 1912 або на початку 1913 року. Мені тоді було 5 років, а Михайлові — 8 років.

Прибули вони в Торонто, де, як виявилось, на той час був і тато. Коли йому про все розказали, він купив пістолет і хотів маму і віта вбити, та в готелі, де вони жили, уже не застав їх. Казав людям, що дитяче ліжко було ще тепле, коли він зайшов у їхній номер. Видно, хтось маму попередив. Вїїхали вони, як пізніше стало відомо, у м. Медицина, штат Альберта. А на разі вістей від мами не було.

Влітку почалася Перша світова війна. Всі воєнні роки ми пережили, бігаючи від діда Божака в Новоселиці до діда Гушула в Рожнові і назад. Коли закінчилася війна, мама написала нам листа і вислала грошей дідові Божакові, щоб купив корову і хотіла нас забрати у Канаду, але нас не пустили. Незабаром знову почалися воєнні дії (проголошення Західно-Української Народної Республіки, війна з Польщею) і зв'язки з мамою знову перервалися. А тато взагалі не об'являвся. Через якийсь час мама знову нам прислала шіфкарти (квитки на пароплав) і просила нас їхати в Канаду. Шіфкарти прийшли якраз перед моїм весіллям. Баба почала плакати, просила мене щоби я не їхала, що не хоче на старості залишатися одна. Та і я не хотіла нікуди їхати: виходила заміж, і нащо мені була потрібна та Канада?

Почалася Друга світова війна. Зв'язки з мамою знову перервалися. Аж за радянської влади мама знову нам написала. У листі повідомляла, що в неї велика сім'я — п'ятеро дітей — три дочки й два сини: Микола, Йосип, Францішка, Дора (Доця, Євдокія) і Анна, вислала свої фотографії і фотографії дітей. Вислала також посилки мені й Михайлові.

Трохи пізніше прислала мені і Михайлові гроші, але наша влада сказала, щоб ми більше не приймали від неї ніяких посилок і грошей, бо можуть бути в нас великі неприємності. Ми написали мамі, що в нас усе є, що нам від неї нічого не треба і спілкування знову припинилося.

Через якийсь час ми послали посилку Шлемку Миколі Романовичу, сусіду мами Марії, який писав листи від імені мами, бо вона була неграмотна. У посилці були вишиті сорочки й рушники, але вони мами вже не застали. Пан Шлемко поніс подарунок до сина Миколи, але той сказав, що мама ніколи не казала, що у Краю є брат і сестра. Ми написали були Миколі ще кілька листів, але вони нам повернулися. Зв'язок наш на цьому обірвався.

Після похорону мами пан Шлемко написав нам листа і сповістив, що на похорон зїїхались усі діти, і що він у похоронній процесії шшов з нашими фотографіями, «...ніби й ми, її діти, що залишилися у Краю (на Україні), і яких вона дуже любила супроводжували її в останню путь... Нехай земля канадійська буде їй легкою...».

ПРАВДА, ЯКА ПІДТВЕРДЖЕНА ЛИСТАМИ

Найдавніший родинний лист, який зберігся, датований груднем 1956 року. Він написаний на зворотній стороні світлини тітки Марії з її чоловіком. Наведемо текст його повністю: *«Дорога моя доню Параню! Повідомляю вас, що я листа від вас і фотографії отримала. Дякую тобі і твоєму чоловікові, що написали і вислали фотографії. Бо інакше я не годна з вами ні побачитися, ні поговорити. Я колись писала до тебе і хотіла тебе забрати до Канади, але ти не захотіла. Дуже мені чудно, що ти така худа. Сваха і невістка дуже файні. Я посилаю тобі нашу з моїм чоловіком фотографію. Другим разом напишу більше. Поздоровляю тебе, твого чоловіка і твоїх дітей! Зичу Вам доброго здоров'я і життя, і щасливо свят дочекаю!»*

Із цього листа видно, що тітка Марія хотіла забрати своїх дітей до себе у Канаду і не була до них байдужа.

Наведемо уривки зі ще одного листа тітки Марії – від 8 травня 1959 року.

«Дороженькі мої діточки, зятьок і Парасочко! Отримала Ваші фотографії. Дивилась на Вас і плакала. Так я далеко від Вас залетіла, що не можу Вас бачити. Моє серце за Вами болить. Заочно всіх Вас цілую, Ваших діточок, Ваших внучат і бажаю Вам усім доброго здоров'я.

Ви пишете, щоби ми продали всі хати і їхали до Краю. Ми би це зробили з охотою, але нам цих грошей не дадуть з собою взяти. Дадуть лиш на дорогу – і то все. А то для нас є неможливо. Ми наше життя і здоров'я тут змарнували і їхати до Вас без нічого, залишивши все тут, нам було би дуже жаль. Дуже Вам щиро дякую, мої дороженькі діточки, що Ви нас запрошуєте і що обіцяєте мене і тата доглядати. Най Вам Господь Бог за це пошле доброго здоров'я за ваше миле серце. Я би рада побачити Вас, поїхати на свою рідну сторону, де я народилася. Це була би для мене велика радість, але я не знаю, чи я змогла би ту далеку подорож пережити, бо здоров'я мое не дуже добре і щодня я роблюся слабшою...».

З цього листа видно, що тітка Марія дуже любила своїх дітей, але обставини заставили її покинути їх. Не забуваймо про те, що розлучитись подружжю тоді було неможливо – розлучення були заборонені.

Прочитуємо ще одного листа від тітки Марії, який писала вже її дочка Євдокія і датованого груднем 1962 року.

«Дорога Параско!

Цей лист пише моя дочка Євдокія. Вона проїхала від Торонто до Ванкувера 3000 миль і вийшла з аероплана побути зі мною на день.

То вибачайте, якщо помилюся в цьому листі, бо я дуже мало коли пишу по-українськи.

Мама загубили свого чоловіка (мається на увазі, що він помер), про що вона вам писала, але я у той час не мала нагоди приїхати. А тепер я була на з'їзді, то і появилася така нагода.

Я маю троє дітей – два хлопці і дівчину. Хлопцям 8 і 7 років, а дівчині – 5 з половиною. Чоловік мій працює у робітничій газеті, плата невелика,

тому і я мушу іти до роботи хоч на півдня. Ми обоє зайняті у робітничім русі. Є такі, що добилися багатства, але щороку стає більше людей без роботи, і для більшості людей життя є тяжким.

Мама виглядає доста добре. Від тої слабості вона ще бідує на ногу і дуже тяжко їй ходити. До нас мама не хоче іти, бо боїться, що затяжко їй буде привикати. Бо там, де я і сестра живемо, падає багато дощів, ліси і гори. Тому мама не хоче залишати це місто. Вона думає жити з сином і невісткою, хоч невістка не говорить по-українськи.

На цьому кінчаю. Бажаю вам всього найкращого у Новому році! Прошу написати колись до мене знову. Ніхто не знає — а може я колись дістану нагоду приїхати до Радянського Союзу — то поверну до вашого села, як зможу.

Євдокія Стурт і мама Марія».

Тепер наведемо уривки із листа добродія Миколи Шлемка (сусід тітки Марії, який часто від її імені писав листи до Марії Миколаївни) від 22 лютого 1963 року.

«... пишу тобі, Маріє Миколаївно, що коли ми отримали твого листа, то твоя бабка була у шпиталі і уже не говорила. Обидві доньки, як приїхали, то бабка уже нічого не пам'ятала. Забрали бабку до шпиталю 7 лютого, а померла вона 11 лютого. Похорон був дуже великий. Була дочка Анна, була Доця, обидва сини Николай і Йосип. Поховали маму досить файно. Я ніс бабку на вічний спочинок, де буде бабка лежати у канадійській землі, на якій вона трудилася 50 років. Нехай бабка спочиває, нехай бабці буде канадійська земля легкою.

Також повідомляю тобі, дорога Маріє Миколаївно, що я розмовляв з Доцею і питався, чи вона знає писати по-українськи. Вона відповіла, що

*Діти тітки Марії,
народжені в Канаді*

*Микола Шлемко з дружиною
і братом*

знає. Я спитав, чому вона не написала листа до Рідного Краю, а вона мені відповіла, що вона написала, але немає відповіді на той лист».

Наведемо ще один уривок із листа добродія Миколи Шлемка, написаного до сім'ї Тарабасів від 3 травня 1963 року.

«Ви нам писали, що ви написали листа до мами, але той лист повернувся. То ви самі бачите, як воно є. Якби Йосип був людиною (Йосип залишився жити у маминій хаті), то був би листа відібрав (отримав) і був би до нас прийшов і ми би йому листа прочитали і він би дещо почув і знав про вас. Але видно, що не хотів вибрати того листа і той лист повернувся назад до вас.

Ви пишете, що брат Михайло написав листа до Миколи. Я думаю, що він одержав листа, але така моя думка, що дуже тяжко (немає надії), щоби вони з вами переписувалися, бо вони собі інакшів (іншою) дорогою поступають. Вони не розуміють (мається на увазі — не хочуть розуміти), що то є рідні Брат і Сестра.

Дуже жалко, що ви обоє з братом найбільше побідували і нічого не дістали (в спадок). Жаль, великий жаль. Але раджу я вам викинути то все з голови, бо то вже з того нічого не буде, бо то все пропало...».

З наведених уривків із листів добродія Шлемка видно, що діти тітки Марії не хотіли підтримувати зв'язки з родичами в Україні. І однією із причин могло бути те, що вони боялися можливих претензій зі сторони Михайла і Параски на спадщину. Така непересічна і драматична історія життя татової найстаршої сестри і моєї тітки Марії.

А з паном Миколою Шлемком сім'я Тарабасів листувалася аж до сімдесятих років. Останній збережений лист датований 10 січня 1970 року. Збереглася і світлина того часу. На звороті написано: Шлемко Николай — 80 років, дружині — 78 років, братові — 90 років.

МИКОЛА І ЄВДОКІЯ

Другою дитиною в діда Микити був **Микола**. Він прожив недовго. Захворів і помер у молодому віці. Після Миколи у 1880 році народилася **Доця (Євдокія)**. Вийшла заміж за Дибля Петра. Дітей було п'ятеро: Марія, Михайло, Василь, Микола і Юрко. Я запам'ятав Михайла по тому, що під час суцільної насильницької колективізації він не дав заяву про вступ до колгоспу і залишився чи не єдиним на все село з семитисячним населенням одноосібником. Дуже поважав його наш тато, поважав як доброго господаря і, як він казав, «твердого» чоловіка. І хоч Михайло був татового віку, він доводився мені двоюрідним братом, а його синам, набагато старшим від мене, Василеві й Омелянові, я був вуйком (дядьком). Ви скажете — ну і що з того? А справа ось у чому.

Коли я десь після 8—9 класу тільки почав несміливо потайки інколи забігати до клубу (учням заборонялося туди ходити), Василь був уже парубком. І коли він мене зустрічав біля клубу, то підкреслено ввічливо

подавав мені руку і питався: «Як Ваше здоров'ячко, вуйку?» Я червонів, ніяковів і не знав, куди подітися. А він, усміхаючись, питав: «А що Ви не знаєте, що Ви мені доводитесь вуйком?» Я казав, що знаю, але який з мене вуйко? Він мені клав руку на плече, і ми йшли до клубу разом. Тоді я почував себе майже парубком.

Ще один промовистий випадок хочу згадати, пов'язаний з Василем Диблем. Якось мені й моєму рідному братові Володимирі прийшло з Вільнюса запрошення на весілля від Володимирового товариша Вінцека, з яким вони дуже подружилися в армії (служили в Новій Петрівці біля Бердянська). Вінcek був поляком. Подружилися вони на мовному ґрунті – Володимир вчив Вінцека української, а Вінcek Володимира – польської. Вінcek був гостем на нашому з Володимиром весіллі у Рожнові (нам весілля робили разом, в один день), тож треба було їхати на весілля до Вінцека обов'язково. На жаль, я поїхати не зміг (здавав Державній комісії черговий прилад, головним конструктором якого я був) і з Володимиром поїхав Василь Дибель.

Зустріли їх радо, гостей було багато, в тому числі й Вінцеві родичі з Вінниччини, але у вишиваних сорочках були тільки Володимир і Василь. Застілля було пишним, багато тостів, поздоровлень, побажань. Коли гості вже добре розігрілися, маршалок весілля (староста, тамада) урочисто оголосив: «Панове! Хто вважає себе поляком, нехай встане й заспіває гімн Польщі «Ще Польща не загинула» (гімн старої Польщі). Всі дружно встали. Хотів піднятися і Володимир, але Василь смикнув його за руку, посадив на місце і каже йому: «Ти що, поляк? Сказано

Тітка Євдокія

Василь Дибель

було – хто вважає себе поляком. Ми ж не вважаємо себе поляками!» Урочисто, але не дуже злагоджено, як це буває тоді, коли співає різнорідна компанія, гімн виконали. Природно, що всі гості під час виконання гімну косили очі на Василя і Володимира, які продовжували сидіти.

Коли гімн закінчили і всі повсідалися, піднялись Василь і Володя. Запанувала тиша. Василь почав такими словами: «Пан маршалок сказав, що хто вважає себе поляком, нехай встане і заспіває гімн Польщі. Але ми, як ви знаєте, не поляки. Ми будемо вітати молодих за нашим українським звичаєм. І на два голоси (Володимир – тенор, а Василь – баритон) у зручній тональності (мали багаторічний досвід хорового співу) заспівали:

Не швидко, у вільному ритмі $\text{♩}=52$

Зі - бра-ні - ї у цей час, ве - се-лий цей день для нас. Всі стань-мо у ко-ло,

rit. **Урочисто, помірно**

в тім ко-лі ве-се-ло, за спі-вай-мо враз: мно-га-я лі - та, мно-га-я лі - та!

Во здра-ві - є, во спа-се-ні - є, мно-га - я лі - та! Мо-ло-дя-га

най жи-вут, мно-га лі - та най ма-ють, мно - га - я лі - та, мно-га - я лі -

та! Во здра-ві - є, во спа-се-ні - є, мно-га - я лі - та!

Кода

Лі-та, лі-та, лі - та най про-жи-ють це-го сві-та. Мно-га-я лі - та,

мно - га - я лі - та! Во здра - ві - є,

во спа-се-ні - є, мно - га - я лі - та!

Зібрані у цей час,
Веселий цей день для нас,
Всі станьмо у коло,
В тім колі весело,
Заспіваймо враз:

П р и с п і в:

Многая літа, многая літа!
Во здоровіє, во спасеніє,
Многая літа!

Молодята най живуть,
Многа літа най мають,

П р и с п і в:

І їх батьки най живуть,
Многа літа най мають,

П р и с п і в:

І всі гості най живуть,
Многа літа най мають,

П р и с п і в:

Літа, літа, літа,
Най проживуть цього світа,

П р и с п і в:

По закінченню «Многаліття» зала заплодувала. Василь з Володимиром підійшли до молодих з рожнівським тканим рушником, на якому була гарна різьблена інкрустована шкатулка косівських майстрів і вишита сорочка. Сказали, що шкатулка на гроші, а сорочка — щоб не тільки знав українську мову, а й носив українську вишиту сорочку. Вінcek дякував їм українською мовою, чим немало здивував свою наречену і всіх гостей. Після цього Володимирові та Василеві довелося виконувати ще не одну пісню на замовлення: «Червону руту», «Очі волошкові», «Ясени», «Стежечку» та інші. Їм дякували і запрошували в гості.

Таким чином наші хлопці показали себе людьми гідними, які знають собі ціну і які зуміли розтопити «холодок», що у когось, напевне, появився тоді. На мій погляд, — це вдалий приклад народної дипломатії, якої варто було б повчитися багатьом нашим політикам.

Юрій Дибель (з вінком), 2008 рік

Ось що згадує про свою родину наймолодший із Диблів, Юрко, 1927 року народження:

«Наша хата стояла на Мочарі, недалеко від гори Кам'ян. Це є найвища гора в Рожнові. Там був наш город, і тому гору називали «Диблів Кам'ян». Засівали його тільки зерновими, бо нахил гори був настільки великим, що картоплю змивало в долину.

З початком Першої світової війни дедю призвали в австрійську армію. У Рожнові бої були дуже кровопролитні. Австрійська лінія оборони проходила по рожнівських і кобачьких горах і Буковину. Наша хата була близько лінії фронту, і у нашій хаті й на подвір'ї був військовий шпиталь, де надавали пораненим першу допомогу.

Коли почалася Друга світова війна, ми всі чотири брати пішли в армію. Воювали на різних фронтах, Михайло і Микола були поранені і після одужання повернулися додому, Василь не повернувся, упав на фронті. Я також був контуженим, але після одужання служив ще сім з половиною років, оскільки був 1927 року народження. Повернувся додому тільки у 1952 році. Оженився, народилися діти: Марія, Василь, Володимир. Марія живе в Рожнові, Василь – у Москві, доцент інституту внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, полковник. Володимир – головний лікар санаторію «Лісова пісня», кандидат медичних наук».

Звертаю вашу увагу на світлину, зроблену на зустрічі ветеранів війни. Це ж треба бути яким звиятцем, щоб за неповний рік війни з 1944 по 1945 рік заслужити стільки нагород! Думаю, що якраз завдяки таким воїнам ми й виграли війну.

КАТЕРИНА, АННА І ОЛЕНА

Вік сестри **Катерини** також був недовгим. Хворіла на падачку (епілепсію). Одного разу вона разом з молодшою сестрою Анною пішла на річку прати білизну. Коли Анна віднесла додому частину випраної білизни, з Катериною стався приступ. Вона впала у річку і, хоч у тому місці річка була неглибокою, захлинулася і втопилася.

Сестра **Аниця (Анна)**, 1900 року народження, вийшла заміж за Василя Сахра. Василь походив з бідної родини, був тихої, спокійної вдачі і ще до одруження вирішив поїхати в Канаду на заробітки. Гроші на дорогу дала йому мама, продавши чвертку ґрунту, хоч землі у них і до того було мало. До Канади їхав в компанії з дівчиною, яка виявилася дуже спритною. Вона зуміла видурити, чи вкрати в нього гроші і втекла до Канади сама. Василь, боячись повертатися додому, пішов у Рожполе, де рожнівські газди мали своє поле і тимчасові шалаші, і там жив до осені, перебиваючись на випадкових заробітках. З настанням холодів змушений був повернутися додому. За цього Василя Сахра і вийшла Анна заміж, хоч дід Микита був проти цього і не дав їй належного віна.

Мали вони дітей Миколу і Марію. Жили бідно, перебивалися випадковими заробітками. З малих років до роботи залучались і діти.

Микола запам'ятався мені тим, що мав дуже гарний голос. Співав разом із сестрою в хорі Народного дому. Коли в нас збиралися гості і справа доходила до пісень, усі шанобливо чекали, поки пісню почне Микола Сахро. А коли набиралося 4—5 хористів, то ми могли насолодитися навіть «Кобзою» (в'язанка народних пісень Григорія Давидовського).

Молодшою за Анну на кілька років була **Їлена (Олена)**. Вона вийшла заміж за Федора Добросельського. Мали двох синів: Миколу, 1922 року народження і Василя, 1929 року народження. Микола добровільно пішов на роботу до Німеччини, потім переїхав у Францію, звідти писав, вислав посилки, згодом зв'язок обірвався.

Василь одружився з Іриною Нумайко, дочкою відомого рожнівського столяра Федора Нумайка, 1907 року народження, який зробив зменшену копію рожнівської Підгірської церкви, а його рідний брат Петро — копію іконостасу. На церкві вирізьблений рік виготовлення — 1921. Це означає, що копія церкви зроблена ним у віці 14 років. Обидва твори зберігаються у Коломийському краєзнавчому музеї й донині. Як згадує Василева дочка Маруся, «... він був середнього зросту, міцної статури, трохи видовжене з чіткими рисами обличчя, мав густе—прегусте чорне волосся й сині—сині, як глибоке озеро, очі. Він був для мене найкращим. Одного разу тато каже мені:

*Діти тітки Анни:
Марія і Микола*

*Тітка Олена (праворуч)
з сином Миколою*

*Син Василь (праворуч)
з товаришем із Кутів*

Федір Нумайко

«Марусю! Сьогодні велике свято й іменини в твоєї матки Анни (у нас хрещених називають матка і батько, а всіх інших рідних татових і маминих сестер і братів — тітка і рідний вуйко). Давай сплетемо вінок і підемо її вінчувати. Вінок сплели із зелених яблук з хвостиками, які скріпили товстими нитками й пішли вінчувати матку». Як же вона була вражена й зворушена таким незвичним вітанням! Пізніше при наших зустрічах матка Анна завжди згадувала про той вінок як про щось найдорожче.

Добросельські мали гарний сад, в якому були розкішні яблуні з великими жовтими яблуками. На зиму їх купую звалювали у просторі хороми (сіни), накривали соломною, і так вони зимували. Я знаю це тому, що однієї зими жив у матки Олени десь біля двох місяців. А сталося це так.

Одного разу матка Олена прийшла до нас з незвичайним проханням. Казала, що син на роботі, їй одній скучно (чоловік помер ще в тридцятих роках) і просила тата, щоб він після Різдвяних свят дав їй когось із хлопців хоч би на місяць-півтора. Тато відповів, що він би й не заперечував, але знає, що ніхто не погодиться, бо тут їх цілий гурт, а там одному буде сумно.

Але матка Олена не відступала. Казала, що хай хтось піде хоч на тиждень. Тоді тато, знаючи, що я дуже люблю яблука, каже мені: «А ти знаєш, що в них у сінях є купа яблук, яка вища від тебе?» Аж цього вже моя душа витримати не змогла! Пристрасть взяла верх над доцільністю і я погодився «на тиждень».

І тепер пам'ятаю, як я «шугав» рукою в солому, вимацував там найбільше яблужко — друге і довго думав, чи осилю ще третє. Так я «шугав» замість тижня місяця півтора. Скажете — поки не з'їв усі яблука? Ні, не тому я повернувся додому. Було мені там дуже самотньо. Дома нас було троє хлопців (сестра була ще маленькою, 1948 р.н.). Ще приходили до нас один-двоє сусідських хлопців — і нас ціла купа. А тут один, завжди

один. І ще тоді я зрозумів, що одному жити дуже сумно і як добре, що в мене є брати та сестричка.

ТАТО

Сьомою дитиною в сім'ї був тато (12.02.1903—15.12.1980). Назвали його Василем. Народився він у 1903 році, коли його старша сестра Марія була вже одружена. Про тата спогади будуть викладені в наступних розділах, а в цьому я хотів би згадати тільки таке.

Тато довго не одружувався, парубкував до 31 року. Дід Микита неодноразово хотів його одружити з дочками заможних господарів, але він кожен раз категорично відмовлявся. Суперечки з цього приводу дійшли до того, що дід Микита відділив тата від сім'ї. Виділив йому ґрунт (землю), дав пару коней і сказав: «Газдуй сам. Може це тебе змусить нарешті женитися». Тут треба сказати, що дід Микита був дуже крутої вдачі. Перечити йому ніхто не насмлювався.

Через деякий час тато сказав дідові, що хоче женитися. «Нарешті! — сказав дід. Але коли дізнався, що тато вибрав собі дівчину з не дуже заможної, також багатодітної сім'ї Михайла Сав'яка (у них було семеро дітей і сім моргів ґрунту), й що вона куховарила в косівського священника (декана), заявив татові, що він категорично проти. Аргументи тата про те, що вона там добре заробляє і що в неї є гроші, не допомогли. Дід сказав, що він служницю своєю невісткою бачити не хоче й заявив, що весілля робити не буде.

Тато розповів про це своїй молодшій сестрі Василіні, яка вже давно вийшла заміж за заможного сусіда Пантелу Стеф'юка. Василина порадила з чоловіком і сказала, що вони зроблять татові весілля (не зрозумілих мені, навіть тепер, цивільних шлюбів на той час, слава Богу, ще не було). Так і сталося. Бо дід від свого слова не відступив. Василина з Пантелом зарізали свиню, найняли музикантів і відгуляли гарне, хоч не дуже велике весілля. Це був, може, чи не єдиний випадок, коли весілля робив не тато, а сестра.

Але треба було десь жити. Тато напевне мислив так, як співається у відомій пісні: «Постав хату з лободи, а в чужую не веди». Тому ще до весілля південну частину стайні (конюшню) переробив на хату. Відгородив хороми (сіни) і комору, в якій зберігалась мука та несезонні речі і вимурував піч з грубкою (кухонною

Тато зі Стеф'юком Пантелю біля своєї хати

плитою). У піч вмурував котел для підігріву води й братруру (духовку), в якій їда, зварена вранці, зберігалася теплою до обіду й розігрівати її було не потрібно. Це дозволяло значно економити час, якого в селі завжди не вистачає.

Над припічком до стелі була прикріплена на чотирьох ланцюжках колиска. Припічок і ліжко були з дощок, які застеляли веренею, зшитою з трьох домотканих грубих верет, клали на неї чотири великі подушки по дві для кожного — одну під бік, другу — під плечі й голову. Вкривалися веренею, а зимою ліжником або периною.

Над ліжком одним кінцем до стелі, а другим — до стіни була закріплена жердка, на яку вішали щоденну одягу. Несезонна одягу зберігалася в коморі, а святкова — в коморі в скрині. Жердку кріпили нижче від стелі приблизно на півметра. Лавиця була широка, з дуже товстої дошки. Вона мала кілька отворів для того, щоб вставляти в них кужівки з прядивом під час прядіння. Ліжко було залізне, старовинне, ще польське, з гарними картинами на боковинах. Ще була шафа для посуду і один стілець. Вони були різьблені й покриті темно-коричневим лаком. Багато різьблених точених деталей з них повідпадали, але ті, що залишилися, я з великим задоволенням витирав вологою ганчіркою і любувався звільненими від пилу блискучими лакованими елементами.

Ще були дуже гарні, на підборах, мамині шлюбні туфлі. Це все, що залишилося зі старих добрих часів. Решта все було простим, непоказним, буденним. Винятком були хіба що вишиті сорочки, ткані рушники й скатертини.

Хата була покрита, як і стодола, соломою. Долівка земляна. У цій хаті народилися ми всі. Тато три рази за своє життя збирав дерево на хату. Але нову хату зміг побудувати тільки в кінці п'ятдесятих років. Ми вже повиростали і чим могли, — допомагали.

Жили тато з мамою дуже дружно, тато піклувався про маму. Наведу кілька прикладів. Дід, який давно вже був одружений вдруге і жив по сусідству в другій жінки, часом зі зрозумілих причин (вважав її нерівнею синові) чіплявся до мами. Але тато «твердо» поговорив з дідом — і той «зм'як».

Одного разу тато проснувся вночі від маминого схлипування. На татове запитання, що сталося, мама відповіла, що щось приснилося. Та такі випадки повторювалися і тато умовив маму розповісти в чому справа. Виявляється, тато якимось поскаржився мамі, що щось поболує серце. Мама пішла до ворожки поворожити про татове здоров'я. А та, побачивши молоду жінку, по-своєму розцінила це і каже: *«Твій чоловік довго не проживе, рік-два найбільше, а твоя доля — білявий чоловік».*

Було це ввечері. Тато тут же зібрався і пішов до ворожки (жила вона в сусідньому селі Новоселиці). Ворожка вже спала. Від страшного татового гуркоту в вікно вона вискочила з хати в одній сорочці. Тато сказав їй все, що про неї думає й попередив, що як буде так поворожити й надалі, то спалить їй хату.

На другий день з самого ранку ворожка прийшла перепросити тата з мамою й пообіцяла, що нікому більше «на зле» ворожити не буде. А маму тато запитав: «Скажи мені! Якби людина знала сьогодні, що вона через тиждень, чи місяць, чи рік загине, то від цього легше їй було б? Звичайно, ні. Треба надіятись на краще, а що Бог дасть, то й буде». Відтоді мама ніколи, навіть у роки війни, коли тато був на фронті й довго від нього не було листів, до ворожок не ходила. А їх тоді по селах розвелось дуже багато.

І ще один приклад. Одного разу пізньої осені вночі мама прокинулася від лютого гавкання й гарчання нашого Бровчика (тато був на роботі). Мама зрозуміла, що хтось хотів украсти швари тютюну (про вирощування тютюну ще буде), які досушувались попід усіма стріхами. Мама вискочила боса в самій сорочці і почала згарячу обходити все господарство та дивитися, що пропало. Була місячна морозна ніч. Мама тоді спам'яталася, коли відчула, що страшенно змерзла. Побігла до хати, але було пізно. Ліва нога в коліні почала пухнути, потім відкрилися рани. Поїхали у Косів. Суглоби почистили, рани загоювалися, але нога в коліні не згиналася.

Лікарі сказали, що треба робити операцію — ламати коліно. Мама погоджувалася, але тато був категорично проти. Мама казала татові — «нащо тобі каліка», але тато наполягав на своєму й згоди на операцію не дав. Але мама змушена була ще на деякий час залишитися в лікарні.

Настала весна. Треба було орати, сіяти. На той час Михайлові, моему старшому братові, було 3,5 роки. Тато його залишав у сусідки вуйни Аниці, але довго Михайло у неї бути не хотів і тікав до тата, що в нього перед очима орав на городі. Тут треба сказати, що в тата був плуг із колісницею, в якій праве колесо, яке їде по борозні, — більше, а ліве, яке котиться по ораному, — менше на глибину борозни. Висота зачеплення плуга до колісниці регулювалася по висоті. Плуг був відрегульований так, що коли він був у борозні, його можна було і не тримати за ручки: на боки він не падав. Тож на цьому плузі тато прикріпив для Міся (Михайла) сидіння, прив'язав його «пасками безпеки» і орав з дитиною, яка сиділа на плузі. В кінці борозни, що була довжиною 500—600 метрів, Міся знімав, розвертав коней і плуга, садив його на своє місце та продовжував орати.

А коли темніло, сідав коня і галопом скакав 14 км до Косова, щоб провідати маму.

Все вище викладене я згадую з розповіді батьків і на цьому спинюся, бо далі, в подальших розділах, буду писати про тата, спираючись уже на власні спогади. А тепер продовжимо розповідь про татову родину.

ВАСИЛИНА

Восьмою дитиною у Микити Гушула була Васюта (Василина). Народилася вона 23 червня 1906 року. Як уже було сказано, вийшла заміж за заможного сусіда Пантелу Стеф'юка. У них була велика хата на чотири

кімнати. В одній із найбільших кімнат у зимовий час функціонувала школа (1—2 класи). В цю школу переводили дітей нашого терену, коли сніги закидали дороги і маленьким дітям важко було ходити до школи в центр села. Ходив і я до цієї школи.

Біля хати був великий гарний сад, у який ми часто заглядали. Двох дочок, Марію, Ганнусю і сина Петра виховали у повазі до книжки. Щонеділі після Служби Божої батько Пантело читав Біблію. Якраз у них я вперше побачив цю книжку і навіть трохи почитав її. Біблія була чудово ілюстрована творами видатних художників, і я з великою цікавістю розглядав малюнки. Такого в школі ми не могли ні бачити, ні читати.

Наші тато і мама зі Стеф'юками не тільки родичалися, а й були справжніми приятелями. Жодні урочистості ні в нас ні в них не обходилися без взаємних запросин і присутності. Називали ми їх батько Пантело і матка Васюта (хрещену матір у нас називають маткою). У татових і маминих рідних братів і сестер було чимало дітей, і вони в нас, а тато і мама в них хрестили дітей. Часом виходило так, що треба було називати когось тіткою, а когось маткою, когось батьком, а когось вуйком. Тому всіх рідних татових і маминих братів і сестер та їхніх чоловіків і жінок ми називали батько й матка.

Пригадується мені така бувальщина. Якось батько Пантело захворів. Болів шлунок. Він звернувся до лікарів і кілька років лікувався, дотримувався суворої дієти, не пив горілки. З часом болі зникли, але схуд, почував себе ослабленим, немічним. Наближалося храмове свято в їхній парафії Стеблицька — св. Василія (старий Новий рік, 14 січня). Батько Пантело зробив великий храм (запросив багато гостей), а коли гості зійшлися, почав з того, що здоров'я немає і запросив усіх, аби попроситися. Бо сьогодні він хоче випити горілки, з'їсти студенцю (холодцю) і закуски (у цьому слові в нас наголос ставлять на першому складі і воно означає оригінальну покутську страву з квашеного буряка з сушеними грибами і часником, заправлених олією зі смаженою цибулею), яких уже не їв кілька років, а далі — «най се діє воля Бога».

Батько пив і їв, шлунок не болів і смерть не приходила. Він і далі їв і пив все, що хотів і скільки хотів, а смерть не приходила. Відтоді він любив перехилити чарчину і всім принагідно розказував, що його вилікувала горілка. Ну, а ми з вами вважаємо, що його вилікували лікарі і кількарічна сувора дієта, але не будемо з ним сперечатися хоча б тому, що він помер, царство йому небесне, у дуже поважному віці.

*Родина Стеф'юків Пантели
і Василюки*

У Стеф'юків ми з братом Володимиром щороку закінчували колядування. Після вінчуння матка Васюта запрошувала нас до хати і просила заколядувати ще одну-дві колядки. Колядували ми на два голоси. Задовго перед Різдвом робили проби, бо тато казав: «Якщо будете бляяти, як цапи на морозі, колядувати не пущу». Тато також вимагав, щоб ми «не жебрали по одному», а гарно колядували вдвох і приносили людям радість. Тому мусили перед Різдвом складати татові іспит. І справді, ми колядували гарно, може, навіть краще за інших.

Кожного року матка Васюта виносила велику коляду — 5 карбованців і пригощала чимось смачненьким. Це була найбільша коляда (інші господарі виносили 20—50 копійок, яблука, горіхи). П'ять карбованців коляди виносив також ще Федір «Максимишин», колишній вояк УПА. Він не був нашим родичем, але, видно, наше колядування йому дуже подобалось, бо кожного разу дякував татові за те, що виховав таких гарних колядників. Татові й нам це було приємно, і ми старалися ще краще колядувати.

ГРИГОРІЙ І КАТЕРИНА

Дев'ятою дитиною в діда Микити був **Грицько**. Народився він у 1911 році (помер у 1979 році). І хоч був на вісім років молодший від тата, якийсь час парубкували вони разом. Тато одружився, коли мав 31 рік. На той час батькові Грицькові було 23 роки, тобто парубкували вони разом десь 4—5 років.

Тато розказував, що Грицько був дуже вродливим хлопцем, гарно співав, грав на сопілці, був дотепним жартівником і цікавим оповідачем. Казав, що дівчата за ним «вмирили», в тому числі й красуні із заможних родин. Але він на них не звертав уваги й коли одружився, остаточно розчарував їх своїм вибором. Мали вони з дружиною одного сина Петра. Дружина батька Грицька весь час скаржилася на погане здоров'я, але померла на 96 році життя.

Під час окупації, щоб не забрали в Німеччину на роботу, батько Грицько пообіцяв, що запишеться в Українську дивізію «Галичина», але коли треба було йти на комісію, втік у ліс. Коли в червні 1944 року йому прислали повістку про призов до армії, він сказав: «Треба йти, бо ця влада надовго».

Якось я після зимової сесії приїхав додому й випадково зустрівся з батьком Грицьком. Питаю: «Як поживаєте?» Каже: «Погано». Єдиний син залишився в армії на

Батько Грицько

надстрокову службу, дружина в лікарні, одному сумно. Просить прийти в гості, але не на годину—дві, а так, щоб і переночувати, щоб поговорити й трохи розважитись. Домовилися на наступний день. Перед обідом я був у батька Грицька. Сіли обідати, трохи випили — і я попросив батька розказати мені про свою службу в армії, знаючи про те, що за рік перебування на фронті він був нагороджений чи не найбільшою в порівнянні з односельцями кількістю медалей і орденів. Відповів, що не знає, про що й розповідати. А я йому: «Але ж не задурно на війні роздавали ордени й медалі, як тепер роздають значки переможцям соціалістичного змагання?» Відповідає, що ні, не задурно. Поволі батько розговорився й почав розказувати:

«Призвали нас у червні 1944 року. Після тримісячної підготовки кинули на фронт. Ставлення до нас командирів і більшості солдат було упередженим. Нас вважали за таких, що відлежувалися всю війну вдома коло своїх жінок та ще й працювали на німців, платили їм податки, годували їх. Тому тепер послужити й повоювати прийшла й наша черга. Мені давали найскладніші завдання, посилали на вірну смерть, але мене Бог оберігав і я залишався живим. І кожен раз нагороджували медаллю чи орденем.

Пам'ятаю, як одного разу ми оточили німців у великому особняку, який був посеред лісу на відкритій галявині. Кілька разів нас піднімали в атаку, але все було марним. Багато наших загинуло. Тоді командир викликав мене й наказав непомітно підповзти до будинку та закидати німців гранатами. А всім командирам сказав, що це буде сигналом для чергової атаки. Це була певна смерть. Але не виконати наказ — також смерть.

Між нами й будинком стояла криниця. Вирішив повзти під її прикриттям. Обвішався гранатами, взяв автомат і повзу. Повзу й чекаю, коли мене помітять і розстріляють. Не стріляють. Доповз до криниці — не стріляють. В голову прийшла думка, що вони мене вже давно помітили й чекають, коли я виповзу із-за криниці, щоб розстріляти мене впритул. Виповзаю із-за криниці й тихо повзу до будинку — не стріляють. Чую — німці обідають. Двері в будинок знесені, на вході двоє німців з автоматами. Чекаю. Через декілька хвилин один із них каже другому, щоб пішов по бутерброди (за Польщі навіть у початкових класах учили польську й німецьку мови). І коли той пішов, а другий від мене відвернувся, я на нього напав. Моментально в будинку кинув навмання у різні сторони пару гранат і заховався під сходами. Наші пішли в атаку. І коли вже бій закінчувався, я вискочив з автоматом зі своєї схованки. Мене знову представили до чергової нагороди. Кажеш, що був це героїчний вчинок? Та ні. Я так не вважаю. Не вважав я такі випадки героїськими й тоді. Була це, швидше за все, безвихідь. Ніхто не просився на виконання ризикованих завдань. Ніхто не хотів помирати. І те, як описують героїзм у книжках і показують у кіно, — брехня».

Батько Грицько ще довго розповідав мені про різні випадки зі свого життя, а я ще й ще раз переконувався в тому, що якраз на таких скромних, працюючих і порядних людях тримається світ.

Останньою, десятою, дитиною у діда Микити була **Катерина**. Катерина народилася від другої дружини діда Микити в 1919 році і прожила 65 років (різниця між найстаршою і найменшою доньками була 41 рік). З ними він жив до кінця своїх днів. Помер дід у квітні 1945 року. Мені тоді було п'ять років. Був погожий сонячний день. Труну поклали на подвір'ї перед хатою. Мені здалося, що дід заснув, бо виглядав стомленим. Лежав він на чомусь сліпучо-білому з голубим відтінком і я подумав, що то сніг з льодом і що дідові, мабуть, холодно. Я сказав мамі, що діда треба чимось вкрити. Мама сказала: «Вкриють, синку, вкриють!», взяла мене за руку й одвела додому.

Тітка Катерина в день одруження

Матка Катерина була одружена з Василем Андрійчуком, великим майстром столярної справи. Народилися у них дві дочки: Маруся, 1941 року, і Даруся, 1948 року. Маруся була ровесниця мого брата Володимира й жили ми з ними по сусідству — тож дитячі й шкільні роки ми провели разом.

МАМИНА РОДИНА

Тепер кілька слів про мамину родину. Мама (7.12.1907—6.03.1988) народилася також у багатодітній сім'ї Сав'яків — Михайла Микитовича і Ганни Петрівни. От що згадує мамина сестра Доця (Євдокія):

«Після одруження наші батьки жили в маминих батьків. Жили дружно, багатими не були, але й не були бідними. Мали сім моргів ґрунту — 4 татових

Дід Михайло, батько моєї мами

Тітка Євдокія з Лідією і невісткою Марією

і 3 маминих. У 1905 році народилася сестра Марія, у 1907 – Катерина, у 1909 – Ірина, у 1911 – Олена.

У той час багато людей почали виїжджати на заробітки до Канади. Заробляли непогано, і тато вирішив поїхати також туди. Добре, що для виїзду до Канади треба було мати тільки довідку від сільської управи про те, що ти не злодій, і метрику від священника. З такими документами людина могла їхати хоч на край світу. Поїхав тато до Канади ще до Першої світової війни. А далі – війна, потім друга війна з поляками.

А тим часом діти підросли. Мамі було важко з чотирма дітьми, тому вона написала татові, щоб повертався додому. Повернувся тато після закінчення війни з поляками в 1920 році, бо в 1921 році народилася я. У 1928 році народився син Тома, якого тато назвав на честь свого найкращого товариша в Канаді Тома. У 1930 році народився син Андрій. Старші дочки повиходили заміж. Незабаром після важкої хвороби на 58 році життя помирає мама. Залишилося ще троє неодружених дітей. Тато віддає нас у школу. Я закінчила тільки початкову школу (4 класи), бо треба було допомагати татові. У віці 12–13 років я пішла жити до сестри Катерини, яка на той час була уже заміжня. Допомогала їй по господарству, пасла худобу. У сестри я прожила 3 роки.

У цей час тато починає робити килими й мене забирає додому. Та через кілька років він помер. Троє дітей залишилися повними сиротами. Нами опікувалася й допомагала рідна сестра покійної мами – Василина, яка й до цього жила увесь час з нами (не виходила заміж). У вісімнадцятирічному віці на запалення легень важко захворів брат **Тома** і незабаром помер. Для нас це було великою трагедією, особливо для молодшого на два роки брата Андрія. Він казав, що останню сорочку зняв би і віддав би за те, щоб Тома одужав.

Через деякий час я, а потім і Андрій одружилися. У мене один син Володимир, у Андрія два – Михайло і Володимир. Із рідних ми з Андрієм залишилися самі. Старші сестри помирали в похилому віці в різний час».

Ще кілька слів про мамину рідню. Найстарша мамина сестра **Марія** (мені тітка Марія) вийшла заміж за Миколу Гушула. Через деякий час вони розлучилися й тітка Марія переїхала в сусіднє село Хімчин, яке розташоване у передгір'ях Карпатського хребта. Дорога на Хімчин була погана (у нас часом жартували, кажучи: «Рівна, як на Хімчин дорога»), сполучення ніякого, тому з тіткою Марією ми зустрічалися зрідка – тільки на великі свята.

Другою дитиною у сім'ї Сав'яків була **Катерина** (7.12.1907—6.03.1988), моя мама, і про неї буде розповідь у наступних розділах.

Третьою дитиною була **Ірина**. Заміж вона вийшла за Чорнокниша Лукина, в них народився син Василь. Він був майже ровесником мого старшого брата Михайла, тому вони часто зустрічалися й дружили. Василь був великим майстром будівництва дерев'яних будинків, особливо верхів. Навіть у Києві в нас на дачі верх будував Василь Чорнокниш. Він попросив вислати йому фотографію дачі і всім з гордістю показував, що його робота є навіть у Києві.

Був великим жартівником, як і мій старший брат Михайло, з яким перебував в особливих стосунках. Вони часто, як у нас кажуть, «наклали собі розум». Згадався випадок, коли клали верх на хаті в Михайла. Василеві сподобалася Михайлова сокира і він просить Михайла помінятися сокирами.

А треба сказати, що в ті часи пилорам було мало або були малопродуктивні і дерево з чотирьох сторін під шнурок обтесували сокирами. Тобто, добра сокира для майстра — це велика помічниця. Вона повинна була бути і не м'якою, і не крихкою, бо на добрих, особливо дубових сучках, вона або тупиться, або викришується. Також сокира мала бути вдаюю за формою та вагою.

Василь каже Михайлові, що йому, як столяріві, цілком достатньо його, також доброї сокири, та Михайло не погоджується. Тоді Василь каже, що сокиру вкраде. Через якийсь час Михайло взяв свою сокиру в руки й відчуває, що сокира не його. Дивиться — топорище його, а сокира Василева. «Злочин» було розкрито. Михайло перебиває сокиру на своє топорище й кидає на ніч у воду. Топорище роздало так, що зняти сокиру Василь не зміг. Михайло «торжествує» й кепкує з Василя.

Коли почепили на верху хати квітку (заквітчана паперовими квітами маленька ялинка, яка свідчить про завершення роботи) й відсвяткували цю подію, Михайло питає Василя, де його сокира. Василь каже, що залишив її на горі, на платві й показав, що із-за платви дійсно виглядає топорище Михайлової сокири. Та коли Михайло наступного дня поліз по сокиру, то побачив тільки топорище. Сокира була відпиляна, а поруч лежала Василева сокира.

Василь Чорнокниш

Мій брат Михайло

Ще одна промовиста риса характеру Василя. Його наречену Василину разом з батьками, як і багато інших сімей з Рожнова, виселили в Казахстанські степи. Василь сам поїхав до них, одружився з Василиною, і тільки тоді їй дозволили повернутися додому. А її батьки змушені були залишатися на спецпоселенні ще довгі роки.

Четвертою дитиною у Сав'яків була **Олена**. Вона вийшла заміж за Миколу Данилюка. Дітей, на жаль, у них не було.

Ще кілька слів хочу сказати про вуйка **Андрія**. Пам'ятаю, як він після служби в армії прийшов до нас в гості у військовій формі, як він поважно й розважливо розказував про службу в армії, як він, викуривши сигарету, шукав смітника, щоб викинути недокурок, чого не робили інші чоловіки.

Зразу ж пішов працювати трактористом. Був дуже трудолюбним. Якось орав поле біля нашої хати і, щоб не тратити час на переходи додому (жив на другому кінці села), ночував і харчувався у нас. Орав із самого ранку до пізньої ночі. Ми лягали спати й чули, що трактор ще гуркоче, вставали в ранці і чули, що трактор вже гуркоче. Ми з братом брали кошики і йшли за трактором збирали торішню моркву, яка подекуди залишилася після осіннього збирання й того року за зиму не замерзла.

*Вуйко Андрій з дружиною Ганнусею,
Лідою і братом Володимиром*

*На такому тракторі орав вуйко
Андрій (фото з [7])*

Одружився. Взяв собі за дружину таку ж процьовиту, та ще й красуню Ганнусю. Побудували великий цегляний будинок, стіни якого вимурували вдвох — мулярів не наймали, як це робили інші. Виростили двох синів Михайла й Володимира, мають онуків.

Кожного Різдва ми з Лідою, а часом з дітьми й онуками, приїжджаємо з Києва і на Святий вечір разом з братом Володимиром і його сім'єю йдемо до тітки Доці й до вуйка Андрія колядувати. Ідемо до них, хоч треба йти на другий кінець села понад два кілометри, бо з колись чисельної родини з рідних у нас залишилися тільки вони.

На цьому я закінчую спогади про родину моїх батьків. Тепер варто висвітлити епоху, в якій вони жили.

МИНУЛЕ РОЖНОВА

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА

Про походження назви села Рожнова є різні думки. Ось що пишуть з цього приводу історик Петро Сіреджук і публіцист Олег Семенишин. Наведемо їхнє дослідження без копію.

«Особливістю Рожнова є те, що село розташоване на пограниччі трьох субетнографічних земель: Гуцульщини, Покуття та Буковини. З одного боку гуцульські міста Косів, Кути, а, з іншого, — покутські Заболотів і Коломия, дещо далі — буковинські Вижниця і Чернівці.

За переказами, давні рожнівчани на Рожнів казали ще й Рознів. Вочевидь, назва Рожнів (Рознів) походить саме з мотиву його географічного розташування, бо, власне, міститься Рожнів у так званих «рожнах», тобто у місці, де зливаються притоки Хімчинець і Тарновець з річкою Рибниця. У подібних назвах Прикарпаття, як ось: Рожнятів, Рожин, Рожниця, Рошнів, закладено цей самий зміст, себто впадання менших потоків, річок до якоїсь більшої річки (за Р. Процаком). Річки ж нерідко слугували межами. Через це гуцульський Рожнів й опинився на перетині згаданих субетнографічних зон України. Неподалік села були й адміністративні межі.

Схожа етимологічна версія Рожнів (Рознів) — той, що «рознімає» території не лише річками, а й дорогами. Бо, власне, тут у Рожнові, вузловому великому селі Гуцульщини, схрещені шляхи, які розходяться у різні боки. Дopusкаємо, що назву села могла покласти і словосполучка «рожні люди», тобто різні за походженням, з сусідніх, субетнографічних українських територій, котрі певний час могли зберігати діалектні відмінності у своїй вимові. Малоімовірно походження топоніму Рожнів й від слова «розни», що означало збиті дерев'яні підставки під снопи збіжжя. До роздумів спонукає фразеологія «йти на рожен», тобто — на герць, або наражатися на смертельну небезпеку. Ймовірно, що у сиву давнину тут могла відбуватися якась битва, чи навіть не одна.

Схожу версію пропонує Василь Кобилюх. Рожнів (Рознів) зі санскриту (найстарішої мови світу) дослівно означає посадження, зміцнення, тобто укріплення. Ймовірно, тут височіла десь у першому півтисячолітті нашої ери фортеця, добре помітна на чималу відстань (гуц. — розстань) [2. С. — 34].

Ще одну версію походження назви села Рожнова пропонує Федір Мацко. Він пише, що в сиву давнину в одного селянина появилoся жито, яке тоді називали «рож». Тому того чоловіка люди називали Рожко (трохи змінене прізвище — Рижко існує і тепер). Люди приходили до нього і просили насіння рожу, а він казав, що у нього його мало і щоб приходили восени по рож нову. Восени люди казали, що йдуть по рож нову — звідси і назва Рожнова.

ПРО ЩО ГОВОРЯТЬ АРХІВИ

Для висвітлення цієї теми звернемося до уже згаданої публікації Петра Сіреджука і Олега Семенишина:

«Рожнів уперше згадано у літописах ще у 1408 році. В 1562 році Рожнів потрапляє до рук одного власника. Тоді польський король Сигізмунт II Август (1548—1572) надав «вельможному воєводі земель Руських і коронному гетьману Миколі Сенявському маєтки королівського домену: містечко Нове село (Бурштин), луки, сіножаті, неужитки сіл Насташин і Уїзд, пусте поле Ігнасків у Галицькому повіті, Рожнів..., що на Покуття поблизу волоської границі в Коломийським повіті..., а також с. Копистин і новозасноване на землях цього села містечко Іллятка Подільського воєводства». У травні 1569 року надання було підтверджено спеціальною ухвалою на Люблінському коронному Сеймі. Того ж місяця король на Варшавському коронному Сеймі спеціальною грамотою затвердив її, і коронний гетьман, воєвода земель Руських ще раз отримує цей маєток у посесію на 10 років. У 1579 році селами Рожновом, Новоселицею, Старим Косовом заволодів магнат Геронім Язловецький. Цей магнат був власником тут аж доти, доки 10 червня 1625 року не продав села Рожнів та Новоселицю знову попередньому власникові.

Перший задокументований напад татарської орди на Рожнів відбувся 1618 році. Тоді багато люду забрано в ясир. Зі скарги сільського отамана дізнаємося, що села Рожнів і Новоселиця розорені і зруйновані, а тому з цих сіл отамани Іван та Остап не можуть зібрати податків.

Напади татар на Гуцульщину і Покуття повторювалися раз по раз. Так, з 1605 до 1633 рр. їх було 20. Тому легше порахувати роки, коли люди жили спокійно, аніж ті, коли татари знищували наші села і містечка. Отож, «спокійними» літами польський історик М. Горн називає 1606, 1608—1611, 1614, 1619, 1625, 1627, 1630, 1631 роки» [2. — С. 34—37].

Коли спустошливі татарські набіги припинилися, село відродилося і стало значним на Покутті. У нім перед початком Хмельниччини побував відомий картограф Гійом-Левасар де Боплан (1600—1673), який, найнявшись на службу до польського уряду, в 1630—1648 роках багато подорожував Україною, зокрема і Покуттям. Г. Боплан написав доброзичливий до українців твір «Опис України» і уклав до нього детальну мапу сіл і міст України 40-х років XVII ст., де позначив і Рожнів на Покутті. Достовірність свого перебування в тих поселеннях, які нанесені на мапу, картограф гарантує словами: «Я не пропоную вам мапи, складеної за донесеннями або з чужих уст. Її я уклав на підставі точних вимірів, що їх виконав особисто у всіх місцевостях того краю, який вона змальовує. Це править вам за гарантію, що вона точна, а книга моя правдива» [3. — С. 117, 199].

Рожнівчани брали участь у знаменитих для всіх українців подіях часів Хмельниччини. Так, магнат Іван Яблонівський 27 серпня 1649 року вніс до галицького громадського суду протест проти Ілька Велейки та інших з Покуття, де вказувалося, що вони брали участь у нападі на

Печатка Рожнівської доминії
1 січня 1805 р.

Печатка села 1866 р.

Печатка громади
с. Новоселиця
14 липня 1895 р.

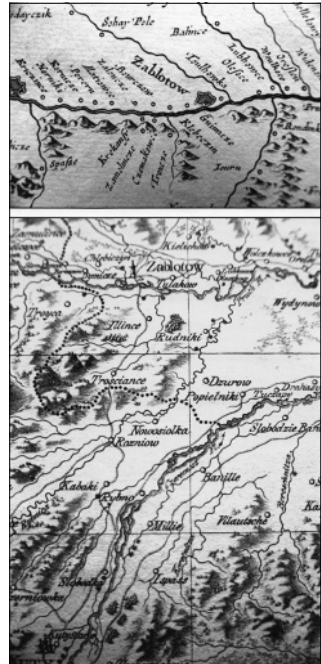
Печатка с. Новоселиця
за тимчасової російської
військової адміністрації
10 лютого 1917 р.

Печатки Рожнова і Новоселиці тих часів (фото з [7])

Фрагмент карти Покуття (1650 р.)
Г. Боплана (фото з [7])

Фрагмент карти,
де нанесений Рожнів
(фото з [7])

його замки в Лючі (Косівщина) і Дебиславцях (поблизу Коломиї) і разом з іншими повсталими Гуцульщини і Покуття зруйнували їх дотла. Крім рожнівчан, ці замки штурмували повстанці трьох міст (Косова, Заболотова, Кулачківців) і 16 сіл: Іспаса, Перерива, Підгайців і Семаківців на Коломийщині; Космача, Лючі, Соколівки, Хімчина на Косівщині; Демидча, Задубрівців, Залуччя, Любківців, Олешкова, Трійці, Тулукова, Новоселиці на Снятинщині. До того ж з окремих поселень краю в повстанні брало участь по двоє і більше осіб з родини.

За даними подимного реєстру Коломийського повіту від 17 травня 1670 року, у Рожнові жило 60 сімей. Перепис населення 31 грудня 1900 року засвідчує, що в Рожнові проживало 6736 осіб. А за переписом населення 1921 року тут налічувалося 6426 осіб. З усією Галицькою землею Рожнів пережив страшний голод у 1738, 1744 і 1746 роках [4. – С. 55].

Перед поділом Польщі Рожнівським ключем, до якого входили Рожнів, Новоселиця, Джурів, володів власник, ротмістр коронних військ Станіслав Коссаковський. Він 5 серпня 1758 року зі свого земельного фонду наділив місцевих священників землею, щоб ті могли господарювати. «Скарг з боку селян на нього ми не виявили» [5. — С. 5—7].

Після першого поділу Речі Посполитої у 1772 році Рожнів разом з іншими поселеннями як Покуття, так і Гуцульщини, Буковини, Закарпаття, Галичини... відійшов до складу Австро-Угорської монархії. В історії Рожнова почала свій відлік Австро-Угорська доба.

У Рожнівській домінії, як і по інших галицьких панських маєтках, влада власника-пана була весільною. Польський дослідник Б. Улановський у своїй статті «Польське село під правовим оглядом від XVI до XVIII ст.» писав: «На чолі сільської організації стоїть пан, дідич, влада якого стосовно місцевого населення аналогічна королівській. Садиба пана називається двором. Службовою мовою «пан» і «двір» ідентичні, через це кажуть: суд панський чи двірський, влада панська чи двірська, слухняність пану і двору і т. ін. Село також називається домінією. Звідси зрада домінії означала те ж, що і втрата громадянства. Пан є законодавець і суддя, опікун підданих і носій адміністративної, поліцейської і виконавчої влади».

Вся земля Рожнова, як і інших довколишніх сіл, поділялася на домініальну, якою володіли власники, рустикальну, що перебувала в користуванні селян, і церковну, яка належала пароху. За даними Йосифінської метрики від 15 листопада 1787 року, домінії належало 6 моргів і 1427 сажнів орного поля, 16 моргів лук, 284,1 морга лісу, а селянам — 253 морги орного поля, лук — 697 моргів і 1097 сажнів. Священик мав 6 моргів і 1417 сажнів орного поля, лук — 9,5 морга і городів — 5 моргів. У 1880 році площа земель двору становила 119 моргів орної землі, 204 морги пасовиськ і 51 морг лісу (1 морг — 0,56 га).

Наявність панського двору в Рожнові зобов'язувала жителів відробляти панщину. Тяглий селянин відробляв 6, піший — 7, а халупник — 12 днів панщини на рік. Невеликий розмір відробіткової ренти пояснюється тим, що в рожнівській домінії не було великого фільваркового господарства» [6. — С. 73—77].

Скасування панщини перетворилося на всенародне свято (16 травня 1848 року). На честь цієї події у селах поставили «панщинні» хрести. «Такі хрести, — як пише В. Грабовецький, — були встановлені майже у всіх селах Галичини у другій половині XIX ст. — переважно на честь 10-ти, 20-ти, 25-ти, 30-річчя цісарського циркуляра про скасування панщини» [4. — С. 135].

«З кінця XIX ст. у Новоселиці, Рожнові, Джурові розпочинається вугледобуток. На гірничих розробках запаси родовища становили 11317 ц вугілля вартістю 6700 золотих ринських, або 13580 австрійських корон. Шахтою опікувалося акційне товариство Глумацької цукроварні. Від 25 червня 1895 року розпочалася експлуатація з'єданого гірничого поля «Сідоня», яке територіально охоплювало не лише Новоселицю, але й Рожнів. У Рожнові тоді ввели нову шахту. Для неї 25 вересня 1895 року

складено геологічну мапу залягання бурого вугілля на території села. Тут запаси вугілля були значними, адже у 1908 році ця шахта ще функціонувала. Власником гірничого поля був Леон Теодорович, а співвласником — коломийський купець Самуель Крісс.

У 1894 році на шахті Новоселиця-Джурів видобуто 71824 ц бурого вугілля вартістю 53185 золотих ринських і 60 крейцарів. З цієї продукції 27983 ц пішло на опалення казанів шахти і на заробітну плату робітникам, а решта — чистий зиск власника. Наприкінці ХІХ ст. на шахтах Новоселиці, Джурова, Рожнова працювало 450 гірників. Однак з різних причин на початку ХХ ст. вуглевидобуток на гірничих теренах «Сідоня», «Вільгельміна» і рожнівському «Густаві» занепадає (почалась Перша світова війна). Власники шахт не дбали про модернізацію гірничих підприємств, вдаючись до екстенсивного розроблення. Крім цього, в шурфи проникала вода і не давала змоги здійснювати видобуток вугілля.

До появи залізниці на Покутті (1868) видобуте у селі вугілля збували на місцевих ринках, зокрема в Коломиї. Пізніше, коли до ладу стала залізнична коля Львів — Чернівці, його ще продавали у Снятині, Станіславі і Чернівцях для потреб підприємств, а також для опалення великих будинків» [7. — С. 23].

Після Першої світової війни видобуток вугілля відновлено у 1925 році. Друга світова війна знову перервала вуглевидобуток. За радянської доби вуглевидобуток був відновлений у кінці 1946 — на початку 1947 року. У 1962 році шахти закрили як нерентабельні.

РОЖНІВ У НЕДАЛЕКОМУ МИНУЛОМУ

Докладне висвітлення минулого Рожнова може й повинно бути здійснене при підготовці історії Рожнова. Тому вважаю за доцільне нагадати тільки таке.

Війна Польщі з Росією, Хмельницьким і Османською імперією призвели до її ослаблення, що дало можливість сусіднім монархічним державам втрутитись у внутрішні справи Польщі. Пруссія, Австрія і Росія здійснили поділи території Польщі (1772, 1793, 1795). Польща на 120 років втратила незалежність. У 1807 році Наполеон І, розгромивши Пруссію, із частин польських земель, що належали їй, створив васальне Варшавське герцогство. Після розгрому армії Наполеона Перший Віденський конгрес 1814—1815 роках здійснив новий переділ території Польщі. Більшу частину Варшавського герцогства було перетворено на Королівство Польське і передано Росії. Пруссія здобула частину Варшавського герцогства, зберегла Сілезію, Помор'я та інші землі. Австрії (з 1867 року — Австро-Угорщина) залишилася Галичина.

Та повернемося до Рожнова. Відомості про Рожнів того часу маємо з рукописів, на яких, на жаль, не вказані автори. Один із них, за свідченням Мирослава Прокоповича Ропара, є Микола Іванович Бідолах. Микола

Бідолах разом з Андрієм Бідолахом були одними із засновників першої громадської хати—читальні (див. розділ «Діяльність «Просвіти» у Рожнові»), був свідомим, начитаним громадянином, всесторонньо обізнаним з минулим Рожнова у всіх сферах життя — просвіті, релігії, історії, торгівлі, господарській діяльності, шкільництві і т. д. У 1905 році здійснив паломництво в Почаївську і Києво-Печерську лаври. У 1914 році, на початку війни, австрійська військова влада М. Бідолаха заарештувала, інкримінувавши йому русофільство, і кинули до в'язниці Талергоф. Через деякий час відбувся суд. М. Бідолаха визнали невинним і відправили на фронт.

На щастя, автор іншої історії села Рожнова — Федір Мацко — відомий, і його робота видана у вигляді рукопису і без скорочень.

«Рожнівським маєтком—домінією послідовно володіли: шляхтичі Косаковські — (1786—1819); Катерина, Станіслав, Йозеф Козловецькі — (1819—1849); Каєтан Задурович — (1850—1890); Леон Теодорович — (1890—1918)» [7. С. — 28].

Панський двір був розташований з правого боку від дороги, що веде до Заболотова. До двору вела широка, обсаджена тополями вулиця, яка називалася Двірською. З правого боку були панські господарські приміщення, а з лівого — будинки для двірських урядовців і ремісників, двірських майстерень. Дорога вела до залізної брами, а потім до великої клумби з різноманітними квітами. За клумбою були старий і новий двір (будинок), парк і фруктовий сад. Далі були розташовані млин і гуральня. Клумба називалася Дідинець. Кожний гість повинен був три рази об'їхати Дідинець, і тільки після того під'їжджати до двору. До 1848 року влада панів була необмеженою. Навіть одруження молодих пар могло бути тільки за згодою пана. Суперечки між селянами і суд над ними звершував від імені пана мандатор, який постійно перебував у дворі. Пан давав дерево на будівництво хат, дрова на опалення, зерно із своїх зерносховищ на харчування і посів у неврожайні роки. У дворі на визначеному місці також відбувалися і тілесні покарання винних — биття буками (екзекуція). Суд звершував мандатор, тому й суд називався мандаторським.

16 травня 1848 року в Австро-Угорщині було скасоване кріпосне право. До обіду рожнівчани ще працювали на панському полі, а перед обідом вістовий з бубном ходив по Рожнову і всім сповіщав, що панщина скасована. Дали знати про цю новину і на поле. Радості не було меж. Люди залишили роботу на панському полі і пішли в село. Село вирувало. Люди вітали одне одного, обнімалися, цілувалися, плакали з радості, пригощали один одного, чим могли, співали і танцювали.

Через деякий час на пам'ять про цей день рожнівчани поставили два кам'яні хрести: один на роздоріжжі доріг Заболотів — Хімчин, а другий — на роздоріжжі Новоселиця — ріка Рибниця. В Новоселиці поставили хрест на найвищій горі на Дубниках — і його видно було з усіх кутків Новоселиці й Рожнова. З того часу кожного року 16 травня святкувалося як велике свято. Після Служби Божої люди сходились біля хреста, розстеляли

скатерті на траві, розставляли на них напитки й наїдки, принесені на складчину, і веселилися до пізньої ночі. Приходили й музиканти, які грали в цей день безплатно. Святкуючі переймали випадкових перехожих і не відпускали їх до того часу, доки вони добре не пригостяться.

Така традиція існувала аж до Першої світової війни. А в радянські часи однієї ночі всі хрести зникли. Хто це зробив — невідомо. Відомо тільки, хто тоді займав керівні посади у владних і партійних органах села й району, але і їхні прізвища називати не варто і не доцільно. Бо люди кажуть, що не з власної ініціативи вони це зробили, а на вимогу вищих партійних і радянських органів. І якби вони цього не вчинили, то зробили б інші, яких би поставили на їхнє місце. Чи мають рацію такі судження, залишимо на розсуд читача, а від себе скажемо, що у людини завжди є вибір. І її оцінюють не за словами, а за діями, по тому, який людина робить вибір у складні, часом загрозливі хвилини свого життя.

Після відміни панщини в 1848 році маєтки Задуровичів починають занепадати, частину земель, в основному лісистих, купують євреї Єгермани з Косова, які потім їх частинами розпродують рожнівським селянам. Трохи згодом за несплату банкам кредитів маєток Рожнова був виставлений на аукціон і його купив львівський адвокат Ямінський. Не маючи досвіду, Ямінський господарювати довго не зміг і продав маєток енергійному панові Коморовському. Пан Коморовський в Новоселиці на ланах побудував новий фільварок, посадив сад, великий парк, зробив меліорацію й відвів зайву воду в річку Рибницю. Жив у новому дворі в Рожнові, а пан Задурович з сім'єю — у старому. Пан Задурович продовжував розпродувати свої маєтки і так збіднів, що ним опікувався якийсь старий єврей аж до його смерті (за М. Бідолахом).

За Ф. Мацком, пан Задурович таємно налагодив виробництво зброї, тому австрійська влада заарештувала його. На адвокатів потрібні були гроші, тому дружина пана Задуровича почала розпродувати землі й маєтки.

Від себе додамо, що вище описане могло мати місце, зважаючи на те, що у 1863—1864 роках у Пльольщі вибухнуло повстання. Десь же повинна була виготовлятися зброя для повстанців. Але ці відомості базуються на переказах і потребують підтвердження або спростування на підставі архівних матеріалів.

Пан Коморовський жив на «широку ногу», також заліз у борги і змушений був продати маєтки в Рожнові й Новоселиці. Фільварок у Новоселиці і орні поля в Новоселиці й Рожнові він продав полякові Леону Теодоровичу, а рожнівський двір з невеликою площею орного поля, яка знаходилася в основному на горбах, — німцєві Чікке, який незабаром все перепродав євреям Єгерманам з Косова.

Пан Теодорович на фільварку в Новоселиці довший час господарював взірцево, але з часом також заліз у борги і, починаючи з 1900-го року, більшу частину своїх земель розпродав селянам Новоселиці і Рожнова по 500—800 корон за морг, залишивши собі тільки фільварок і 60 моргів землі біля нього.

Трохи пізніше фільварок купив селянин із Соколівки, будівничий церков, Андрій Стефуранчин у спілці зі своїми свояками і євреєм зі Снятина Розенбергом.

На той час, у 1890 році, в Рожнові було 1500 дворів і 10000 населення. В тому числі було 52 сім'ї єврейські та 22 польські. Дорослої великої рогатої худоби було понад 2000, а коней – ще більше.

Ще до Першої світової війни, можливо, в 1908 році, той же Андрій Стефуранчин купив у Рожнові двір з садом і невеликою площею землі біля двору за 20000 корон. Дата купівлі підтверджується тим, що його син Андрій народився в 1916 році в Рожнові, в парафії Підгора, і часом брав собі псевдонім «Підгірський» (ширше про нього в розділі «Визначні рожнівчани»).

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА

Приводом початку Першої світової війни було вбивство 28 червня 1914 року в Сараєві экс-герцога Франції Фердинанда, наслідника цісаря Франца-Йосифа (причини значно вагоміші). Австро-Угорщина звинувачує в цьому Сербію. Сербія просить підтримки в Росії. Німеччина, союзниця Австро-Угорщини, оголошує 1 серпня війну Росії, а 3 серпня – Франції. Німецькі війська рушили на Францію. Європа поділилася на два фронти: з одного боку Австро-Угорщина, Німеччина та Італія (пізніше приєднається до них Туреччина та Болгарія), а з другого – Франція, Росія і Англія. Так почалася Перша світова війна [8].

1 серпня 1914 року у Львові засновано Головну Українську Раду з представників трьох партій: Національно-Демократичної, Радикальної та Соціал-Демократичної. Головою її обрано д-ра Костя Левицького, секретарем – д-ра С. Барана. Завданням Ради було охороняти інтереси українського народу в Австрії та репрезентувати його під час війни. Рада створила військову організацію – Легіон Українських Січових Стрільців для боротьби з російським військом. До цього Легіону вступали тисячі юнаків [8].

А щоб уявити собі, які події відбувалися в Рожнові, звернемося до спогадів про цю подію очевидців, нам уже відомих Федора Мацка й Миколи Бідолаха.

З перших днів війни було оголошено, що всі чоловіки віком від 17 до 40 років мобілізуються й повинні з'явитися на мобілізаційний пункт у Коломиї 14 серпня. Була неділя. Влада закрила корчми й заборонила продавати горілку. Але рокуючи (рекрути) все одно її десь знаходили. Прощання, сльози й туга...

Влада оголосила, що всі, хто не підлягає мобілізації і має коней та робочих волів з добрими возами й фірманами (їздовими), віком від 15 до 51 року повинні з'явитися коло гміни (сільської управи) в певний день і час. Хто з'явиться коло гміни з поганим возом, колесами, упряжжю, той на місці буде розстріляний. Жінкам, дівчатам бути їздовими заборонено.

Ті, хто залишиться дома й не вийде до назначеного часу, будуть розстріляні. Кожен їздовий на возі повинен мати сіна для коней (волів) на 5 днів і харчів для себе на 7 днів. Автомобілів і тракторів тоді ще не було. Різноманітні вантажі, артилерію, боеприпаси, продовольство — все перевозили кіньми або волами. Улани, драгуни, гусари — також на конях.

З самого початку війни військова влада заарештувала у Рожнові Антонія Гушула, Бідолаха Миколу Дмитровича і Бідолаха Миколу Івановича, інкримінували їм русофільство і ув'язнили їх у тюрмі Талергоф у провінції Стирії. Відбувся суд, їх визнали невинними і відправили на фронт. А Борук Юрій, який був заарештований пізніше, помер у Чехії.

Війна почалася на межі Галичини та Буковини. Тяжкі бої були в Боянах. Через Рожнів переходили тисячі піхотинців і кінноти, великий обоз. З початком війни австрійська влада не брала ніяких податків. Жінкам, чоловіки яких були в армії і Канаді, щомісячно видавалася грошова допомога і час від часу — хліб та цукор. За це жінки повинні були поправляти дороги. Жилося їм непогано, навіть співали таку коломийку:

Наїламя, напиламя
На всі штири боки, —
Дай же, Боже, цеї війни
Ще з чотири роки.

Жандарм почув цю пісню і вдарив жінку по фізіономії.

Через півтора місяця від початку війни 15 вересня 1914 року Рожнів зайняли російські війська й пробули тут до 1 березня 1915 року. На початку березня 1915 року у Рожнів знову повернулася австрійська армія й австрійська влада. Незабаром оголошено, що всі чоловіки від 18 до 50 років мобілізуються (мобілізувати у 1914 році всіх не змогли чи не встигли). У селі залишилися старі чоловіки та каліки, жінки і діти. Школи закриті. Магазини закриті. Одежі, взуття, солі, цукру, мила, сірників — нічого немає. Зимою дров немає, бо немає чим привезти з лісу.

Весною 1916 року в Рожнові почалися запеклі бої зі штурмами. Бої відбувалися на берегах річки Рибниці, на Царині та на горбах Попівни, Корчівки, Дубників, Лазів. Одного дня було три штурми. На полях Царини та на горбах Попівни, Корчівки, Дубників, Лазів було дуже багато трупів як австрійців, так і росіян.

В часи мого дитинства ми часто знаходили зброю часів Першої світової війни: російські штики, австрійські багнети у вигляді довгого ножа, каски, пістолети. Був і у мене пістолет з барабаном, цілком заржавілий, барабан не крутився — але справжній пістолет! А в лузі Василя Стеф'юка, в куті між берегом і переводом, була могила з дивним товстим циліндричним предметом на її вершині. Я думаю, що це було дуло гармати, закопане отвором вниз. Пізніше той знак хтось викопав. Можливо, школярі, яких постійно зобов'язували здавати металолом.

Багато хат у селі згоріло, багато селян загинуло від куль та осколків, спалені дерева, огорожі, господарські будівлі. Австрійські війська відступили – і з 15 червня 1916 по 13 липня 1917 року Рожнів знову зайняли російські війська. Цікавою, на мій погляд, є пісня про ті події, в якій з гумором говориться про причини поразки австрійців:

Наш татічко Франца – Йосиф,
Як йшли воювати,
Взели собі штири доньці,
Як штири гармати.

Виявилось, що дехто з російських солдат говорить чистою українською мовою. Росіяни дають або продають за низькою ціною хліб, м'ясні продукти, цукор. Хліба білого багато. Бідним дають безплатно. Ворожого ставлення до населення не було, але пристойної поведінки також. Були випадки, коли гвалтували жінок і дівчат. Правда, деякі дівчата поїхали з росіянами з доброї волі.

Однак поводитись як окупанти. «Росіяни відбирали у людей худобу, сіно, солому, продукти, тяглову силу (коней). Так, у селян сусіднього села Джурів тиловики відібрали 100 пудів картоплі, 185 возів сіна і 160 возів соломи. У с. Рудники реквізували 34 пуди квасолі, 180 пудів картоплі і 200 пудів ячменю. Загалом у січні 1917 року росіяни відібрали від селян Снятинщини 31 вівцю, 328 свиней, 1514 голів великої рогатої худоби. Знищили і пам'ятник Т. Шевченку в Косові...» [2. С. – 36].

З самого початку окупації Галичини почалися арешти. Тільки через київські тюрми перевезено в Сибір 12000 осіб, серед них багато греко-католицьких священників. 19 вересня 1914 року зарештовано митрополита Андрея Шептицького й вивезено до монастирської тюрми в Суздалі, де він пробув до революції 1917 року. Вивезено ректора Львівської семінарії О. Й. Боцяна та ряд інших видатних осіб греко-католицького духовенства. Почалося переслідування греко-католиків, навертання їх на православ'я, заміна греко-католицьких священників православними. Заарештували також і професора Михайла Грушевського й заслали спочатку до Симбірська, потім до Казані й нарешті до Москви, де він теж пробув до революції 1917 року. Закрито «Просвіту», українські видавництва, заборонено друкувати будь-що українською мовою [8]. Та повернемось до подій у Рожнові.

21 листопада 1916 року помер цісар Франц-Йосиф. В Росії сталася революція. Фронти розпалися. Настало беззладдя. В Рожнові, як і в інших селах, запанував тиф та інші хвороби. Лікарів, аптек і ліків ніяких не було – все забрано на фронт. З голоду й нужди народ масово гинув. Похорони відбувалися без усяких церемоній.

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

Багатонаціональна Австро-Угорська держава розвалилася. Офіцери і солдати всіх націй повертаються на свою батьківщину і стараються створити свою армію, свою владу, свою державу. Офіцери Галичини також стягують українських вояків і хочуть створити свою українську владу.

18 жовтня 1918 року у Львові відбулися загальні збори політичних і громадських діячів Галичини й Буковини. На зборах було обрано Українську Національну Раду (УНР), яка проголосила, що Галичина, Лемківщина, північно-західна Буковина та українські землі північно-східної Угорщини мають стати Українською Державою. Вирішено укласти Конституцію на демократичних засадах.

Українська Національна Рада домоглася від австрійського уряду згоди на передачу влади українцям, і вночі проти 1 листопада Військовий комітет, під пізнішим проводом полковника Д. Вітовського, зайняв усі урядові будинки та стратегічні пункти Львова і заарештував намісника генерала Гуйна. Вранці 1 листопада Львів був в українських руках.

9 листопада 1918 року Українська Національна Рада вирішила, що Західна Україна має бути окремою Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР) на чолі з головою секретаріату К. Левицьким [8].

По всій Західній Україні панувало піднесення. Обирається українська адміністрація, запрацювали українські школи. У людей з'явилась надія на те, що буде свобода і воля, що буде краще життя. Оголошується мобілізація в Українську Галицьку Армію (УГА). По селах і містах проводиться збір коштів на підтримку УГА. «Незважаючи на великі матеріальні нестатки, у бойовий фонд УГА провели збір коштів селяни Рожнова – 9435 грн, Снятина – 10144, Залуччя – 5986, Стецевої – 5120, Заболотова – 4869, Джурова – 4348, Трійці – 3500, Завалля – 3000, Красноставців – 2730, Підвиської – 2587, Вовчківців – 2582, Новоселиці – 2580 грн» [2. С. – 37]. В лави УГА мобілізовано було 100 000 вояків. Але бракувало зброї, а головне – старшин.

Зразу ж почалася збройна боротьба з поляками. Бої за Львів тривали до 28 листопада. Уряд ЗУНР переїхав до Тернополя. Війна з поляками продовжувалася з перемінним успіхом, але Львів уже був у польських руках. Сили Галичини і Польщі були нерівні. Населення Польщі було в п'ять разів більше, вона була краще забезпечена зброєю, її підтримували західні держави. До того ж 100 000 галичан знаходилося у полоні в Італії.

В кінці грудня 1918 року Державний Секретаріат ЗУНР переїхав з Тернополя до Станіслава і Українська Національна Рада створила новий Секретаріат на чолі з С. Голубовичем. 4 січня 1919 року УНР ухвалила проект договору про злуку Західно-Української Республіки (ЗУНР) з Українською Народною Республікою в єдину суверенну Українську Народну Республіку. 22 січня 1919 року в Києві урочисто проголошено злуку Галичини, Буковини, Угорської Русі і Наддніпрянської України.

*Дмитро Вітовський, Микола Саєвич і Михайло Гаврилко.
Волинь, 1916—1917 роки (фото з [35])*

*Старшини УСС. Зліва направо: Тадей Ковалик, Роман Дудинський,
Іван Цяпка, Степан Глушко. 1916—1917 роки (фото з [35])*

Війна з поляками і надалі велася з перемінними успіхами. 7 червня 1919 року УГА перейшла в наступ. Чисельно невелика армія (25 000 во-яків) примусила польські війська відступити по всьому фронту до лінії Дністер – Гнила Липа – Перемишляни – Підкамінь. Цей успіх викликав ентузіазм населення і близько 90 000 добровольців з'явилось до армії, але через брак зброї прийнято ледве 15 000.

Успіхи УГА були нетривкі. Польська ар-мія поновила наступ. Повний брак набоїв не дав можливостей УГА продовжувати бо-ротьбу з більш ніж стотисячною польською армією, яку Франція забезпечувала всім не-обхідним. У середині липня (16–18) 1919 року УГА з урядом ЗУНР перейшли Збруч, щоб об'єднатися з військами Української Народної Республіки для боротьби з біль-шовиками. Загальна кількість вояків об'єд-наних сил досягла 80 000, з них УГА мала 45 000. 31 серпня 1919 року об'єднані армії УНР і УГА вступили у Київ [8].

Мабуть, тоді й народилася жартівлива стрілецька пісня «А війна-війною». Вважаю за доцільне привести текст і мелодію цього самобутнього витвору вояків УГА, які на-віть у найважчі часи не втрачали гумору.

У темпі маршу

А вій - на вій - но - ю, гать - та б'йо! вішь - та б'йо!
втім є Бо - жа си - ла, гать - та б'йо! вішь - та б'йо!

Як не за - б'є те - бе вра - жа ку - - - ля,

за - мість ку - лі ко - пи - та - ми вб'є ко - би - ла ла.

А війна-війною, гатьта б'йо, вішьта б'йо.
В тім є Божа сила, гатьта б'йо, вішьта б'йо.
Як не заб'є тебе вража куля,
Замість кулі копитами вб'є кобила.
А ще не дай, Боже, гатьта б'йо, вішьта б'йо.
Як із воза впадеш, гатьта б'йо, вішьта б'йо.

Впадеш з воза, впадеш аж на землю,
Впадеш з воза аж на землю тай заб'єшся.
А ще не дай, Боже, гатьга б'їо, вішьга б'їо.
Прийдеться помирати, гатьга б'їо, вішьга б'їо.
Бо не зможеш собі із жінками,
Із жінками, із дівками раду дати.
Ой Ви пане, Цяпка**, гатьга б'їо, вішьга б'їо.
Скажіть же нам правду, гатьга б'їо, вішьга б'їо.
Чи далеко славний город Київ,
Чи далеко город Київ, всі питали.

* На полі титульної сторінки нот (дивись малюнок) ручкою підписано: Пісочна, 25.VIII.1917, О. Курилас, Л. Лепкий.

** Цяпка Іван (1884—1920), сотник УГА, мав веселу вдачу, загальний улюбленець усусів (УСС), герой стрілецьких пісень, довгий час стояв на чолі Ордену лицарів залізної остроги.

Та незабаром в об'єднаних арміях і урядів виникли незгоди. Після перемоги військ Пілсудського над червоноармійцями Тухачевського протириччя між урядами УНР і ЗУНР переросли в розкол. Для порятунку ЗУНР Є. Петрушевич вважав за потрібне боротися проти Польщі і Радянської Росії за допомогою Антанти разом з Денікіним, а С. Петлюра погоджувався на союз з Польщею, визнаючи протекторат Польщі над Галичиною.

24 квітня 1920 року з поляками був підписаний мирний договір, згідно з яким формальний контроль над Галичиною до 1923 року належав державам Антанти. Але поляки проігнорували міжнародні домовленості про українську культурну автономію і запровадили військово-поліцейський терор — закривали українські школи і видавництва, забороняли користуватися українською мовою і навіть називати себе українцем. Чинився і економічний тиск — близько 800 тисяч гектарів землі було роздано полякам.

РОЖНІВСЬКІ СІЧОВІ СТІЛЬЦІ

Якось я приїхав на літні канікули додому. Зустрів мене брат Володимир і каже: «Маю для тебе одну цікаву річ». Показує. Цікавою річчю виявився Український календар на 1924 рік. Така література у радянські часи зустрічалася рідко, тому я жадібно накинувся на календар. У ньому прочитав цікавий нарис Мар'яна Карпенюка «Великдень під Львовом. 1919 рік».

Поділився враженнями з татом, а він каже: «Піди до Микити Бойка, він якраз там воював і розкаже тобі про все докладніше».

Микита Бойко, наш близький сусід, був самотнім, і до нього часто приходили сусіди, щоб підстригтися й поговорити. А ми з братом Володимиром кожного Святого вечора носили йому Святу вечерю, яку готувала мама.

Микита Семенович Бойко народився 6 червня 1898 року й помер 16 листопада 1996 року. Мав семикласну освіту, служив у австрійському війську у м. Фендишталь. Ось що він розповів мені та Іванові Мироновичу Мартинюкові, який записав його розповіді.

«Восени 1919 року, – розповідає він, – прийшло мені повідомлення з'явитися в повітову військову комендатуру в м. Снятин. Моя мама й каже: «Мики! Візьми серп і щось поїсти і заодно вижнемо кукурудзу в Зібранівці» (село, яке знаходиться по дорозі до Снятина). Але не судилося. Повернувся я додому аж весною 1920 року.

У Снятині взяли мене до вишколу Січового Стрілецтва, де я в скорому часі сам проводив вишкіл стрільців, бо знав військову справу й пройшов добрий вишкіл у Австрійській армії. Після закінчення короткого вишколу в Снятині нас направляють під Львів воювати проти поляків. Зі мною з Рожнова були Мацко Тимофій, Мартинюк Петро, Струць Василь, Сахро Петро, Семотюк Микола й мій брат Ілля. Привезли нас у Старе Село Львівської області. Нашою сотнею командував син ксьондза з Ясенова (прізвище забув). Ми вигнали поляків із сіл Козільники, Лісничівка, Бондарів і Підгородок. Нас була одна лінія, а поляків – чотири. За хоробрий бій нам дали два дні відпочинку й оголосили, що наша сотня перекидається на більшовицький фронт і буде воювати проти більшовиків.

У Великодній четвер 1919 року ми прибули в Підволочиськ. У суботу о першій годині ночі наше командування пішло на переговори з більшовиками й запропонувало в свята не воювати. Більшовики дали згоду. Але після Паски наш командир чех (прізвище не згадаю) почав агітувати не вступати в бій з більшовиками, мотивуючи це тим, що сили нерівні, що немає достатньої кількості набоїв, погане постачання, що треба зберегти вояків і що шкода, аби ми тут задарма загинули. Думки розділилися, однастайності серед стрільців не було. Ми, рожнівчани, не здалися. Зі зброєю в руках відступили від Підволочиська й так зі зброєю в руках добралися додому».

В часи владарювання Польщі Микита Бойко був членом читальні, вів активне громадське життя. У 1944–1946 роках служив в Радянській Армії.

Прожив Микита Бойко 98 років. Восени 1996 р. ще копав картоплю, а 16 листопада помер. Все життя вірив, що доживе до того часу, коли Україна воскресне, і вірив, що це буде ще за його життя. І він дожив до того світлого дня, про який мріяв і за який боровся. «Не дайте надіти на себе вороже ярмо, бо його легше не дати надіти, чим потім зняти», – так говорив Микита Бойко. Світла йому пам'ять!

Згадаймо поіменно січових стрільців із Рожнова, які воювали в рядах Української Галицької Армії за створення Незалежної Української Держави:

Антоневич;

Бойко Степан;

Бойко Ілля Семенович, 1900 р.н.;

Бойко Микита Семенович, 1898 р.н.;

Борук Петро;	Боцвінчук Гаврило;
Галичук Михайло;	Гарасим'юк Олекса;
Кричук Степан;	Гембей Петро Григорович, 1899 р.н.;
Лучук Василь;	Лучук Микола;
Мацко Тимофій;	Мартинюк Петро Кирилович, 1900 р.н.;
Никифоряк Сава;	Никифоряк Микола;
Пилип'юк Василь;	Радиш Федір.

Ілля Бойко залишився на Східній Україні, одружився там, жив і помер у Миколаївській області. Про долю Сави Никифоряка і Василя Пилип'юка ми ще згадаємо в розділі «Визначні рожнівчани». Доля інших січових стрільців склалася по-різному, але це тема для іншого дослідження.

РОЖНІВ У ЧАСИ ПАНУВАННЯ ПОЛЬЩИ

Літом 1919 року Рожнів і все Покуття до Коломиї і Дністра зайняли румунські війська, але ненадовго. Протрималися близько одного місяця і відступили. Та Буковина залишалась у складі Румунії аж до червня 1940 року.

До Рожнова польська армія прийшла в кінці 1919 року. Була бідна, обдерта, голодна. Як у когось бачили добре взуття чи одяг, забирали й міняли на своє дрантя. З'явилися польські марки, але за них нічого не можна було купити. Пачка сірників – 50 тисяч, літр горілки – 7 мільйонів, курка – 10 мільйонів марок. Худобу, одягу міняли на зерно. Так було до введення у 1925 році нових грошей – злотих. У магазинах з'явилося більше товарів, з часом їх стало багато. Трохи пізніше в магазинах можна було купити все, що хочеш. Пачка сірників коштувала 5 грош (копійок), літра горілки – 4 злоті, курка – 5, центнер пшениці – 20. Людей обклали податками. Податки різні: ґрунтовий, доходовий, додатковий, вивільнючий, дороговий, комінний, страховий, воєнна такса та інші.

Вся торгівля була в єврєїв. Деякі з них стали багатими. У містах вони купують кам'яні (цегляні) будинки (кам'яниці). Поляки переіменують вулиці в містах іменами своїх патріотів. Дотепники констатують: «Поляки майоу улїци, а жидзі – каменїци».

Влада завела суворі порядки, а за порушення – штрафи: немає позаду воза таблички з ім'ям і прізвиськом господаря – три злоті штрафу, погана упряж на конях – три злоті штрафу, на батозі є нав'язані гудзи – три злоті штрафу, їдеш лівою стороною – 5 злотих штрафу, несеш курку на ярмарок із зв'язаними мотузком ногами – 1 злотий штрафу, коло хати немає бочки з водою, ящика з піском і гака на держаку – 5 злотих штрафу, не маєш з собою паспорта і знаходишся більш ніж за 10 км від хати – 5 злотих штрафу.

Люди зазнають тиску не тільки економічного (податки, штрафи, монополія на торгівлю), а й політичного. Українців обмежують у правах,

не допускають до урядових посад, до вищої школи, проводять ополячування. В школах ведуть навчання польською мовою, по всякому підштовхують до зміни національності. Для того, щоб тебе вважали поляком достатньо було забрати метрику (свідоцтво про народження) у священика в церкві і віднести його в костел до ксьондза. І ти вже поляк, і маєш доступ до всього нарівні з «уродзоними» поляками. Тому, мабуть, і появилось поняття «уродзоний» на відміну від поляка, який народився українцем.

У 1920 році польська влада проводить численні арешти патріотично налаштованих громадян і колишніх вояків УГА. В грудні 1922 року польська влада оголосила призов до польської армії. Жителі сіл Новоселиця, Джурова, Рожнова й інших сіл відмовились віддавати своїх синів у польську окупаційну армію. В Новоселицю на придушення повстання польська влада кинула близько 120 вояків регулярної армії. Внаслідок каральної операції військові залишили по собі кілька трупів, багато побитих людей і розорених господарств. Каральні операції проведені також у Рожнові і багатьох інших навколишніх селах. Таким чином одних призовників забрали силою, а інших змусили самих з'явитись на сентерунок (призовний пункт), але всіх призвати не вдалося.

Польські порядки людям не подобаються, тому вони чинять опір — явний і скритий. Кожне село намагалось побудувати читальню, Народний дім, бібліотеку, ошадні каси (на протывагу банкам), кооперативні магазини, де товари для членів кооперативи були дешевшими. Розгортає свою діяльність «Просвіта».

«Просвіта» як культурно-освітня громадська організація була заснована ще у грудні 1868 р. у Львові А. Вахнянином і О. Патрицьким з метою поширення освіти серед народу. У містах мала свої філії, а в селах — читальні й бібліотеки. Видавала твори українських письменників, брошури, підручники, газети, журнали, пропагувала ідею споживчої кооперації, організовувала рільничі та садівничі курси, торгівельно-кооперативні школи» [9. С. — 144].

Діяльність «Просвіти» поширювалась і на Наддніпрянську Україну. У філіях «Просвіти» працювали Борис Грінченко, Микола Лисенко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Панас Мирний та інші.

ГРАНІ ЖИТТЯ РОЖНОВА І РОЖНІВЧАН

ДІЯЛЬНІСТЬ «ПРОСВІТИ» В РОЖНОВІ

Організація і підготовка до заснування читальні почалася з 1880 року. З самого початку почався збір пожертв на будівництво читальні. Для цієї мети громада виділила землю на розі між дорогою на Заболотів і Хімчин, а також щороку виділяла зі свого фонду певну кількість грошей. Отець

Михайло Заревич подарував зі свого лісу необхідну кількість дубів. У 1983 році почалося будівництво читальні, яке тривало 7 років.

У 1897 році заклали крамницю на уділах (кожен уділ — 5 крон). Трохи пізніше при читальні стараннями Антонія Гушула і Петра Радиша (Вінярьського) створили ощадну касу під назвою «Раффайзен». Читальня мала велику бібліотеку і дуже багато цінних книжок.

Доки йшло будівництво дому читальні, у 1987 році Зарікою була заснована перша громадська читальня. Засновниками були: Антоній Гушул, Бідолах Андрій, Гаврилюк Танасій, Радиш Петро (Вінярьський), Борук Микола, Будзул Петро і його брат Будзул Григорій. Спочатку читальня була в хаті Семена Борука, потім в інших господарів, а в 1890 році перебралася на Чаплинці. Тим часом було добудовано приміщення читальні, і все громадське й просвітницьке життя перемістилося туди. Після переміщення читальні із Заріки на Чаплинці громадяни Заріки спромоглися у 1908 році побудувати невеликий дім і відкрити нову читальню на статуті «Просвіти». Незабаром з'явилися хати-читальні на парафіях Підгора й Стеблицька. Отже, до Першої світової війни в Рожнові було чотири читальні.

Життя в читальнях було приємним і веселим. Не тільки у свята, а й в будні вечорами люди збиралися після роботи й охоче обговорювали прочитане, спілкувалися, співали. Неписьменні й малописьменні самотужки або за допомогою товаришів вчилися читати й писати, бо вважали за великий сором не вміти читати і користуватися з «добродійств читальних». При поверненні книги позичальника розпитували про враження від прочитаного, пропонували висловити своє судження з приводу прочитаного, пояснювали незрозуміле, радили, що треба читати надалі.

Виконати прохання керівництва читальні вважалося за честь. Будь-що виконувалося до строку і якнайкраще. І про це повідомлялося всій громаді читальні. Багато робилося з ініціативи самих читальників.

У читальнях дбали про високу моральність своїх членів. Коли хтось із молодих хлопців напився, побився чи когось образив або зробив шкоду, його викликали в читальню на суд. Винуватця позбавляли на певний час права брати участь у заходах читальні, забавах (танцях) і навіть підходити в цей час до читальні. Він також повинен був перепросити скривдженого й відшкодувати матеріальні збитки, якщо такі мали місце, і це мав підтвердити скривджений. По закінченню строку винуватець приходив знову на суд, визнавав себе винним, перепрошував усіх і просив прийняти його назад у читальне товариство. Того суду дуже боялися, бо вважалося за великий сором бути відлученим хоч на малий термін з читального товариства. До того суду викликали й старших громадян. Суд розбирав усі справи з точки зору моральності, любові, щирості й добрих благородних людських вчинків. І жодна справа з цих судів не пішла в суди державні. Суд читальний з молодих людей, які гідно себе поводити й були справедливими, мав великий авторитет.

Про роботу рожнівської просвіти маємо такі відомості: «22 лютого 1903 року засновано заболотівську філію «Просвіти». Зі звітів філії «Просвіти» у Заболотіві — у Рожнові налічували тоді 85 просвітян. Бібліотечний фонд просвітянської бібліотеки у Рожнові становив до 200 примірників. Найефективнішими заходами «Просвіти» були вечори вшанування Тараса Шевченка та Івана Франка» [2. С. — 36].

В час Першої світової війни читальні припинили свою діяльність і відновили її тільки після закінчення воєнних дій.

На той час у Канаді на заробітках було багато рожнівчан, які туди виїхали ще до Першої світової війни. Був між ними й Процьо (Прокопій) Ропар, який виїхав до Канади ще в 1911 році (ширше про нього в розділі «Визначні рожнівчани»). Маючи природні здібності, він швидко опанує англійську мову, створює драматичний гурток, в якому грає головні ролі й виконує функції режисера, і пропонує рожнівчанам зібрати кошти на будівництво Народного дому в Рожнові. Був створений Допомоговий комітет, зібрані кошти, і в 1921 році Прокопій Ропар, разом зі своїми товаришами, привозять в Рожнів гроші й бібліотеку із 500 українських книжок, виданих у Канаді й Америці.

Будівництво велось з 1921 по 1926 рік. Коли Народний дім був побудований, усе культурно-просвітницьке, громадське й політичне життя сконцентрувалося там. Працювали гуртки: драматичний, співочий, фізичних вправ. Навіть у будні ввечері в Народнім домі було багато не тільки молоді, а й старших людей. А в неділю відбувалися збори, де вирішувалися загальні справи села. Успішно працювала кооперація, навколо якої гуртувалися старші жителі села.

Душею всього того життя був розумний і авторитетний Прокопій Ропар. Його шанували не тільки свої, а й чужі, тобто поляки і євреї. Влада повітова поважала й навіть боялася його, а через нього — і громадян Рожнова. Бо він так вишколив односельців, що вони вмili себе достойно поводити в будь-якій ситуації.

Поляки також почали підтримувати заходи Народного дому, брати в них участь. Часто випрошували Народний дім для проведення своїх заходів.

У 1927 році і громада Заріки вирішила побудувати нову читальню, але з великою залогою для глядачів, приміщенням для бібліотеки і крамниці. Завчасу зібрали пожертви громадян. Знаючи, що польська влада буде чинити спротив, будівельні матеріали (ліс) привозили з гір до господарів, що жили по сусідству. Там його обробляли, тесали, робили заготовки. Оцинкована бляха для покриття даху також була підготовлена. У назначений час все звели й склали. Тут спохватилося повітове косівське староство й видає розпорядження припинити будівництво. Але до того часу, поки жандар привіз письмовий наказ, за ніч читальню вкрили. Розбирати закінчену будову ніхто не мав права. З того часу й до сьогоднішнього дня в Рожнові є два Народні доми.

Читальні «Просвіти» проіснували до приходу у вересні 1939 року радянських військ. Тоді читальні закрили, майно конфіскували, книжки

Народний дім, побудований за кошти рожнівчан-емігрантів

Заріцький Народний дім

спалили. Самі приміщення читальні стояли пустою. Уже після війни приміщення Стеблицької читальні за традиціями ще використовували. Наше дитинство ще було щільно пов'язано з читальнею (за звичкою всі називали її читальнею, хоч книжок там вже давно не було). Щонеділі молодь робила забави (танці), інколи привозили кінопересувку. Тоді я і вся наша сім'я вперше побачили трофейні фільми, в тому числі й «Тарзан». Цей фільм особливо вразив усіх своєю екзотикою, небаченими ніколи звірами: слонами, мавпами, левами, крокодилами, а також тубільцями і неграми. Люди таке бачили вперше. Враженням і здивуванням не було меж. Трохи згодом і цю останню читальню в Рожнові розібрали.

Те саме творилося по всій Західній Україні. Ось що згадує Юрій Винничук, голова читальні «Просвіта» у селі Княже Снятинського району: «Після приходу радянських військ у вересні 1939 року молодь принесла звістку, що бібліотека «Просвіта» з національною літературою є (*важасться*) небезпечною для народу і, що її наказали спалити. Однієї ночі вся наша бібліотека таки згоріла. Життя читальні завершило, а її члени розбрелися. «Просвіту» заборонили, замість неї став пустий (*порожній*) клуб. Розпався хор і аматорський (*драматичний*) гурток» [33. С. – 21].

ШКОЛА

В часи Австро-Угорщини школа була двокласовою. До одного класу діти ходили по два роки. Таким чином початкова освіта здобувалася за чотири роки. Після закінчення двокласової школи бажаючі могли вчитися 3 роки у доповнюючій школі. Заняття в ній проводилося три рази на тиждень. Вивченню української, польської і німецької мов приділялася однакова увага. Викладання географії, фізики, історії чужих народів, природи, геометрії, історії України і навіть історії Польщі велося українською мовою.

Випускники школи були добре підготовленими, схильними до математики й геометрії. Велика частина їх ставала землемірами. Були добре ознайомлені з судочинством, знали державний устрій, розумілись в канцелярських тонкощах. Були виховані на принципах релігійної моралі, добрих звичаїв і поведінки. Випускник школи Бідолах Гаврило в 1887 році постригся в монахи і пішов у монастир Отців Василян і управляв типографією. Два рази в справах їздив з митрополитом Шептицьким до Риму. У 1898 році у справах місійних поїхав із єпископом Ортинським в Америку в м. Філадельфію, де пробув два роки. Випускники школи Василь Пилип'юк і Сава Никифоряк закінчили Львівський Університет: Пилип'юк – правничий, а Никифоряк – філософський факультети (ширше про них у розділі «Визначні рожнівчани»).

В час війни школа не працювала. Після війни в часи Польщі викладання велося польською мовою. І нічого в цьому доброго не було, тому що привело до спротиву, ворожнечі й ненависті до поляків і польської

держави, чого не спостерігалось за часів Австрії, національна політика якої була толерантнішою.

У 1928 році відкривається початкова школа на парафії Заріка. З цього часу в Рожнові діє дві школи. У 1932—1935 роках громадським коштом побудована велика двоповерхова цегляна школа, яка не мала собі рівних в окрузі (ширше про це в розділі «Господарювання в Рожнові»). З того часу в Рожнові діє неповна середня семирічна школа. Директором школи в останні роки владарювання Польщі був поляк Едвард Осух, який залишив про себе, як згадує Федір Погребенник, добру пам'ять.

Під час війни директором школи був Мацюк Василь Миколайович. В школі відновилося національно-патріотичне виховання, залунали патріотичні пісні, широко й урочисто відзначались роковини Т. Шевченка та І. Франка. Шкільна молодь виступала не тільки в Рожнові, а й у сусідніх селах. Як згадує Федір Погребенник, навіть коли німці відступали в березні 1944 року, шкільна молодь в Народному домі відзначала шевченківські дні. А 7 грудня 1944 року радянські репресивні органи Василя Мацюка заарештували, звинуватили в антирадянській агітації і ув'язнили на 10 років (народився В. М. Мацюк 6 січня 1893 року в с.Олешків Снятинського повіту, вчився у Відні, закінчив навчання в 1915 році, вчителював у Рожнові разом з дружиною Софією з 1 вересня 1923 року). До наших днів дійшла «Хроніка» Василя Мацюка, в якій зафіксовані події в Рожнові тих часів.

З 1950 року школа в Рожнові стає середньою. Сьомий клас я закінчив у 1954 році. Директором школи тоді був О. Теліга.

У 1957 році, коли я закінчив 10-й клас, був сьомий випуск Рожнівської середньої школи. Нашими педагогами були: Ларіонов Є. В. — директор

Рожнівська школа

Сьомий випуск Рожнівської середньої школи

Зустріч однокласників через 40 років

школи, Ларіонова В. К. – завуч, викладач математики, Хоха Т. А. – класний керівник, викладач історії, Саприкіна Л. З. – викладач географії, Ватаманюк В. І. – викладач хімії, Глітняк П. М. – фізвиховник, Погребенник Л. С. – викладач французької мови, Скадіна В. М. – викладач російської літератури, Саранча Г. Г. – викладач української літератури, Лопатнюк С. В. – викладач фізики, Бендерська Л. О. – фізвиховник. Випускників було 24, в тому числі дівчат – 11 і хлопців – 13.

Зустріч однокласників через 50 років

У 1997 році, через 40 років, ми знову зустрілися. Спогадам не було кінця. Святкували з нами і наші вчителі, в тому числі й наш класний керівник – Хоха Тетяна Антонівна. Тоді вона мені сказала, що до цього часу зберігає портрет Івана Франка, який я намалював і подарував їй на День народження. Хотів би я зараз на нього подивитися... У 2007 році, через 50 років, завдяки старанням нашого однокласника Івана Боднара, ми знову зустрілися. На цей раз Тетяни Антонівни не було – хворіла. На другий день ми з Іваном Боднаром і ще декількома однокласниками взяли квіти, торт, коробку цукерок і поїхали до неї додому в Косів, але вдома Тетяни Антонівни не застали й не дочекались її. Залишили сусідам для неї квіти й гостинці з надією, що хоч цим зробимо їй приємність. Та повернемось до шкільної хроніки.

Після Ларіонова Є. В. директорами школи були: Лисенко, Галичук Олена Василівна, Марфейчук Ярослав Васильович, Галичук Ярослав Дмитрович, Лопатнюк Світлана Василівна, Зікратий Петро Ілліч, Галичук Євген Дмитрович.

З січня 1989 року школа, на відзначення 40-річчя з дня загибелі ма-йора Івана Сибірцева, керівника Кутського районного КДБ з 1946 по січень 1949 року, носить його ім'я (докладніше про нього – у розділі «Останній рожнівський повстанець»). На фасаді школи Івану Сибірцеву був встановлений барельєф. Рожнівчанин Ярослав Боруку газеті «Радянська Гуцульщина» від 7 січня 1989 року опублікував свою статтю й світлину трьох синів і дочки Сибірцева, які приїжджали з Росії на урочистості з цього приводу.

У 1989 році закінчено будівництво нових корпусів школи, в яке вклав багато праці Ярослав Галичук, тодішній голова колгоспу.

У 1997 році відкрито перший в Україні сільський Колегіум під патронатом Києво-Могилянської академії. Близько 900 учнів у школі виховує близько 90 педагогів, які, крім загальноосвітніх предметів, викладають предмети естетичного циклу й прикладного мистецтва: кераміку, різьбу по дереву, ткацтво, писанкарство, малюнок, кольорознавство, музику, хореографію. Роботи учнів відзначені дипломами міжнародних та всеукраїнських виставок і конкурсів, вони учасники багатьох обласних і районних виставок робіт прикладного мистецтва. Такі вагомі результати досягнуті завдяки плідній роботі Малої академії мистецтв (МAM) «Тайстра», яка діє при школі. З роботою МAM ознайомилося близько 60 делегацій, половина з яких зарубіжні (США, Канада, Австралія, Франція, Румунія, Чехія, Словаччина, Польща, Молдова та інші).

Відома в усьому світі поетеса з Бразилії Віра Вовк (Селянська), батько якої отець Григорій Селянський був засновником і головою читальні «Просвіта» «За Рікою», подарувала школі свої твори.

Щорічно троє найкращих випускників школи отримують премії розміром 150 американських доларів, які фінансує старший бібліограф Оттавського університету п. Оксана Пясецька, виконуючи волю своєї матері п. Ольги Кокорудз (після заміжжя – Пясецької), батьки якої учителювали, а вона вчилася в Рожнівській школі. Родина Кокорудзів у пам'яті людей і в історії освіти Покуття залишили помітний слід.

«Антін Кокорудз народився 1885 року в Городенці. По закінченню реальної школи вступив до учительської семінарії в Станіславі, яку закінчив у 1908 році. Педагогічну працю того року розпочав з учителювання в селі Вовчківці на Снятинщині. Наступного року його переводять у село Рожнів на Косівщині. Відразу поринає у вир громадської діяльності. Стає одним із найактивніших членів «Просвіти». Вчителював у Рожнові, поки не отримав призначення до Новоселиці. Тут, на новому місці, також поринув у просвітню роботу. Відомо, що у 1913 році він брав активну участь в акції «Дар «Просвіті» й серед новосельчан зібрав 10,5 корони.

У 1910 році одружується з учителькою Севериною Бачинською, сестрою Льва Бачинського. У роки Першої світової війни перебував у австрійській діючій армії. Після розпаду Австро-Угорщини Антін вступив до Української Галицької Армії. У ранзі четаря потрапив до польського полону, перебував у таборі українських військовополонених в Тухолі. У січні 1921 року повертається до Рожнова, де буквально через кілька тижнів помирає його дружина. 21 квітня 1923 року Антін Кокорудз також помер – від раку горла. Похований у Рожнові перед головним входом до Чаплинецької церкви» [7. С. – 82].

Перед приходом радянських військ у 1944 році О. Пясецька з родиною виїжджає спочатку до Польщі (Криниця), потім – до Німеччини, а пізніше – до Канади. Оселилася в Оттаві, де й закінчила свій життєвий шлях, загадавши перед цим востаннє й про Рожнів – колыску свого дитинства.

У 2002 році директором школи призначена Радиш Ольга Юліанівна, внучка відомого нам уже Антонія Гушула, одного із засновників «Просвіти» в Рожнові, — династія просвітництва продовжується.

З 2003 року школа—колегіум носить ім'я вихованця школи, доктора філологічних наук, професора, лауреата Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка Федора Погребенника. У 2006 році школа стала переможцем конкурсу «Сто кращих шкіл України».

А 21 вересня 2009 року в школі відкрито кімнату-музей Федора Погребенника.

Щасти тобі й надалі, рідна школо!

ГОСПОДАРЮВАННЯ У РОЖНОВІ

З Канади повертаються заробітчани. Купують землю, будують нові, криті цинковим залізом хати. Їх називають «канадниками». Багато чоловіків під час війни були в інших країнах, чимало бачили, дечому навчилися і дивляться на світ трохи інакше, ніж раніше. Дбають про навчання дітей. Більшість господарює на власній землі.

Бідні беруть землю у багатших на спілку: власник землі оре своє поле власними кіньми, дає своє насіння (наприклад кукурудзу), а той, хто бере землю на спілку, повинен посадити, виростити й зібрати урожай. За це він бере собі третину урожаю й лабудз (стебла кукурудзи на корм худобі). Ті, хто мав своїх коней, брав землю на спілку в євреїв. Він повинен був виорати, посіяти, виростити й зібрати урожай і за це отримував половину врожаю. Якщо це були зернові, то кожен обмолочував свою половину власними силами. Євреї наймали молотити за 9—10 міру.

Порівняймо наведені заробітки із платнею, яка була за радянської влади в колгоспі, коли голова колгоспу заробив за цілий рік 60 кг не пшениці, а її відсіву.

Польська влада дуже дбала про розвиток сільського господарства через розвиток індивідуального господарства кожного селянина, справедливо вважаючи, що багаті господарства — багата країна. Для цього при старостві були агрономи, садівники, зоотехніки, які час від часу ходили по селах з оглядами. Під час таких оглядин вони безплатно надавали консультації, на місці проводили коротенькі курси, відповідали на запитання. Щомісяця ходили по господарствах, вимірювали жирність молока і записували в книжку господаря, яку він обов'язково повинен був мати. Стежили за тим, щоб худоба була добре годована, доглянута й трималася в чистоті. Біля кожної корови на стіні чи на слупі мала бути прибіта табличка з кличкою корови.

Коли контролер вважав, що все в порядку, він записував господаря на премію — грошову, чи на безплатне одержання макухи чи висівок з державних млинів. За взірчево побудовану стайню, конюшню, гноївню, за доброго коня, корову, вола давали премію 50 золотих (два з половиною

Кирило Трильовський, засновник січового руху в Галичині, Покутті та Гуцульщині, із сином. 1900 рік (фото з [35])

центнера пшениці). Влада давала також насіння на посів. Щоб люди не мерзли в зимку, тим, хто мав потребу й не мав чим платити, видавали в кредит на один рік сухі дрова з державного лісництва.

Дехто з селян брав кредити під заставу свого господарства чи землі, не міг виплатити і йому загрожувало розорення. Тоді сейм (парламент) прийняв закон, яким строк виплати кредитів переніс на 12—24 роки зі щомісячною виплатою місячної долі кредиту. Цим заходом було врятовано багато господарств від розорення — й держава від того також виграла.

Розвивається торгівля, різноманітні промисли. Головний промисел за Австрії був горілчаний. За Корчменним млином був будинок, в якому виготовлялась горілка. Той будинок називався мотрівня. Щодня із цукрових заводів сусіднього села Джурова і Карапчева з Буковини до мотрівні привозили на переробку куфи сирцю. Об'єм сирцю оцінювався десятками гектолітрів. Рожнів був найбільшим постачальником горілки не тільки в рожнівські корчми (в тому числі і в пропіначію — головну рожнівську корчму, яка стояла напроти мотрівні), а і в корчми багатьох інших сіл і містечок в околиці.

Головний промисел у Рожнові за Польщі був млинарський. Млинів було шість — три великих і три малих. Перший називався Корчменний, бо знаходився в центрі села напроти корчми. Другий — Печеніцький (був власністю Печеніцького). Третій — Двірський, бо знаходився на території панського двору. Цей млин мав чотири камені й вальці для муки петльованої (вищого сорту). Були ще два млини на один камінь на потоці Тарновець (на Чаплинцях) і один, також на один камінь, на потоці Хімчинець (Підгорою).

Млини обслуговували Рожнів, Хімчин, Тростянець, частину Кобак і Новоселиці. В усіх млинах мололи і вдень, і вночі безперестанку. І часом

Корчменний млин зимою

було так , що треба було чекати свою чергу кілька днів. Розвивався також і пекарський промисел.

Головним ремеслом було ковальське. Ковалів було близько десяти. Трохи менше було шевців, кушнірів, ткачів, столярів. З'явилися заводи з випалювання цегли, виготовлення цементних кілець для колодязів, значно розростається торгівля зерном і худобою.

Впорядковується село, впорядковуються господарства. Особливо багато змінилося в селі, коли ввійтом був призначений польський інженер пан Крупа. До присілка Чорнятин зробили тверду дорогу (висипали шутром), покопали придорожні канали. Робота робилася шарварками (щорічний безоплатний обов'язковий відробіток на шляхових роботах). Шарварками також побудували бетонний міст через Тарнавку по дорозі на Чорнятин, який функціонує і нині.

За рікою була велика громадська толока. Поле рівне, земля добра, але багниста (болотиста). Пан Крупа сам розміряв, вказував, де робити дорогу, де копати канали й куди спускати воду. Поле осушилося і з неродючої земля стала родючою, і її по 0,14—0,28 га віддавали за низькою ціною бідним селянам на політок. За землю, взяту на політок, платили щорічно (землю не купували, а брали на літо — звідси й назва).

У селі було багато клаптиків громадської землі. Пан Крупа продав ці клаптики землі людям, кому то було до межі чи подвір'я. Ще з давніх часів мала громада Рожнова для випасу худоби й полонину Кострич, яку використовувала частково, бо було достатньо пасовищ у селі. А сусіднє село Хімчин мало за Прутом біля села Ганьківці поле. Жителі Хімчина займалися в основному тваринництвом, і поле також майже не використовувалося. Влада обидвох сіл домовилась про взаємний обмін. Але й у власності рожнівської громади поле використовувалося також тільки частково, бо знаходилося за Прутом на віддалі 30 кілометрів від Рожнова. Жителі села Ганьківці й інших сіл використовували рожнівські поля як пасовище і за це рожнівській громаді не платили. Тому громада оголосила продаж землі по низькій ціні.

Землю купили в основному жителі Рожнова, а також інших навколишніх сіл. Але складність полягала в тому, що через Прут не було мосту, тож мусили переходити річку вброд. А коли випадали дощі, Прут розливався, і люди на полях виявлялися відрізними від домівок часом на кілька днів, а то й тижнів. Тому кожен господар на своїй землі будував «шалаш» (тимчасову будівлю для себе й худоби). З часом дехто залишився жити там постійно і так виникло нове село Рожполе.

За гроші, виручені з продажу землі й політку, була побудована у 1932—1935 роках велика цегляна школа, яка не мала собі рівних поміж сільськими школами в околиці.

Шарварками щорічно поправлялися дороги. Вони повинні були мати опукле шляхове полотно (для стоку води), з обох сторін — стічні канали. Канави повинні були бути рівними, почищені від трави, мати нахил для стоку води. Заїзди до господарств — через містки, чи великого

діаметру труби. Вода перед містком не повинна була затримуватися. Дорогу напроти свого господарства господар мав тримати в чистоті, огорожі господарств — не пошкодженими. Муст (рідина) з гною не повинна витікати в канаву чи на дорогу. Стрих (горище) повинен був бути чистим (протипожежна безпека), заїзд до двору — вільним, до входу на горище мала бути приставлена драбина і т. д. За невиконання будь-чого — штраф. І попри незадоволення людей це приносило свої позитивні наслідки.

У крамницях побільшало різноманітних товарів. З часом у них можна було купити все, що хочеш. Чого немає — можна замовити у власника крамниці або через пошту. Згадаймо випадок, описаний у трилогії Петра Козланюка «Юрко Крук». Юрко хотів через пошту замовити кольоровий проспект на молотарку, а з поспішності та недогляду замовив саму молотарку, чим приніс багато клопоту батькам, бо молотарка прибула на залізничну станцію, і батько, хоч і відмовився від неї, але транспортні витрати йому довелося відшкодувати.

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ РОЖНОВА І ГАЛИЧИНИ

А тепер кілька слів про громадсько-політичне життя Рожнова. Рожнів, як і всі інші села, управлявся Громадською радою на чолі з головою ради — війтом. Рада складалася з 30 радців (радних), яких вибирала громада. Це були найповажніші й найавторитетніші члени громади. Уряд складався з війта, писаря й чотирьох поліцаїв. В якості оплати війтові громада виділяла в обробіток чотири мори толоки. Поліцаям також виділяли певну площу толоки. Один тільки писар був платним. На адміністрацію люди додатково платили по 30—40 % до податку, який вони платили за ґрунт (землю). Державні податки на землю були досить невисокі.

Громада мала великі площі землі й довго використовувала її як безплатне пасовище для своїх громадян. Тільки після 1883 року, коли громада програла процес із паном і змушена була віддати в оренду своїм громадянам. Доходи громади були з ярмарків і мита, й були вагомими. За урядування війта Крутофоста Миколи, який був неграмотний, громада мала в повітовій касі ошадності в Снятині 7000 доларів.

У 1920 році рожнівчани вибрали війтом Антонія Гушула. Як уже було сказано, Антоній Гушул був одним із засновників у 1887 році громадської читальні, бібліотеки, каси ошадності «Раффайзен» та кооперативної крамниці. Крім того, Антоній Гушул мав прекрасний голос і був у церкві дяком. У 1894 році створив церковний мішаний хор, який проіснував 10 років. У 1896 році в Галичині були маневри австрійської армії. В день іменин цісаря Франца-Йосифа хор дуже гарно відспівав Службу Божу, за що отримав похвалу від командування й офіцерського складу,

який квартирував тоді в Рожнові. У 1905 році Антоній Гушул разом з рожнівчанами Радишем Петром (Вінярським), Миколою Бідолахом і жителем села Кобаки Марфеєм Онуфрієм здійснили паломництво до Почаєва й Києва.

У цей час у Рожнові, на Косівщині, Снятинщині й Коломийщині та інших підгірських повітах велику популярність і підтримку мала Радикальна партія. Провідником і душею партії був Кирило Трільовський, син священника з села Будилова (біля Снятина). Провідниками і «стовпами» партії в Рожнові були Микола Загриновський, засновник Гімнастично-пожежного товариства «Січ», Іван Ватаманюк та Йосип Тарабаса. Меншу популярність мала Поміркована партія, якій радикали закидали москвофільство, оскільки вони тяжіли до православ'я і Москви.

У 1907 році були вибори до Галицького сейму. Радикальна партія виставила кандидатом на посла до сейму адвоката Кирила Трільовського, а від Снятинського повіту – Антонія Гушула (називали послом тому, що громада послала свого кандидата у сейм відстоювати їхні інтереси). А повітова влада й поляки виставили свого кандидата – пана Стефана Мойсу з села Рудники. У призначений час Антоній Гушул у товаристві Миколи Дмитровича Бідолаха та Йосипа Тарабаси поїхав у Коломию на окружні виборчі збори. Коли вони пізно вночі поверталися додому, в Заболотів коло мосту на них напала засідка прихильників Мойси з намірами вбити Антонія Гушула. Всіх дуже побили, Антонію Гушулу дуже побили голову, але всім вдалося вирватися із засідки й зникнути в лугах. Та Йосип Тарабаса, надіючись на своїх заболотівських однопартійців і товаришів, повернувся в Зоболотів, сподіваючись домогтися справедливості. Та помилився. Його ж товариші, яких він добре знав, побоюючись, напевне, того, що він їх викриє і вбили його у Заболотіві на ринку.

Чому польська влада не хотіла, щоби послами були вибрані кандидати від громади? А тому, що вони твердо відстоювали інтереси громади. Показовим є такий випадок у сеймі, який приписують різним нашим послам. На першому засіданні сейму його голова усіх привітав, і зробив комплімент, сказавши, що всі присутні – як квіточки, тільки один – як будяк, натякаючи на національний одяг нашого посла. У слові-відповіді наш посол сказав: «Панове! Будь-якою квіточкою можна витерти одне місце, а будяком – ні».

На початку Першої світової війни військова влада заарештувала Антонія Гушула і ще двох односельців – Бідолаха Миколу Дмитровича і Бідолаха Миколу Івановича, інкримінувала їм русофільство, та відправила в тюрму Талергоф. Через деякий час відбувся суд. Їх визнали невинними і відправили на фронт.

По закінченню війни, як уже було сказано, громада Рожнова вибирає Антонія Гушула війтом. На той час Рожнів адміністративно належав до Снятинського повіту, а судовий округ був Заболотівський. Громадянам Рожнова було складно добиратися за 32 км до Снятина, а тому Антоній Гушул разом з громадою здійснили цілу низку заходів, направлених на

відокремлення Рожнова від Снятинського повіту і приєднанню до Косівського, оскільки до Косова було всього 12 км. Мали місце незгоди і перешкоди, але у 1924 році Рожнів таки приєднали до Косівського повіту.

Громада купила будинок і зробила з нього громадський дім (до цього орендували приміщення в когось із господарів). За згодою Заболотівської окружної судової влади в Рожнові створили під головуванням Антонія Гушула місцевий громадський суд. Суд засідав щочетверга в громадському домі й вирішував безліч справ і суперечок. І жодна справа не пішла до окружного державного суду в Заболотів чи апеляційного — в Коломию. Громадяни були задоволені тим, що не витрачали час і гроші на судові видатки державних судів. Окружна судова влада також була задоволена місцевим громадським судом і з повагою ставилася до членів того суду. Однак, на жаль, суд проіснував тільки два роки (1920—1921).

Вагому допомогу Антоній Гушул і громада надали при будівництві Народного дому, подарувавши землю під будівництво й час від часу ухваляючи передачу певних сум громадських грошей на його спорудження. Продовжується будівництво костела, яке було перерване війною.

Прожив Антоній Гушул 80 років (1867—1947), мав двох дочок і п'ятьох синів.

Тим часом боротьба з польською владою не припинялася. У 1920 році Євген Коновалець і Андрій Мельник з колишніх вояків УГА у Чехословаччині (перша хвиля політичної і військової еміграції) створюють Українську Військову Організацію (УВО), метою якої є продовження боротьби за створення Української держави. Восени 1921 року у Львові УВО вчинила замах на Юзефа Пілсудського, здійснила низку диверсійно-терористичних акцій і нападів на військові й поліцейські казарми, невдалий замах на Президента Польщі С. Войцехівського. Посилюється рух опору й протесту, з'являються різні організації національно свідомої молоді, в тому числі й ЗУНР, за активну діяльність в якій рожнівчанина Петра Стефуранчина, старшого сина згадуваного вже Андрія Стефуранчина, польський уряд заочно засудив на смерть через повішання (ширше — у розділі «Визначні рожнівчани»).

На початку 1923 року спроби українського уряду й митрополита Андрея Шептицького врятувати ЗУНР не мали успіху. Відмовляє в підтримці Папа Пій XI. До Парижа з'їжджаються послы Франції, Англії, Італії й визнають протекторат Польщі над Галичиною на двадцять п'ять років.

Розростання націоналістичного руху спонукало до об'єднання сил, які виникали. 2 лютого 1929 року у Відні УВО разом з іншими молодіжними націоналістичними організаціями створили Організацію Українських Націоналістів (ОУН) на чолі з Євгеном Коновальцем. Організація відкинула легальні й еволюційні методи боротьби, за допомогою якої не вдалося домогтися навіть автономії, та запропонувала досягти незалежності України шляхом збройного повстання проти польських (на Заході) й радянських (на Сході) окупантів. Були запропоновані радикальніші методи боротьби й запровадження конспірації.

У 1932 році членом ОУН стає рожнівчанин, студент Коломийської гімназії, Андрій Стефуранчин, а його рідний старший брат Петро став її членом, мабуть, ще з дня заснування. Вступають в ОУН і інші рожнівчани.

ОУН значно розширює пропагандистську й агітаційну роботу. З часом Крайовим Провідником ОУН став Степан Бандера. З його наказу на знак протесту проти штучного голодомору 1932—1933 років 22 жовтня 1933 року Микола Лемик у приміщенні радянського консульства у Львові застрелив дипломатичного працівника НКВС Олексія Михайлова. 18-річний Микола принципово не покидав посольство до приходу поліції. Відкритий затяжний процес над Лемиком перетворився на гучну антирадянську акцію. Його засудили до страти, але з огляду на юний вік замінили довічним ув'язненням [10].

15 червня 1934 року в Варшаві бойовик ОУН Григорій Мацейко вбив міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. У зв'язку з цим поліція заарештувала понад 800 осіб. У цей же час створюється концтабір у Березі Картузькій, в якому були ув'язнені понад 120 оунівців. 18 листопада у Варшаві розпочався суд над 12 членами ОУН. Підсудні, особливо Степан Бандера, доклали всіх зусиль до того, щоб поінформувати світову громадськість про знущання польської влади над українським народом, і для пропаганди національно-визвольної боротьби, яку веде ОУН. Процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Підсудні зуміли схилити більшість громадян на свою сторону й таким чином свою поразку перетворили на перемогу. Вирок суду був суворий — Степанові Бандері, Миколі Лебедю і Ярославу Карпинцю — смертна кара, двом — довічне ув'язнення, іншим — багаторічне ув'язнення (пізніше згідно з урядовою амністією смертна кара була замінена довічним ув'язненням).

В кінці травня 1936 року почався Львівський процес, на якому було 23 підсудних. На ньому, як і на Варшавському, Степан Бандера й інші підсудні продовжували викривати злочини польської влади щодо України й українців, називали себе громадянами України і вважали себе негідсудними за законами Польщі, відмовлялися говорити польською мовою. Вирок суду був такий: Степанові Бандері і Роману Мигалю — довічне ув'язнення, іншим — різні строки ув'язнення.

Авторитет і популярність ОУН і Степана Бандери значно зросли. Степан Бандера показав себе справжнім героєм, незламним борцем за права і честь нації. Помітно збільшилась після цього кількість прихильників і членів ОУН, і на початок сорокових років членів ОУН нараховувалося близько 20 тисяч.

«У травні 1938 року агент радянської розвідувальної служби П. Сухоплатов у Роттердамі знищив Є. Коновальця... Другий великий збір ОУН, що відбувся у Римі, обрав її головою відставного полковника Андрія Мельника, який проживав в еміграції. Але більшість крайовиків не визнала його лідерства. Коли Німеччина напала на Польщу — охорона тюрми розбіглася, Степан Бандера звільнився, і його крайовики обирають

своїм лідером. Відтоді монолітна структура розкололася на дві самостійні і навіть часом ворогуючі – ОУН(Б) і ОУН(М), хоч вони ставили перед собою однакову мету: домагатися Української державності»[11. С. – 42].

ПЕРШІ РОЖНІВСЬКІ КОМУНІСТИ

На ґрунті незадоволення польською владою підживлюються москвофільські настрої, проростають комуністичні ідеї. Як згадує Федір Мацко, з російського полону в сусіднє село Кобаки повернувся колишній студент гімназії Созонт Букатчук. Букатчук брав участь у революції в Росії й звідти повернувся твердим комуністом. Мав завдання організувати осередок підпільної Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). Букатчук мав у Рожнові друга Сорохана Миколу Ілліча. За його згодою в нього й відбулися перші організаційні збори. Організаторами й першими членами стали: Созонт Букатчук, Микола Сорохан, Микола Радиш (Мельників), Антоній Ватаманюк, Василь Ватаманюк (Заріцький). Був з ними і Прокіп Ропар, але незабаром від них відійшов.

«Одурманені пропагандою повітового комітету КПЗУ група жителів села Новоселиці разом із мешканцями Джурова, Рожнова і Тростянця колоною понад 200 чоловік на чолі з Василем Ватаманюком та Андрієм Івасюком під червоними прапорами вирушили до Заболотова на першотравневу демонстрацію. До них біля міста долучилися колони людей з Коломийського й Снятинського напрямків. На міському майдані зібралось 5 тисяч осіб. Поліція спробувала розігнати демонстрантів, але в неї нічого не вийшло. Тоді в хід пішла зброя. Від поліцейських куль троє загинуло, п'ятдесятьох поранено, а сто тридцятьох заарештовано. Ось таким вийшов сумний результат заболотівського Першотравня 1924 року» [7. С. – 38].

Перші партійці були переконаними комуністами, але коли прийшла радянська влада, вони побачили, що вона не була такою, як говорив Ленін. Землю в селян забрали в колгосп, найкращих господарів назвали куркулями й кулаками та виселили їх до Сибіру, а до влади прийшли нероби, марнотратці й п'яниці. А те, що вони були активістами й першими комуністами, не було оцінене.

По-різному склалися їхні долі. У Миколи Радиша до згаданого розчарування додалось ще й те, що його сина, який служив у Радянській Армії, засудили за щось на 10 років (за Сталінських часів це було просто). Після цього Микола Радиш з туги й безнадії повісився.

Микола Сорхан також помер з туги за сином-одинаком, якого вбили бандерівці.

Антоній Ватаманюк не мав ні жінки, ні дітей. Землю його забрали до колгоспу, робити не зміг, жив у нестатках і помер у нужді. Ніхто йому не допоміг.

Василь Ватаманюк також повісився ще до першого приходу радянської влади. Кажуть, що йому «допомогла» рідня.

ЦЕРКВИ В МИНУЛОМУ

Найдавніші відомості про церкви в Рожнові сягають середини 16 сторіччя. Вони були дерев'яними, з часом ставали непридатними, і замість них будувалися нові. Найдавніша церква, про яку ще люди пам'ятають, була церква Богородиці Діви Марії. Церква була побудована під горою Солотвина, тому і парафію назвали Підгірською або Підгора. Крім того, там було багато садів і тому часом казали, що церква під садами або в Підсаддю. Така назва тої місцевості збереглася й до сьогоднішнього дня.

Церква була побудована, напевне, у не зовсім вдалому місці, над потоком, і, за переказами, вона запалася під землю. Через деякий час, у 1868 році, коштом панства Задуровичів побудували нову церкву. Почав її споруджувати отець Антоневиц, а закінчив отець Михайло Заревич. Вона збереглася й до нині.

Ще раніше за Підгірську, в 1834 році, за пароха отця Стеблицького була побудована нова церква св. Василя Великого, й парафію назвали Стеблицькою.

Ще одну нову церкву Архистратига Михаїла збудували за пароха о. Антоневица в 1852 році за рікою. Інакше цю церкву й парафію називали Заріцькою, а цю частину села — Заріка.

Підгірська церква

В цей же час, у 1851 році за пароха отця Чаплинецького була збудована церква Преображення Господнього. Люди називали церкву й парафію Чаплинецькою (з часом Чаплинською або Чіплинською, а цю частину села — Чіплинці).

Відомо також, що в Рожнові був чоловічий монастир зі своєю церквою, але коли він припинив своє існування, нам не відомо.

Відомо також, що в 1898 році завдяки старанням пароха о. Заревича в Рожнові відбулася велика свята релігійно-духовна місія під проводом отця Андрея Шептицького, який пізніше став митрополитом Галицьким. Місія мала великі успіхи. Багато людей присягнули не пити горілки — й наслідки були добрі: життя багатьох родин покращилося й жили вони в тверезості, любові й згоді.

У 1893 році три поважні господарі — Семен Рижко, Іван Мицкан і Михайло Томей, старші церковні браття, разом з отцем Заревичем їздили до Риму як паломники.

В 1905 році інші три жителі с. Рожнова — Антоній Гушул, Петро Радиш (Вінярський), Микола Іванович Бідолах і житель села Кобаки Марфей Онуфрій були як паломники в Почаєві та в Києві.

У 1921 році помер отець Михайло Заревич. Кілька років був парохом отець Григорців, а з 1925 року — отець Аполон Симович (звали борода-тим, бо носив бороду). Отець Симович був високоосвіченим і діяльним парохом, але непривітним, зарозумілим і з парафіянами — грубим і недобророзумним. За це його й не любили.

Одного разу на Великдень люди зібралися, як завжди, біля Чіплинської церкви, щоб класти городки з писанок і галунів, розважатися і набуватися. Отець Симович покликав поліцая й сказав йому, щоб він вигнав людей із подвір'я церкви, бо вони витопчуть йому траву, яку він збирався пізніше косити на сіно. Коли люди це почули, їхньому обуренню не було меж. Маса людей з шумом і криками посунула до резиденції отця Симовича, яка була поряд з церквою, й за короткий час камінням розбила всі вікна, розламала огорожу, розбила двері і, якби були знайшли отця Симовича, то живим його, мабуть, не випустили б. Але отець Симович замкнувся в підвалі, а дружина сказала, що його немає вдома й упростила всіх заспокоїтись.

На другий день отець Симович поїхав зі скаргою до повітового старости в Косів із проською, щоби громадяни Рожнова відшкодували йому збитки й відремонтували все поломане. І яке ж було його здивування, коли повітовий староста зобов'язав його все відремонтувати за свій кошт, та ще й за дуже короткий строк...

А за іншими свідченнями, троє найактивніших рожнівчан за участь у цих подіях таки були покарані.

Через деякий час о. Симович виїхав до Львова, а його місце зайняв отець Галькевич, який своєю ширістю й лагідністю привернув до себе всю парафію від малих дітей до людей похилого віку.

Стара школа і костел зі знятими хрестами

Ще одною культовою спорудою був костел. Будівництво його почалося ще до Першої світової війни, в 1908 році, але йшло дуже повільно: не вистачало коштів (католицька громада була нечисленною й входила до Косівської). У час Першої світової війни будівництво припинилося повністю. На цей час стіни костела були вимурувані до половини. Після війни, десь у 1920—1921 роках, під час вїтївства Антонія Гушула будівництво костелу відновили, але з тієї ж причини йшло повільно. Тільки у 1934 році за вїтївства пана Крупи разом з будівництвом школи було закінчено й будівництво костела. Освятили його 5 листопада 1934 року.

Незабаром виявилось, що пан Крупа використав на будівництво костелу частину громадських грошей, які були призначені для будівництва школи. Це стало відомо громаді й викликало в неї велике обурення. Багато людей поїхало в Косів до повітового старости. Люди вимагали відставки пана Крупи. Повітовий староста, мабуть, побоявся вийти до них і сказав, що він згідний прийняти 5—6 довірених представників громади. Після викладу суті справи староста погодився з відставкою пана Крупи й запропонував громаді назвати свого кандидата на вїта. У протестуючих думки розділилися — й повітовий староста сказав, що в такому разі до того часу, поки громада не дійде узгодженого рішення, вїтом залишиться пан Крупа. Але пан Крупа, не чекаючи рішення громади, виїхав з Рожнова назавжди.

Крім чотирьох церков і костела, була в Рожнові і синагога, яка знаходилася в центрі села біля перевода, але під час війни німці її знищили. У всіх чотирьох церквах, костелі й синагозі відбувалися богослужіння аж до приходу радянської влади.

Цікавою, як на мій погляд, є архівна довідка Державного архіву Івано-Франківської області, яка наведена нижче.

Як видно з довідки, в шематизмі Станіславської греко-католицької єпархії на 1935 рік в с. Рожнів Снятинського деканату значиться:

греко-католиків – 7300,

латинян – 124,

євреїв – 419.

Підстава: «Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станіславівської» на 1935 рік, с. 135—136.

УРСР Высший комитет Ивано-Франковской областной организации народных депутатов АРХІВНИЙ ВІДДІЛ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ИВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 284000, м. Івано-Франківськ, вул. Грюнвальдська, 3 тел. 2-48-35	УССР Исполнительный комитет Ивано-Франковского областного Совета народных депутатов АРХИВНЫЙ ОТДЕЛ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ 284000, г. Ивано-Франковск, ул. Грюнвальдская, 3 тел. 2-48-35
29.03.91 № 100/4-1	Косівський р-н с. Рожнів вул. Галана, 1 Громаді УТКЦ
На № заяву от 29.03.91	
Архівна довідка.	
В шематизмі Станіславської греко-католич. єпархії на 1935 рік в с. Рожнів Снятинського деканату значиться :	
1/ церква Родження Пр. Д. М., збуд. 1868 р., посв. 1930 р.; Парох – Аполюн Сімович.	
2/ церква Преображення Господн., збуд. і благ. 1861 р.;	
3/ церква св. Василя, дерев., збуд. і благ. 1834 р.;	
4/ церква св. Михаїла, дерев., збуд. і благ. 1852 р.	
Число душ: греко-кат. – 7300	
латинян – 124	
жидів – 419	
Підстава: "Шематизм всего клира греко-католич. єпархії Станіславівської" на 1935 р., с. 135-136.	
Директор архіву: <i>М.С.</i>	М.В. Ульченко
Архівіст: Кат.	М.М. Середок
	

Довідка Державного архіву Івано-Франківської області

Тут я хочу зупинити свою розповідь по темі та згадати, що творилося в цей час на Східній, або Великій Україні. У 1932—1933 роках там виморено штучним голодом за різними оцінками від 4 до 8 мільйонів людей. Продзаготівельники «...безжалюбно конфіскували у селян практично всі запаси продовольства, включаючи і насіння. Та ще влада силами внутрішніх військ і міліції ввела продовольчу блокаду України, заборонивши навіть приватним особам ввозити сюди харчі, бодай для порятунку рідних. В січні 1933 року Сталін і Молотов видали директиву про заборону виїзду з України голодуючих селян, які могли в «північних районах СРСР агітувати проти колгоспів і взагалі проти радянської влади» [11. С. — 41].

Внаслідок такого «керівництва» вмирали цілі сім'ї, села, райони, мало місце людодство. А багатьох із тих, які чудом залишилися живими, достріляли без суду й слідства в 1937 році або засудили на довгі роки ув'язнення. І залишились жити тільки ті, хто забирав до крихти все продовольство, розстрілював, і ті, які їм прислужували, допомагали й писали криваві доноси.

І коли говорять про деякі відмінності «західняків» і «східняків» у поглядах і переконаннях, що ілюструють будь-які вибори, то чи не в наведених вище фактах криється багато відповідей на ще більшу кількість питань.

15 червня 1945 року Указом уповноваженого Ради у справах Російської православної церкви в Україні П. Ходченка юрисдикція над Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ) була передана зовсім незаконній «Ініціативній групі» із трьох священників, завданням якої було підготувати перехід УГКЦ у лоно Російської православної церкви. На 10 березня 1946 року була призначена дата проведення Собору мирян і священників УГКЦ для вирішення цього питання. Делегатів вибирали за згодою КДБ. І тому зовсім не дивно, що делегати віддали більшість голосів за перехід УГКЦ у Російську православну церкву.

Незгідних священників вищої ієрархії знищили або вислали в сибірські табори. З цього часу офіційно УГКЦ перестала існувати і діяла тільки в підпіллі. Як і в інших містах і селах, у Рожнові Службу Божу відправляли у стодолах і великих хатах, але з посиленням репресій у 1946—1952 роках підпільні церкви майже повсюдно були знищені. На місце греко-католицьких священників ставлять православних, яких змушують співпрацювати з партійними органами та КДБ. Тайна сповіді перестає бути тайною. Тайна хрещення й подружжя теж. Про тих, хто ризикнув узяти шлюб у церкві чи охрестити дитину, стає відомо керівництву установи чи підприємства, де вони працюють. Їх звільняють з роботи, не приймають на роботу за спеціальністю в інших місцях (приймають тільки на робітничі посади) або понижують у посаді. Комунисти й ті, хто має більш-менш пристойну роботу, до церкви не ходять. Партійне керівництво критикує комуністів на партійних зборах навіть за пасивну участь у святкуванні релігійних свят, за те, що їхні дружини печуть паски,

хоч самі їх поїдають з великим апетитом, але тільки в своєму, партійному колі.

Наша знайома з Дубно Поліна Боднар, дружина секретаря райкому партії, жалілася нам, що її чоловік відмовляється йти з нею на весілля, хрестини, дні народження навіть до рідні тому, що він не може сидіти за столом з якимось трактористом чи конюхом, разом з ним їсти й пити й бути за панібрата. Поліна могла ходити з чоловіком тільки на гулянки партійних керівників свого рівня, де вони «розслаблялися до краю». Це Поліні не подобалося й вона від цього дуже страждала. Лідин дядько, другий секретар райкому партії, ніколи не приходив на Лідин день народження у той день, коли ми його святкували, а приходив тільки на другий день, хоч у нашій компанії трактористів і конюхів не було. Знаючи все це, ми з Лідою не могли свого часу взяти шлюб у церкві, а повінчалися тільки в 2000 році, коли святкували моє шестидесятиріччя.

На щастя, в Рожнові Іван Миронович Мартинюк, який у той час працював секретарем сільради, розробив обряд урочистої реєстрації шлюбу на базі церковного й провів урочисту реєстрацію в присутності гостей і всіх бажаючих на сцені Народного дому. Це було великою й доброю справою. Весілля перестали бути тільки гулянкою. Пройшли й ми з Лідою цю урочисту реєстрацію.

А Василя й Богдана ми таки ризикнули охрестити. Хрестили в с. Мошни Черкаського району, біля Лідиного с. Березняки (у Березняках церкви немає). В церкві попросили в нас паспорти, записали всі паспортні дані — і ми чекали неприємностей на роботі. Наперед придумали собі алібі, ніби це зробила Лідина бабуся без нашого відома, взявши без дозволу наші паспорти. Але все обійшлося. Чи то хтось полінувався, чи то хтось «забув» про це сповістити у відповідні органи, нам не відомо.

Іван Миронович розробив також і обряд громадського похорону. При цьому «Вічну пам'ять» співав чоловічий хор «Діброва» — й це було вражаюче. Одного року в нас у Рожнові гостювала з дітьми латишка, випускниця Рижської художньої академії, Мірдза Ландратова. Коли померла мама Погребенників, я запропонував Мірдзі піти з нами на похорон. Вона відмовлялася, казала, що погано переносить похорон, але я її умовив. Після похорону я спитав Мірдзу про її враження. Мірдза сказала, що приємно вражена похороном, що на душі залишилось щось світле й чисте, а також почуття вдячності людям за те, що покійницю поховали не тільки зі сльозами й зітханнями, а й відспівали і віддали їй належні почесні. На мій погляд, це достойна й об'єктивна оцінка праці, яку взяв на себе і виконав І. М. Мартинюк.

ЗНИЩЕННЯ ЦЕРКОВ

У 1936 році у Рожнові нараховувалося п'ять придорожних каплиць. Того ж року на присілку Чорнятин була побудована дерев'яна церква, яку відвідували мешканці присілків Чорнятин і Юрахівщина. У 1950 році

влада церкву розвалила. З дерева цієї церкви Павлюк Петро Матійович (активіст) побудував стайню для своєї худоби. Першого року в тій стайні в нього загинула корова.

Радянські «визволителі» костел, Стеблицьку, Чіплинську й Заріцьку церкви закрили. Залишилася діючою тільки Підгірська церква Пресвятої Богородиці. Закриті церкви стояли пустою, з костела зняли хрести, а приміщення віддали школі під спортивний зал. Ходив і я на ті уроки фізкультури в костел і не раз бачив, як хлопці в алтарній частині гепали футбольним м'ячем по стінах, і тоді в мене затерпала душа. Я відчував, що цього робити не можна, але мовчав як риба. Хто не мовчав тоді, той платив за це дуже дорого – виселенням до Сибіру, ув'язненням і навіть смертю. Це ми, малі діти, знали від своїх батьків і твердо пам'ятали, що за будь-яких обставин треба мовчати. Нічого не розповідати навіть друзям. Усі всіх боялися. Навіть батьки при нас не обговорювали сільські новини й події. І коли я часом неждано заходив у хату під час такої розмови, мама казала: «Василію! Хата вуха має», і тато замовкав. Через деякий час костел став шкільним складом, а у 1975 році його розібрали. Аргументація така: зі сторони заболотівської дороги псує вид на добудовану школу.

Незавидна доля випала й Стеблицькій церкві. Вона була крита гонтою. Гонта з часом прогнила – й дах почав протікати. З часом прогнили й конструкції купола церкви – й він провалився вниз. Тоді під приводом того, що будівля церкви є загрозовою, що може розвалитися, в 1983 році влада вирішила її розібрати.

Стара Стеблицька церква

Дзвіниця старої Стеблицької церкви

Зняти хрести — пам'ятні знаки про відміну панщини, придорожні каплички влада змогла зробити таємно за одну ніч. А розібрати церкву так швидко не можна. Тому влада залучила на цю акцію сторонніх, нікому не відомих, людей. Як розповідає очевидець, житель села Рожнова Ярослав Мацко, чотири із них приїхали машиною «Москвич», а два — мотоциклом «Ява». Приїхала також голова сільської ради Крутофіст Марія Василівна. Привезли важкий трактор С-100. Але він не зміг завестися, не зміг з'їхати з платформи, тому його відвезли назад. Привезли другий трактор. Почали з дзвіниці. Трактор ставав дибки, рвалися троси, а дзвіниця не піддавалася. Нарешті, пошкодивши зі східної сторони стінку дзвіниці, вдалося її повалити. Тим часом з церкви виносили ікони й скидали на купу біля дороги. Двом випадковим перехожим (один з Рожнова, а другий з Новоселиці) вдалося взяти по іконі, — й це все, що залишилося від старої церкви. Обидві ікони Матері Божої й Василя Великого нині знаходяться в новій церкві, про яку ще буде йти мова. Коли розтягли церкву, трактор виїхав на купол церкви, який колись упав і був посередині церкви — і...загорівся. Ярослав Мацко розказує, що всі почали носити воду, щоб погасити трактор, а він сказав: «Нехай горить! Це Кара Божа!»

Дерево з церкви відвезли одинокій жінці, в якій була стара хата, й запропонували взяти це дерево на будівництво нової хати. Але вона категорично відмовилася й вигнала їх зі свого подвір'я разом з деревом. Тоді кудись дерево повезли. Одні кажуть, що на пилораму й попиляли на дошки. Інші кажуть, що з нього побудували побутовий комбінат. Але правду знають тільки ті, хто це зробив. А вони мовчать. І будуть мовчати.

А про людей, які розбивали церкву, кажуть, що вони потрапили в автомобільну катастрофу і всі загинули. Чи правда це? Хто його знає. Може, люди видають бажане за дійсність? А може, так і сталося... А М. В. Крутофіст партійне керівництво району призначило секретарем райкому партії з ідеологічних питань.

Якось я приїхав з Києва додому й від брата Володимира довідався, що Заріцьку церкву віддали школі під склад. Я в цьому відчув щось недобре й вирішив піти сфотографувати іконостас, царські ворота, ікони й саму церкву. Від людей я знав, що іконостас і царські ворота дуже витонченої роботи і є чи не найкращими в усій окрузі. У цій церкві я ніколи не був, бо за радянської влади вона була весь час закрита. Я сказав про свої наміри братові, а він відповів, що тепер це дуже просто, бо завгоспом працює Василь Дибель (про нього ми вже згадували).

Василь на моє прохання відгукнувся радо. Погодився, що треба хоч би сфотографувати, бо скоро все може піти прахом. Розказував, що недавно кіностудія ім. Довженка у церкві знімала фільм. А після закінчення зйомок декілька ікон зникло. Хіба можна було навіть подумати про те, що такі великі й освічені люди можуть таке зробити?

Як виявилось через якийсь час, мої побоювання не були марними: 6 липня 1978 року вночі, на передодні Різдва Івана Хрестителя (на Івана Купала) церква згоріла, як свічка (була дерев'яною). По селі пустили

чутки, що діти гралися з вогнем – і церква згоріла випадково. Але рожнівчани знають, що це було не так. Знають чоловіків, яким влада пропонувала по два мішки кукурудзяної муки (у продажі її не було) за те, що вони спалять церкву. Знають, що інших два погодились на це і їх обох Господь упродовж року забрав до себе на свій Страшний Суд...

У 1990 році на тому ж місці побудували нову гарну, також дерев'яну церкву, але іконостасу, ікон і царських воріт роботи майстрів позаминулого століття ви не побачите. Вони були неповторні. На щастя, в мене збереглися фотоплівки й світлини ікон та інтер'єру церкви, в тому числі й напис, який свідчить про час «прикрашення» (мабуть, виготовлення іконостасу й роспису) церкви: «Цей храм Святого Архангела Михаїла прикрашений старанням братства церковного: Павло Никифоряк, Никифор Грицюк, Василь Юрах. Року Божого 1870. Не нам, а імені Твоєму нехай буде честь і хвала».

*Царські ворота старої
Заріцької церкви, яка згоріла*

*Пам'ятний напис про закінчення
«прикрашення» старої Заріцької церкви*

Чіплинській церкві пощастило. Якесь світла голова запропонувала зробити з церкви атеїстичний музей. Церкву вже як атеїстичний музей перекрили (була також крита гонтою), іконостас, притвори й ікони закрили білими полотнищами. Але купол і стеля були відкриті. Мій брат Володимир власноручно зробив дві великі металеві шафи із зашкльованими дверцятами під замком, і там розмістили богослужбні книги, церковні речі, хрести, кадило, ризи й показували їх відвідувачам музею (в основному школярам) як засоби, якими священики поширювали «опіум для народу».

Таким чином було збережено і церкву й багато цінностей церковних до сьогоднішнього дня. Був і я в тому музеї. Дивними були мої враження й почуття. Прикрість за наругу над святинею й задоволення від того, що за допомогою мудрих людей ця церкву оминула доля двох інших – Стеблицької й Заріцької.

Нова Заріцька церква

Праворуч від шляху, за деревами Чіплинська церква

ПАТРІАРХ ВОЛОДИМИР (РОМАНЮК)

З післявоєнних священників Рожнова найвизначнішою особистістю був Василь Романюк, в майбутньому Патріарх Володимир, який служив

у Рожнові в 1986—1987 роках. Народився Василь Романюк 9 грудня 1925 року в сім'ї селянина в селі Хімчин Косівського району Івано-Франківської області. В 1944 році його звинуватили в зв'язках з ОУН-УПА й 26 вересня того ж року вищим трибуналом НКВС Станіславської області ув'язнили на 10 років, а всю родину Романюків вивезли до Сибіру. Перебуваючи в магаданському таборі, він прийняв одне з найважливіших для себе рішень: «Якщо вдасться вийти живим з цього пекла, то служитиму Богу і Церкві» [32].

Після звільнення наступні п'ять років жив у Магадані, де працював кіномеханіком. До Косова дозволили повернутися тільки в 1958 році, а в 1959 році Василь Романюк став слухачем Вищих Богословських курсів і висвячений в сан диякона. В 1961 році після закінчення Вищих Богословських курсів В. Романюк («націоналіст і бандерівець») не отримав права висвяту в сан священника. Його не прописують — і В. Романюк змушений виїхати з Косова. На перших порах поселився і працював на півдні України, зокрема у 1961—1963 роках був кіномеханіком у селищі Курган Балаклійського району Харківської області.

Тільки у 1964 році в Івано-Франківському кафедральному соборі відбулося його висвячення. Першою парафією, куди направили отця Василя Романюка, була Новоселиця. Крім Новоселиці, обслуговував сусідні села Джурів і Попельники. «Тоді ж він вступив на заочне відділення Московської Духовної семінарії, а по її закінченні — до Московської Духовної академії. Однак у 1970 році, коли почалися нові переслідування отця Василя, його, під надуманим приводом, з академії було виключено» [32].

У 1968 році отримав призначення в село Космач, де познайомився з багатьма громадськими діячами й правозахисниками-дисидентами, які сюди часто приїжджали. Отець Романюк включається в правозахисну діяльність, тому його в 1971 році перевели в «тиху» Прутівку, а 20 січня 1972 року заарештували і засудили на 7 років позбавлення волі та 3 роки заслання. Відбував покарання у мордовських політичних таборах разом з Василем Стусом, Олексієм Тихим, Миколою Руденком, Левком Лук'яненком і Юрієм Шухевичем. У 1976 році отець Романюк відмовляється від радянського громадянства, оголошує себе членом УАПЦ і пориває з Російською ПЦ. Незважаючи на захист в'язня совісті предстоятелями православних церков в діаспорі й відомими правозахисниками, отцю Романюку довелося відмучитися всі сім років у таборах і три роки на засланні в Якутії.

Повернувся отець Романюк до Косова тільки у вересні 1981 року, але служити йому не дозволили і попередили, щоб влаштуватися на роботу, бо інакше — стаття за дармоїдство. Отець Романюк змушений був влаштуватися сторожем в центральній районній лікарні та одночасно виконувати функції двірника. Тільки весною 1983 року дозволили служити в церкві села Бабин Косівського району (1983—1986 роки), потім Рожнів і Рибне (1986—1987 роки), згодом Пістинь — 1987 рік.

Завдяки підтримці міжнародної громадскості 28 липня 1988 року разом з сином Тарасом виїхав до Канади. За океаном отець В. Романюк продовжує пасторське служіння в українських громадах: Торонто, Монреал, Нью-Йорк, Ватерлоо, Чикаго, Вашингтона. Там він виступає з лекціями про стан справ із правами віруючих в СРСР перед християнськими спільнотами США, Великобританії та інших країн. Першим з українських священників перейшов під юрисдикцію УАПЦ в діаспорі.

Бурхливі політичні події в Україні кличуть отця Василя додому. Наприкінці грудня 1989 року він повертається в Україну. В сані пресвітера В. Романюк почав агітацію за вихід Івано-Франківської єпархії зі складу Російської православної церкви. Відроджувана УАПЦ потребує його мудрості й досвіду, а тому 29 квітня 1990 року отця В. Романюка висвячують в сан єпископа Ужгородського і Хустського, емісійного вікарія для східних областей України. Він приймає чернечий постриг з іменем Володимира в селі Космач на Косівщині, де відбулася його хіротонія на єпископа. У вересні того ж року призначений єпископом Білоцерківським, вікарієм Київської єпархії УАПЦ. У 1991 році став архієпископом Вишгородським, а в червні 1993 року – митрополитом Чернігівським і Сумським та місцезблостителем Київського патріаршого престолу. 21 жовтня 1993 року на засіданні Всеукраїнського Православного Собору Української православної церкви Київського патріархату абсолютною більшістю голосів митрополита Володимира обрано на Патріарший Престіл. Його інтронізація відбулася в соборі Святої Софії в Києві.

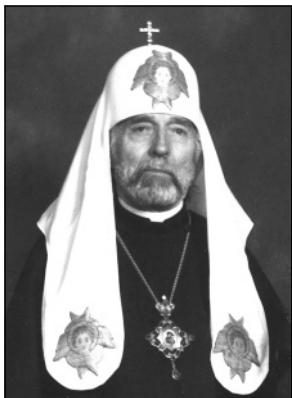
«Новообраний Патріарх не сидів на місці, а постійно здійснював поїздки по містах і селах України. Щодня зустрічався з десятками людей, ...брав активну участь у громадському і культурному житті: за два дні до смерті освячував знамена козацтва, а в день смерті відкрив четверту мистецьку виставку» [7. С. – 76].

Турми безслідно не минулися. У травні 1994 року Патріарх УПЦ КП переніс третій обширний інфаркт міокарда. А 14 липня 1995 року під час вечірньої прогулянки Університетським ботанічним садом раптово зупинилося серце Патріарха Володимира [32].

Навіть похорон Патріарха не обійшовся без зіткнення політичних пристрастей. Прихильники Російської православної церкви, яких немало було і є у владних структурах, були проти поховання Патріарха на території Софії Київської. Дійшло до сутичок і бійок та до участі сил підрозділів внутрішніх справ. Поховали Патріарха поблизу Великої дзвіниці собору Святої Софії.

У селах Рожнів, Новоселиця, Бабин, Космач, Криворівня та інших на церквах прикріплені пам'ятні дошки, які нагадують про служіння Патріарха Володимира у цих церквах. У Рожнові вулиця Хімчинська перейменована на честь Патріарха Володимира, а на церкві Богородиці Діви Марії за ініціативою Ярослава Радиша, автора життєпису про Патріарха [32] і стараннями рожнівчан Сергія Дрожака і Василя Михнюка встановлена пам'ятна дошка, яку освятили 14 січня 2010 року.

Може, варто було би прикріпити таку дошку навіть у косівській лікарні, де Патріарх працював сторожем і двірником, щоб люди не забували про «grimаси» радянської системи, за якою дехто «плаче» і до сьогодні.

Патріарх Володимир

Пам'ятна дошка на церкві в селі Рожнів

ПОЖВАВЛЕННЯ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

З набуттям Україною незалежності пожвавлюється й духовне життя в Україні. Відновлюється Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), утворюється Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), відновлюється Українська греко-католицька церква (УГКЦ).

Ідуть війни за церкви. Не оминула ця війна, на сором рожнівчан, і Рожнова. У селі, як уже було сказано, на той час була одна діюча православна церква Російського патріархату. І зрозумілим було бажання частини жителів Рожнова відновити в другій церкві, яка була атеїстичним музеєм, греко-католицьку церкву. Була зареєстрована церковна двадцятка, але паралельно і православні зареєстрували при цій церкві свою двадцятку. І почалася війна. Сварки, бійки, неприязнь і навіть ворожнеча. Село розділилося на дві частини. Почалися суди. Дійшли до Верховного суду України, який підтвердив рішення нижчих судових інстанцій — віддати церкву греко-католикам, оскільки православна церква у селі була діючою. Рішення обгрунтоване, але й і воно ще довго не виконувалося. Виконавча судова влада й влада в селі та районі ніяк «не могли» забрати ключі від церкви в православних.

Війни вщухли, але засіяні зерна неприязні, на жаль, час від часу проостають і тепер. І треба би ці паростки виполювати. Але де ті полільники, коли навіть у найвищих органах влади більшість тих, які «розділяють, щоб владарувати». Розділяють людей навіть священики.

27.04.2006 року помер рожнівчанин, ветеран війни Гавука Тома, 1924 року народження. Покійник належав до греко-католицької громади, але жив на території Підгірської парафії, тому могилу йому викопали на Підгірському цвинтарі. Але коли син Томи Петро попросив дозволу в православному священика Підгірської церкви Михайла Слободяна занести тіло до церкви, щоб відспівати покійного, священик йому відмовив, аргументуючи тим, що покійник не православний і церкву не відкрив. Ніякі аргументи й неодноразові вмовляння не допомогли. Не допоміг навіть той аргумент, що церква від дня свого існування півтора століття була греко-католицькою й православною зробила її радянська влада тільки в 1946 році. Похорнна процесія змушена була йти до греко-католицької церкви аж у Стеблїцьку й після відспівування повертатися назад до Підгірського цвинтаря, де й похоронили покійника аж 30 квітня. То чи по Божому Закону вчинив священик? Адже знаємо, що в західних країнах у деяких церквах зранку відправляється Служба Божа однієї конфесії, а ввечері іншої або через день. При цьому й парафіяни, й священики цих конфесій не ворогують між собою.

Через рік, 11 грудня 2007 року, у віці 62 років Михайло Слободян помер і священиком у цій церкві служить його син Павло, але ситуація в цьому відношенні в селі, на жаль, не змінилася. То чи не пора нам подумати про єдину Помісну церкву, яка є у всіх цивілізованих країнах?

Як уже було сказано, заріцька громада на місці спаленої церкви у 1990 році побудувала нову гарну церкву. Зареєстрували її православною. Допомогали їм усі парафії.

Парафіяни Стеблїцької також висловили бажання відбудувати свою церкву св. Василя. У 1992 році вони зібралися на збори з цього приводу. Ішла мова про те, якою буде церква – православною чи греко-католицькою. Прихильники були і однієї, і другої церков. Але коли говорив прихильник греко-католицької церкви, то прихильники православної церкви шуміли, тупотіли ногами й заважали говорити. Коли ж говорив прихильник православної церкви, аплодували. Голосування показало, що переважили православні. Була створена церковна двадцятка. Але двадцятка спромоглася тільки на будівництво підсобки для зберігання матеріалів. Далі все затихло. Не було грошей. Православні не хотіли здавати гроші, бо мали під боком давно діючу православну церкву й потреби в ще одній не відчували. А греко-католики не хотіли здавати гроші, бо хотіли будувати греко-католицьку церкву.

Минуло цілих дев'ять років. Думка й бажання побудувати греко-католицьку церкву не залишала багатьох. Ініціативу виявив молодий і енергійний підприємець Василь Магдич, він поділився думками з моїм братом Володимиром, депутатом сільської ради. На 12 липня 2001 року, на свято Петра й Павла, були призначені збори парафій. На зборах вирішили будувати греко-католицьку церкву. Обрали Церковний комітет у такому складі:

Магдич Василь Степанович – голова,

Гушул Володимир Васильович – заступник,

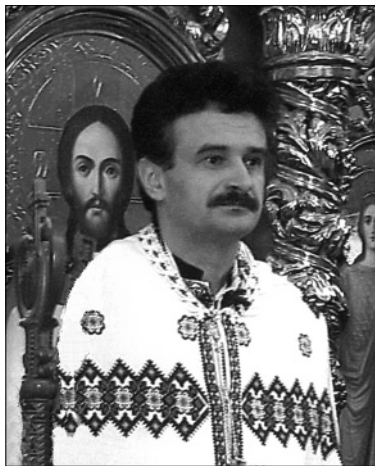
Чурко Дмитро Васильович – скарбник,
Мацко Іван Іванович – голова ревізійної комісії
та вісім членів братства.

Уже 14 липня було розчищено територію для будівництва, а на 22 липня було призначено освячення місця під будівництво церкви.

І тут спохватилася сільська влада. Як розкаже мій брат Володимир, його викликали як депутата ніби на сесію сільської ради, але чомусь з'явилися тільки депутати (і не депутати), які були проти будівництва греко-католицької церкви. Інших не було. Голова сільської ради сказав, що сесії не буде, а ми зібралися для того, щоб обговорити питання будівництва церкви в Стеблицькій парафії. Сказав, що будівництво незаконне, що церкву повинні будувати православні й що освячення місця під будівництво треба відмінити. При цьому висловив крайнє незадоволення діями Володимира як депутата, який увійшов у «незаконний» Комітет. На це Володимир відповів, що православні нічого не будують уже дев'ять років і будувати не будуть, бо церква поряд у них є. А про будівництво греко-католицької церкви знають навіть в області – голова обласної адміністрації п. Вишиванюк виділив для будівництва церкви 10 кубічних метрів дубового лісу, що на освячення запрошене керівництво району й області, радіо і телебачення і що відмінити освячення місця під будівництво церкви ніхто не буде. А хто хоче це вчинити, хай приходить 22 липня й зробить це сам. Повернувся й вийшов.

Освячення місця під будівництво пройшло урочисто й без жодних ускладнень. А тим часом продовжували надходити пожертви від парафіян, від вихідців із Рожнова, які проживають за межами села. Зробило посильний внесок і Земляцтво іванофранківців у місті Києві. У січні 2002 року на Різдвяні свята церковне братство наколядувало 15 тисяч гривень (на той час 3000 американських доларів). Завдяки старанням отця Василя Сумарука «Церква в Потребі» міста Мюнхена (Німеччина) пожертвувала на будівництво 5 тисяч доларів.

Отець Василь Сумарук народився 24.05.1965 року в селі Соколівка Косівського району. У 1989 році закінчив Львівський національний університет ім. І. Франка, географічний факультет. У 1992 році закінчив Івано-Франківський теологічно-катехитичний інститут і 20 січня отримав ієрейські свячення. У 1995 році закінчив Івано-Франківський університет, юридичний факультет. Із лютого 1992 року до 1998 р. був парохом у селах Іванівка Богородчанського району,

*Отець Василь Сумарук у
Стеблицькій церкві*

Люча й Стовпчатів Косівського району, з 1998 року – парох церкви Преображення Господнього в Рожнові, а з 2004 року – й церкви св. Василя в Стеблицькій парафії.

На зібрані гроші оперативно закупили дерево на будівництво церкви й запросили відомих будівничих церков із села Голови Верховинського району. 18 лютого будівництво церкви почалось. Жили майстри в Мирослава Мацка. Годували майстрів парафіяни по черзі. Будівництво йшло без затримок.

Продовжували надходити пожертви від парафіян, прикладом для яких була сім'я Василя Магдича, яка пожертвувала на будівництво 71427 гривень. Тішуся з того, що і я зробив посильний вклад у будівництво – допоміг придбати в Києві на заводі (без посередників) доброякісну «позолочену» листову нержавіючу сталь для покриття церкви, яку вдалося придбати дешевше на півтори тисячі доларів.

24 червня 2004 року було закінчено будівництво й парафіяни організували святкування закінчення будівництва й прощальний вечір з будівельниками. За роботу їм було заплачено 11,5 тисяч доларів. Затрати на матеріали можна було би підрахувати, бо скарбник Дмитро Чурко ретельно записував всі пожертви й витрати в книзі, яка знаходиться в церкві й зберігатиметься вічно, але чи це потрібно?

Немало зусиль і коштів витрачено було на виготовлення іконостасу, на писання ікон, на впорядкування церкви й подвір'я. На написання ікон першого ярусу по 400 американських доларів пожертвувала родина Гушулів: Микола – на написання ікони св. Миколи Чудотворця, Оля – ікони Матері Божої, Володя – ікони Василя Великого, а його дочка Слава Прокопів (Гушул) – ікони Ісуса Христа.

При будівництві куполу церкви за зразок було взято купол собору Зарваницької Божої Матері, який розчленований по вертикалі сегментами в різних площинах. Це, мабуть, єдина в Україні сільська церква з позолоченим куполом такої конструкції.

Щороку 200–300 парафіян греко-католицьких церков Рожнова на День Незалежності здійснюють паломництво до Зарваниці, щоб вклонитися чудотворній Зарваницькій Божій Матері й пройти Хресну Дорогу. При цьому віддаль 125 км долають пішки за 3,5 дні. Приблизно 90 % паломників, які йдуть пішки – молодь і діти. Крім того, приблизно така ж кількість людей старшого віку щороку їде транспортом. Здійснив і я з Лідою у 2003 році паломництво до Зарваниці, пішки пройшли всю Хресну Дорогу.

А в 2006 році парафіяни греко-католицьких церков і в Рожнові побудували 14 станцій Хресної Дороги при дорозі від церкви Преображення Господнього до церкви св. Василя.

Тепер у Рожнові є дві церкви православні та дві греко-католицькі. Яблуко розбрату зникло. І будемо надіятись на те, що рожнівчани надалі будуть мудрішими за тих, хто кинув між них колись це гниле і з неприємним запахом яблуко розбрату.

ОКУПАЦІЯ ПОЛЬЩІ І АНЕКСІЯ ГАЛИЧИНИ

Як ми тепер знаємо, відповідно до таємного пакта Молотова-Рібентропа Німеччина й Радянський Союз домовились про окупацію і поділ Польщі: Польща мала належати Німеччині, а Західна Україна – Радянському Союзові.

Окупація почалася 1 вересня 1939 року. Польща всі сили кинула проти німців. Але сили були нерівними і через 14 днів Польща капітулювала. Залишки польської армії тікали через Рожнів на Буковину, яку ще в 1919 році зайняли румуни. Рожнівчан, яких поляки встигли призвати в армію, не повернулися ні один.

У Рожнів радянські війська прийшли 22 вересня 1939 року. На найближчу неділю на 12 годину дня оголосили мітинг. День був погожим і на мітинг зібралася багато народу різного віку. Всі хотіли почути, що принесла нова влада.

Приїхали старші офіцери – й почався мітинг. Старший офіцер привітав усіх із визволенням від польського гніту, говорив про майнову й національну нерівність, про перешкоди при вступі до вищої школи, про визиск людей банківськими установами (кредити давали під 3 %, але й вони людям здавалися високими), про високі податки.

Далі казав, що відтепер трудящому народу буде воля й свобода. Панів і лихварів більше не буде, тепер трудящі будуть господарями на своїй землі. Землі панів-багатіїв передаються селянам, які її обробляють. Землі в кожного буде стільки, скільки зможе зі своєю сім'єю обробити. Наймана праця заборонена. Наймитів і слуг не буде.

Освіта безплатна. Усі мають право на навчання від початкової до вищої школи за рахунок держави. Усяка лікарська допомога й лікування у лікарнях безплатні. Лікарям платить держава. Податок на землю й страхівка будуть, але невеликі. У магазинах усі товари будуть по одній, державній ціні й спекуляції не буде. Кожне господарство кожного року буде мати від одного до трьох центнерів м'яса. Бідніші трохи менше, але не менше 30 кг. Коли промовець закінчив, взяв слово бідняк із Заріки Дмитро Данилюк. Він сказав, що багаті й до цього їли м'яса, скільки хотіли, а він їв тільки на Різдво та на Великдень. То чому їм по 1—3 центнери, а бідним тільки 30 кг? То де ж справедливість? На це офіцер відповів: «Я запевняю вас, дядьку, що цього м'яса вам вистачить»

Таким новинам люди раділи. Нарешті настала довгождана воля.

Ось що пише про події тих часів очевидець Ігор Пилипейко: «Розпочалась підготовка до виборів кандидатів до Народних Зборів, які нібито мали вирішити долю Західної України. Для місцевого населення ці вибори виглядали дуже дивними. Кандидатами до Народних Зборів висували, за шпаргалками, Сталіна, Молотова, Хрущова, Тимошенко та інших, які не належали до народу Західної України. Правда, в кінці довгого переліку «вождів» і «полководців» називали когось із місцевих...

А Созонта Букатчука таким самим способом, тобто, як тепер кажуть, безальтернативно, обрали депутатом до Верховної Ради УРСР. Созонт Букатчук був у СРСР, знав тамтешнє життя, був розумною людиною, але на мітингах розводився про нечуваний добробут робітників і колгоспників у країні соціалізму. На одному з мітингів він розповідав, як відвідав десь ковбасну фабрику. За його словами, там в одні ворота заганяють стадо свиней, а з других виходять готові ковбаси, і їх там стільки, що він і його супутники заплуталися в них. Ще довго після того, коли хтось говорив якісь несусвітні речі чи просто забріхувався, в Косові казали: «Заплутався, як Букатчук у ковбасах» ... Після «золотого вересня» Букатчук не став членом Комуністичної партії [13. С. – 132].

Букатчук Созонт Васильович народився 02.05.1896 року в селі Кобаки Косівського повіту. Військовий і громадсько-політичний діяч. Навчався у Вижницькій гімназії. У Першу світову війну влився до УСС. Потрапив до російського полону. В Росії захопився комуністичними ідеями. Воював на боці більшовиків, потрапив до німецького полону (1918). Звільнившись, повернувся в Галичину. Член КПЗУ. Боровся проти польських окупантів. Двічі засуджений поляками. Відбував покарання в політичній в'язниці Бригідки. Делегат III з'їзду КПЗУ (1928) та Європейського конгресу трудового селянства (м. Берлін, 1930). Відбув однорічні «Ленінські курси» в Москві, звідки знову повернувся до Галичини. Інструктор ЦК КПЗУ на Львівщині і Волині. У 1934 році поляки позбавили його волі на 15 років. Звільнений з неволі з приходом Червоної армії (1939). Делегат Народних Зборів у Львові (1939), учасник 5-ї позачергової сесії Верховної Ради СРСР (Москва, 1939). Дупутат Верховної Ради УРСР (з 1940). Загинув 13.03.1948 року [35. С. – 328].

Та незабаром від солдатів і деяких офіцерів люди почули щось зовсім протилежне тому, що казали промовці на мітингу. Почули, що в Україні організовані колгоспи, що землю, худобу, коней, вози й знаряддя для обробітку землі забрано до колгоспу, що за найменший спротив кидають до в'язниці або висилають до Сибіру, що у 1932—1933 роках виморено голодом мільйони людей, що у 1937 році проведені масові розстріли людей без суду і слідства.

Радість і надія пропали. Тим більше, що було тому підтвердження. 29 листопада 1939 року заарештували рожнівського письменника Андрія Красовського – Андрія Грома, 1904 року народження. 24 лютого 1940 року його засудили до розстрілу, а 24 квітня того ж року вирок замінено на 10 років позбавлення волі (ширше про нього в розділі «Визначні рожнівчани»).

27 листопада 1940 року заарештували Рижка Василя Івановича, 1921 року народження, засудили до розстрілу, потім замінили на 10 років позбавлення волі і 5 років позбавлення громадянських прав (10+5).

19 грудня 1940 року заарештували Гушула Володимира Антоновича, 1918 р.н., і Матейчука Романа Івановича, 1911 року народження, обох розстріляли у Львівській тюрмі (ширше – в розділі «Визначні рожнівчани»).

Тепер поставимо собі запитання: «Що такого поганого могли зробити «визволителям» за два-три місяці ці двадцятирічні юнаки, що «заслужили» розстріл або довгі роки ув'язнення?»

15 січня 1941 року були заарештовані: Порчук Михайло Петрович, 1920 року народження, засуджений до розстрілу, замінено на 10+5 років; Томей Степан Гнатович, 1920 року народження, засуджений на 10+5 років; Юрах Василь Михайлович, 1922 року народження, засуджений на 10+5 років (ширше – в розділі «Визначні рожнівчани»).

І справді, на Західній Україні творилось щось неймовірне, жахливе, про що свідчать факти: «...у 1939 році тут квітами і хлібом-сіллю вітали червоноармійців, бо сподівалися, що настало довгоочікуване єднання одноплемінників, та ще й у сильну державу. Але за ними котилася сталінсько-беріївська машина терору, яка стала нищити всіх, кого якийсь зомбований зверхник вважав ворогом пролетарів.

Багатьох представників інтелігенції зарахували до ненависного класу буржуїв, поспіхом націоналізували власність у містах і колективізували село. Здібних підприємців і заможних селян кидали до в'язниць, конфіскували майно, вивозили на довічне поселення в Сибір у райони вічної мерзлоти. Існуючі громадські організації були ліквідовані, а лідери – арештовані і знищені. Страх став основним засобом переконання тутешнього люду в перевагах соціалізму і перевиховання в комуністичному дусі.

Розсекречені документи свідчать про те, що із західних областей депортовано 1 080 000 осіб, або майже кожного десятого жителя. А хто доїхав до поселення і там вижив? Не знають навіть рідні, бо листування піддавалось суворій цензурі, а то і заборонялося. Потім воєнне лихоліття замело всі сліди.

Хіба після такого погрому можна розраховувати на щось інше, ніж на ненависть і лють? Безславне повернення Червоної Армії з походу на Фінляндію, що тривав з листопада 1939 року по березень 1940 року, дало провідникам ОУН підстави сподіватися на перемогу гітлерівців над більшовиками у війні, наближення якої ставало явним. Бандера і Мельник, як і вся еміграція, вбачали новий історичний шанс для становлення Української держави. Тому, як і більшість урядів Європи, включаючи і СРСР, оунівці шукали співробітництва з Німеччиною» [11. С. – 43].

Разуче змінилося життя людей у Рожнові. Крамниці, в яких було все, що хочеш, конфісковані. Куди поділись товари – невідомо. В організованих кооперативних магазинах, крім одеколону, голок, мила, солі й сірників, нічого немає. Горілки також немає. Люди не можуть надивуватися з того, що радянські офіцери п'ють одеколону, з'являються в ресторанах зі своїми дружинами, одягнутими в нічні сорочки (звідки тим бідним жінкам було знати, що то не плаття, а нічні сорочки, коли вони ніколи в житті не бачили такої краси).

Як розповідав тато, він зрозумів, які господарники з «визволителів» з такого випадку: щоб поїсти черешень, нові «господарі» спиляли дерево, поїли черешень і пішли...

Пригадую, з якою гордістю нам, студентам Політехніки, розповідав викладач політекономії, відставний офіцер, як він зі своїм товаришем у вересні 1939 року здивував «аборигенів».

«Зайшов я у ресторан, — розповідає він, — і замовив два фужери рому, два пива й велику кількість закусок. Принесли мені дві маленькі чарки рому, пиво й закуски, розцінивши, що я замовив закуски на цілу компанію. Я показав на пивний бокал і сказав, що таких два фужери. Господар ресторану офіціантові не повірив і прийшов сам. Я підтвердив замовлення. Але виявилось, що в ресторані немає такої кількості рому. Господар послав хлопчика до сусіднього ресторану, але й там такої кількості рому не знайшлося. Через деякий час замовлення було виконано.

Тим часом прийшов мій товариш — і ми з ним усе, що замовили, випили й з'їли. Ввесь ресторан за нами спостерігав. Коли ми вийшли з ресторану, вони нас проводжали, чекаючи, коли ми впадемо. Але ми, хоч і хитаючись, до своєї частини таки дійшли».

Чесно скажу, що мені за того викладача було соромно.

У червні 1940 року в Рожнові було сконцентровано багато військових частин — СРСР готувався до війни з Румунією за Буковину. Але 28 червня Румунія віддала Буковину без війни.

Людей обклали податками, вимагали підписатися на позику. В червні всіх учителів зобов'язали підписатися на позику в розмірі місячної зарплати. На початку 1941 року в Рожнові заснували колгосп. До нього записалося близько трьох десятків сімей, а всім, хто не записався, збільшили податки й позику. Незабаром було оголошено, що кожне господарство повинно «продати» державі (платили копійки) від одного до трьох центнерів м'яса живої ваги. Біднішим менше, але як мінімум 30 кг. Відповідна кількість людей складалася, купувала худобину, і ця жива худобина здавалася на заготівельний пункт. Тоді люди питалися у Дмитра Данилюка, чи вистачає йому 30 кг м'яса? А Дмитро відповідав, що йому цього м'яса ще й забагато.

В кінці осені 1940 року сільська рада письмово повідомила всіх чоловіків молодого й середнього віку про те, що кожен з них за зиму повинен у горах Верховинського району заготовити 200 кубічних метрів деревини: вирубати, очистити від гілля, кори, розпилити довжиною 8—10 метрів і здати майстрові лісопункту, який має це підтвердити відповідною довідкою. Ті, хто мав коней, зобов'язаний був вивезти з лісу 400 кубічних метрів деревини. Ця повинність називалася «государственный труд» або «гоструд», а в Рожнові казали «гуштруд». Усіх попередили, що при невиконанні «гоструда» судитимуть. Того року взимку було багато снігу і люті морози. Люди не мали ні доброго взуття, ні доброї одежі. І купити не було де: крамниці порожні. Багато простудилося, деякі померли, деяких убило у лісі дерево.

В березні люди повертаються додому й збираються веснувати. Та марно. Всіх, хто мав коней, зобов'язали возити шутер (галька з піском) з річки Прут на спорудження воєнного аеродрому, який будувався на полях села

Борщева за Заболотовом. На будівництві працювало тисячі людей з усієї області. В кого не було коней, працювали на базі. Всі дороги в окрузі були перекриті військовими заставами й вирватися додому було неможливо. А в кожного вдома поле неоране, незасіяне, незасаджене.

ВІЙНА

ОКУПАЦІЯ

Настала неділя 22 червня 1941 року. На базі вихідних не було. Тисячі возів із їздовими возять шутер. Тисячі людей працюють на базі. І раптом прилетіли німецькі бомбардувальники й почали бомбити аеродром. Що тут почалося!.. Коні зі страху кинулися в різні боки, побиті, поранені, тіснота, каліцтво, крик, плач, стогін... Усі, хто вцілів, роз'їхались по своїх селах. Застав ніяких уже не було.

Багатьох рожнівчан мобілізували і повели на захист кордону (без будь-якого навчання і підготовки). Рожнівчан зобов'язали дати коней і підводи для евакуації районного начальства, яке було в основному російське. Але до призначеного пункту вони не доїхали. Частини Радянської Армії в Галичині були оточені. Одні пробивалися на схід, інші — хто куди. Повернувся і дехто із рожнівчан.

У Рожнові настало беззладдя. Радянська влада втекла, а німецька ще не прийшла. З'явилися крадіжки, розбій, злочинність. Тоді директор школи Василь Мацюк зібрав збори села і сказав, що отримав із Коломиї від німецького крауцгаупмана розпорядження про те, що в Рожнові повинен бути порядок. Хто порушить його і завдасть комусь шкоди, буде розстріляний. І це все, що просили мене вам сказати. Розходіться по домах. А довіреним особам сказав, що ніякого розпорядження не одержував, а все це сам придумав, аби припинити свавілля.

Про події тих часів хочу навести спогади уже вам відомого Миколи Божака, 1930 року народження, записані його теж уже згаданою дочкою Орисею.

«Коли прийшли німці, то зразу ж українці проголосили про відновлення Української Держави».

Наведемо текст цього документа:

Акт проголошення відновлення Української Держави

1. Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-

більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західніх землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується українському національному урядові, що створиться у столиці України – Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий, справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Льва-Город, 30 червня 1941 р. година 20.

Ярослав Стецько,

голова Національних Зборів [11. С. 166].

«На честь цієї події було запропоновано в селах висипати пам'ятні могили. В Новоселиці була могила на зарінку. Люди фірами (підводами) звозили глину і висипали могилу, поставили хрест і обгородили штахетником. На найближчу неділю було призначено освячення могили. Зійшлося багато людей, прийшов священик, приїхав з Рожнова Андрій Стефуранчин (молодший – авт.). Він говорив, що нарешті маємо Вільну Україну і що будемо самі господарювати. На могилі установили синьо-жовтий прапор і її освятили. Була прийнята пропозиція організувати з сільських хлопців Січ.

У нашому селі був Максим'юк Танасій, що це за Австрії був у Січі, і йому доручили вчити цих хлопців. Хлопців було близько 20 чоловік. Почалися навчання. Всі хлопці мали на одязі тризуб і синьо-жовті китиці на сорочках. Коли марширували селом, то співали «Ой у лузі червона калина».

Але це тривало недовго, бо німці хитрі. Це було як мишоловка. Вони хотіли знати, хто є організаторами руху за Вільну Україну. І тоді Стефуранчина і провідників цього руху забрали в концтабори, а рядових січовиків відпустили, і вони пішли працювати в шахти, які були в горах за 50 метрів від села. Деяких забрали на роботу в Німеччину.»

«З оголошенням війни бойовики ОУН(Б) без узгодження з німецькими властями встановили свою владу в 187 з 200 районів західних областей і в 26 районах Правобережної України. Створили обласні управління в Тернополі, Львові, Рівному, Дрогобичі, Станіславі й Луцьку. Роззброїли оточені невеликі червоноармійські підрозділи і накопичили багато зброї, боєприпасів, спорядження» [11. С. – 44].

«Через кілька днів після виголошення Акта відновлення державності німецьке керівництво поставило вимогу перед С. Бандерою публічно

відкликати його, а після відмови — його, Я. Стецька і ще 1500 активістів ОУН(Б) заарештували й відправили в концтабір Заксенхаузен, де вони пробули до осені 1944 року. 25 листопада німецькі спецслужби видали таку інструкцію: «Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання в рейхскомісаріаті «Україна», мета якого — створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані й після ґрунтового допиту — таємно знищені, як грабіжники» [11. С. — 45].

На початку липня 1941 року Рожнів, все Покуття і Галичину зайняли союзники Німеччини — угорці, а через місяць чи два з'явилися німці. Федір Погребенник пише: «Спочатку була надія, що настануть кращі часи, що проголошена у Львові Україна, яка жила в серці людей, воскресне. Пам'ятаю ті дні, коли односельці, до яких приєдналася шкільна молодь, висипали символічну високу могилу в пам'ять борців за волю України, коли в селі залунали національно-патріотичні пісні, коли шкільний хор під керівництвом вчительки Марії Мицкан давав концерти не лише в Рожнові, а й сусідній Новоселиці. У селі... майорів синьо-жовтий прапор... Із своїми ровесниками я ходив на маніфестації, співав у шкільному хорі:

Хочемо волі, хочемо долі,
Хочемо України самостійної,
Хочемо просвіти, хочемо летіти,
Як птах, як птах, в широкий світ...» [31. С. — 12, 25]

У Рожнові відновилися просвітянські товариства, хори і драматичні гуртки і в школі, і в Народному домі.

1 липня у Рожнові було створено відділ Добровольців Української Армії. Голова — Федір Радиш — вояк Української Галицької Армії, учасник боротьби за волю України у 1918—1921 роках. 5 липня рожнівчани сформували управу села в складі:

Голова управи — Мацюк Василь Миколайович, директор школи;

Заступник — Ропар Прокіп Петрович, голова громадського суду;

Комендант поліції — Погребенник Дмитро, коваль;

Секретар — Радиш Федір Юрійович;

Касир — Радиш Олекса;

Референт освіти — Стеф'юк Михайло Іванович;

Санітарний референт — Кифорук Михайло;

Господарник — Ватаманюк Остафій;

Нагляд за млинами — Гушул Омелян Антонович;

Голова кооперативу «Єдність» — Радиш Микола Михайлович;

Заступник — Щербань Танасій;

Секретар сільсько-господарської комісії — Матейчук Михайло;

Голова жіночої служби — Стефуранчин Марія (дружина Андрія Стефуранчина);

Заступник — Мацюк Софія (вчителька, дружина директора школи В. М. Мацюка);

Секретар – Дольницька Володимира (дружина лікаря Богдана Дольницького, племінниця генерала Романа Шухевича – Чупринки).

9 вересня німці ввели ненадовго нову валюту – польський золотий (до цього часу були ще в обігу радянські гроші). Ні угорці, ні німці в справі села не вручалися, селом фактично управляла українська управа.

Родина Дольницьких. Сидять: Юстина Шухевич (тітка Володимири Дольницької, сестра генерала УПА Романа Шухевича), Володимира Дольницька, Андрій Бабій. Стоять: Любомира Бабій, Богдан Дольницький (лікар, чоловік Володимири), Степан Бабій, Олександра Саввич (дочка Дольницьких), Ярема Дольницький. Коломия, 1955 рік

До кожного господарства управа довела величину контингенту (податку), проведено реєстрацію худоби й птиці. Кожна худобина мала на вусі прикріплену бляшку з номером. Всіх попереджено, що забій худоби ведеться з дозволу адміністрації. При цьому одну штуку живою здаєш, а другу можеш забивати собі.

Контингентова комісія старанно працює, перевіряє стан жнив, наглядає за польовими роботами, щоб справедливо розділити накладений на село контингент.

Змолоти зерно на муку в млині можна також тільки з дозволу влади. Молоти дозволяють з половини. Один мішок здаєш – другий мелеш собі. Люди заводять жорна й мелють ними зерно. Тоді, мабуть, й появились ці коломийки:

Пише Сталін до Гітлера:
«Мелють жорна, як холера».
Гітлер йому відписує,
Що вже й жорна конфіскує.

Ой дівчино, дівчинонько,
Яка ти гонорна:
Я купив тобі фортеп'ян,
А ти просиш жорна.

Люди, звичайно, незадоволені, але розуміють, що йде війна і що роблять це окупанти.

А тепер порівняймо дії окупантів-німців із діями нашої радянської влади у 1932—1933 роках на Східній Україні. Забирали у людей хліб не з половини, як окупанти-німці, а все до зернинки і прирікали мільйони людей на голодну смерть. І в той час не було ніякої війни, не було нагальної потреби так чинити. То який окупант гірший?

Німці заводять суворі порядки. Злодіїв розстрілюють на місці, прошакаків також, вважають їх дармоїдами. А злодіїв не тільки дармоїдами, а й шкідниками.

Молодь забирають до Німеччини. Якщо людина йде по своїх справах, поспішаючи — її не чіпають. Як тільки двоє або троє стануть на розмову — всіх забирають до Німеччини. Кажуть, що у них, мабуть, немає роботи, коли мають час на теревені. Тому хай їдуть до Німеччини, а там роботи багато.

Під головуванням Прокопія Ропара в селі створено громадський суд, який розглядає різні суперечки. Таким чином частково захищають людей від вивезення до Німеччини, бо коли справа доходить до німців, винного або й обидвох сперечальників забирають до Німеччини. З Рожнова до Німеччини забрали 153 особи, в тому числі чоловіків — 104 й жінок (в основному дівчат) — 49 (списки знаходяться в Мартинюка Івана Мироновича).

Весною 1941 року поля залишилися незасіяними (будували аеродром), урожай малий, а податок зерном німцям треба здати. Навесні і влітку деякі сім'ї голодували. Сільська управа створила в селі народну кухню, в якій безплатно раз на день видавали найбільш бідним людям і дітям сніданок.

16 жовтня 1941 року на Косівській горі в Косові німці розстріляли євреїв зі всього району. Було розстріляно 2088 осіб, з них 600 дітей до 15 років [14. С. — 156]. Федір Мацко пише: «Дивним є те, що ніхто з жидів не бунтував, не робив спроби бодай якогось фашиста вбити, а гинули смиренно, як вівці» [1. С. — 90].

У кінці 1942 року гестапо заарештувало вчителя, члена ОУН Строїча Івана Михайловича і його товариша Юраха Василя Михайловича. 27 листопада 1942 року німці розстріляли їх у Старій Ягольниці під Чортковом.

«28 квітня 1943 р. проголошено прокламацію про створення Української Стрілецької Дивізії «Галичина». Оформилась Військова Управа з полковником А. Бізанцом у провіді (старшина Української Галицької Армії) та з уповноваженими по окружних і повітових містах Галичини. Почався набір добровольців, який у травні — червні дав понад 80 тисяч добровольців. Однак у Дивізію взяли тільки 13 тисяч» [15. С.—14—21].

Ініціатори створення дивізії розцінювали проходження служби в ній з точки зору можливостей навчання й вишколу наших вояків і мали надію, що після закінчення війни ці вояки повинні стати кістяком при створенні армії майбутньої Української Держави.

«17—21 липня 1944 року, після коротких навчань, Дивізію направили на фронт під Броди, де Дивізія втратила 70 % свого складу, але з оточення вийшла» [16. С. — 53].

У той же час, за даними радянських істориків, там німців загинуло близько 30 тисяч і взято в полон близько 15 тисяч. Залишки Дивізії відправили у Чехословаччину на переформування. Після переформування Дивізію відправили в південну Австрію на протидію югославським партизанам Тіто. А в час закінчення війни дивізійники здалися союзним військам.

«Заради справедливості слід відзначити, що галичани нічим не нагадували елітні есесівські частини, що склалися з фанатичних фашистів, і не відрізнялися від інших дивізій СС, які комплектувалися жителями окупованих країн. Після капітуляції Німеччини західні союзники не видали радянським каральним органам військовиків дивізії «Галичина», посилаючись на те, що вони громадяни Речі Посполитої, а не причетним до військових злочинів дозволили проживати у Великобританії і США» [11. С. — 48].

Про Дивізію «Галичина» та її діяльність радянські історики писали немало, і тільки негативно, і багато з нас до цього звикли. Натомість діяльність генерала Власова зовсім не висвітлювали і обмежувалися тільки повідомленням про те, що він був зрадником. В Українській Радянській Енциклопедії про генерала Власова не сказано взагалі нічого. Сказано тільки кілька слів про власовців: «Власовці — зрадники Радянської Батьківщини, учасники антирад. військових формувань, які діяли на боці фашистської Німеччини під час Великої Вітчизняної війни 1941—1946. Названі за ім'ям ген.-лейтенанта А. А. Власова, який, командуючи 2-ю Ударною армією Волховського фронту, в липні 1942 здався в полон і перейшов на службу до гітлерівців. У травні 1945 рештки частин Власова було ліквідовано рад. військами на тер. Чехословаччини. Власова та його близьких спільників за вироком Військової колегії Верховного суду СРСР страчено» [9. Т. 2. С. — 336].

А 10 вересня 2009 року засоби масової інформації повідомили, що Російська православна церква вважає генерала Власова не зрадником, а борцем з більшовизмом. За різними даними в Російській Визвольній Армії, яку сформував генерал Власов, воювало проти Радянської Армії близько 800 тисяч солдат.

Порівняймо тепер з Дивізією «Галичина», яка мала всього 13 тисяч стрільців.

З другої сторони, Дивізія «Галичина» формувалась в Галичині, яка була окупована радянськими військами. Вона вела війну проти окупантів і мала на це моральне право. Дивізійники нікого не зраджували, не були

агресорами. Інша справа, що вони воювали спільно з німцями, але це їхній вибір і їхнє право, зважаючи на обставини, які тоді були.

Наведемо список рожнівчан (неповний), які були призвані в дивізію «Галичина»:

Андрійчук Василь Михайлович, 1922 р.н.,
Андрійчук Дмитро Іванович, 1923 р.н.,
Гушул Василь Петрович, 1911 р.н.,
Гушул Юліан Антонович, 1924 р. н.,
Кифорук Василь Федорович, 1925 р.н.,
Мицкан Степан Дмитрович,
Пінка Дмитро Іванович, 1921 р.н.,
Пророчук Дмитро Григорович, 1923 р.н.,
Стрільчук Степан Миколайович, 1925 р.н.,
Фенко Петро Миколайович, 1923 р.н.,
Щербань Микола.

У 1943 році німці стали смирнішими. Всім заборонили співати й танцювати, спішили забрати в селян податки й худобу. Через деякий час німці з села зникли.

Кілька днів у селі стояли партизани-ковпаківці. Також, як і німці, забирали в людей продовольство і коней. Потім — знову затишшя. На сході вночі видно червоні заграви. У селі організувалися загони самооборони, які чергували вночі. Так минула зима 1943 року.

Навесні 1944 року, 30 березня, в Рожнові з'явилися радянські війська. Німці відступили в гори. Косів і Кути зайняли радянські війська, а Тюдів, Город і Соколівка були ще під німцями.

ЕВАКУАЦІЯ

Перше, що я запам'ятав у своєму житті, це евакуацію. Пам'ятаю, як я з мамою йшов додому від сусідів і в небі появилася літак. Мама сказала, що нам треба тікати, бо він може скинути бомбу і нас убити. Не знаю, чий він був, але знаю, що я налякався, і, може, тому й запам'ятав цей випадок. Ми прибігли додому й заховалися в землянку, яку тато зробив для такого випадку. Але літак бомб не скидав — і все обійшлося.

У квітні всіх селян Рожнова повідомили про те, що вони повинні евакуюватися до села Веренчани Кіцманського району Чернівецької області. Та люди не поспішали покидати свої господарства. Тоді по хатах пішли военні й суворо зобов'язали всіх жителів покинути село до 15 квітня.

Пам'ятаю, як ми готувалися і як були евакуйовані (це не наше слово люди вимовляли просто — «ваковані», так само як на аероплан наші люди говорили — «вуруплян»). Все майно, яке залишалось, батьки вирішили заховати в stodolі. Тато там викопав величеньку яму, куди склали

посуд, одяг, зерно та інші речі, які не могли взяти з собою, накрив дошками, соломою й землею. Все заховали в стодолі, щоб не замочило, і накрили землею, щоб не згоріло, навіть якщо стодола загориться.

Завантажили на воза найнеобхіднішу одягу, посуд, саж з курми, посадили на воза й нас із молодшим братом і мамою (я мав чотири роки, а братові не було ще й трьох). Щастя, що у нас тоді були коні й віз, бо евакуація державними органами не проводилась. По суті справи це була не евакуація, а вигнання людей із села.

Гусей і качок залишили напризволяще. Наша хата була метрів за 80 від річки — й мама надіялась, що качки й гуси якось прогуються на річці рибою та всякою зелениною, а також сказала циганам, які залишалися, щоб їли їх, якщо буде потреба. Свиню також не могли взяти. На спині їй зробили фарбою мітку — ініціали власника. Для неї тато на подвір'ї зробив дуже довге корито, мама наготувала повне корито їди — і то було все, що вони могли для неї зробити. Оголену хату підмели й поскладали все, що залишалось. Хатні двері зачинили, але не замкнули. Замків тоді ще не клали. Ніхто нічого не крав, то й замків не клали. Двері закривалися від вітру на засув або заціпку. Коли хтось приходив і бачив, що заціпка защеплена зовні, — це означало, що господарів немає вдома. Стайню, кучу, курник, ворота, браму — все повідкривали навстіж і поїхали...

Попереду тато зі старшим братом Михайлом (йому тоді було сім років) вели корову. Ми з мамою й меншим братом сиділи на возі, а позаду ступав прив'язаний до воза сумний-пресумний наш розумний пес Бровчик. Це був великий гладкошерстий клаповухий пес, білої з коричневими плямами масті. Голос він мав такий гучний, що чути його було за кілометр. Він мав свою будку біля входу до стайні і був прив'язаний на ланці так, що перекривав вхід до стайні. Коли приходив хтось чужий, він так гавкав і виривався, що ланцюжка ставало на півтора-два роки. Ланки ланцюжка так стиралися, що його доводилося міняти. Водночас, коли Бровчика у великі морози тато спускав із прив'язі, щоб погрівся, він за двором нікого з чужих не чіпав і навіть не гавкав.

Коли ми трохи підросли й почали бавитися в усякі ігри з киданням палиць і камінців, тато нам забороняв це робити біля будки Бровчика. Він пояснив нам, що грудка чи палиця може попасти в будку Бровчика, а він цього дуже не любить і може вас за це покусати. Не навмисне, але часом так було, що хтось таки попадав чимось у будку. Тоді винний три дні не міг зайти до стайні й просив вигнати корову чи вівці когось іншого. Але одного разу брат Володимир забув, що провинився, й пішов у стайню раніше триденного строку. Бровчик кинувся на нього, збив його з ніг і, осклавивши зуби, страшенно загарчав над його обличчям. На крик вискочив тато й відігнав Бровчика. Та, на моє здивування, не насварив на Бровчика, а насварив брата.

Кажуть, що собаки відчують настрій господарів, їхні переживання, тривоги, тому Бровчик ні на кого не гавкав і йшов ніби на страту.

А турбуватися й хвилюватися було чого. Не тільки з приводу евакуації як такої, а з приводу того, що починалася весна. Треба було орати, сіяти, садити. Якщо цього не зробити весною, то не буде чого збирати восени. А як обробити свою землю, коли ти від неї далеко? Тому, мабуть, рожнівчани й не поїхали у Веричани, як наказували, а роз'їхались по ближчих сусідніх селах, які не підлягали евакуації.

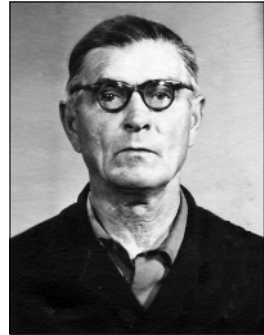
До Веричан не доїхали й ми. Зупинилися в Іллінцях (у нас кажуть у Лінцях) Заболотівського (тепер Снятинського) району. Нас прийняла родина Семотюка Дмитра Ілліча (1910—1982) і Марії Онуфріївни (1919—2004), хата яких була в долині біля самої дороги.

Тут треба сказати кілька добрих слів про цю сердечну родину. Старої хати вже немає. У новій хаті мене привітно зустріла їхня невістка Марія Василівна, дружина сина Василя, які побудували собі хату на батьківському місці. А дві дочки Одарка й Ганнуся живуть у Чернівцях. З війни Дмитро Ілліч повернувся інвалідом, мав нагороду.

Та повернемося до нашої розповіді. Далі дорога йшла вгору. По дорозі часто їхали військові машини, танки, гармати та інша техніка, на яку ми бігали дивитися. І не тільки дивитися. Оскільки під гору машини рухались повільно і дуже диміли випускними газами, ми бігли до дороги, щоб не тільки їх роздивитися, а й на повні груди вдихнути їхні випускні гази, яких ми ніколи раніше не нюхали. Мені це тепер виглядає дивним і незрозумілим. Тепер дедалі частіше доводиться задумуватися над тим, де можна вдихнути на повні груди чистого повітря...

Час від часу батьки і наші сусіди, які також були евакуйовані в Іллінцях, навідувалися до своїх господарств. Пробіралися лісовими й польовими стежками дуже рано, а поверталися ввечері. Була встановлена певна черговість. Усіх хвилювало, чи збережеться господарство, майно й живність, яку довелося залишити. Як розповідала пізніше моя мама, її днем була середа. Щосереди вона готувала свині й качкам їсти, робила те, що було найнагальніше на городі й увечері поверталася в Іллінці.

Одного разу сусідка з другого кутка, що жила над потоком Хімчинець, після відвідин Рожнова сказала мамі, що біля свого господарства бачила нашу свиню (нагадую, що свиня була помічена ініціалами власника). Потім ще хтось бачив її на другому кутку. І мама боялася, що свиня загубиться і вона її вже не знайде. І як же вона здивувалася, коли в чергову середу побачила свою свиню вдома. Потім нашу свиню бачили в інших місцях, але щосереди вона була вдома. Моя дружина Ліда кепкує: «Якщо вірити тобі, то у вас всі були розумні — і коні, і собаки, і навіть свиня». Я ж на це можу сказати, що переповідаю тільки те, що мені розповідала мама.

*Семотюк Дмитро Ілліч
— господар, в якого ми
жили під час евакуації*

З території можливих воєнних дій евакуювали в цей час наших людей і німці. Ось що згадує про це Ігор Пилипейко: «Попри весь негатив, сказаний про німців, варто відзначити їх дивну турботу про людей в окремих випадках. Навесні 1944 року внаслідок фронткових подій чимало людей опинилося в горах, зокрема в Жаб'ї, Ворохті. Одні самі тікали від радянських визволителів, інших зігнали з рідних місць бойові дії. Нашій родині – матері з чотирма дітьми (батька ще раніше схопили) мадярські солдати дали 15 хвилин на те, щоб вибрались із дому, після чого підпалили його. Ми опинились в горах без будь-яких засобів для життя. Перебивалися завдяки допомозі горян, які жертвували хто пару жмень «буришки», хто бринзи чи гусянки. І тут німці оголошують, що можна виїхати з Ворохти у Словаччину для допомоги в збиранні врожаю. До Ворхти ми доїхали з угорськими вояками, які взяли нас у свій «трен» (кінний обоз). А у Ворохті нас заладували в ешелони з товарних вагонів – без комфорту, але як на воєнний час – цілком пристойно. Німецький Червоний хрест видав продуктивний пайок на кожну особу (а в ешелони були люди від похилого віку до немовлят). Потім у дорозі, яка тяглася два тижні через Угорщину, регулярно забезпечували всіх продуктами. Варили їжу в казанках під час зупинок, які тривали часом цілий день.

Дотепер не можу зрозуміти, чому це німці виявили справжній гуманізм щодо тисяч українців, більшість із яких навіть не належала до співпрацівників окупаційної влади. І це в умовах їх тотального відступу, коли залізниці були забиті військовими ешелонами» [13. С. – 144–145].

Війна. Рожнів вона обійшла стороною. Ніяких воєнних дій на території Рожнова не було. Трагедій також. Тверде усвідомлення того, що йде війна, прийшло лише після того, як тата забрали на війну. От тоді-то й прийшло повне усвідомлення трагізму війни на емоційному й психологічному рівнях. До того війна сприймалася, я би сказав, на інформаційному рівні.

ТАТУСЬ НА ВІЙНІ

У червні 1944 року по всіх селах, куди були евакуювані рожнівчани, розіслали повістки, якими повідомлялося, що всі чоловіки віком від 18 до 50 років повинні о 9 годині 11 червня з'явитися в Рожнівську сільську раду на військову комісію. За кілька днів перед тим ми подякували гостинним Семотюкам за те, що вони нас прийняли, й поїхали додому. Пам'ятаю, як ми проїжджали дорогою попід черешні й на ходу рвали черешні. В одному місці тато зупинив коні, щоб ми наїлися вволю.

Наше подвір'я й господарство не можна було впізнати. Все заросло лопухами, бур'янами, кропивою, віниччям, лободою у ріст людини. Луги над річкою взагалі мені здавалися темним лісом.

Як тато пішов на ту комісію, не пам'ятаю, мабуть, це було вранці й ми ще спали. Як згадує Федір Мацко, 11 червня була неділя. До обіду біля сільради зібралося 906 чоловік. Ніякої комісії не було. Вишикували всіх у колону по чотири в ряд – і «шагом марш!» Тільки тоді всі зрозуміли,

що це мобілізація... Жінки заголосили, на ходу прощаються, діти ридають, батьки цілують їх і теж плачуть. Розлука й розпука...

Пішки дійшли до Снятина (32 км), потім буковинською стороною й через Дністер на Залішки Тернопільської області. Коли проходили через село Дзвиняче, по обох боках колони стояли офіцери і коли когось помітили, що налягав на ногу або були червоні очі, на ходу витягували їх із колони — й то була вся комісія.

Ось що згадує про це Мирослав Прокопович Ропар, учасник тих поїзд (ширше про нього у розділі «Прокопій Ропар»).

«На станції Дзвиняче, — згадує він, — нас посадили в товарні вагони і поїзд, яким нас везли, проїхав мимо Києва й зробив першу зупинку на кілька хвилин на одній із станцій аж за Києвом. Поїзд зразу ж обступило багато людей різного віку, між якими було багато маленьких дітей, які могли вже ходити й говорити. Вони простягували маленькі рученята й просили: «Дядьку! Дайте хліба! Ми хочемо їсти, а їсти у нас немає чого». Давали їм, хто що міг. Підійшов також старенький, білий як молоко, дідусь. Він скинув свого капелюха й мовчки стояв. Хтось кинув йому в капелюха скелет оселедця. Він тут же поклав його до свого беззубого рота й почав жувати. По щоках його котилися сльози. Дідусь беззвучно плакав. Плакали-ридали діти, плакали й ми...

Поїзд рушив. У який обіцяний нам радянський «рай» ми їхали, всі зрозуміли. Далі такі зустрічі повторювались на кожній станції, де ми зупинялись. 7 липня ми прибули в Татишево Саратовської області. Там нас зустріли наші попередники, які були раніше призвані з наших теренів і з Молдовії. На наше здивування, вони в нас просили милостиню, щоб щось поїсти. Вони були спухлі від голоду, ходили по смітниках і збирали все те, що ми викидали зі своїх домашніх мішків. Ми з ними ділилися, чим могли, а через місяць і ми ходили по смітниках та шукали хоч би якоїсь поживи.

Через два місяці навчання, 19 вересня, нас відправили на Прибалтійський фронт. Всі полегшено зітхнули — на фронті годували краще. Кожен подумав, що краще вже смерть, ніж нестерпні муки голоду».

Тата, як і всіх інших, відправили в навчальну частину в м. Татишів Саратовської області. Там було зібрано 75 тисяч галичан і волинян. Як тато розказував, було важко, але можна було терпіти. Дошкуляло те, що погано годували. Дивувало те, що на базарі продавали молоко, в якому плавала жаба, і продавці закликали покупців словами: «Молочко, холодненькое, с лягушечкой!» Та найбільше гнітило те, що не було листів. Кажав, що відносились до них з пересторогою, з недовірою. Суворо заборонялось говорити один з одним. Відчувалось, що офіцери від нас щось приховують.

Федір Мацко згадує, що тільки через 9 місяців, аж у Латвії, коли він лежав у військовому шпиталі після поранення, йому принесли 28 листів разом. Чи могло бути це випадковістю? Звичайно — ні. Випадковість могла статися з одним чи двома солдатами. Тут же була система.

Мама залишилася сама з трьома малими дітьми. Поле, господарство, діти — все на одні руки. Та найважчим було те, що не було листів. Що можна думати, коли немає листів? Тільки найгірше. І мама плакала... А мій брат Володя, якому тоді не було ще і трьох років, казав: «Не плачте, мамусю! Я зараз покличу татка». І біг через все подвір'я, вилазив на ворота й шосили кричав: «Татусю! Ідіть додому, бо мама плаче!» Мама ще більше заходилась плачем, знімала його з воріт, обнімала, цілувала й нарешті заспокоювалась. Брала нас за руки й казала: «Підемо помолимося за те, щоб наш татко повернувся додому». Ми йшли в хату, ставали перед образами (іконами) на коліна й за мамою повторювали: «Отче наш! Ти, що еси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде царство Твоє, нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі»...

Нарешті почали надходити листи. Як комусь приходив лист, зразу ж сходились сусіди. Надіялись, що й про своїх рідних щось почують. Через деякий час прийшов лист, в якому тато писав, що він у воєнному шпиталі, але нічого страшного немає. Ще через якийсь час тато пише, що вже в Коломиї і називає адресу, де розташований шпиталь. Мама збирає «нехитрі» гостинці і їде в Коломию, але тата там уже не було. Сказали адресу, де він може бути, але й там його не виявилось. Так ні з чим мама й повернулася додому, та вже спокійніша, знаючи, що тата відправили в тил.

Уже коли я став дорослішим, не раз просив тата, щоб розказав, як воював. Він відповідав, що війна — це велике горе, біда, й немає що про неї розказувати. Казав, що війна — це дуже великий труд, холод, голод і недосипання. Стомлені були настільки, що спали на ходу. Тільки передній ішов з відкритими очима, а всі інші один за одним, тримаючись за полу шинелі попереднього, йшли із закритими очима і спали. Розказував, що не раз мріяв про те, щоб повернутися додому, добре наїстися, виспатися, а тоді вже згідний був би й померти. В такі хвилини думав про себе, що коли повернеться додому, то хвору здихаючу курку не буде купувати, а буде її їсти.

Обурювався тим, що коли випадала часом година-дві вільного часу, зразу ж гнали на стройову підготовку і без потреби ходили вперед-назад. При цьому не було часу відпочити або щоб написати додому листа. Розказував про деяких недалекоглядних командирів, які перед атакою давали солдатам по 100 грамів спирту чи горілки й казали, що закуска в німецьких окопах. Казав, що вмовляв солдат не пити спиртного, але то було марним — випивали навіть і його порцію.

Розказував також, як у Східній Пруссії зайняли підземний кінний завод і його призначили старшим конюхом. Коні були як вогонь, з прекрасною, кованою латунню шкіряною зброєю. Але зброю офіцери почали знімати й міняти їх у місцевих людей на горілку. Взамін давали наші радянські ганчір'яні уздечки. Достатньо було коневі один раз енергійно мотнути головою, як уздечка тріскала по всіх швах. Тато доповів ситуацію командирові. І краще був би цього не робив, бо командир прийняв

«Соломонове» рішення — наказав коням три дні не давати ні їсти, ні пити. Перше тато виконав, а пити на свій страх і ризик давав. Через три дні всі коні стали «радянськими». Розказував, як старшина перекручував його прізвище й називав його жидом. Завжди ставив у найгірші наряди й час-то — в наряди поза чергою. Цим дуже вимотував тата фізично.

Одного разу тато стояв у наряді охорони пасовища з кіньми. Варто-ві стояли через кожні 40 метрів і повинні були весь час ходити по периметру та голосом перевіряти сусіда — то одного, то другого. Яюсь розв'язався в тата шнурок на черевіку і він присів, аби його зав'язати. І хоч знав, що не можна сідати, але подумав, що тільки зав'яже шнурок і піде далі. Та як тільки сів, зразу ж заснув. На щастя, на сусідньому відтинку стояв у наряді його найкращий товариш молдованин Іонеску. Коли тато перестав відкликатися до нього, він вирішив перевірити, що сталося, і побачив, що тато солодко спить, обійнявши карабіна. Пробудження було сумним: в карабіні не було затвора. А це розцінювалося, як втрата особистої зброї, тим більше на посту. За це могли розстріляти або дати багато років тюрми. Тато у відчаї. А Іонеску говорить: «Я знаю, де спить старшина. Він спить на сіні. Бери мого карабіна й ходи по наших двох дільницях, а я затвор зараз принесу. Тільки дай слово, що коли старшина, знаючи, що в тебе немає чим стріляти, буде «нахрапом» іти на тебе, ти його застрелиш. Даєш слово?» Тато відповів: «Даю».

Через деякий час затвор був уже в карабіні, а ще через якусь годину старшина йшов перевіряти пости. Ішов прямо на тата. Тато сказав: «Стій! Хто йде?» Старшина мовчки йде далі. «Стій! Стріляти буду!» — Мовчання. Тоді тато «смальнув». Але не по ньому, а над головою. Старшина впав у болото й почав кричати: «Це я! Старшина ... (називає своє прізвище)». Тато ще раз «смальнув» поверх нього і змусив його «врости» в болото.

Стрільба підняла всіх по тривозі. Старшину витягли з болота. Був розбір ситуації. Старшина не міг пояснити своїх дій, не міг розказати про все, як було, бо затвор був у тата в карабіні. А тато не хотів розказувати. З того дня старшину ніхто не бачив. Татові винесли подяку за службу, а Іонеску до кінця служби тато називав не інакше як братом.

З великим захопленням тато розказував про німецькі склади консервованих продуктів. Чого там тільки не було: м'ясо, ковбаси, різноманітні овочі, фрукти, спеції (Рожнів тоді ще технології консервації не знав). Найбільше його здивувало те, що він знайшов консервовану подрібнену смажену цибулю і гарбуз, — гарбуз, який у нас часом і свині не їдять, у них консервований!

Захоплювався німецькими порядками. Міста в основному були зруйновані, але невеличкі містечка, особняки, родові «гнізда» в горах і лісах війна не зачепила. Дивувався тому, що при тротуарі фруктові дерева вгинаються від плодів і ніхто з перехожих їх не зриває. Ще більше дивувало те, що для худоби приміщення були майже такими чистими й охайними, як помешкання людей. Світлі великі вікна, дерев'яні підлоги, бетонні стоки для рідких нечистот, електричне освітлення, вода — це все було

вважаючим. І завжди, коли я просив тата ще щось розказати про війну, він розповідав про господарство і порядки в Німеччині.

Мабуть, побачила в татові доброго господаря одна багата полька, яка мала велике господарство й втратила чоловіка на війні. Вона пропонувала татові після демобілізації залишитися в неї за господаря або управляючого – на вибір. Та, видно, тато почув голос свого найменшого синочка, який кричав: «Татусю! Ідіть додому, бо мама плаче!»

ТАТУСЬ ПОВЕРНУВСЯ

Була осінь 1946 року. Тривожна, неспокійна. Майже щодня пожежі, стрілянина. Мама стелить нам спати на землі, бо боїться, що випадкова куля на постелі може когось вбити. Вдень влада радянська. А під вечір «совіти» сідають на машини і їдуть у Косів або Кути і влада настає українська. Прості люди не розрізняли родів військ. Знали, що це «Советская Армия» або «советы». А рожнівчани називали їх «совітами», незалежно від родів військ. З місцевих жителів влада сформувала «истребительные батальйоны», скорочено «истребки», а рожнівчани називали їх по-своєму – «стрибки». Отже, совіти під вечір їдуть у районні центри, а стрибки і представники сільської влади ховаються на ніч у своїх схованках. Дома ніколи не ночують. Місце ночівлі часто міняють. З сутінками настає влада українська.

Може, тому в Рожнові вояків Української Повстанської Армії (УПА) називали «нічними». Вночі нічні виконують свої завдання: поповнюють запаси продовольства, боеприпасів, шукають тих, яким Служба Безпеки (СБ) УПА винесла смертний вирок. Особлива увага з одного й другого боку приділяється питанню виявлення інформаторів. Ніхто нікому не довіряє, бо не знає, хто кому служить, хто чий є інформатор. Тому люди мовчать. Не кажуть нічого навіть родичам. Наймудрішою відповіддю на будь-які запитання з будь-якого боку була: «Не бачив, не знаю». Але це далеко не всі витримували. Багатьох забивали до смерті, багатьох ув'язнювали або висилали в Сибір.

Розказують, що був у нас тільки один мудрий чоловік у Кутах. До нього вночі прийшли нічні за продуктами. Інформатори спрацювали – і на ранок біля його будинку зупинилась машина з енкавеесівцями. Оточили будинок, все обшукали й тільки тоді старший офіцер зайшов до будинку, де відбувся приблизно такий діалог:

- Були?
- Були.
- Чого приходили?
- За продуктами.
- Давав?
- Давав.

— Чому давав?

— Тому, що вони озброєні, з автоматами, як і ви. А ти чому вчора зі своїми солдатами на ніч поїхав у Косів? Чому не захистив мене? У мене зброї немає. З віником проти автоматів я не вистою. Давав і буду давати! І тобі дам! Забирай все, що залишилося, а діти хай помирають з голоду. Сил у мене немає з вами всіма воювати.

Кажуть, що цього вуйка навіть не забрали на допит і залишили в спокої. Чи правда це? Чи, може, люди видавали бажане за дійсність? Чи, може, багато з них хотіли би так поступити, але не посміли? Хто його знає. Але вище описане, на мій погляд, вдало змальовує і відтворює ті обставини, в яких тоді жили люди. Та повернемося до теми.

Був теплий осінній вечір. Кукурудза була вже вижата, зв'язана в обертки й покладана в купки, які, як вартові, стояли біля воріт подвір'я. Мама доїла корову, а я присвічував гасовою лампою, бо було вже темно. Мама завжди доїла корову пізно, бо до ночі трудилась на городі. Старший брат Михайло чистив картоплю на вечерю. Наш улюбленець пес Бровчик поскиглював і радісно махав хвостом — чекав своєї порції молока з якоюсь кашею.

Раптом Бровчик насторожився й загавкав. Це означало, що хтось іде, і я про це сказав мамі. А в ті часи так просто вечорами ніхто не ходив. Біля нас між городами була стежка, якою з Новоселиці ходили в Рожнів. У певному місці від неї відгалужувалась менша стежка, що вела до нашої хати. Коли хтось ішов основною стежкою, Бровчик гавкав рідко — давав знати, що хтось іде. Коли ж хтось звертав на нашу стежку, Бровчик гавкав без зупинок. А коли хтось підходив до хати, він шаленів.

Бровчик замовк, але чомусь підскиглював і виривався з прив'язі. Раптом із-за купки кукурудзи вийшов військовий. Я тільки встиг сказати: «Мамо, совіти!», як він уже був на порозі стайні. Мама повернулася, зойкнула й почала опускатися додолу. «Совіт» підхопив її у свої обійми. Вони мовчки плакали, зрідка схлипаючи.

Я остовпів і не знав що робити. Через якийсь час мама сказала, що це наш татусь. Він узяв мене на руки, обнімав, цілував, а я був надутий, як сич, і ніяк не міг зрозуміти, як цей вусатий совіт може бути моїм татусем.

Зайшли до хати. Тато відкрив свій речовий мішок і почав викладати подарунки. Мамі подарував дуже гарну тонку хустку, як у нас казали, — «шилінову». Мені з Володею дісталися солдатські онучі. Одна пара зимових, байкових, а друга — літніх, полотняних. З них пізніше нам пошили перші коротенькі штанці, схожі на теперішні шорти

Тато — солдат-фронтовик

(до того ходили в сорочках з домотканого полотна, підперезаних очкурами). Тато приніс також американську м'ясну консерву нечуваної смакоти і кілька грудок білого, як сніг, цукру. Ми не знали, що це таке, і не знали, що з ним робити. Тато взяв ножа, відділив маленькі кусочки цукру, дав нам по кусочку і запропонував покласти їх на язик. З обережністю ми це зробили — і о радість! Він же солодкий, як мед!

Татовим розповідям того вечора не було кінця. Розповідав, що їхню частину з Німеччини відкликали в Союз для переобмундирування і демобілізації. Наказ уже був. За щасливою випадковістю, зупинились у Заболотіві. А це за 15 кілометрів від Рожнова. Тато звернувся до командира з рапортом-просьбою демобілізувати його, оскільки він майже дома. Командир відмовив, посилаючись на те, що відповідно до наказу він повинен усіх, які звільняються, одіти в усе нове, щоб старою, зношеною формою не ганьбити Радянську Армію. Через деякий час тато спробу повторив, але знову отримав відмову. Тоді він підійшов до політрука, виклав суть справи і вкінці сказав: «Ви, напевне, знаєте, яка обстановка в наших краях. Наступного ж вечора в мене цю нову форму заберуть, а в старій я ще деякий час походжу. Та й ви, напевне, не хочете одягати своїх противників». Ці аргументи були переконливими. Політрук переговорив з командиром — і той підписав документи на звільнення тата в запас.

На цьому свято закінчилось. На другий день до нас зійшлися сусіди, родичі. Віталися, цілувалися, плакали й раділи, а вдови — ридали-голосили. Тато пізніше мені казав, що часом почував себе винним перед цими жінками. Так виходило, що ніби і він винен у тому, що їхні чоловіки не повернулися з війни. Розповідали й говорили про все. Про тих, хто загинув на фронті, хто пропав безвісти, хто повернувся калікою, хто раптом зник із села, кого заарештували, кого вивезли до Сибіру, кого застрелили, кого спалили.

У 1945 році нічні спалили сільраду. На тому місці побудовано пам'ятник всім рожнівчанам, які загинули на війні і після війни у 1939—1950 роках. Тому, за задумом авторів, пам'ятник являв собою композицію із озброєних гуцула і радянського солдата, який був композиційно розташований за гуцулом. Коли пам'ятник був уже майже готовий, хтось із дотепників сказав: «Усе правильно. Попереду бандерівцеві, а вже потім совіт».

Сільське й районне начальство сполошилося. Будівництво пам'ятника припинили, й постало питання про його демонтаж і виготовлення іншого. Тільки обласне чи, може, республі-

Пам'ятник рожнівчанам, які загинули в 1939—1950 роках

канське партійне керівництво вирішило, що пам'ятник переробляти не потрібно, і незабаром його завершили й відкрили. Та повернемося у післявоєнні часи.

ВІЙНА ЗА ПРАВО ЖИТИ

КОЛГОСП

Влада твердо почала вимагати від людей записуватися в колгосп. У січні 1947 року колгосп в селі таки створили, але членів колгоспу на той час там було ще мало. Сколективізованих корів і коней годувати не мали чим. Голодні корови ревуть так, що їх було чути на всю округу. Господині не витримують цього й під пахвою несуть у колгосп куль сіна, щоб погодувати свою «Зірку» чи «Лиску». Весною натиск влади на людей збільшується. Агітатори, які кажуть «добровільно» записатися в колгосп, заходять у кожную хату разом із озброєними стрибками. Люди, знаючи це, тікають з дому. Дома залишаються одні діти, які «не знають», куди пішли тато і мама.

Останній візит цієї компанії запам'ятався мені на все життя. Тато пішов у Новоселицю. Мама також кудись поділася. Михайло пас корови, а я з Володею залишилися одні. На подвір'я зайшло 7 чи 8 озброєних чоловіків. Наш Бровчик скаженів, але коли один із «гостей» направив на нього гвинтівку, він замовк, заховався в будку і тихенько «плакав» (мене до цього часу дивує це: звідки він міг знати, що то була зброя). Спитали мене, як старшого, де тато й мама. Кажу: не знаю. Тоді один із них приклав штик Володі до грудей (йому не було ще й п'яти років) і сказав: «Кажі, де тато?» Володя страшенно злякався, дуже плакав і після того почав заїкатись. Примовляннями у бабок мама заледве вилікувала його від цього переляку й страшенно кляла того стрибка, який, до речі, був нашим далеким родичем. А через деякий час в Лазах його вбили нічні.

Я свідомо не називаю прізвищ тому, що у всіх є діти, внуки, близька родина. І я не хотів би, щоб ця книжка стала приводом для всяких закидів і з'сувань стосунків. Діти не можуть відповідати за вчинки своїх батьків. Треба все робити для того, щоб раз і назавжди настало примирення колись ворогуючих сторін. І дуже добре було б, якби це сталося і на державному рівні.

Тому не будемо розповідати про діяння кожного із них, а обмежимося загальним переліком тих, хто був при владі та в стрибках, хто допомагав створювати колгоспи (їх у Рожнові було три), вивозити до Сибіру, саджати до в'язниць, забирати в людей до колгоспу їхнє майно й худобу. Назвемо їх поіменно: Данилюк Микола Федорович, Павлюк Петро Матвійович, Будз Михайло, Погребенник Микола, Вінтоняк Юрій Михайлович, Мокан Юрій, Мокан Михайло, Вінтоняк Василь Михайлович, Стеф'юк

Дмитро Григорович, Соломіячук Катерина Григорівна, Левко Дмитро Юрійович, Левко Григорій Юрійович, Левко Михайло Юрійович, Левко Петро Юрійович, Кобильчук Юрій, Сенчук Ярослав, Бойко, Радиш Дмитро Григорович, Сенчук (Халампій), Покутурка, Щербань Микола (Городник), Вінтоняк Іван Андрійович, Гавука Василь Михайлович, Гавука Степан Михайлович, Сахро, Сав'як Василь Миколайович, Павлюк Василь Петрович, Мокан Танасій, Глітняк Григорій Михайлович, Павлюк Михайло Остафійович, Демко, Стеф'юк Григорій Гнатович, Савин Василь Матвійович.

Після того випадку з Володею мама сказала татові: «Василку! Мені дорожче здоров'я дітей за все інше. Давай заяву в колгосп. Як люди будуть жити, так і ми проживемо». Тато погодився. Казав, що ще під час війни з розповідей східняків зрозумів, що колгосп – це неминуче, але ще трохи надіявся на таке: Жуков обіцяв солдатам, що після війни колгоспів не буде. Та й не хотілося туди поспішати.

До прийняття такого рішення підштовхнув ще й такий випадок. Якоюсь ніч мама проснулась від того, що «зарипіла» віконна шибка. Це був умовний знак нічних. Вони не стукали у двері чи вікна, як совіти, а змочували кінець пальця слиною і, притискаючи до шибки, водили ним по склі. Скло рипіло. На вулиці звуку майже ніякого, а в хаті чути досить гучно. Сказали відчиняти, кілька зайшло в хату. На шапках тризуби, озброєні. Привітались «Слава Україні!» Мама відповіла – «Героям слава!» Спитали: «Де чоловік?» На щастя, тата справді не було дома, і мама так і відповіла. На це вони сказали, що прийдуть завтра і щоб тато приготував для них воєнну форму.

Коли мама про все це розповіла татові, його взяли сумніви: форма була нікудишня, і якщо би вона була потрібна нічним, то вони забрали б її давно. Тато приготував форму, а сам ввечері постелив собі десь під плотом у кропиві і ліг спати. Серед ночі Бровчик оскаженів, але карабін загнав його в будку. Кілька чоловік зайшло в хату, а інші стояли біля криниці й тихо між собою розмовляли. Вже по голосу тато впізнав, що це були рожнівські стрибки, бо знав їх усіх дуже добре: були його ровесниками. Та й при місячному світлі побачив на шапках червоні стрічки. Тут треба сказати, що на такі акції стрибки об'єднувалися зі стрибками сусідніх сіл і в хати заходили стрибки сусідніх сіл, яких у цьому селі не знають. Малими силами ходити вночі вони не ризикували.

На другий день вранці, о 9 годині, тато вже був біля сільради. Стрибків ще не було. Видно, ще спали після нічних «трудів праведних». Через деякий час прийшов їхній командир, якого тато дуже добре знав ще з парубоцьких часів. Пам'ятав добре й він тата, бо була колись між ними парубоцька суперечка, повів він себе негарно, й тато добре його «потримав» у своїх руках. Тато зразу ж у присутності людей, що в різних справах прийшли до сільради, почав казати: «Вчора вночі твої підлеглі під виглядом нічних забрали мою воєнну форму. Це були (перелічив усіх, кого впізнав). А сьогодні ти прийдеш перевіряти, де моя військова форма. Її не виявиться

й це буде доказом того, що я допомагаю нічним. І будуть всі підстави виселити мене до Сибіру. А цього я вам уже не подарую, ти мене знаєш...»

Тут треба сказати, що й стрибки, і всі радянські урядовці все робили так, щоби персональної їхньої відповідальності не було видно, а тут, при людях, було перелічено багатьох учасників провокації. Командир стрибків знав, що ще до вечора про це можуть розповісти нічним, тому відкрив двері кабінету й сказав: «Забирай своє барахло». На цей раз від висилки до Сибіру ми врятувалися.

Тато подав заяву до колгоспу. Але ще до подачі заяви відвіз плуг і нову передню тічку воза до Тарабасів у Новоселицю, задню — ще кудись (там колгоспу не було до 1950 року). Дзвінки й дорогу святкову кінську збрую, з якою колись возив нартачів (лижників) у Ворохті — надійно заховав. Надіявся, що ще колись пригодиться. Все інше — пару коней, воза, упряж, сільськогосподарський реманент, телицю віддав до колгоспу. Приховав також і молодого лошака. Але, на жаль, ненадовго... Восени мама з 11-річним Михайлом везла цим лошаком картоплю з поля. На дорозі її зустріли стрибки, повернули картоплю в канаву, а лошака і воза забрали в колгосп. Із усього залишився тільки плуг, який є ще і до цього часу, і дзвінки. Їх вже не ховали. Почепити не було на кого, тому вони висіли в stodолі на відкритому місці на гвіздочку. Ми часом з братом брали їх і дзвонили ними, ніби поминаючи старі добрі часи...

Колгоспник повинен був мати тільки дві будівлі — хату і стайню. Якщо була stodола й інші будівлі — все забирали до колгоспу. В нас хата зі стайнею була під одним дахом, тому stodолу в нас не забрали — вона була другою будівлею. Наміряли нам присадибну ділянку площею 45 сотих. Сюди входили: хата, stodола, подвір'я і сад. Городу була жменька. Тато змушений був корчувати сад, розорювати подвір'я. Робив це зі сльозами на очах, бо колись ці щепи яблуньок спроваджував здалека, ростив їх, а тепер мусив корчувати. Мусив, бо за кожне плодове деревце — родить чи не родить — треба платити податок. Та й город потрібен більше, чим сад. До stodоли залишилася тільки стежечка. Кошницю забрали в колгосп. Подвір'я стало маленьким — 10—15 метрів квадратних. Із худоби залишилась тільки корова, порося і Бровчик. Це була катастрофа...

Тато пішов працювати на свиноферму. Там треба було працювати цілий рік без вихідних і свят, зимою й літом. Це була справжня каторга, зате там заробляли у 2—3 рази більше трудоднів, ніж на польових, сезонних роботах. Треба було якось виживати, тому тато зробив якраз такий вибір.

Мама взяла норму тютюну. Спочатку норма визначалась — 1000 стебел, а пізніше — 0,75 га. Це означало, що треба було зробити теплицю, посіяти й виростити розсаду, виростити тютюн, періодично підживлювати його, періодично обламувати нижні спілі (жовті або жовто-зелені) листки, нанизувати за допомогою глици (плоскої, довжиною 50 см голки) на шпагат, розсунути на шпагаті листки так, щоб між ними був проміжок приблизно 1 см (для кращої вентиляції і просушування), висушити ці швари тютюну під стріхою або під накриттям від дощу, зняти зі шпагату

висушені листки, розсортувати й поскладати їх за сортами у папуші (стопка тютюну висотою біля 10 см), обв'язати їх шпагатом і здати на склад у колгосп. І тоді тільки, залежно від кількості зданого тютюну, нараховували трудовні. Цілий рік нікому не платили ні копійки й всі надіялися на розрахунок восени за підсумками року. Цю роботу допомагали мамі виконувати старший брат Михайло, а потім і я з братом Володимиром. І це також була каторга.

Прийшла осінь 1948 року. Колгосп нарешті розрахувався з державними закупками і призначив день розрахунку з людьми за трудовні. Дома святкове пожвавлення. Трудовнів зароблено багато — повинен бути гарний заробіток. Мама готує мішки на пшеницю, перевіряє, чи немає дірок, прогризенних мишами, готує зав'язки. Ми, діти, уже уявляємо собі свіжий, смачний домашній хліб на столі, пухкі пироги (вареники) з сиром чи картоплею. Мама турбується, чим тато привезе пшеницю, бо ж коней своїх уже немає...

Зі самого ранку тато пішов на розрахунок. Чекали ми довго. Тато прийшов аж перед вечором. Зняв з плеча мішок, вагою десь 30—35 кг, кинув його на землю і сказав: «На, жінко! Це весь наш з тобою заробіток за цілий рік»... У хаті всі остовпіли і оніміли. Була німа сцена. Першого прорвало тата. Він кляв радянську владу, кляв державу, кляв Сталіна, згадував про марні воєнні жертви й казав: «Най шлях трафить таку державу, в якій не можна заробити хоча би на їду». Мама заспокоювала тата, але все було марним. Тато казав, що треба йти в ліс і повибивати всіх їх до «лаби». Вкінці, трохи заспокоївшись, сказав: «Я буду красти. Я не дам дітям вмерти з голоду».

І тут заголосила мама. Казала: «Тебе засудять, можуть і розстріляти. А що я тоді буду робити з маленькими дітьми?» Тато заспокоював її, казав, що красти не буде і в ліс не піде. Таке у нашій сім'ї було перше «колгоспне свято», а в нас, дітей, один із дуже багатьох днів «щасливого дитинства».

Якщо хтось подумає, що я тоді був дитиною і всьому цьому не можна вірити, то я відсилаю його до свідчень Федора Мацка, який працював у той час головою колгоспу, мав найбільше трудовнів і за рік заробив 60 кг відсіву пшениці. На трудовень, який можна було заробити за два робочих дні, давали в колгоспі ім. Сталіна — 300 г, у колгоспі ім. Франка — 300 г, а в колгоспі 30-річчя Жовтня — 200 г пшениці або її відсіву. Не більші були заробітки і в колгоспах інших навколишніх сіл.

Наступного року весною і в нас не залишилося їстівної картоплі, чого не було навіть за німців (весною 1944 року, коли нас заставили евакуюватися, тато у stodолі закопував зерно й кукурудзу — це вже я пам'ятаю). Мама відрізала верхки з посадкової прозелениної картоплі й залишала їх для посадки, а з других половинок варила нам борщ. Картоплю не лупили (не чистили), а обшкрябували, щоб нічого не пішло у відходи. Від того борщу в нас дуже боліла голова. Корову також годувати було нічим, і вона під весну настільки втрачала сили, що сама підвестися не могла і

їй допомагали двоє-трьох чоловіків. А в деякого часом підняти її на ноги так і не вдавалось. Весною нічого не їли без лободи, але у нас було ще трохи кукурудзяної муки, було молоко й з голоду, як інші, ми ще не пухли.

Ранньою весною мама посадила клаптик ранньої картоплі Американки. І вона нас врятувала. І не тільки нас. Одного разу, коли мама підкопувала цю картоплю, дорогою ішов сусід Петро Левко. Привітався, сказав: «Боже помагай!» і зупинився. Став і дивиться на картоплю очима дуже голодної людини. Мама підійшла до нього і висипала прямо в поділ сорочки мисочку картоплі. Пройшли роки, але кожного разу, коли на весіллях чи інших набутках він зустрічався з мамою, казав: «Вуйно Василю! Дай вам Боже здоров'я! Якби не ви, то у голодний рік помер би з голоду і я, і мої діти». Він пив за мамине здоров'я чарку, а я думав про себе: «Дорогоцінною може виявитися навіть незначна допомога людині, якщо вона в скруті».

Пригадалася мені розповідь Лідиної бабусі Охтанаски (Афанасії) про те, як вони зі своїм зятем Василем у 1947 році їздили на Західну Україну міняти речі на хліб (на Східній Україні в цьому році голод був незрівнянно більшим, ніж на Західній Україні, в якій колгоспи тільки почали організовувати і було ще багато приватних господарств):

«Зайшли ми на подвір'я до одного багатого господаря, — згадує вона, — сказали, хто ми і чого прийшли. Жінка попросила сісти й зачекати, а сама пішла в стодолу покликати чоловіка. Зі стодоли доносилося пружне гупання ціпів: молотили пшеницю і її запах дражнив ніздрі. Голодна людина особливо гостро чує запах всього, що можна з'їсти. Запах квіток і парфумів її не хвилює, на них вона не реагує. Наймилішим для неї є запах їжі...

Прийшов господар. Розпитав, хто ми й чого прийшли. Розказуємо. Він запросив нас до хати й сказав жінці дати пообідати. Просить розказати, як ми живемо на Східній Україні. Розказуємо, що у нас скрізь колгоспи, що приватної власності вже немає, що тяжко працюємо і мало заробляємо, що люди пухнуть і помирають з голоду. Господар слухав уважно, дещо перепитував, а вкінці спитав: «То чого ж ваш Сталін не нагодує вас?» Я на це відповіла, що тепер Сталін уже й ваш і що скоро він і вас нагодує. Василь мене смикнув за рукав, вважаючи сказане зайвим.

Господар тяжко задумався, вкінці сказав: «Мабуть, ти, жінко, права. Скоро він і нас нагодує». Він щедро нас обдарував, але що з того. Під Києвом у поїзді нас пограбували. Прямо на очах у всіх забрали майже все».

ВИЖИВАЄМО

Отже, надії на заробітки в колгоспі були марними. Залишилася тільки одна надія — на присадибну ділянку, або простіше — на присадибу, яка повинна була годувати нас, свиню й корову, а корова повинна була годувати нас, свиню й нашого Бровчика. З цього часу в нас корова стала священною. Ми дбали про неї більше, ніж самі про себе.

Тато пішов у гори й купив нам корову, як він казав, Гуцулку (стару здала в заготконтору). Це була струнка, червоно-білої масті корова з гострими, на кінцях чорними, піднятими вгору рогами. Вона йшла завжди з високо піднятою головою, як королева. Пасли ми її на зарінках і в лугах біля Рибниці, а коли паші не вистачало — на горах, на Дубниках, до яких десь кілометра півтора. Нас піднімали разом з сонцем, давали поїсти молока з кулешею (густо зварена каша з кукурудзяної муки) — і на пасовище. Корова повинна була напастися до настання спеки. Коли сонце добре припікало, її кусали гедзі й вона тікала додому.

Гнали ми корову, а пізніше й півторарічну телицю та кількамісячне теля повз хату жінки, в якій була дочка Доміна. Коли ми проходили біля хати, то чули, як мама її будила: «Домі! Вставай! Гушулові хлопці вже погнали корови пастися, сонце в полудне, а ти спиш до цього часу?» А коли вона пригонила свою корову, ми її дражили: «Домі! Вставай! Сонце — в стайні, корова — в полудне, а ти спиш недоена?»

На горах було добре. Велика площа, відсутність городів, яких треба стерегти від худоби, краєвиди села й околиць, гір від Буковини до Чорногори, сади, в яких у всякий час знайдеш щось погризти, високі трави й польові квіти — все це приваблювало й заворожувало. Там з'явилися перші мої поетичні спроби під впливом мого старшого товариша Івана Чурка. Та повернемося до прози життя.

Після того, як корова втікала додому, ми снідали (як правило картопляний борщ із кулешею й кип'ячене молоко з кулешею) і з тачкою та великим мішком ішли на колгоспне поле нажати (не напологи, бо наша Гуцулка бур'ян з піском не їла) тачку й мішок бур'яну. Потім на півгодини купатися, обідати й знову по бур'ян (через це колгоспні поля були чистими, і бур'яну треба було ще й пошукати). Ще раз півгодини купатися — і пасти корову. Так було щоденно, крім неділі. Але на неділю треба було нажати бур'яну завчасу в суботу. Нам катастрофічно не вистачало купання. Я часто тішив себе думкою, що, коли виросту, буду купатися, скільки захочу. Не раз із плачем я говорив татові, що сусідські хлопці, в яких не було корови, купалися, скільки їм захочеться. Тоді тато казав мені: «А ти, синку, подивися, що вони їдять?»

І справді, м'яса й жирів не було. А сметаною можна було забілити борщ, заправити салат, збити масло, додати до яєчні й часом з хлібом лизнути ложечку-дві. У кого не було корови, не було сметани й молока, і не було що їсти.

Ще одним засобом для виживання була дрібна худоба. Ми держали свиноматку й продавали маленькі рожеві поросятка, з якими мені шкода було розлучатися.

Тримали також табунець овець і барана, тому пасли худобу вдвох: я з Володею. Один пас корову й телят, інший — вівці. Кожної ранньої весни овечки нам приводили ягнят. Було ще холодно, й тато заносив їх на кілька днів до хати. В кутку, під припічком, стелив їм солому — й вони там жили. Це була велика втіха для нас, особливо коли вони починали

Така принадна Рибниця, коли в горах пройшов дощик

бігати по хаті та мекати. Пастися вівці було легко. Паслися вони завжди отарою. Була проблема тільки зі старим, великим, круторогим бараном. Він бився. Коли хтось із нас стояв близько отари, він розганявся й кулею летів на нас зі своїми страшними крутими рогами. Треба було швидко лягти на землю. Тоді він зупинявся, повертався до своїх овець і мирно продовжував пастися. Але якщо хтось із нас «ловив гав» і не бачив його, він усією масою і бив рогами так, що ми падали, як підкошені. Ми скаржилися татові, але він захищав барана. Казав, що баран захищає своїх овець і б'є вас за те, що ви не пасете овець, а ловите гав. Ліда, слухаючи мої розповіді, кепкує й каже: «У вас і баран був розумний». Та поза всім ми його любили. Баран був настільки потужним, що ми їхали на ньому, як на конику.

Великою радістю для нас було й народження теляти. Тато його також на декілька днів заносив до хати, щоб не замерзло. Воно було так миле й кумедне, що ми весь вільний час сиділи біля нього. Добре було, коли це була теличка. Її залишали на виріст — і згодом вона ставала молодого коровою. А доля бичків закінчувалася сумно: їх продавали на м'ясо — і нам було дуже їх шкода. Ми плакали. Щоб краще зрозуміти почуття, які нас охоплювали тоді, звернемося до збірки «Дитинство» відомого поета Дмитра Павличка, нашого земляка зі Стопчатова Косівського району:

Прийшов купець з червоними очима,
Щось на подвір'ї з батьком говорив,

А потім витягнув капшук з грошима
І за моє дитинство заплатив.
Я одягнув нову сорочку
І, сльози витираючи тихцем,
Потяг сумне теля на мотузочку
У чорну ятку за старим купцем.
Я бачив сонце, ніби ніж у крові,
Там, де в лісах кінчається земля,
І думав, що, ну що скажу корові,
Коли вона спитає, де теля.
Приніс я кволий мотузок з теляти,
До хати увійшов, немов німий,
І спати ліг, і чув у сні, як мати
Ділила на податки золотий.
І пошепки, як вітер на підсінні,
Молилася за душі всіх створінь.
І прокидався я, неначе в сніні,
У сивім шелесті її молінь.
І досі — тільки сном візьмуться очі —
Я чую журні мамині слова,
Лечу стежками поміж ниви отчі,
Де кров'ю сонця збризкана трава [16. С. — 74].

Одне літо разом з вівцями ми пасли козу. Це була «кара Божа». Вона ніколи не паслася разом з вівцями, а весь час десь лізла на верби, забивалася в луги, забігала в городи. З нею було набагато більше клопоту, ніж з усією отарою овець разом з проблемним бараном. Коза була не наша, а матки Олени, якій тато не міг відмовити взяти її на випас. Якось на Петра ми пригнали отару трохи раніше, бо свято: будуть пироги (вареники) з сиром. Вівці загнали в кошару, а козу — цього чорта, прив'язали до плоту. Маючи гарний настрій, Володя хотів обняти козу й попестити її (а відомо, що кози цього не люблять). Коза мотнула головою й своїм рогом вибила йому зуб. Кров, крик, плач, зіпсоване свято. Тато тут же взяв козу за мотузок і відвів господині. «Кара Божа» для нас закінчилась.

Допомагав виживати й город. Ранньої картоплі на наступний рік посадили ще більше. Вже частину можемо продати, особливо першої, коли ціна ще висока. Мама носила продавати її аж до Косова, бо рожнівським хоч і треба була та картопля, але не мали за що купити. Мама не раз розказувала мені про Косів, про те, що це гарне місто, розташоване над нашою річкою Рибницею під живописною Косівською горою, що там є водоспад, який називається Гук, і я не раз просив маму, щоб вона взяла мене з собою до Косова. Вона не погоджувалася. Казала, що їхати немає чим, що йти треба 14 кілометрів пішки, до того ж необхідно вийти ще з-за ночі, аби бути на базарі раннім ранком, що мені буде важко й що треба, аби я ще трохи підріс.

Та одного разу я таки маму вмовив. Розбудила мене мама з солодкого сну десь серед ночі. Було темно. Спросоння я не міг зрозуміти, чого так рано мене мама розбудила, але коли сказала: «То, може, не підеш?» — сон як рукою зняло. Наспіх випив чашечку молока — і ми пішли. Мама несла картоплю в бесагах (дві великі торби, з'єднані полотнищем на певній віддалі з одного боку. В обидві торби накладали все необхідне, перекручували на середній частині одну із них і клали на плечі так, щоб одна була позаду, а друга спереду. Коли клали на коня, то торби були з обох боків коня). Приготувала мама й мені маленькі бесаги з якихось торбинок. Було ще темно і йти було важко. Часто зупинялися перепочити. Тільки тепер я зрозумів, як мамі було важко ходити. Ліва нога в коліні не згиналася. Наступаючи на праву, мама перехилилася вправо, і в цей час заносила вперед ліву ногу. І робити це з бесагами, повними картоплі, було дуже важко. Я просив перекласти хоч трохи картоплі у мої бесаги, але мама не погоджувалася. Розказувала, що поки не було колгоспів, пішки у Косів ніхто не ходив — їздили кіньми, а тепер коней нема... І багато чого нема...

До сходу сонця ми дійшли до Косова. Захопленими очима я дивився на Косів. Місто я бачив уперше. Час від часу мама нагадувала мені, що треба дивитися під ноги, але то мало допомагало. Дійшли до базару, виклали свій товар — дві мірочки картоплі: одна більша, друга — менша. Прийшли перші покупці. Торгуються. Мама каже: «На початок — най буде і так». Покупців мало, торгівля іде мляво. Через якийсь час мама каже: «Я піду куплю тобі булочку, а ти постій біля картоплі. Оця мірочка — стільки-то, а ця — стільки-то. Я швиденько». Тільки мама відійшла, підійшли дві огрядні жінки з яскраво намальованими червоною помадою губами й великими сумками. Спитали: «Скільки стоить?» Я відповів. «А по стільки-то будет?» — спитала одна й, не дочекавшись відповіді, сказала: «Ну давай!», відкрила свою сумку й обидві мірочки — у сумку, сама набрала з бесаг ще одну велику мірочку — у сумку, ще одну — у сумку, й дала мені якісь гроші. Поки перша давала мені гроші, друга зробила те ж саме, й швиденько пішли собі.

Через хвилину прийшла мама. Спитала: «А де картопля?» Кажу: «Продав.» «А де гроші?» Я відкрив жменьку і показую купку копійчок. Мама заридала: «Та що ж це за люди такі безсовісні, що не бояться гріха й обдурюють таку маленьку дитину!» Я теж гірко заплакав. Казав: «Мамусю! Я не хотів. Вони самі набирали картоплю, самі мені давали гроші». Я так гірко плакав, що мама мене ніяк не могла заспокоїти. Пропонувала мені булочку, казала, що не звинувачує мене, обнімала, цілувала, але все було марним. Нарешті сказала суворо: «Не плач! Сльозами тут не допоможеш. Господь їх покарає за це. Пішли додому».

Я поплентався за мамою, сьорбаючи носом і не піднімаючи очей. Косів мені здавався гидким і непривітним. Від булочки я відмовився. Боліла душа. Цей біль перетворив образу на злість. Я подумав, що якби був дорослим, пішов би в нічні і обов'язково знайшов би їх... Вони тоді заплатили б високу ціну... Я так думаю, що мої гіркі гарячі дитячі сльози

повинні були би обпекти їхню «товсту шкіру», й вони повинні би від цього перекинутися в домовині. Кожен раз, коли я розказував комусь про цей випадок, у мене на очі наверталися сльози. От і зараз, коли мені майже сімдесят, пишу ці рядки зі сльозами на очах.

З того часу в мене поселилася відразу до жінок з намальованими губами. І коли одного разу Ліда, не знати чому, прийшла на побачення «вся намальована», я скривився так, як «середина на п'ятницю». Вона це помітила. Напевне, це було нетактовно, але я сказав: «Навіщо такі гарні, рожеві губки «мастити» всякими помадами й робити себе подібною до дівчини легкої поведінки?» З того часу й до сьогоднішнього дня вона не малоється і, вважаю, багато від цього виграла. Та повернемося до нашої теми.

Ми дійшли до роздоріжжя на Рожнів. Мама сказала, що будемо чекати машини. День – не ніч, і вони хоч зрідка, але появлялися. Був базарний день, людей – багато. Як тільки зупинялася машина, спритніші вискакували на неї і місця нам не залишалося. Та ось зупинився черговий лісовоз. Всі кинулися до нього. З кабіни вийшов шофер, обвів усіх поглядом і сказав: «Візьму цю жінку з дитиною».

Хто бачив лісовоза, той знає, що кузова в нього немає зовсім. За кабіною на шасі є невеличка площа з опорами для колод, а позаду – двоколісний причіп з такими ж опорами для колод. Водій допоміг мамі вилізти на машину, вибачився за те, що не може посадити в кабіну – там сидить його начальник. Потім підсадив мене й сказав міцно триматися за решітку, якою було захищено заднє віконце кабіни – і ми вирушили. Хто лісовозами не їхав по наших післявоєнних ґрунтових вкрай розбитих дорогах, той не знає, що це таке. Машину кидає з боку на бік, опори й незавантажений причіп на ямах підскакує й страшенно загрозливо гримить, повно пилюки. Справжнє пекло на колесах. Але до Рожнова ми доїхали й щиро подякували водієві. Я радів тому, що хоч назад мамі не довелося повертатися пішки. Може через це, відколи у мене появилася машина, я завжди підвожу жінок з дітьми, віддаючи борг тому водієві, що підвіз нас і не взяв за це з нас ні копійчки.

Допомагала вижити нам також і Рибниця. За час війни розвелось в ній багато риби: клені, марани, в'юни, кублі, швиї (верховодки), слижі, нарасниці. В часи повені запливали до нас навіть щуки. Ловили рибу локатками й сачками. Локатка являла собою сітку, розміром 1,5 x 2 метри, розтягнуту двома навхрест зігнутими дугою лозинами, до яких прив'язувався довгий дрючок. Локатку закладали на дно річки й з двох боків одночасно заходили та заганяли в локатку рибу. Коли бачили, що риба зайшла (а це було добре видно через чисту й прозору воду), локатку витягали й забирали рибу в бідончик з водою. Сачком ловили в основному в печерах, які в берегах вимивала вода і в яких полюбляла ховатися велика риба. Сачок приставляли боком під печеру і бовтало (довга палиця, на торці якої з одного боку прибитий каблук черевика) виганяли рибу з печери.

В печерах ловили рибу також руками навпомацки, ниряючи під воду. Часом декому щастило за одне ниряння витягнути дві рибини — одна в руках, а друга в зубах. Про такого щасливця очевидці розказували із захопленням кілька тижнів. Ловили рибу також екірами (ятерями), які плели з гнучкої лугової лози. У нього закладали приманку (макуху, кулешу), прив'язували грузило й опускали на дно тихого плеса, де було найбільше риби. Зранку перевіряли, витрушували рибу й знову закладали на те або інше місце. Ловити вудочками вважалося марним витрачанням часу.

Зразу ж після вилову рибу чистили її від нутрощів (навіть найменшу. У нас сміються з тих, які їдять тюльку з кишками), трохи солять, розстеляють на листах паперу в один шар і печуть її на чавунній плиті з одного й другого боку. Така печена засушена риба, підсолена й зі слабим запахом диму, може зберігатися дуже довго. Коли треба, варять на воді, додають молока, засмажують цибулею і їдять з кулешою, як суп. Виходить дуже смачно.

Допомагав вижити також і ліс. Збирали гриби, ягоди, лісові горіхи. Гриби варили свіжими або сушеними, знову ж таки, як суп. Заправляли смаженою цибулею, сметаною з часником і їли з кулешою.

З мого опису все виглядає симпатично, навіть романтично. І так воно, мабуть, і було б, якби це було розвагою. На жаль, це було не розвагою, а засобом виживання. Не спіймав рибку — сидиш голодний, не знайшов грибочків — знову сидиш голодний. Романтика завжди була на другому плані, якщо й була.

Важливе значення в тодішньому житті мали різноманітні промисли. У магазинах нічого не було, а пізніше хоч і було, то не було за що купити, тому шевці, кравці, ковалі, теслярі, столярі, гончарі, кушнірі, різьб'ярі, ткачі, вишивальниці своїми виробами хоч якоюсь мірою зменшували брак цих товарів. Особливо важливе місце займало виробництво домотканого полотна. Воно потрібне було і дітям і дорослим, і жінкам і чоловікам, і літом і зимою, і днем і вночі. Тому кожна сім'я сіяла коноплі та льон. Коноплі сіяли дуже густо. Тоді вони виростали тоненькими і високими. А для насіння — навпаки, дуже рідко, залишали їх по одній, і вони виростали, як смереки. Називали їх коловатницями. З їхнього лика робили курмеї і вужища (довгі курмеї) для прив'язування худоби.

Коли коноплі жовтіли, їх «брали» — висмикували із землі разом із корінцями, зв'язували перевеслом у маленькі снопики діаметром біля 10 см і клали в мочуло вимочувати, пригнітивши камінням. Мочуло являло собою яму прямокутної форми, з розмірами приблизно 4 х 6 м, яку викопували біля річки на таку глибину, яка би дозволяла щоб по рівчаку заповнити його водою з річки на висоту 30—40 см. У такому мочулі коноплі були 3—4 тижні або до того часу, поки не починалось відділятися лико від стебла. Ті, хто не мав викопаного мочула, вимочував у річці, але при цьому був ризик, що при піднятті рівня води в річці (що з карпатськими річками часто буває), коноплі могли поплисти за водою. Треба було тоді витягувати коноплі на берег, а коли вода спаде — знову мочити.

Вимочені коноплі сушили на сонці. Кожен снопик ставили вертикально, розширивши по колу нижню частину. Коли коноплі добре висихали, їх тіпали на терлицях. При цьому дрібно ламали стебла й вибивали їх із жмута прядива, яке потім видергували на дергівці. Внаслідок видергування отримували повісмо й клоччя. Повісмо навивали на кужівку й прями з нього нитки на полотно. Клоччя також прями грубою ниткою на верені (верети). Нитки з веретена намотували «вісімкою» на мотовило. З мотовила пряжа знімалася й накладалася на кросна, з яких вона змотувалася в клубки. З клубків на ткацькому верстаті нитки намотувалися на основу полотна, а також на шпульки човника ткацького верстата. На верені основа закладалася також із ниток, а «забивали» її грубими нитками із клоччя.

Полотно ціле літо тоді вибілювали на сонці. Для цього розстеляли його на чисту траву, поливали з лійки водою й давали висохнути. Після цього процес повторювався безкінечне число разів. При цьому треба було стерегти, аби капосні качки й гуси не пройшлися по полотну своїми брудними лапками або не зробили ще щось, коли йшли на річку чи поверталися з неї. Полотно також треба було стерегти від дощу, бо ніхто не знав, скільки він може йти, а сушити вдома полотно було ніде, і воно, мокре, могло запліснявіти. А плісняву відіпрати неможливо. Мороза з полотном була велика, але потім ми хизувалися сорочками такими білими, які рідко хто мав.

Якщо їсти й одягти ще можна було щось знайти, то з грішми було гірше. Гроші потрібні були не тільки на найнеобхідніші речі, а й на податки, страховку, а головне – позику. Позика вважалася добровільною. Але щоб зрозуміти, наскільки вона була добровільною, звернімося до свідчення Федора Мацка. Він згадує, що найменша позика була 10 карбованців, найбільша – 1000 карбованців. Рожнів повинен був здати 100 тисяч карбованців позики. Сільська влада робила відповідну рознарядку, й доводила до відома кожного господаря суму, яку він повинен був заплатити. Тих, хто не платив, викликали в сільську раду й разом з представником району «вмовляли» заплатити позику, наприклад 300 карбованців. Якщо він не погоджувався, заарештовували його й казали, що не вийде звідси, доки не заплатить 500 карбованців. Через певний час арештований просив його випустити й обіцяв заплатити позику 300 карбованців. На це йому відповідали, що 300 карбованців треба було платити зразу, а тепер необхідно дати вже 500 карбованців. Він просився, що стільки не зможе, що й 300 карбованців йому багато. На це йому відповідали, що багато говорить і що тепер заплатить 600 карбованців. І якщо не буде позики, то й не буде його в селі: піде «пасти білі ведмеді». І господар змушений був платити, і платив. І таких випадків було не десятки, а сотні. Тому протестувати ніхто не наважувався. Тільки просилися. Будь-яка критика (навіть не протест) розцінювалася як агітація проти радянської влади, а це вже був кримінальний злочин, і людину ув'язнювали або вивозили «пасти білі ведмеді», чи верблюдів у Казахстанських степах.

Ми дорослішали, збільшувалося коло наших обов'язків і робіт, які мали виконувати. Тато часто мусив десь їхати в справах. Треба було будувати нову хату. Ми підросли й «на печі вже не поміщалися». А купити будівельний матеріал було дуже важко. Все треба не купити, а «дістати», тобто, знайти того, хто може «дістати» те, що тобі необхідно «дістати», і при цьому йому і всім іншим треба було добре переплатити. Спочатку Михайло, а потім я і Володя в таких випадках підміняли тата. Була це дуже важка робота. Тато годував відгодівельну групу свиней кількістю 100 штук. Щоб уявити трудомісткість одного годування, наведу перелік складових цього процесу.

Кожній свині треба одне відро пійла. Для приготування його на 100 штук необхідно було принести з потоку 70 відер води (водокачки тоді ще не було), вручну на січкарні нарізати 20 відер зеленої люцерни, вручну макогоном потовкти 8 відер вареної картоплі, додати 2 відра висівок. Тоді треба було все це перемішати до однорідної маси в великому цебрі (шаплиці) й рознести пійло по 25—30 клітках. При цьому відро з пійлом необхідно було підняти над кліткою й вилити в корито, яке знаходилося в клітці. Відкрити клітку, щоб вилити пійло в корито, було неможливо, бо голодні свині можуть «з'їсти тебе разом з відрами». Після цього необхідно було прибрати нечистоти, вивезти їх тачкою зі свинарника та підмести коридор.

Таким чином за одне годування треба було перенести 2000 кг рідини. А таких годувань — три на добу. До того ж воду доводилося носити із глибокого потоку по крутому земляному схилу. При цьому розхлюпана з відер вода робила стежку слизькою, що теж помітно ускладнювало носіння води. І все це повинен був виконати підліток, по суті ще дитина.

Крім того, тато виконував обов'язки фуражера — перед кожним годуванням видавав свинарям висівки на всю ферму (за це нараховували додаткові трудовні). Пам'ятаю, як одного разу в неділю після обіду в нас було змагання з футболу із заріцькими. В запалі гри я не помітив, що мені давно вже треба було йти на ферму. Коли ж нарешті прибіг туди, біля комори стояла черга насуплених свинарів, чекаючи висівок. А свині кричали так, що їх, мабуть, було чути аж у косівському райкомі партії. Через цей випадок тато, очевидно, мав неприємності. Але коли прийшов додому, не сварив мене, а тільки сказав: «Я тобі нічого казати не буду. Тобі все сказали свині».

Згадався ще один випадок. Одного разу, коли Володя носив воду з потоку, на горбку стояв у своєму галіфе завідуючий фермою Семенюк і довгенько спостерігав за ним. Володя старався, але все одно таки послизнувся на підйомі і впав. Вода розлилася, відра покотилися вниз. Семенюк сказав: «То треба, хлопче, дивитися під ноги, коли йдеш», і пішов собі. Я й Володя його не любили. Але незабаром на місце Семенюка поставили Петра Гушула. Це був високий вродливий чоловік, з правильними рисами обличчя, з гарним, з маленькою горбинкою носом. Раніше працював у заготконторі заготівельником худоби і був відомим спеціалістом

своєї справи. Тато мені казав, що він «на око» може визначити вагу корови з похибкою до п'яти кілограмів, та й то, якщо він не знає, коли вона випорожнилася. Крім того, Петро Гушул був розумною та розважливою людиною. Часто мене розпитував про школу, які предмети мені подобаються й чому, чи подобаються мені шкільні порядки.

Працювала якийсь час на фермі й його дружина. Але яка вона була вродлива! Кращої від неї, на моє переконання, в Рожнові не було. От з кого писати б портрети! Часом у снах я бачив, як легко вона перекидає через клітки відра, як пружно вигинається її гарне тіло, і як при цьому трохи оголюються її струнки ноги. І вже значно пізніше про зачарованість жіночою красою я прочитав у Дмитра Павличка:

Впали на мене чари
Хмари далекої.
Біг я через мочари
І став лелекою.
Понад широким полем
Зашумів крилами.
Ніби черкнув я полами
Об небосхили.
Сів на зеленім обніжку
Аж перед вечором,
І на одненьку ніжку
Став по-лелечому.
З лелечатами по зарінку
Бігав навзаводи.
Раптом побачив жінку
У темній заводі.
На хвилях вона ходила,
Гралася зорями.
Швидко сховав я крила
Під осокорами.
Сам за прозору галузь
Приліг на купині.
Бачив, як одягалась
Жінка по купелі.
Як у волосся сине
Вплітала маєво.
Як вона в тихій лозині
Зникла, мов марево.
Мене осліпили похилі
Золоті плечі.
Не міг я знайти в бадиллі
Крила лелечині.
Там десь вони пропали

Під осокорами.
Пішов я в світи, пропалений
Жіночими зорями [16. С. – 80].

Не раз ці колгоспні свині ставали мені «впоперек горла», особливо тоді, коли я був уже в 9—10 класі і мене цікавили вечори танців, які проводилися в школі. Танці закінчувалися рівно о двадцять третій годині, і я встигав побувати на них тільки 15—20 хвилин. Я встигав тільки роздивитися й запросити на танець одну-дві дівчини — і танці закінчувалися. Якби ви знали, як мені катастрофічно не вистачало тих танців!..

Ця каторга на фермі закінчилась для мене тільки із закінченням школи й виїздом з Рожнова, але про це в іншому розділі книжки.

Ми почали будувати хату. Працювали всі, але найбільше Михайло з Володимиром. Мене старалися не відволікати від навчання. Будівельного матеріалу не вистачало, тому довелося розібрати колицку нашого дитинства — стодолу. Старим, романтичним часам дитинства було сказане останнє прощальне слово.

Нова батьківська хата

Я ШКОЛЯР

1 вересня 1947 року я пішов до школи. До неї було 2 кілометри. Восени й весною з цим не було проблем. Але зимою, коли все замітало й навалювало багато снігу, виникали значні труднощі. До школи я ішов зі старшим братом Михайлом, а зі школи сам, бо в нього уроки кінчалися пізніше. Дітей у школу тоді не водив ніхто: не було часу, всі працювали. Найгірше мені було перейти наші городи. Те, що стежки замітало снігом і я часом провалювався по шию в сніг мимо стежки, ще не було бідою.

Біда була в тому, що городами завжди гуляла велика тічка псів. Водила ту тічку велика сіра сука. Коли вони наближались до мене, я пірнав у сніг, притискав руки до рамен, щоб не дай Боже не махнути рукою, непорушно стояв і дивився псам в очі (так мене навчив тато). Першою прибігала сука. Поки вона обнюхувала мене, навколо казилися пси. Але я дивився тільки на неї, на вожака. Після обнюхування мене вона зневажливо чмихала, що, мабуть, означало — неістівний, і бігла собі далі. З часом я навіть подружився з ними. Та скоро для нас відкрили I клас у хаті батька Пантели й матки Васюти. Тут було ближче й можна було йти дорогою.

Великою проблемою зимою був одяг і взуття. З одягом ще сяк-так. Шили його з домотканого полотна, з саморобного сукна, а зі взуттям було гірше. Шкіру купити було ніде, тому тато робив нам постолі зі старого ската вантажної машини. З нього він обрізав гуму й залишав тільки корд. З корду вирізав заготовки, скріплював відповідні частини скобками з дроту, пробивав з боків дірочки, в які засилювалися волюки (мотузки) — і радянські постолі зразка 1947 року були готові. Це був вихід, бо інші школярі не мали що взути й сиділи цілу зиму дома.

З одягом було простіше. Восени й весною, коли дні прохолодні, я одягав курушину, інакше — киптар — цю універсальну дуже зручну одяжину, в якій не перегрієшся, але й не замерзнеш, а зимою — байбарак — короткий, подібний на куртку кожушок і смушеву шапку. З часом овець не стало. Тоді смушеву шапку замінили на вушанку, а байбарак — на куфайку. Мабуть, у ті часи дотепники і склали коломийку:

Нема в мене кожушини —
Та й то мені байка.
Тепер добре мене гріє
Совітська куфайка.

До повернення тата з армії ми також зимою сиділи вдома. Пам'ятаю, як ми з кукурудзяного бадилля робили для нашого кота Мурчика сани, шили упряж. Працювали тижнями, а коли все було готово, запрягали Мурчика в сани. Він відчайдушно протестував, гарчав на нас, — але нас було двоє. Та коли ми вже його запрягли і відпустили, Мурчик прожогом зіскочив з печі на землю і за одну мить наші творіння пішли «коту під хвіст». Нам же не залишалось нічого іншого, як «зализувати» рани, нанесені Мурчиковим протестом.

Вчився я добре, був відмінником. На батьківських зборах мене хвалили. Особливо було приємно батькам, коли мене разом з іншими відмінниками хвалив директор школи на загальних батьківських зборах школи (тоді такі практикувалися). Їм віддавалася честь перед цілим селом — і це для них важило багато. Класний керівник сказала батькам, що мені треба більше давати цукру, бо при розумовій праці організм цього вимагає. Батьки журилися цим, бо де ж було взяти тих грошей на той цукор, коли не ставало їх на податки, обов'язкове страхування і «добровільну» позику.

Мама давала на цукерки нам з Володею 5 копійок, на які ми купували одну карамельку «подушечку» й ділили її на двох. Тоді я мріяв про той час, коли зможу з'їсти сам один цілу «подушечку». А сьогодні, коли бачу, як діти шоколадними цукерками «грають у футбол», моя душа протестує.

Нас прийняли в піонери, й це теж стало проблемою. Треба було бути в червоному галстуку, а носити його ніхто не хотів. За те, що когось побачили без галстука, говорили на загальних батьківських зборах і звинувачували в цьому батьків, закидаючи їм спротив радянській владі. А цього закиду в часи, коли велику кількість людей без будь-якого звинувачення вивозили в Сибір, люди боялися найбільше. Тому ми пов'язували галстук, але тільки перед самою школою, а як уже виходили зі школи, знімали його й ховали в торбу.

Я не помилився. Портфелів тоді не було й книжки ми носили в торбі, зшитій із ряднини. До боків торби пришивали «ремін» зі старої маминої чи бабиної окрикки (крайки), якою вони колись оперізували опинку (гуцулки носили запаски, а наші — опинки). Торбу носили на плечі або через плече. Але в торбі носити не було чого. Книжок не було. Великою рідкістю був зошит. Писали на старих газетах, журналах. Чорнило робили з ягід бузини або з плодів вільхи. Підручників мало — два-три на клас. Необхідно було йти часом за 1—2 км до того, хто мав підручник, щоб списати умову задачі з математики. Це робилося тільки ввечері, бо після школи треба було пасти корову. Усні предмети готувалися переважно на пасовищі, але й то тоді, коли був підручник.

Ще одне роздвоєння особистості мало місце при вітаннях із зустрічними людьми. До того часу, поки я не пішов до школи, знав, що вітатися треба «Слава Ісусу Христу» або скорочено «Слава Йсу», знявши перед тим шапку (в будь-яку погоду). А в школі вимагали, щоб ми віталися «Добрий день». Поза школою в нас не було проблем — ми віталися «Слава Ісусу Христу». У школі вчителям «добриденькали» — і також без проблем. А що було робити нам, коли ми, вийшовши зі школи, на очах у вчителів зустрічалися з багатьма людьми, які поверталися в четвер з базару, в тому числі і з хресними батьками й матками? З цього приводу багато дітей мали неприємності, коли віталися «Слава Йсу!»

За подвійними стандартами жили й дорослі. Дедалі більше людей змушували різними способами записуватись у партію, інакше не призначать на керівну посаду, не підвищать ставку, не дадуть зростання по службі. Вітатися «Слава Йсу» комуністи не могли. Казати «Добрий день» не хотіли. А вітатися якимось треба було. Тоді і з'явилося нове вітання: «Чи ви дужі-здорові?», або просто — «Дужі?» Їм відповідали: «Чи ви дужі». Крім того, пізніше пішла мода ходити без шапок, а коли вона пройшла і знову почали носити шапки, то при вітаннях їх уже не знімали. Дотримувались і дотримуються нині цього тільки люди старшого віку. А жаль.

Це роздвоєння особистості продовжувалося увесь радянський період. Ми думали одне, а говорили інше, голосували одноголосно, а в душі часто

були проти того, за що голосували. Тих же, хто насмілювався говорити те, що думає — оголошували ворогами радянської влади й ув'язнювали. А коли нарешті більшість людей почала говорити те, що думає, фальшива радянська система розвалилась дуже швидко.

Колись, як я був уже старшокласником, про це говорив мені тато. Він казав, що ця фальшива держава побудована на брехні, тому довго жити не буде й швидко розвалиться. Я з ним не погоджувався, казав, що така потужна держава з найбільшою в світі армією, з найчисельнішими репресивними органами — КДБ, міліцією, прокуратурою, судами, з монолітною однопартійною системою не може так просто розвалитися. А він наполягав на своєму і казав, що, може, до того часу і не доживе, але я доживу й побачу. Й досі дивуюся, звідки тато, простий селянин, ще у п'ятдесятих роках, коли держава шойно почала нарощувати силу, міг знати про її неминучий крах?! Та повернемося до шкільних справ.

Мене вибирають старостою класу, редактором стінгазети, я танцюю в хореграфічному (тоді називали — танцювальний) гуртку, беру участь у драматичному гуртку, співаю в хорі. Одного разу я прийшов додому і співаю собі під ніс, як заведений, пісню, мелодія якої припала мені до душі:

Із — за гір, та з-за високих
Сизокрил орел летить,
Не зламати крил широких —
Того лету не спинить.

Тато мене спитав, що то за пісня. Я відповів, що то «Пісня про Сталіна». А він мені на те: «Я тебе навчу крашої пісні про Сталіна»:

Мала баба одну козу —
Й ту віддала до «колхозу»
Поза гори, поза ліс,
Сталін й цапа вже поніс.
Баба цапа виглядає —
Сталін цапа доїдає.
Подивися, Молотов,
Як я штани залатав.
Подивись товариш Сталін
І там, і там, і там далі.

При цьому він показав рукою те місце, куди обов'язково повинен був подивитися товариш Сталін. Нічого більше не сказавши, тато повернувся і вийшов. Що хотів сказати тато, я зрозумів і зі сорому почервонів. З того часу я прислухався не тільки до мелодії пісні, а й до слів, до того, про що в ній співається. Трохи пізніше я почув і таку пісеньку:

Сіла баба на граблі
Та й рахує трудодні.
Ні корови, ні свині,
Тільки Сталін на стіні.
Сталін, Сталін, дай нам мила,
Бо вже воші мають крила.
Як мене вони з'їдять,
То й до тебе прилетять.

На цей час припадає моє захоплення музикою. Старший брат Михайло купив «гармошку», в нас з'явилась гітара й мандоліна. Всі на всьому вчилися грати. Музичної школи в Рожнові тоді ще не було і музику в школі не викладали, тому доводилося опановувати все самотужки.

Натхненником і вчителем для нас був наш ровесник Гриць Пилип'юк. Він грав на саксофоні, дуже рідкісному інструменті як на ті часи в сільській місцевості, на гітарі, на цимбалах, на сопілці й на інших інструментах. Самотужки вивчив нотну грамоту й «заразив» цим мене. У сьомому класі я вже міг грати й співати по нотах, грати на гітарі, «гармошці» та сопілці. Нині Григорій Пилип'юк – людина-оркестр, грає на багатьох інструментах, навіть на пилі й гумовому шлангу, виступав у Києві в палаці культури Україна, є керівником дитячого духового оркестру школи, ансамблю сопілкарів і дримбарів, пише пісні й музику на свої слова та слова пісень відомих авторів. Видав збірку власних пісень «Пісенне джерельце» (Косів: Писаний Камінь, 2001), а в цьому, 2009 році, у тому ж видавництві вийшла друга його збірка пісень під назвою «Букет пісень». Та повернемося до нашої теми.

Моєю вчителькою була Василевська Валентина Гаврилівна. В неї був син, старший від мене на один чи два роки. Якою вона попросила мене затриматися після уроків. Коли ми залишилися одні, Валентина Гаврилівна вийняла з сумки пакунок і подала його мені. Коли я розгорнув його, там виявився гарний, цілком ще новий піджак. Вчителька запропонувала приміряти його. Піджак був якраз на мене. Валентина Гаврилівна сказала, що це мені від неї подарунок за гарне навчання й зразкову поведінку. Цим вона мене зворушила. До того часу на моїх плечах піджаків ще не було. Я прийшов додому й показав подарунок. Мама зразу ж запротестувала. Казала, що є діти, які взагалі не мають чого одягнути, що хай би вчителька їм і подарувала. Я чекав, що скаже тато. Тато, помовчавши, сказав: «Послухай, жінко! Ти думаєш, що його вчителька не знає, що є учні бідніші від нього? Звичайно, знає, але, видно, чимось заслужив він таку її прихильність!»

Мені полегшало на душі, бо навіть не уявляв собі, як би я мав віддавати той піджак і що я мав би при цьому говорити. А думка про те, що він був ношений її сином, навіть не спадала нікому на думку: на нове ніколи не вистачало грошей і нам купували (якщо і купляли) тільки ношені речі, з яких повиростали інші діти. І це робилося один раз на рік

перед Великоднем. Тоді тато ніс до «свого» кравця в Новоселицю щось нам перешивати, а до шевця — щось полатати, і цієї одежини і взуття повинно було вистачити на цілий рік. Аж у восьмому класі мені купили нові кирзові чоботи, які я носив у всі пори року. А перший бавовняний (на шерстяний не було грошей) костюм мені купили за 11 карбованців аж на випускний у 10 класі, і то, напевне, тому, що я збирався поступати до інституту, і треба було мене пускати в світ хоч якось одітим. І тепер, коли я бачу, як марнотратно викидаються цілком нові дитячі речі, мене болить душа.

Ще один добродійний вчинок мені запам'ятався на все життя.

Я час від часу простуджувався, й в моїх грудях «грали скрипки». Тоді мама прикладала мені до грудей і спини нарізану тоненькими пластинками солонину (свиняче сало), обкутувала мене бавовняною й шерстяною хустками — і так я спав до ранку. Через три ночі «скрипки» замовкали. Але перевірити мої легені таки вирішили рентгеном. У селі лютував туберкульоз. Рентгенівський апарат був тільки в районній лікарні в Кутах. Поки подолали 15 км до райцентру, сонце вже було височенко. Черга була безмежною. Ми з татом стояли до вечора й пройшли рентген тільки із заходом сонця. Додому було йти пізно і не мали вже сил. Ми пішли проситися на нічліг до рожнівчан Максимівських, які жили в Кутах. Квартира в них була маленька, і нам з татом постелили на підлозі. Але з яким задоволенням я простягнувся на цій постелі! М'якшої постелі й солодшого сну в своєму житті я не пам'ятаю. Пам'ять про цих добрих людей зобов'язує й нас чинити так само.

За гарне навчання після закінчення четвертого класу мене нагородили путівкою на екскурсію до Києва. Путівка в піонерський табір на три тижні! Мама була категорично проти. Казала, що можуть не віддати мене, бо я добре вчуся й таких дітей їм треба. Тато маминих думок не поділяв і сказав: «Нехай їде — побачить світ. А ти, жінко, готуйся до того, що він від нас все одно поїде. Жити в селі він не буде».

У призначений час я прийшов до школи. Мені сказали почекати. Я ліг на траву й тяжко задумався. Хотілося побачити Київ, але вдома якраз починали спіти черешні. А я так їх люблю! Та й мами мені було шкода: вона час від часу дивилася на мене і слізю крутилася в її очах. Я вирішив піти додому: подумав, що Київ у своєму житті я, напевне, ще

Піддані оцінюванню, оцінювачі та об'єкт оцінювання	І ВЕРЕСЬ					Усього балів	Відсоток балів	Зарахунок
	3	11	13	14	15			
Російська мова	4	5	5	5	5	20	5	5
Російська алфавіт	4	4	4	5	5	20	5	5
Українська мова	5	5	5	5	5	25	5	5
Українська алфавіт	4	4	5	5	5	20	5	5
Арифметика	5	5	5	5	5	25	5	5
Алгебра	5	5	5	5	5	25	5	5
Геометрія	5	5	5	5	5	25	5	5
Тригонометрія	5	5	5	5	5	25	5	5
Історія	5	5	5	5	5	25	5	5
Географія	5	5	5	5	5	25	5	5
Фізика	5	5	5	5	5	25	5	5
Хімія	5	5	5	5	5	25	5	5
Рішення фізико-математичних задач	5	5	5	5	5	25	5	5
Математика	5	5	5	5	5	25	5	5
Креслення	5	5	5	5	5	25	5	5
Міська і сільська гігієна	5	5	5	5	5	25	5	5
Поведіння	5	5	5	5	5	25	5	5
Прогнозування успіхів	5	5	5	5	5	25	5	5
Загальне								
Підписи: вчитель, учень, батьки								

Мій табель успішності за четвертий клас

побачу. Та було пізно. Назустріч ішла моя вчителька і сказала: «Пішли». Вона посадила мене в автобус, щось переговорила з водієм, сказала, що мене в Коломиї зустрінуть, попрощалася й пішла. Двері автоматично закрилися. Таке, що двері зачиняються самі, я бачив вперше. В автобусі чомусь не було нікого. І чомусь, не зупиняючись, він доїхав до Коломиї, а там – на залізничний вокзал. У Коломиї мене передали старшому групи. Він підвів мене до дівчинки, яка, мабуть, закінчила 6-й чи 7-й клас, і сказав: «Марічко! Ти будеш відповідати за нього. Візьми його за руку і ніколи й ніде самого не відпускай». Виявилось, що в групі я був найменшим. Нас повели до вагона, посадили в поїзд, локомотив важко зітхнув клубами пари, сердито «рвкнув» – і ми поїхали. Все це я бачив вперше й дивився на все широко відкритими очима. Марічка не залишала мене ні на хвилину та все мені розказувала, все показувала, стелила постіль, годувала, водила в туалет, пояснювала, як там себе поводити. Через день я «розморозився», сам «прилип» до Марічки і від неї не відходив. Почуття самотності зникло – і я почував себе щасливим.

Що я запам'ятав з тої поїздки? Піонерський парк, в якому були на якихось концертах, їдальню чи ресторан напроти нього на першому поверсі, де тепер готель і ресторан «Дніпро», в якому ми часом снідали, пам'ятник Леніну на бульварі Шевченка, біля якого ми чекали своєї черги в їдальню, яка була на розі біля Бессарабського ринку, школу на Саксаганського, де ми ночували, і цирк, у який нас ввели не на виставу, а на зустріч із Сидором Ковпаком. Лавру, Софіївський собор, Андріївську церкву та всі інші місця поширення «опіуму для народу» нам не показували. Навіть звичайної екскурсії по Києву не було. Видно, шкода було грошей на автобус. Єдине, що ми бачили, – це Хрещатик, яким пішки ходили групою від вулиці Саксаганського до Піонерського парку й назад.

У великому захваті я був від харчування. Щоранку нам давали дрібненьку білу кашу, схожу на рідку кулешу, политу розтопленим маслом і цукром або трохи густішу кашу, схожу на варену пшеницю, і теж білу-білу, і теж политу розтопленим маслом та цукром. Таких делікатесів до того часу я ще не їв. Звичайна манна каша і рис видалися мені «манною небесною».

На прощання нам подарували повість І. Франка «Борислав сміється» і томик праць Й. Сталіна. Томик Франка у мене зберігається і дотепер, а писання Й. Сталіна викинув. Та шкода. Я сьогодні дорого заплатив би, щоб його мати. Тоді я зміг би хоч дещо прочитати теперішнім його захисникам і проілюструвати убогість думки їхнього «великого» вождя.

З Марічкою ми обмінялись адресами. Вона, не дочекавшись від мене листа, написала першою. Я відповів, але в наступному листі я не зміг скомпонувати відповідь. Її листи були листами розумної, дорослої дівчини, а мої, які я пробував писати, хлопчачими. Листування між нами обірвалось.

У 1959 році, коли вже працював у Грамітнянській школі Верховинського району, я поїхав на першість області з лижного спорту. Коли пробіг

дистанцію 10 чи 15 кілометрів і «відхекався», до мене підійшла симпатична дівчина в лижному костюмі й спитала, чи я її впізнаю. Я відповів, що обличчя знайоме, але не можу згадати, на яких змаганнях ми зустрічалися. А вона тоді: «Ах так! Краше би ти був загубився в Києві ще маленьким, як мав вирости таким невдячним! Не відповідав на мої листи, а тепер не впізнаєш!»

«Марічка!» – вигукнув я, і ми обнялися. Виявилося, що вона працює вчителькою молодших класів, заміжня, збирається вступати до педінституту. Я розказав про себе. Ми довго говорили, згадуючи дитинство. Обоє вирішили, що листуватись недоцільно: можуть бути складності в стосунках з чоловіком. Ми попрощалися. Чомусь вона сказала: «Не забувай!» Різко повернулася і пішла...

Коли я навчався в шостому класі, помер Сталін. Вчителі «пускали сльозу», не думаю, що всі щиро. Учні ходили похмурі. Тоді бігати, гратися, сміятися в школі було заборонено. Але поза школою все йшло своєю дорогою. Жалю з приводу смерті Сталіна я не почув ні від кого. Дорослі зітхнули з полегшенням: надіялися на краше.

Сьомий клас, як і всі попередні, я закінчив з відмінними оцінками з усіх предметів. З багатьма однокласниками ми розпрощалися. У восьмий клас вони йти не збиралися. Із двох класів залишився один. Ми пішли на канікули.

Сьомий клас. У верхньому ряду, справа, М. Гушул

Перша зустріч після канікул мене дуже здивувала. Наші дівчатка за канікули стали дівчатами, з дуже принадними формами тіла, з гарними

УРСР
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ

С В І Д О Ц Т В О

ВИДАНО ЦЕ СВДОЦТВО Гушулу
Миколи Васильовичу (прізвище)
(ІМ'Я ТА ПО БАТЬКОВІ)

ЯКИЙ НАРОДИ В СЯ В 19 40 РОЦІ, В ТОМУ, ЩО ВІК ВІН (ВІК, ЗОБА)

НАВЧА В СЯ В Рожнівській середній (ШКОЛА І ТИП ШКОЛИ)
ШКОЛІ села Рожнів (СЕЛА, МІСТА) Кутського району
Станіславської області (РАЙОНУ, ОБЛАСТІ), ЗАКІНЧИ В

ПОВНИЙ КУРС СЕМИРІЧНОЇ ШКОЛИ В ТИСЯЧА
ДЕВ'ЯТОТ П'ЯТДЕСЯТ шестиох РОЦІ І ВИЯВИ В

ПРИ відмінній ПОВЕДІВЦІ ТАКІ ЗНАННЯ:

З української мови	5	(п'ять)
і літературного читання	5	(п'ять)
З російської мови	5	(п'ять)
і літературного читання	5	(п'ять)
З арифметики	5	(п'ять)
З алгебри	5	(п'ять)
З геометрії	5	(п'ять)
З природознавства	5	(п'ять)
З історії	5	(п'ять)
З конституції СРСР і УРСР	5	(п'ять)
З географії	5	(п'ять)
З фізики	5	(п'ять)
З хімії	5	(п'ять)
З іноземної мови (французької)	5	(п'ять)
З фізичної підготовки	5	(п'ять)

№ 150
"10" червня 1954 р.

Директор школи Г. М. Сидоренко
Завідуючий навчальною частиною школи В. М. Шейн
Учителі школи: М. В. Мельник В. М. Шейн

Свідоцтво про закінчення семирічної школи

силуетами, а ми залишилися такими хлопчиками, як і до канікул. Ця обставина спонукала мене поводитись серйозніше, щоб хоч трохи виглядати дорослішим. На кінець восьмого класу припадає моє перше захоплення. Кращої дівчини за Лесю не було в цілому світі — це я знав твердо...

Подією, яка запам'яталася на все життя, став туристичний похід (під час літніх канікул після восьмого класу) на Говерлу. Організувала цей похід школа. З нами йшов учитель фізкультури й дві вчительки — одна викладала географію, а друга — біологію. Ночували ми в школах сіл, через які проходили, а харчувалися домашніми запасами.

Враження були надзвичайні. До того ми бачили Чорногору тільки здалека, знали про неї багато легенд, багато читали про її красу, але мої враження перевершили всі очікування. Скільки сягає око, застигле море гір, які губляться вдалині, в синьому прозорому тумані, сніги в долинах і яскраво-зелені полонини на схилах, кам'яні вершини і темно-зелені смрекові ліси, а навколо квіти, квіти, квіти. Цю красу кожній людині треба побачити хоч раз у житті. Передати словами це неможливо.

Йти було важко, особливо нашим учителькам, які мали взуття хоч і не на високих, але все ж таки на підборах. Ми розібрали між собою все, що вони несли, але це мало допомагало. Ще на Говерлу вчительки якось, з нашою допомогою, потихеньку піднялись, але вниз на підборах спустатися було просто неможливо: ступня виверталася і ноги підкошувалися. От коли я зрозумів, що постоли для гір — найвдаліше взуття. Зняти взуття також було неможливо: гостре каміння і шебінь різали ноги. Вчительки плакали — і нам було їх дуже шкода. Я тоді думав: «Ну чого вони не взяли собі, як і ми, черевики?» І тільки вдома тато мені пояснив: «А звідки у них можуть бути черевики? На роботу в них вони ходити не будуть».

Хрест на горі Говерла зимою (фото В. Кричуна)

Василь Кричун біля хреста влітку

Така товщина снігу буває зимою

А купити спеціально для походу – дорого. Та й де ти їх купиш? Їх треба шукати часом і півроку».

УРСР
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ

АТЕСТАТ ЗРІЛОСТІ

Видано цей атестат Гуцулу Миколі Васильовичу
що народився у с. Рожнів, Київського р-ну, Станіславської обл. 1940 року,
в тому, що вік (дата, місяць), вступаючи в 1946 році в Рожнівську середню школу № .....
с. Рожнів, Київського р-ну, Станіславської області (село, місто, район, область), закінчив
повний курс цієї школи й виявив ..... при відмінній поведінці та кмітливих знаннях з предметів:

Українська мова	4 (чотири)	Загальна історія	5 (п'ять)
Українська література	4 (чотири)	Конституція СРСР	5 (п'ять)
Російська мова	4 (чотири)	Географія	5 (п'ять)
Російська література	4 (чотири)	Фізика	5 (п'ять)
Алгебра	5 (п'ять)	Астрономія	5 (п'ять)
Геометрія	5 (п'ять)	Хімія	5 (п'ять)
Тригонометрія	5 (п'ять)	Креслення	5 (п'ять)
Природознавство	5 (п'ять)	Іноземна мова	5 (п'ять)
Історія СРСР	5 (п'ять)		

Особа, що одержала цей атестат, має право вступу до вищих учбових закладів Союзу РСР.

Видано 27 червня 1947р.
с. Рожнів, Київського р-ну,
Станіславської обл.

Директор школи

Л. Маликова
Заступник директора по навчальній частині

Учителі: *Монатков С.,*
Галич
В. Ващукашанов
Мели

А № 440605

Атестат про закінчення середньої школи

Зійшли ми з Говерли аж під вечір. На щастя, була гарна погода. Якби линула злива з градом чи зі снігом і вітром, як це часто буває навіть серед літа, без жертв не обійшлося би. Чорногора сувора і слабких не любить. Вона часом мстить за зневагу до неї.

Дев'ятий клас для мене, окриленого почуттями, промайнув блискавично. В десятому класі я готувався в медалісти. Медалістів приймали у вищі навчальні заклади без іспитів, і це був неабиякий стимул (конкурси були вражаючими, часом понад десять осіб на одне місце). Та медаль мені не дали. Після письмового іспиту з української мови й літератури наступного дня мені сказали, що твір я написав на відмінно, але є кілька невдалих зворотів і його треба переписати. Мене закрили одного в класі – і я старанно переписав твір, врахувавши правки, які там хтось зробив. У мене твір забрали й сказали прийти завтра. На другий день все повторилось, але правки були вже іншими.

А коли мені вручили атестат, то з української мови й літератури та чомусь з російської мови й літератури (мабуть, щоб не давати срібну медаль) стояли четвірки. Мені сказали, що комісія утрималась від рішення про присвоєння мені золотої медалі. А я собі подумав, що твір мій, два рази переписаний, ніхто нікуди не посилав: боялися «вдарити лицем в грязь».

РЕПРЕСІЇ

ВИСЕЛЕННЯ ДО СИБІРУ

Восени 1950 року я навчався вже в четвертому класі. Осінь – пора весіль. Якоюсь суботи було весілля в наших крайніх (найближчих) сусідів Стеф'юків – віддавали заміж дочку. Був уже пізній вечір. Гості, перекусивши й трохи випивши, танцювали в більшій кімнаті, а ми, хлопчачки, дивилися, як веселяться старші, бігали по подвір'ю й гралися. Час від часу хтось із жінок виносив нам по скибочці білого смачного весільного калача, який ми швиденько, прицмокуючи, з'їдали й продовжували гратися.

Раптом я побачив, як з усіх боків подвір'я в сторону хати йшли солдати. Я вбіг до хати й закричав: «Совіти!» Всі мовчки повернули голови до вхідних дверей. На дверях появилася офіцер у супроводі двох солдат з автоматами наперевіс. Танцювали якраз гуцулку. Весільні крутилися в шаленому танці. Совіти почали пробиратися до музикантів, які сиділи й грали в протилежному кутку кімнати. Музиканти не зупинялися. Коло гуцулки ніби ненароком штовхало офіцера і солдат. Нарешті офіцер дійшов до музикантів, але вони не зупинялися. Тоді він підняв автомат і з силою вдарив прикладом по цимбалах. «Дзень-нь-нь!» – і все затихло. Гуцулка зупинилася. Офіцер вийшов на середину кімнати, вийняв папірець

і почав читати прізвища: «Такий-то — є, такий-то — є, такий-то — нема.» Коли закінчив читати, оголосив, що всі, кого він зачитав, завтра, о дев'ятій годині ранку, повинні бути з сім'ями біля Народного дому. Відповідно до наказу такого-то вони підлягають виселенню до Сибіру..

Ох, як ревнуло весілля... Плачами-риданнями, до Господа воланнями, рук заламуваннями, прощаннями-обніманнями, цілуваннями і сльозами вмиваннями... Нарешті хтось із чоловіків голосно сказав: «Тихо!» Всі замовкли. Він продовжував: «Люди! Плачем тут не допоможеш. Ідімо додому, — треба збиратися. Ріжте свиней, беріть теплі речі, постіль... Може, в останній раз, але йдім додому!..»

Було по весіллю... Господиня весілля сказала, щоб всі найдки, разом з посудом, віддали виселенцям. Ще кілька хвилин на збирання — і виселенці, в супроводі солдат, пішли. З ними пішли й сусіди, щоб допомагати їм збиратися. Запанувала тиша, як після похорону..

Про те, що було далі, звернімося до спогадів жительки села Рожнова Ірини Кушнір, 1946 року народження, вчительки, яка разом зі своїми батьками й братом, а також разом із іншими рожнівчанами, була того дня виселена до Сибіру.

«До цього часу болить душа, — пише вона, — коли згадую про ту чорну сторінку в історії нашого села і нашої родини. До сходу сонця у 42-ї родини завітали кадебісти, які принесли дуже сумну звістку — про примусове виселення в Сибір на «білі ведмеді» (так тоді говорили).

Мої батьки і брат тієї ночі були на весіллі у Стеф'юка Петра, веселились і не відали про страшну біду, яка чекала на них. Повернувшись з весілля додому, вони застали непроханих гостей, які прочитали наказ про виселення нашої родини у Сибір. Він звучав так: «Виселити на спецпоселення з конфіскацією майна з с. Рожнів Кутського району Станіславської області в Іркутську область гр. Кушніра Івана Микитовича, Кушнір Тетяну Андріївну, Кушніра Петра Івановича та Кушнір Ірину Іванівну — неповнолітню дочку». При цьому повідомили, що через дві години наша сім'я повинна бути біля Народного дому. Причину висилки не повідомили.

Часу для роздумів не було — треба було діяти. Батько сказав мамі, щоб для всіх збирала теплий одяг, взуття, постільну приналежність, а сам з братом зарізали поросю, М'ясо і сало посолили і склали у бочечку. Все це робилось під пильним оком працівників КДБ. Не було часу повідомити навіть сестру, яка жила за 300 метрів від нас (до речі, вона в той час допомагала збиратися сусідові Гушулу Василю Прокоповичу, не відаючи навіть про біду, яка насунулась на нашу сім'ю). Коли все зібрали, кагебісти почали допитуватись, де я. Тієї ночі я ночувала в сестри. Батьки умовляли, просили, щоб хоч мене залишили, що мені всього чотири роки, але умовляння були даремними. Я була в списку сім'ї, і висилка для мене була обов'язкова. Добре пам'ятаю, як два незнайомці прийшли з братом за мною. Ранком я чула розмову про те, що виселяють у Сибір. Я вилізла на піч, заховалась за комин, плакала і казала, що я нікуди не піду. Згодилась піти за другим разом, коли брат прийшов сам.

Біля Народного дому стояла колона вантажних машин. Підводами підвозили сім ї з їхніми речами і харчами. Народу було дуже багато, проводжали виселенців рідні, сусіди. Плач, ридання, стогін... Влада зробила збори. Народний дім був переповнений. На зборах виступив голова сільради Данилюк Микола Федорович. У своїй промові він і словом не обмовився про причини висилки, зате ствердно сказав, що ці люди ніколи не вернуться на рідну землю, що вернуться хіба тоді, коли в нього виросте волосся на долоні. В залі — шум, розпач, плач. Виступив і мій батько. Він дав критичну оцінку тодішній владі, зокрема сільському голові, його вірному заступнику Соломійчук Катерині Григорівні та посіпакам-стрибкам, які шукали бандерівців у газдівських бочках з салом і грабували людей. Закінчив свій виступ оптимістично: «Якщо Господь допоможе вижити, ми обов'язково повернемося додому». Після зборів усіх завантажили на машини і настав час прощання. Неможливо передати того душевного болю і страждань, які пережили всі в хвилини прощання. Ридання, голосіння, обнімання, цілування і величезний розпач від безпорадності і розбитих родин...

Привезли нас у Коломійську тюрму. Тримали нас там більше місяця. Тут почалися наші муки. Умови проживання були жахливі й нестерпні. Родичі приїжджали до нас з передачами, але побачень не давали. Можна було по декілька раз приїжджати, але побачитись не вдавалось. Моя сестра приїжджала дуже часто. Мама кликала її: «Марічко!..» Один з наглядців одного разу сказав: «Хто з вас Марічка? Ідіть за мною!» І вона пішла, не знаючи, що її чекає. Він виявився доброю і чуйною людиною, ознайомив її зі своїм графіком чергування на вищі і сказав, що вона може в день його чергування говорити з моїми батьками скільки захоче, але якщо він стукне по вищі, вони повинні розійтись і не оглядатися. Пізніше він порадив Марічці, що вона може мене вкрати в день, коли всіх будуть вантажити на машини, щоб везти до вагонів.

Я дуже добре пам'ятаю, як мене мама готувала, щоб я не боялась, ні в якому разі не кричала, не плакала, і що мене Марічка вкраде. І ось настав цей день. Вечоріло. Ліпила сніжениця. Було дуже багато народу — рідня приїхала нас проводити. Мене загорнули в товсту велику шерстяну хустку, і сестра зняла мене з машини. І тут якась жінка закричала: «Дитина впала з машини!» Сестра, побачивши, що біжать міліціонери, поклатла мене під машину і зникла у натовпі. Лежу я під машиною у холодній калюжі, але не плачу, не стогну, бо знаю наказ мами, що я маю мовчати. Але мене знайшли. «Ворога народу» витягли з під машини і закинули назад у кузов. Одночасно з цим кілька міліціонерів кинулись за Марічкою, довго в натовпі шукали її, але не знайшли. Її вдалося втекти.

Завантажили нас у товарні вагони і везли, як тварин. Ввесь час ми були під охороною. Так почалася холодна й голодна «довга дорога в дюнах». Це була дуже тяжка й виснажлива дорога, яка тривала більше місяця. Серед переселенців були діти від одного року і було багато людей, яким було більше 60 років. Мороз стояли біля 40—50 градусів. Люди почали хворіти, вмирати. Дуже захворів мій старший брат Петро, дуже кашляв,

була висока температура. Ліків ніяких не було. Ввечері брат затих, але ще був живий. Старший вагону хотів його включити до списку мертвих, але мама упросила його цього не робити. А на ранок йому стало легше. Вижити допомогли батьківські молитви. Господь Бог врятував його. Ця тяжка дорога забрала життя багатьох людей. Померлих ніхто не ховав. Їх просто викидали з вагонів на ходу на полях, у лісах. Ця довга дорога вкрита кістками українського народу. Плач, стогін, невимовне горе, туга за рідним краєм, за своєю домівкою — ось що залишилось в моїй пам'яті з тієї дороги.

Коли ж ми приїхали в Іркутськ, нас пересадили в інший поїзд і повезли у Тайшет — районний центр, а звіди у мороз 58 градусів на відкритих машинах — в Баєндаєвський ліспромгосп Чунського району. Привезли в тайгу, де був один барак. Поблизу було селище, в якому жили татари, буряти, молдовани, латиші, литовці та інші національності. Помістили нас в один барак, який був недобудований. На ньому не було даху, стеля була вкрита товстим шаром траку. Топили і варили на металевих «буржуйках». Коли топили, то смола зі стелі капала, як дощ.

Жили всі разом до весни. Навесні зробили перегордки і групувалися по три-чотири родини. А через рік почали будувати свої будиночки. Господарства обгороджували штахетником. З часом у тайзі появилось маленьке українське село. На зрубках корчували пні, орали і садили все необхідне. Ця вистояна земля добре родила. Майже всі працювали на лісорозробках. Матеріально стали жити добре. Одержували заробітну плату, за яку могли вдягнутися і купити все необхідне. М'ясо, молоко, овочі мали свої. Спочатку чекали посилок від родичів з України, а потім ми там жили матеріально значно краще від них, і ми вже висилали посилки їм в Україну. Адаптуватися до кліматичних умов було важко. Зима була довга, холодна, майже 9 місяців, а весна, літо, осінь — короткі й спекотні. В цей період мошка виїдала очі. На обличчя одягали сітки з кінської шерсті. Багато людей не змогли витримати всього, що випало на їх долю, і померли на чужині.

Спочатку, як нас привезли, нам була дана така характеристика: приїхали бандерівці, націоналісти, бандити — тому ї ставились до нас упереджено. Та зовсім скоро ми подружились з усіма націями, і вони дивувалися, як таких добрих, мудрих, працюючих людей можна так називати. Дуже швидко наші люди здобули повагу до себе. Хоч були ми далеко від рідної домівки, однак зберігали у своїх душах все українське. Довгими вечорами збиралися разом і вишивали, в'язали, співали українські на-

Сім'я Кушнірів перед виселенням

родні й патріотичні пісні, відзначали релігійні свята, колядували, святости паску. Всі любили слухати наші пісні і говорили, що там живе веселий народ, тому і поселення наше назвали «посёлок Весёлий».

Мали ми свого священика, який щоденді відправляв Службу Божу. Це був дяк Семен Павлюк. Життя йшло своєю чергою — гуляли весілля, народжувалися діти, хоронили померлих, але ні на хвилину не забували про Україну. У своїх щоденних молитвах просили Господа, щоб допоміг вернутись на рідну землю, яку любили понад усе. А як раділи кожній вісточці з України! Всі разом читали їх, обговорювали, тішились добрим новинам і плакали з радості. Але втішних новин було дуже мало. Сестра писала, що наше господарство знищено вщент, біля хати виставили вартових, і поки все майно не повивозили, вони туди нікого не допускали. Потім нову хату, в якій ми ще не жили, віддали на премію бригадиру колгоспу, стодолу, худобу, коня, упряж, віз і весь сільськогосподарський реманент — все забрали у колгосп. Залишили лише стайню і літню кухню, в яку поселили бідняка-сусіда Михайла Гушула, в якого була стара нікудишня хата. Мама читала листа і гірко плакала, бо все нажите пішло за вітром. Батько заспокоював, підбадьорював її і казав: «Все набути можна. Головне — щоб повернутися на рідну землю. Згідний тільки хліб їсти і водою запивати, тільки щоб на рідній землі померти».

Добре пам'ятаю, як помер Сталін. Ми з мамою пішли у сусідній «посёлок», щоб купити продукти, а там повний магазин росіян і всі плачуть — помер «батько» Сталін. Я нічого не розуміла, а мама мені сказала, що по дорозі все розкаже. Вона втішала мене й казала, що, можливо, тепер нам дозволять повернутися в Україну. Після смерті цього тирана обстановка трохи потеплішала. Був прийнятий закон про звільнення неповнолітніх. У грудні 1954 року до своєї дочки приїхала Гураль Параска зі Старого Косова. Ця відчайдушна жінка погодилась і взяла на себе відповідальність привезти в Україну шестеро дітей віком від 8 до 13 років, а саме: двох своїх онучок Гураль Марійку і Ганнусю, Ватаманюк Марію, Сергійчука Петра, Сорохана Ярослава і мене.

З усієї дороги мені найбільше запам'яталася пересадка в м. Києві. Була шоста година ранку. Прозвучав гімн, а потім диктор сказав «Добрий день» і продовжував говорити моєю рідною, українською мовою. Це мене так зворушило, що сльози покотилися з моїх очей. Тут я вперше відчула, що я справді на Україні, де скрізь звучить моя рідна, українська мова.

Три роки я жила в сім'ї сестри, яка складалася із 6 чоловік. Я схилила голову перед прахом цих, майже чужих мені людей, які до мене відносились, як до своїх рідних онуків. Однак ці три роки для мене були важкими. Не вистачало батьківської ласки, та і матеріальне становище тут було значно гірше. Дуже мучила мене розлука з батьками, з братом. Я часто усамітнювалась і гірко плакала. За сім років наші українці обжились в Сибірі, але думка повернутись в Україну не покидала їх і моїх батьків ні на хвилину.

Загинув ще один кат радянської імперії — Берія. Обстановка в державі трохи потеплішала. Мій батько був добрим, далекоглядним політиком і приймає остаточне рішення — тікати в Україну. В березні 1957 року виробляє

паспорти, а тоді йде до начальника спецкомендатури Кузнецова, з яким був у дуже гарних стосунках, і ніби радиться з ним з приводу того, що хоче переїхати жити до брата в Нижньо-Уденський район Іркутської області (в Іркутську всіх спецпоселенців колись поділили — одних повезли в Чунський район, інших — в Нижньо-Уденський). Хоч у паспорті є відмітка про прописку «Дозволено проживати в межах Чунського району», Кузнецов дає згоду на переїзд. А тато з мамою скористалися цим дозволом на виїзд, і їдуть в Україну. Брата Петра залишили: на той час він навчався у Тайшетському технічному технікумі. Приїхавши додому, поселились у сестри, але в прописці в нашому селі їм було відмовлено.

Тоді ми їдемо в село Попельники Заболотівського району і поселяємось у маминої сестри. На той час мамині племінники Петро Дарійчук і Яків Николак були у районній владі й моїх батьків приписали. Не минуло і півроку, як моїх батьків викликають у КДБ (пізніше дізналися, що один із рожнівських стукачів, який в той час працював у заболотівській міліції, написав листа в Сибір і повідомив, що батьки приїхали в Україну). В той день я пішла до школи, але ні дітей, ні вчителів я не бачила і зазеве дочекалась кінця уроків. Новини були невтішними. Прописка в паспортах батьків була перекреслена навхрест і написано «анульовано». Батькам сказали повертатись назад. Тоді батько остаточно заявив, що він ніколи не поїде в Сибір, що його зможуть повернути туди тільки при одній умові — якщо його тіло пошматують, складуть у ущик і повезуть. Але так Господь дав, що цього не сталося, 30 травня 1958 року був прийнятий закон, згідно з яким спецпоселенці звільнялися з дозволом повернення на Батьківщину. Тоді нас приписали в Рожнові, Ще півтора року ми поневірялись по чужих домівках. А тоді дізналися, що Михайло Гушул, якому колись віддали остатки нашого господарства, продає його. І батько купив його. Своє, яке колись сам будував своїми руками і своїм коштом, змушений був тепер купувати... І купив.

І все почали спочатку. Завирувало життя. Знову батько посадив сад, відновлював господарство, почав будувати нову хату, яку закінчив у 1963 році. Все життя моему батькові не давало спокою питання, за що ми терпіли таке тяжке поневіряння. Він завжди казав, що не боїться дивитись своїм односельцям в очі, що в своєму житті нікому ніколи не зробив зло. Нами було написано до Верховної Ради десятки скарг про невинність і просьб про реабілітацію, але завжди приходила відмова. У 70-х роках була написана остання скарга. З відповіддю приїхав працівник КДБ і сказав, що вивчив детально карну справу і сказав, що серйозних причин для висилки нас не було, і наші прохання були б задоволені, але в задоволенні їх відмовляє рожнівська сільська влада.

В час незалежності, коли було винесено рішення про реабілітацію жертв сталінських репресій, я сама їздила в Івано-Франківськ, щоб ознайомитись із обвинуванням. Причина висилки сформульована одним словом — «бандспособники». Головну причину, як мені здається, я знайшла у Рожнівській сільській раді. Переглядаючи книги за 1950 рік, я виявила, що дані про майно є повністю сфальсифіковані. В книгах було показано, що будівлі були

побудовані в 1800 році, тобто, старші на століття за моїх батьків. Насправді, батьки купили стару господарку і землю біля неї у М. Паранчича у 1931 році. А в 1950 році в нашому господарстві були побудовані стайня з кухнею, стодола, нова хата, в якій ми ще не жили, був кінь, дві корови, плуг, віз та інші господарські приналежності.

Допомогла я взяти опис майна Ю. Юрійчуку, який був виселений разом з нами. Записи в господарській книзі про їхнє майно були ще «цікавіші». Тут були вказані прізвища господарів та їхньої доньки, 1950 року народження, і що в господарстві була корова. Будівель ніяких не числилось, Виходить, що ця сім'я жила під відкритим небом. Насправді хати Ю. Юрійчука, В. Сергійчука, Гушула, наша та інших переселенців і сьогодні красуються у Рожнові. Влада того часу розбазарила наші господарства — одне ділили між собою, даючи один одному на премії, інше — забрали на побудову колгоспу. Тому сільська рада і зацікавлена була у відмові про реабілітацію незаконно вивезених односельців, бо при реабілітації необхідно було би повернути конфісковане майно.

Вкінці мені хочеться сказати про ярлик, який був прикріплений всім спецпереселенцям — «бандспособники» і «націоналісти». Так, мої батьки були націоналістами, бо любили свою Батьківщину більше свого життя. А як мріяли про незалежну Україну!.. Батько цікавився політикою, добре знав історію України. Він мені багато розповідав, і я на історичні події дивилася іншими очима. Він казав, що зла радянська імперія, побудована на брехні, і так задовго проіснувала, і прогнозував її швидкий розвал і крах. Казав, що тоді Україна стане самостійною, вільною. На той час буде мати добрий науковий і технічний потенціал, мати багато освічених людей (на відміну від 1918 р.), які зможуть керувати державою. Тут він помилився, бо керівникові треба бути не тільки освіченою людиною, але й справжнім патріотом, який дбав би про свою державу, про добробут свого народу.

Були мої батьки і справжніми інтернаціоналістами. Вони жили з людьми різних національностей у мирі і злагоді, поважали їхні звичаї й обряди, вважали, що в людей різних національностей є люди добрі й погані. Допомогали мої батьки всім, хто потребував їхньої допомоги. У воєнні роки, коли німці знищували євреїв, у нас переховувалась єврейська сім'я. У Сибірі Нарушак Дмитро Іванович, батьки якого померли, коли йому було 5 років, називав моїх батьків «батья» і «мама» та вважав себе їхнім сином. Допомогали батьки йому, чим могли. І хоч ми роз'їхались — ми на Україну, а він — у Барнаул, зв'язки між ними не розривалися. А в 1969 році сім'я Нарушаків приїжджала до нас в гості.

А тепер залишається проаналізувати ярлик «бандспособники». За своє життя я не пам'ятаю ні одного випадку, щоб мої батьки випроводили з хати людину, яка потребувала поїсти. У 1946 році поблизу нас стояла землянка, в якій жили російські дівчата. Вони до нас ходили за могом та іншими продуктами, «як діти до школи» (з розповідей). Мої батьки не були в УПА, але їхню боротьбу за вільну Україну підтримували. Можливо, і допомагали їм харчами. Вони вважали гріхом залишити людину без допомоги,

яка потребує її, але разом з тим не любили тих, які хотіли жити за рахунок чужої праці. Всі переселенці були справжніми патріотами, добрими газдами, мудримися людьми, майже всі їхні діти мають вищу освіту.

Кушнір Ірина Іванівна»

А тепер наведемо біографічні відомості про автора цих спогадів.

Ірина Іванівна Кушнір народилася 10 липня 1946 року. В 1950 році разом із сім'єю була виселена до Сибіру. У 1953 році на виселенні пішла до першого класу. 1954 року повернулася в Україну. В 1964 році закінчила 11-й клас Рожнівської середньої школи. 1965 року вступила до Івано-Франківського педагогічного інституту на фізико-математичний факультет, який закінчила в 1971 році. 45 років вчителювала в школі, де викладала математику. Тепер працює вихователем Рожнівського навчально-виховного комплексу «Гуцульщина» ім. Ф. Погребенника.

Ірина Кушнір

Хочу звернути увагу ще й на те, що тільки за один раз вивезли до Сибіру 42 сім'ї, а в кожній сім'ї було по 4—5 осіб. Вивозити почали з 1945 року і продовжували й після 1950 року. За нашими оцінками, з Рожнова було виселено близько 130 сімей (списки виселених у Сибір знаходяться у жителя села Рожнова Мартинюка Івана Мироновича).

Наведемо ще один спогад про виселення до Сибіру 56-річного Юрія Винничука з села Княже Снятинського району, який був одружений з рожнівчанкою, старшою дочкою згадуваного вже Андрія Стефуранчина Катериною. Стисло про нього.

Юрій Винничук народився 22 лютого 1895 року. Незважаючи на те, що в австрійську армію брали після 20-ти років, він пішов добровольцем в 17 років (добровольці мали право вибору роду військ, а він хотів служити уланом). З 1914 по 1918 рік воював на фронтах Першої світової війни. В 1918 — 1919 роках у чині булавного Української Галицької Армії воював з поляками, а пізніше — з більшовиками. Був інтернований поляками, але через кілька місяців його відпустили під нагляд поліції. Однак через деякий час був заарештований і засуджений на два роки ув'язнення. Після звільнення працював головою читальні «Просвіта» й секретарем сільського кооперативу аж до приходу радянських «визволителів», які у 1939 році «Просвіту» закрили, а читальню й бібліотеку спалили. Тепер наведемо уривок із його спогадів під заголовком «Репортаж з Українського гетто. Коломийський концтабір».

«2 січня 1951 року вночі прийшли забирати мою родину. Посеред ночі нас розбудили і, не беручи до уваги крик жінки й дитини, закинули

у криті машини. На збір дали дві години. Хата навколо була оточена конвоєм. Закритими машинами спершу завезли нас до Снятина. Як вивилося, бранцями були ми не одні. В ту ніч привезли чотири родини з Княжого та вісім родин з Драгасимова і всіх заштовхали в одну тісну тюремну камеру, замкнули й виставили коло нас пости, як біля тяжких злочинців. У Снятині нас протримали три доби й 5-го січня, теж вночі, перевезли в коломийську тюрму.

Тюрма та містилася в колишній німецькій школі на Марінгільф. Видно було, що совіти готувалися проводити арешти зарання, бо школа була підготовлена як справжня тюрма, подібна на німецький концтабір. Навколо були установлені високі паркани, метрів на три, над ними був натягнутий ще й колючий дріт, на кутках стояли високі вежі з караульними постами на них, всі вікна колишньої школи були добре заграбовані. В цій тюрмі ми вже застали двадцять родин з села Джурова, родини селян з Рожнева, Солотвина та з Коломиї. Так що там нас набралось душ триста п'ятдесят.

Цей концлагер був гірший за тюрму. В однім одноповерховім будинку містилася така кількість людей без розбору їх статі! На прічах (нарах – упор.), верхніх і нижніх, люди тиснулися як оселедці. Вікна були грубо заграбовані, стіни мокрі і спліснілі, замість туалету в коридорі знаходився один цебер, звали його «параша», для користування дітям, жінкам і чоловікам разом. Комендантом цього пекла був офіцер КДБ Рухман.

Наступав Святий вечір... Ми готували святу вечерю, хто як міг. Мали на всіх один оселедець, до нього, що мали, склалися разом. ...Повечерявши, пішов я між джурівські газди побалакати. В камері, де мешкали наші сусіди по нещастю, широко отворилися двері і зайшла велика група людей – чоловіків і жінок. Всі вони були одіті в святковий одяг із запаленими свічками в руках. Це Рожнів прийшов з коляду до Джурова, і люди колядували з такою ширістю та енергією, як в рідному селі! Всі джурівські родини встали, приймали вінчуння, після коляди в камері всі взаємно дякували одні одним.

Я лише вдивлявся в людей, які старалися, та не могли вміститися в наше тюремне приміщення. У кожного з них був святковий настрій, кожний одівся святково, в кожного в руках була велика біла свічка і від світла її відбивалися сльози в кожного на очах. Здавалося, немов замість очей їх горіли дорогі жемчуги. І в очах кожного сяяла завзятість, і неначе іскри сипалися в кожного з очей. Вони своїми колядами посилали скаргу до Бога. Я довго стояв, як закликалий, не знаю, чому не зміг поступитися ні назад, ні наперед, ані не міг колядувати разом з ними.

Була пізня година, минула ніч. Я не міг заснути, лежав горілиць і поринав глибоко в думках з дитячих літ аж до сьогодні. Я довго перебирав у пам'яті, скільки-то таких Свят-вечорів пережив і у війську, і на фронті, і у польській тюрмі, однак жоден з них не був такий фатальний і зворушливий, як цей» [33. С. – 23–24].

Весілля дочки Ю. Винничука Люби в Іркутській області

Ще одною, вражаючою за масштабами, репресивною акцією було переселення хуторів.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ХУТОРІВ

Репресії радянської влади продовжувалися з новою силою і розмахом. Уже через півтора року в квітні 1952 року радянська влада приймає рішення знищити хутори шляхом переселення їх у східні й південні області України. Ось що згадує житель Рожнова Тарабаса Василь Маркович, використовуючи спогади свого рідного брата Тарабаса Федора Марковича та сусідів:

«Якось прийшов до нас далекий родич Василь, який працював у сільраді фінансистом, і приніс дуже тривожну новину, в яку не хотілося вірити. Він, по великому секрету, сказав татові: «Марку! Вали хату і перевези її в будь-яке місце села, бо є наказ про те, що хутір Забрід підлягає переселенню в східні області України. Новина була жахливою, ми не хотіли вірити, сумнівалися, не могли зрозуміти, чому нас треба переселяти, і кому це потрібно, але Василь настоював на своєму, казав, що читав наказ, а такі накази завжди виконуються.

Після довгих вагань, порадившись із моїм братом Федором (я тоді служив в армії), вирішили переселятись. Розвалили хату, господарські приміщення і перевезли на центральну вулицю Підгори. Побудували шалаш, щоб було де переночувати перші дні, точніше – тижні й місяці. В цьому шалаші й святкували Великдень 1952 року, який припав на 19 квітня. Жителі Заброду йшли до церкви, бачили шалаш і дивувалися з того.

Казали, що дурний Марко сам собі завалив хату й тепер живе в шалаші. Та не знали вони, нещасні, що їх чекає.

Через два дні, на третій день Великодніх свят, о четвертій годині ранку, до кожного із 96 господарств хутора Забрід під'їхало по 4—5 підводи і в супроводі озброєних солдат — бригади робітників, чисельністю по 7—8 чоловік. Їх, виявляється, збирали з усіх сусідніх районів — Кутського, Косівського, Верховинського, Вижницького, Заболотівського і Коломийського. Бригади були укомплектовані сокирами, пилами, ломами та іншим інструментом.

Господарям оголосили, що всі вони, згідно з наказом, повинні бути переселені в східні області України, а тому бригади мають розібрати хату, всі господарські будівлі, завантажити на підводи разом з господарями, відвезти на залізничну станцію Заболотів, завантажити у вантажні вагони і посадити сім'ю на поїзд для відправки до місця призначення.

Ох, як ревнув хутір жіночими голосіннями, дитячим плачем, гавканням собак, ревінням худоби. Такого Великодня Рожнів ще не бачив і не чув. Хати валили, не зважаючи на маленьких діточок, на старих або хворих людей, які не могли навіть вийти з хати — їх виносили і хату валили.

З собою дозволяли взяти тільки найнеобхідніше — одяг, постільні принадлежности та щось поїсти, Худобу, свині, птицю виганяли просто на городи. Люди з села, які не підлягали переселенню, забирали потім її собі задарма або забирав все колгосп чи сільські начальники. Один, уже в літах чоловік, Михайло Прокоп'юк, не захотів повіритись по світу, кинувся в криницю і покінчив життя самогубством. Те саме зробили Радиш Олена і Сенчук Марія.

Таке пекло тривало два дні. За два дні 96 господарств, які століттями створювалися господарями і їхніми предками, були знищені дощенту в ім'я побудови нового комуністичного раю.

Людей загнали в товарні вагони. Подорож тривала три тижні. У вагонах — холодно: була ще середина квітня, їсти не було чого, завелися воші, багато хворих не доїхало до місця призначення: вмирили — і їх викидали з вагонів.

Новим місцем проживання був визначений колгосп «Червоний» Ворошиловградської (тепер Луганської) області. Всіх викинули в степу і сказали, що відтепер будете жити тут. Виявилося, що по воду треба йти 3 км. Це було катастрофою.

Вагонів із хатами ще не було. Вони по декілька днів простоювали в тупиках, їх там розкрадали і власникам прийшла одна непотріб. Гуртувалися по 2—3 сім'ї і робили шалаші, щоб було де хоч переночувати. Потім робили саман, сушили його й старались побудувати до зими хоч би одну-дві хатини, щоб можна було якось перезимувати. На другий рік — ще 2—3, і так далі. За три-чотири роки побудувалися всі.

Перші два роки, на щастя, дозволили не ходити на роботу в колгосп, а після двох років — заставляли і мушили робити за копійки. Жити було важко. Відсутність води, спека, посуха, неврожаї. А головне — не росли

сади. І люди ніяк не могли там прижитися, пристосуватися. Так промучились 6 років. У 1958 році спецпоселенцям дозволили повертатися додому. Все, що придбали і побудували люди за ці роки, покинули напризволяще й поїхали додому. Продавати не було кому.

У Рожнові спочатку жили в родичів, у знайомих, і знову, вже у третій раз, змушені були будувати хати, заводитись господарством, все знову починали спочатку».

Того року були знищені всі хутори: Чорнятин, Юрахівщину, Забрід, Лучки і Клітище. Одних вивезли, другі переселилися самостійно на територію села. Це було великою проблемою, бо хати, які на місці могли стояти ще десятиріччями, при розбиранні перетворювалися в непотріб, який можна було використати хіба що на дрова. Особлива проблема була з покриттям. Старі солом'яні стріхи після розбирання ставали непридатними. А щоб збудувати нову хату, треба було мати гроші, яких не вистачало навіть на хліб.

РОЖНІВ БОРЕТЬСЯ

КІЛЬКА СЛІВ ВІД СЕБЕ

З самого початку хочу сказати, що цю тему вважаю делікатною і вразливою. Дуже важко бути об'єктивним, коли ти симпатизуєш одній із сторін. Навіть з приводу незначної події, думки двох різних людей будуть різними або ж протилежними. Та об'єктивним бути треба старатись.

Тема боротьби жителів Рожнова проти сталінського режиму зовсім не висвітлена або висвітлена дуже слабо і фрагментарно. Ця тема ще чекає на своїх дослідників, які спроможуться опрацювати архіви Комітету Державної Безпеки (КДБ) колишнього Радянського Союзу. На цю тему будуть писати в майбутньому ще чимало авторів.

У ті часи я був ще дитиною, а тому буду посилатися не так на свої спогади, як на спогади людей старшого віку, які ті часи пам'ятають дуже добре. І тут теж не без проблем. Люди нерado йдуть на контакти, дуже скупо відповідають на запитання, не хочуть показувати фотографії, кажуть, що не хочуть ворошити минуле.

І в цьому немає нічого дивного. До цього часу діє інерція страху, яка тягнеться ще з радянських часів, і, вважаю, не безпідставно. Ще недавно ми голосували за обрання президентом комуніста Петра Симоненка; до цього часу на державному рівні не визнано Українську Повстанську Армію воюючою стороною; до цього часу не відбулося примирення ветеранів минулої війни; до цього часу слово *бандерівець* для багатьох громадян України асоціюється не з борцем за побудову незалежної Української держави, а з образом німецького співника, який укоренила у свідомість цих громадян радянська пропаганда; до цього часу ми чуємо ці й інші

нісенітниці навіть з уст високих державних достойників по телебаченню, від депутатів у стінах Верховної Ради в кінці другого десятиріччя існування нашої держави.

То що ж ми хочемо від простих людей, які завжди при різних державних устроях були крайніми? Вони повинні були бути обережними, щоб вижити, обережні вони й зараз.

Думаю, що ці нижче наведені матеріали не могли би появитися, якби не багаторічна і невтомна праця Великого Подвижника і збирача документів про рожнівських повстанців жителя Рожнова Мартинюка Івана Мироновича. З матеріалів, які він зібрав, видно, що протести й боротьба рожнівчан проти сталінського режиму не були поодинокими. А щоб оминути можливість суб'єктивізму, виклад і цього розділу я побудую на спогадах, листах і свідченнях учасників тих буремних подій.

ПІДПІЛЬНИКИ І ПОВСТАНЦІ

Почну з листа-відповіді Федора Дмитровича Тарабаса, учасника тих подій, на лист Івана Мироновича.

*«28 лютого 1998 р.,
с. Леніно, Крим.*

Добрий день, друже!

Листа твого отримав, разом — і книжечку, а також список рожнівчан, котрі боролися, як могли, з лютим ненависним ворогом. Ти просиш, щоб я дещо написав про мою підпільну роботу в русі.

Ця справа була дуже відповідальна, ризикована, не кожний міг би зважитися віддати своє життя, свою молодість, а також знаючи, що може чекати родичів в разі розкриття зв'язку з повстанцями. Але то були молоді літа, було вороже ставлення до московських окупантів, що стало причиною моєї підпільної роботи. Якщо розказати про мої обов'язки і роботу, яку я виконував, і ким я був — трудно все описати, тому що позабував, а, по-друге, моя участь була непланова, вона залежала від обставин і потреби того часу. В основному я був зв'язківцем під псевдонімом «Довгий». Стежив і сповіщав бойовикам письмово, а також усно про пересування, тобто, перехід внутрішніх військ НКВД, яких звали в народі «Червона мітла». Розповсюджував літературу, розклеював листівки, продавав серед населення бони, себто облигації, а на виручені кошти купував папір для друкування та інші прилади. Одним словом, що вимагали обставини підпільної роботи, я старався виконувати.

Після війни більшовики кинули основні сили НКВД для придушення УПА, тому довелося деяким великим загонам розформуватись на невеликі боївки, щоб можна з меншими втратами виходити зі скрутною обстановки. В Рожнові був командиром боївки Андрійчук Василь — «Сагайдачний». Це була людина відважна, чесна, це був борець і герой нашого народу, котрий любив

свою Україну-неньку. Пригадую один епізод боротьби з активістами комуністичного кодра, де боївка потрапила в засаду, і їм вдалося в нерівному бою перемогти, вийти живими. Це відбувалося в селі Кобаки. На жаль, «Сагайдачний» був поранений. Вилити від ран допоміг Погребенник Омелян Юрійович, а також доктор Дольницький (забув ім'я).

Богдан Дольницький з дружиною Володимирою і дітьми

Не знаю, чи буде тобі цікаво читати, що відбувалося зі мною, коли була розкрита моя підпільна робота. В 1948 році, увечері перед жовтневими святами, зайшов до мене Радиш Григорій. Він ходив до школи у м. Косіві у 9 клас, ми з ним трохи поговорили, а так, як він був товаришем у нашій справі, я доручив йому, щоб розклеїв листівки в центрі села. Але він замість того, щоби виконати роботу особисто, зайшов до молодого Бажанського, по дорозі залучили ще одного хлопця (забув його прізвище) — і пішли по дорозі розкидати листівки. В той час рожнівські стрибки йшли за ними слідом і спіймали їх. Під час варварського допиту Радиш Григорій сказав, хто йому дав листівки, і вони, себто стрибки і воєнні, правда із запізненням, оточили нашу хату. В той вечір після Григорія заходили до нашої хати бойовики. За короткий час чуємо — пес гавкає, вийшов на пподвір'я — стоїть сусідка Ірина, дружина Григорія Ясінського (обоє покійники) і говорить, що муж бачив, як зловили хлопців. Без всяких вагань вийшли з хати, разом і я з ними. Нам тут здорово пощастило: якби не сусідка Ірина (царство їй небесне), ми всі згоріли би в хаті. Вони би нас живими не випустили. Через пару днів прийшли з КДБ за мною до школи в Косів, але я був вже в другому місці. Після всього, що сталося, в мене були дві дороги: одна — це брати в руки зброю і боротися до кінця, а друга — жити під іншим прізвищем.

Будинок і приватна лікарня Дольницьких

Мені друзі порадили, що є така можливість. За допомогою Дмитра Симовона з Новоселиць я оформив паспорт на Гуцула Петра Наумовича. Через знайомих я вступив учитися до 10 класу Снятинської вечірньої школи. Однак закінчити не вдалося, тому що перед останнім екзаменом приїхали за мною працівники НКВС. Привів їх рожнівський КДБ-біст Гушул. І на цей раз мені вдалося уникнути арешту, і знову довелося шукати якийсь вихід.

Був у мене знайомий хлопець із села Русова Снятинського району на прізвище Аксенюк, який, як він говорив, мав добрих знайомих в Коломиї, і за 500 карбованців обіцяв оформити паспорт, на що я погодився. В назначений час і день, дуже раненько я приїхав до нього, де він проживав на квартирі, потім пішли до товариша, котрий, за його словами, все приготував. Узяв у мене гроші — і ми зайшли на подвір'я двоповерхового будинку. Я залишився на місці, а він зайшов до помешкання і через пару хвилин запросив мене в будинок, щоб отримати паспорт. Я зайшов і в коридорі потрапив в руки НКВС, а його відразу відпустили.

Бачиш, як чітко працювала сітка розвідки КДБ у двох випадках. На місці арештували і відправили в міліцію, а під вечір того ж дня приїхала вантажівка з Кутів з офіцером і трьома солдатами, закутали мене в палатку і повезли в Кути до будинку КДБ. Це не була тюрма, а просто маленька кімната, одні тільки стіни, де вели допит. Держали в душегубці з тиждень, а коли переконалися, що з мене нічого не виб'ють, перевели в тюрму для кримінальників. А так, як я паспорт оформляв у Заболотіві, то відвезли мене до заболотівської тюрми, де провели слідство і засудили за підробку документів на 5 років позбавлення волі. На суді ніхто, крім мене, не постраждав.

Відпустили на волю по амністії, після смерті кровавого ката, виписали вовчий паспорт і відправили на проживання до родичів на Сибір. Отак,

друзе, коротко описав я свою біографію, про свою молодість, мої переживання, торттури, які довелося пережити. Таких, як я, було сотні тисяч, навіть мільйони. Вони боролися, умирали, не жалили свого життя, щоб Україна була незалежною. Але, на превеликий жаль, теперішні державники недооцінюють ту боротьбу, котру пройшов наш народ, а декотрі ще й засуджують. Але нехай це буде на їхній совісті. Видно, моя така доля, бо навіть якби не сталося і цих випадків, що я описав, то мене все одно арештували б після того, як через рік зловили рожнівські стрибки Рижка Петра (псевдонім «Крутий»), який переховувався в близькій родині, і на допиті розказав про мене все, що знав. Цей протокол знаходиться у Івано-франківську, в архівах КДБ. Та я особисто не жалию про те, що сталося на пройденому шляху мого життя, але в мене залишилась туга за моїми, ні в чому не винними батьками і сестрами, які померли в розквіті свого молодого життя.

Прочитавши списки громадян Рожнова, хочу сказати, що я багато позабував, але разом з тим я просто не розумію слово «посібники ОУН». Що це за люди і яку роль виконували? Наприклад, Тарабас Ірина Петрівна, 1925 року народження, в списках — спецпереселенка, а насправді вона працювала в підпіллі, була станичною, потім її засудили на 10 років. Погребенник Омелян Юрійович, 1925 року народження, числиться як посібник ОУН. Він був засуджений на 25 років. Немає у списках Бажанського (не пам'ятаю ім'я), а також третього хлопця, якого спіймали разом з Радишем. Цей хлопець жив поруч з хатою Мицкана Івана. Чомусь немає в списках Мицкана Івана. Немає в списках Кифорука Василя, який був в УПА. Якщо пам'ятаєш, — це товариш твого вуйка Івана Строчка, вони разом училися в гімназії. Обидва були моїми вчителями за окупації німців. Немає в списках мого вуйка, старшого брата мого батька, Тарабаса Пилипа Федоровича, а також немає сім'ї Бажанських, які були вислані на Сибір. І нарешті стоїть моє прізвище і через тире — помер. Не знаю, може це однофамілець з Рожнова?

Хотів би сказати, що добре знаю Кондрука Петра Федоровича — «Чуприну». Це була людина дуже здібна, та нерви не витримали — зрадив свою справу і вищий суд проводу ОУН його розстріляв, хоч він і признався у злих вчинках. Добре знав Радиша Степана, «Сизий». Це був хороший стрілець, художник, загинув внаслідок зради. Знав я ряд інших, яких не пам'ятаю (прізвищ), а декотрих забув взагалі.

Думаю, що тобі набридло читати цього листа, та вибач — кому я все розкажу, як не Тобі. В другому листі вишлю фотографії поодинокі на кожного.

Бувай здоровий! Поздоровляй дружину!

Тарабас Ф. Д.»

Вражаючий лист, чи не так? Хочу звернути увагу на дві речі.

По-перше, на те, що Ф. Тарабас не згідний з визначенням «посібник ОУН». Я з цим визначенням також незгідний. Воно перекочувало з документів радянських каральних органів, де всі, які були виселені до Сибіру, чи бездоказово засуджені, чи навіть переселені в східні області України, без всяких доказів називалися «посібниками ОУН» або бандерівців.

І цих слів для радянської неправової репресивної системи було достатньо і для звинувачення, і для «доказу» вини підсудних чи репресованих.

А тепер подумаймо, як назвати ту чисельну армію патріотів, які допомагали УПА:

- зв'язківців, які долали десятки, а часом і сотні кілометрів, виконуючи свої завдання;
- інформаторів, які збирали інформацію про переміщення, кількість і дії військ НКВС, дії представників радянської влади і стрибків;
- розповсюджувачів інформації про УПА, розклеювачів прокламацій і розповсюджувачів листівок;
- медиків, які лікували повстанців;
- постачальників ліків і медичних препаратів;
- станичних і постачальників продуктів харчування;
- виконавців спеціальних завдань – вивішування синьо-жовтих прапорів, розповсюдження символіки УПА;
- збирачів і постачальників боєприпасів, а часом і зброї;
- переховувачів повстанців у криївках і бункерах.

Всі вони виконували дуже ризиковану й потрібну роботу, ризикували своїм майбутнім і життям, ризикували благополуччям своїх рідних і близьких, та були справжніми вояками УПА, тільки до певного часу – тиловими. Я би їх назвав тиловими бійцями УПА (ТБ УПА) і пропоную ввести це визначення в українську історіографію.

Підтвердженням вище викладеному є те, що коли каральні органи їх викривали і мали докази, то судили їх так же суворо, як і вояків УПА, котрі воювали зі зброєю в руках. Якщо доказів бракувало, судили і давали років п'ять за щось інше, наприклад, за підробку паспорта або ще за щось інше.

А ті, яких органам КДБ не вдалося викрити – жили й працювали разом з усіма, займали різні посади, працювали в різних установах, якщо КДБ з часом не «розкопувало» минуле таких людей і не зміщувало їх з посад або не ув'язнювало.

Прикладом такої людини можна вважати Мартинюка Івана Мироновича. Ось що він пише у своїй стислій біографії:

«Народився 01.07.1930 року в селі Рожнові. В 1937 році пішов у 1-й клас. В 10 років залишився без батька. На формування мого світогляду великий вплив мала вчителька української літератури та історії України пані Хортик, дружина священника Хортика, яка виховала в учнів почуття патріотизму й любові до України та українського народу.

В 1947 році, в 17 років, мене призначили ланковим рільничої бригади. Весною 1948 року рожнівська станиця УПА прийняла нас в «юнаки» УПА і присвоїла псевдо: Радишу Г. М. – Тиміш, Стеф'юку В. М. – Лис, Мицкану П. Д. – Перевід, Гушулу Г. Ф. – Дубок, мені – Орлик, а Бажанському Й. А. та Фенко М. Г. – не могу згадати.

Незабаром командир боївки Соломон і референт пропаганди Чуприна доручили нам із Савином Миколою Васильовичем вивісити в Рожнові

жовто-блакитні прапори. Нам сказали, що їх залишать в умовлений час в умовленому місці. Нам треба буде їх звідти забрати і вивісити. Один прапор ми вивісили на тополі в царині, а другий — на березі в Лазях. Кадебісти думали, що вони заміновані, і не ризикнули їх зняти своїми силами, тому змушені були чекати, поки не приїхали сапери з Коломиї чи Івано-Франківська.

6 листопада 1948 року, перед жовтневими святами, у Народному домі мій ровесник Бажанський вручив мені листівки для розповсюдження у Стеблицькій, що я і виконав. На другий день Радиша, Мицкана і Бажанського за розповсюдження листівок заарештували. Мене Господь милував.

У 1949—1950 роках вчився у Львівській школі кіномеханіків.

У 1950—1952 роках служив в армії.

У 1952—1957 роках працював кіномеханіком в Рожнові, інструктором райкому комсомолу.

У 1955—1956 роках вчився у Ровенській партшколі.

У 1956—1957 роках працював інструктором райкому партії.

3 03.1957 по 03.1958 року — голова сільської Ради с. Рожнова.

3 03.1958 по 12.1963 року — звільнений секретар парткому колгоспу «Зоря комунізму».

3 03.1964 по 09.1972 року — секретар виконкому сільської Ради.

3 10.1972 по 09.1978 року — майстер сувенірного цеху.

3 12.1978 по 12.1979 року — завгосп дитячого садочку.

3 12.1979 по 12.2000 року — завідуючий комунгоспу колгоспу.

3 1947 року — учасник художньої самодіяльності (і до сьогоднішніх днів).

3 1975 року — голова Ради Народного Дому.

3 1994 року — голова Ради Старійшин при сільській Раді».

Передбачаю, що багато рожнівчан будуть здивовані тим, що посаду секретаря парткому займав колишній підпільник. Та це факт не поодинокий. Не всі тільки підпільники про своє минуле погоджуються розказати.

А тепер звернемо увагу ще на одне місце в листі Ф. Тарабаса: «Хотів би сказати, що я добре знаю Кондрука Петра Федоровича — Чуприну. Це була людина дуже здібна, та нерви не витримали — зрадив свою справу і вищий суд проводу ОУН його розстріляв...».

Ця історія неждано і випадково мала своє продовження. Як розповідає Іван Миронович, одного разу він захворів і лежав у лікарні в Коломиї. Лежав в одній палаті із чоловіком старшого віку. Позналилися, розговорилися. Звали його Дмитром. Коли він довідався, що Іван Миронович з Рожнова, сказав, що знає багатьох вояків УПА з тих місць, з якими разом воював. Тоді Іван Миронович спитав, чи знає він щось про Кондрука. Дмитро відповів, що знає дуже добре, навіть знає, як він загинув і де похований.

ПЕТРО КОНДРУК І НАМІСНИК МАРІЯ

Кондрук Петро Федорович, псевдо Чуприна, Дзвін, пропагандист каральних органів заарештували і звинуватили в членстві ОУН. 8 серпня 1944 року військовий трибунал Чернівецької області засудив його на 10 років позбавлення волі і 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна.

7 червня 1944 року 18-річного юнака радянські каральні органи заарештували і звинуватили в членстві ОУН. 8 серпня 1944 року військовий трибунал Чернівецької області засудив його на 10 років позбавлення волі і 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна.

Строк відбував у тюрмі в Коломиї. Через деякий час тюремне начальство доручило йому провести електроосвітлення на стриху (горищі) другого поверху тюрми. Виконуючи цю роботу, він зміг розвідати і підготувати варіант можливої втечі. Коли настала ніч з великим дощем і буревієм, Кондрук вимикає у тюрмі світло і вдало тікає з тюрми. Потім перебридає і перепливає ріку Прут, переодягається в одного із господарів села Кропивище у сільський одяг, щасливо добирається до Рожнова і вступає у бойвку Сагайдачного — Андрійчука Василя Михайловича.

У липні 1948 року рожнівські стрибки Вінтоняк Ю. М., Левко Д. Ю., Будз М. та інші взяли його живим у Рожнові (очевидно, за доносом і сплячим, бо повстанці живими не здавалися), прив'язали ланцюгами до підводи, привели його в сільраду і зразу ж почали допит. Після цієї коротенької довідки про Петра Кондрука повернемося до розповіді п. Дмитра.

«На допиті Кондрука питали, де знаходиться бункер, скільки є там повстанців. Кондрук сказав, що бункер знаходиться на Кобацьких горбах, де була колись цегельня, детально описав місце, де є вхід у бункер (знав добре ту місцевість) і що там може бути 5—10 повстанців, радіостанція і бібліотека. Всі енкавеесівці сіли на машину і негайно поїхали шукати бункер. А Кондрука закрили в кімнаті з решітками на вікнах на другому поверсі сільради. Для охорони залишили двох стрибків.

Через якийсь час Кондрук почув, як вони домовлялись піти вниз покурити. Коли вони відійшли, Кондрук вагою всього свого тіла вибив віконну решітку, яка, мабуть, була не дуже міцно закріплена, перескочив паркан і зник у кукурудзі. Стрибки стріляли за ним, але він встиг уже на певну віддаль відбігти, весь час петляв, як заєць, і йому вдалося втекти.

Коли ж прийшов до своїх, ним зайнялася Служба Безпеки (СБ) ОУН. Було це звичайним явищем і обов'язковою процедурою для тих, хто якимось чином виривався з рук НКВС чи КДБ, бо були випадки, що ці

Петро Кондрук — псевдоніми Чуприна або Дзвін

Приміщення банку молодшого сина корчмаря Гаврила, в радянські часи — сільради, з якої втік П. Кондрук

служби тими чи іншими методами схилили вояків УПА на співробітництво з ними.

Референтом СБ по Кутському району був у той час Кордуб. Ніхто ще не знав тоді, що він був агентом КДБ.

Тут перервемо розповідь п. Петра, і скажемо кілька слів про Кордуба.

«Пост референта Служби Безпеки Кутського району займав Кордуб... Його всі вважали героєм і мали для того вагомий аргумент. Районний есбіст заквартирував якомсь у хаті голови Вербівської сільради, що під Косовом. До сільського керівника завітали в гості начальник районного НКДБ, військовий комісар і районний прокурор. Коли господар щедро напоїв ласих на дармівщину гостей, Кордуб власноручно продірявив із пістолета голови п'яним, як ніч, радянським функціонерам. Його помічники забрали в убитих документи і зброю. Недивно, що після такої зухвало-бездушної операції, яку ретельно спланувало вище керівництво радянських спецслужб, їхній давній агент Кордуб, що так бездоганно провів цю операцію, користувався неабияким довір'ям повстанців» [17. С. — 2, 6—7].

Для скептиків, які не вірять у те, що ця операція могла бути спланована радянськими спецслужбами, скажемо, що, як говорять люди, голову сільради після цього не судили, не вивозили в Сибір, — що говорить само за себе.

Ось що згадує Христя — Дарія Кошак, вояк УПА, яка за багато років сходила наші гори, як кажуть, вздовж і впоперек.

«У Космачі застала незвичну подію — суд над зрадником. Судили Чорного, що приходився братом районному провідникові С. Б. Кордубові.

Суд скрупульозно вивчив усі факти і виніс вирок — смерть. Чорний лежав тимчасом зв'язаний під смерекою з вибалушеними від страху очима, ще надіявся, вочевидь, на поміч рідного брата — провідника. Але Кордуб власноручно розстріляв молодшого брата. Через три роки виявилось, що агентом НКВС був самий Кордуб, а Чорний — його зв'язковим. Багато невинної крові було на руках обох запродавців» [18. С. — 221].

Для довідки додамо, що справжнє прізвище Кордуба Петро Козменюк. Народився він у селі Старі Кути, колись Кутського, а тепер Косівського району. Завербований був ще в 1939 році. Дотепники-односельці називали його Петром Покладком [18].

Тепер повернемося до розповіді п. Дмитра. Суд і Кордуб не повірили Кондрукові, що він говорить правду. Питалися, чому він себе не підірвав чи не застрелив, не вірили, що міг так легко і так швидко втекти. Кордуб сказав, що це свідчить тільки про те, що він дав згоду на співпрацю з КДБ. Суд виніс вирок — смерть. Вирок виконав Кордуб у Рожнові у заріцьких лугах. Там і поховали. А через деякий час Кордуб десь безслідно зник.

Проїшли довгі роки. Повернулись вояки УПА з тюрем і заслань. Знайшовся і Кордуб. Бачили його швейцаром у одному із ресторанів обласного центру, бачили за випивкою в компанії кадебістів — значить продовжував свою чорну справу. Потім переїхав у курортне селище Черче Івано-Франківської області. Розказували мені, що знайшлися «зацікавлені», які вирішили провідати Кордуба. Кордуб був дома один, голився. Сказали: «Привіт, Кордуб!» Кордуб зблід, тіло його зм'якло, і він, як мішок, рухнув на підлогу. Помер зі страхом в очах, з яким і жив все своє життя. А інші кажуть, що це не є правдою. Кажуть, що Кордуб сам розпустив таку брехню, щоб його більше не розшукували.

У рожнівських заріцьких лугах побратими довго шукали захоронення Петра Кондрука, та пошуки були марними. Але якщо хтось колись знайде у тому лузі чийсь останки, то нехай знає, що це можуть бути останки безстрашного воїна УПА Петра Кондрука і перепоховає його з належними йому почестями.

Того ж року при загадкових обставинах зникла зв'язкова П. Кондрука Намісник Марія Дмитрівна, 1925 року народження. Марія була вдовою, мала дворічну донечку Наталку. Її чоловік Ангеленюк Іван Григорович загинув на фронті, коли Наталя ще не народилася (похорнка прийшла в середині лютого). Марія збирала для повстанців продукти, медикаменти, мала дружні теплі стосунки з П. Кондруком, доглядала його, коли був поранений. Хтось доніс в КДБ на Марію про те, що вона вишила на прапорі тризуб — і її заарештували, але незабаром випустили. Після цього до неї почав навідуватись начальник КДБ Кутського району Сибірцев (про нього — далі), який, як свідчить на три роки молодша сестра Катерина, домагався прихильності Марії (була вродливою жінкою). Одного разу Сибірцев приніс Марії листа, якого вона повинна була передати повстанцям, але як тільки він вийшов, вона зім'яла його і кинула у вогонь.

Намісник Марія з дочкою Наталею, матір'ю Теодозією і сестрою Лесею

22 вересня ввечері хтось постукав у вікно і Марія вийшла. Через хвилину повернулася, накинула хустку на плечі, сказала, що ненадовго і знову вийшла. З того часу її ніхто ніколи й ніде не бачив. Того вечора Марііна мама Теодозія задрімала сидячи і проснулася від жахливого видіння: вона побачила Марію з петлею на шії... Марію довго чекали, мама не спала цілу ніч. Потім довго шукали, всіх розпитували, ходили дивитися між загиблими, але ніде нічого не дізналися. Дочка Наталка до цих пір розшукує відомості про свою маму. Вдалося дізнатися тільки те, що того дня сусідка бачила двох невідомих, що ховалися в кукурудзі. Потім ходили чутки, що Петра Кондрука вбили і поховали разом з якоюсь жінкою.

Аналізуючи вище викладене, можна висловити припущення, що за Марією приходили підлеглі Кордуба, бо якби захотіли заарештувати її кадебісти, то вони зробили б це вдень. Але це здогади, які можуть бути підтвержені чи спростовані тільки матеріалами архівів КДБ.

А скільки їх, безіменних, лежить у нікому не відомих місцях, не похованих, а купою звалених кадебістами в якусь яму чи яругу і загорнутих бульдозером або просто закинутих у криниці, де і загортати не треба було. Відомо, що УПА — армія безіменних, кожен від найстаршого командира до простого стрільця були закриті псевдонімом, придбаним іменем. «Розкриття псевдо зволене тільки після смерті даного революціонера, і то лише тоді, коли це не може стягнути репресій на його рідню, ні пошкодити справі» [19. С. — 10].

Енкавесівці десятками виставляли на впізнання вбитих вояків УПА, складаючи їх в Косові біля суду. Люди приходили і «не впізнавали» своїх

рідних, бо якби впізнали — зразу ж поїхали б пасти «білих ведмедів», а вдома були маленькі діти, старі батьки. Були і в нас, у Рожнові, виставлені біля сільради три бійці УПА з ножами в серцях. А в Новоселиці — виставили одного біля церкви і заборонили його ховати. Труп розкладався і неприємний запах поширювався на всю округу, його розгрібали кури. Тоді один чоловік граблями згріб останки у ряднину, поклав на драбину і на ній затагнув у яму. Кажуть, що на тому місці, де він лежав біля церкви, і досі не росте трава, а тільки мох.

Тепер уявіть собі маму, яка «не впізнає» свого синочка і не забирає його, знаючи, що його загребуть невідомо де... Чи можна після цього їй докоряти за те, що «она не любить русских». З іншого боку, чи зможе зрозуміти мати з Підмосков'я, син якої загинув уже в мирний час на Західній Україні ті аргументи, що бандерівець не прийшов у Підмосков'я убити її сина, що він захищав свою землю, свій народ, свою Державу. То хто ж винен?

Очевидно, що винні ідеологи і провідники імперських амбіцій російського народу, які не перевелися, на жаль, і до сьогодні. Їм треба Абхазія, Осетія, Грузія, вони топлять у крові Чечню, вони «защищают русские рубежи» у молдавському Придністров'ї, їм потрібна Тузла, їм потрібний Севастополь, їм потрібний Крим. І хто б там що не говорив, але політика Росії таки залежить від російського народу, бо вони вибирають собі таких керівників, вони віддали на виборах своєму одіозному політикові аж 22 % голосів, вони дають свою мовчазну згоду на загибель своїх синів у «гарячих точках», які породжують їхні ж керівники. Та будемо надіятись на краще.

СИНОЧОК

Ще одна історія, яку розказала мені уже відома нам Марія Миколаївна, вчителька, 1932 року народження, дівоче прізвище — Жмендак.

«Вчилася я з моїм рідним братом Степаном, — згадує М. Жмендак, — у 10 класі (були близнятами) в с. Іспас Вижницького району, бо середньої школи в нас тоді ще не було. Жили на квартирі. Восени прийшла Степанові повістка іти в армію. Він пішов у военкомат, але чомусь повернувся і сказав мені, що його чомусь не взяли, і що візьмуть пізніше. Я запропонувала йому піти додому переодягнутися, бо в армію ішов у якомусь лахмітті, і повернутися для продовження навчання. Він погодився і пішов, але наступного дня не появився. Не появився і на другий день, не прийшов і на третій. А зв'язку — ніякого. П'ятниці я заледве дочекалась. Не чекала закінчення всіх уроків, а полетіла додому.

Ще на краю села наша сусідка Данилок Ганна, побачивши мене, спитала: «Тобі передали чи ти ще нічого не знаєш?.. Хата згоріла і...» Дальше я її не слухала. Додому вже бігла. Прибігла — і завмерла. Побачила тільки піч і купу попелу. Мама крізь сльози сказала: «Степана вбили», і ми заплакали-заголосили...

Довго мама не могла говорити. Нарешті заспокоїлась і розказала, що послала Степана по корову на пасовище, а сама пішла додому, щоб

тачкою відвезти сусідці порося, яке вона в мамі купила напередодні. Коли зайшла в стайню за поросям, зі стриху (горища), де було сіно, почула тихе: «Мамо! Не бійтеся нас. Ми довго не будемо. Як тільки стемніє – ми підемо. Дайте нам води». Мама дала їм води, взяла порося і пішла. Коли повернулася – двір був оточений енкавеесівцями. Старший спитав: «Хто є з посторонніх?» Я відповіла, що в хаті немає нікого, а за все інше я відповісти не можу. Почався обшук. Довгими піками шукали криївку. Зі стайні вигнали корову, зірвали підлогу, – і там також шукали, але нічого не знаходили. І коли один із них по драбині поліз на стрих і ткнув у сіно пікою – загриміли постріли. Енкавеесівці, матюкаючись, вискочили зі стайні і залетіли в хату. Почалась жорстока перестрілка. Ніхто не хотів залишати своє укриття.

Раптом спалахнув дах стайні. Одночасно загорівся й дах хати. Ми з Ганнусею (сестра, молодша на 3 роки) почали виносити з хати подушки, перину і скидати прямо на город. Вивели тата (він був сліпим і хворим) і посадили на подушки, винесли полібічок (бочку) з пшеницею.

Вечоріло. Густий дим низько стелився над городами. Раптом – гучний вибух. Через двері стайні було видно, як яскраво-червоне полум'я вибуху підняло біле тіло – хтось підірвався на гранаті. Перестрілка затихла. За димом нічого не було видно. Раптом чуємо: «Убегают!» – і добірний мат. Зчинилася страшна стрілянина.

Двоє впали серед городу. Двох інших кулі настигли в кінці городу, коли до спасіння було кілька кроків. Все затихло. Хижо реготав тільки вогонь, який пожирав хату, стайню зі свинею, поросятами та іншою живністю і всі інші будівлі. Ніхто нічого не гасив: було пізно.

Маму взяли для впізнання трупів. І... Господи ж ти мій милий! Лежить її Степан, її дорогий синочок лицем до неба, ніби живий. Тільки на чолі маленька чорна дірочка, а під головою – червона «подушка».

Не будемо ятрити душу тим, що було далі. Скажемо тільки те, що скільки не просила вона залишити їй її любого синочка, не допомогло. Всіх, як дрова, закинули у вантажівку і повезли до Заболотова. Скільки загинуло енкавеесівців, невідомо.

Не зрозуміла була логіка радянських «визволителів». Ні одна армія світу не колекціонувала трупів. Аборигени Америки колекціонували скальпи, але не трупи. А радянські «визволителі» виставляли їх напоказ, глумилися над покійниками і пишалися трупами як найдорожчими воєнними трофеями.

На другий же день я поїхала в Заболотів шукати тіло брата, але мені сказали, що його відправили в Коломию. Хотіла їхати в Коломию, але випадково зустріла свого двоюрідного брата Дмитра Гуцуляка, який працював у Рожполі завідуючим клубом і приїхав до Заболотова у якихось справах. Розказала про свої наміри, а він сказав на то: «Дитино! Не їдь нікуди! Ніде ти його не знайдеш. Нікуди вони їх не відправляють, а викидають у яму під мостом і загортають бульдозером».

Від цих слів я наче прозріла. А й справді! Кому це і для якої потреби треба було би везити трупи аж в Коломию? Та це ж брехня! Відлуння тих днів мене супроводжувало все моє життя. Я змушена була покинути стаціонар Чернівецького університету, дивом вдалося закінчити заочно, мене не раз без всяких пояснень звільняли з роботи, переводили на роботу в глухі села і на нижчі посади. В таких випадках я, усміхаючись, говорила: «Дякую вам, що не даєте мені забути мого рідного, любого братика Степана. І мені на душі ставало легше. Вічна й світла йому пам'ять!»

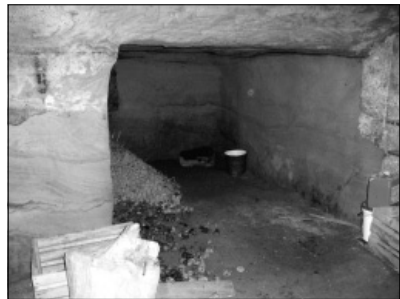
БУНКЕР

Переховувались нічні, як правило, у схронах, криївках, бункерах. Ось що розповів мені про це вже відомий нам Микола Божак з Новоселиці.

«Бункерів у нашому селі було декілька. Один із них був викопаний у горі за 30 метрів від нашої хати. Це був великий бункер. До нього нічні йшли зі сторони лісу через сад і через наше подвір'я. Йшли один за одним на певній віддалі. Ніколи не йшли групою. Одного разу я нарахував їх 31 особу. Вхід був із городу, з кукурудзи, замаскований дерев'яною коробкою зі скошеними бортами, в яку посадили чотири стебла кукурудзи. Я щодня поливав кукурудзу, щоб не засохла і не відрізнялася від іншої кукурудзи. Гірше було зимою. З віддушини (вентиляційний отвір) часом можна було помітити димок. Коли проводились облави, я закидав віддушину снігом, а коли вони вже не мали чим дихати, пробивали отвір знизу довгою палицею.

Коли проводились облави, ми дрижали, як листки трепети (осики), але бункер, на щастя, не знаходили. Аж через кілька років один із нічних, який потрапив до рук кадебістів і не витримав знущань чи, може, був засланим КДБ агентом, водив їх по всіх бункерах. Неждано прийшли і до нас. У віддушину кинули гранату і заставили мого дедю зайти в бункер першим. Він зайшов і сказав, що там нікого немає. Пізніше виявилося, що у кутку бункера був замаскований невисокий тунель, по якому можна було пересуватися повзком, і по ньому вони перейшли в інший бункер.

Кадебісти зайшли в бункер, впевнилися, що нікого немає, і вже хотіли йти, як раптом почули кашель людини, яка задихалася від диму гранати. Прогримів постріл і він звалився вниз: застрелився. Виявилося, що під верхом була ще одна невелика ніша на одну людину. Чому він там залишився, ніхто не знає. Може, залишився, щоб замаскувати тунель, по якому врятувалися інші, може, вирішив, що переховається у тій ніші,

Бункер в Новоселиці (тепер погріб)

ніхто цього не знає. Тоді в Новоселиці заарештували багатьох. Усіх судили і відправили в Копевинський район Комі АРСР. Відсиділи там по 10—15—25 років. Дехто повернувся живим».

Тепер бункер господарі переробили на пивницю (погріб). Для цього зробили сходи, поставили двері. Був і я в тому бункері, коли в 2009 році приїхав до Рожнова святкувати Великдень і гостював у Тарабасів та Божаків. Там, де раніше зберігалася зброя, тепер зберігається картопелька.

Досить велике приміщення з куполоподібною стелею викопано в пісковикі. Пісковик не щільний, луночку я зробив навіть пальцем. Таку породу я бачив вперше. Робити в такій породі бункери й тунелі було неважко. Але скільки тої породи треба було непомітно винести і занести її десь далеко і заховати її так, щоб не видно було, що десь копався бункер, і коли це робилося, що люди не бачили, відомо одному Всевишньому і тим, хто це робив. Це вражає і дивує. Приміщення сухе, навіть найменших ознак сирості немає. Я подумав, що з цієї кривілки можна було би зробити прекрасний музей УПА, водити туди екскурсії і не дати забути нащадкам про тих безіменних героїв, кістками яких так рясно засіяна наша земля.

Тож може колись так і станеться?!..

ОСТАННІЙ РОЖНІВСЬКИЙ ПОВСТАНЕЦЬ

У 1964 році Рожнів потрясла сенсація: легалізувався останній рожнівський вояк УПА Атаманюк Василь Юрійович, який перебував у підпіллі 14 років.

Атаманюк Василь Юрійович народився 1 жовтня 1925 року в селі Кобаки Косівського району. В 15 років залишився сиротою, рідних братів і сестер не мав. Обробляв землю, утримував пару коней, якими заробляв на прожиття. У 18 років забрали в Радянську армію, служив на Уралі. У 1949 році одружився з жителькою села Рожнів Юрах Оленою Омелянівною і перейшов жити в Рожнів, оскільки в Кобаках з організацією колгоспу все майно і коней забрали в колгосп. Налагодив контакти з боївкою Сагайдачного, допомагає їм грошми, купив на 300 карбованців бефонів (бефони — облігації УПА). Сагайдачний і Соломон доручають йому розповсюджувати листівки.

Одного разу Атаманюк з дружиною пішли на весілля до двоюрідного брата Церковнюка. Коли вони повернулися додому, побачили виламані двері. Перша думка була — заявити в сільську раду. Але коли вийшов з хати, неподалік побачив машину з воєнними і зрозумів, що вони приходили по нього. В хату не повернувся. Поїхав у Заболотів, а потім — у Джурів. Третього дня вночі повернувся додому. Дружина сказала, що багатьох заарештували, що облави й арешти продовжуються. З того часу Атаманюк переховувався в родичів і знайомих, спочатку в сусідніх селах, а пізніше, коли облави закінчилися, вдома, в Рожнові. Незабаром командир

Василь Атаманюк

Бефони – облігації УПА

кушової боївки Соломон викликав Атаманюка в с. Сморне і дав йому гвинтівку й набої.

У 1947 році, якраз на Різдво, 9 січня, Сагайдачний зі своїми бойовиками знищив начальника КДБ Кутського району Сибірцева І. А. (і сержанта Бормотова), на руках якого було багато безвинної крові рожнівчан і жителів інших сіл Кутського і Косівського районів. Щоб люди знали, що кат районного масштабу не виїхав кудись, а що його знищено, голову відділили від тіла і повісили на мосту біля присілку Чорнятин. 1 вересня 1950 року на горбах між Рожновом і Тростянцем відбувся великий бій повстанців з кадебістами, з якими був керівник обласного КДБ. Тоді було знищено 6 кадебістів.

У тому ж, 1950 році, 4 вересня, в бою з військами НКВС загинув у Рожнові керівник кушового проводу Сагайдачний – Андрійчук Василь Михайлович. Сили були нерівні. Щоб зберегти людей, провід ОУН-УПА дає дозвіл на легалізацію і роботу вояків УПА в будь-яких радянських органах, навіть службу в стрибках, і діяти надалі так, як їм велить їхня совість. Частина легалізованих не поривала зв'язків з УПА і по всякому допомагала їй. Про таких через Кордуба часом ставало відомо КДБ з відповідними наслідками. Інша частина не давала приводу для претензій, і за ними тільки стежили.

Велика частина підрозділів УПА прорвалася через Чехословаччину в Західну Німеччину. Інші розділились на малі групи і залишились у підпіллі. Василь Юрійович залишився в підпіллі. Треба було заробляти хоча б на харчування, тому обладнав собі у шопі криївку, заніс туди

ткацький верстат, ткав полотно, плів светри, дружина продавала це все – і з того жили. Але життя диктувало свої умови. Завагітніла дружина. Виходило так, що вона в майже сорокарічному віці, не маючи чоловіка, нагуляла дитину. Очевидно, що Василь Юрійович не міг залишити ґрунт для всяких пліток та принижень і вирішив легалізуватись.

Після відповідних «розмов» в органах, влада вирішила влаштувати в Народному домі громадський суд над Атаманюком. На суд були покликані і жителі Рожнова, які допомагали переховуватись Атаманюку. Спочатку дали слово підсудному. Він розповів про 14 років життя в підпіллі і в кінці сказав, що нікого не вбивав, нікого не пограбував, а гвинтівку закопав на городі, і її, мабуть, хтось виорав, бо тепер її там немає. Казав, що раніше не легалізувався тому, що боявся каральних органів. Тепер просив громадян села взяти його на поруки.

Після цього бажаючи задавали питання, на які Атаманюк терпеливо відповідав. Потім дали слово громадянам, які переховували Атаманюка, в тому числі і його дружині Олені. Всі говорили, що каються, і що не заявляли про Атаманюка тому, що боялися каральних органів.

Рішення було таким:

«Взявши до уваги пропозиції виступаючих, які засуджують поступок Атаманюка В. Ю., а також його покаяння перед громадянами села, загальні збори села постановляють:

1. Надати Атаманюку В. Ю. можливість чесною працею оправдати довір'я громадян села і просити органи Державної Безпеки не притягати В. Ю. Атаманюка до кримінальної відповідальності та передати його на перевиховання громадськості.

2. Суворо попередити В. Ю. Атаманюка про те, що у випадку, коли він не виправдає довір'я громадян, проти нього може бути порушена кримінальна справа.

3. Запропонувати сільській раді й правлінню колгоспу надати йому можливість працювати на фізичній роботі за місцем проживання і взяти його трудову діяльність під постійний нагляд.

4. Суворо попередити громадян села Рожнова Атаманюк О. О., Юраха Василя О., Григораш Олену В., Борука Григорія В., Крутофоста Миколу Г., Юраха Петра Ю., Юраха Михайла В., Самань Марію Іванівну, Юрах Параску Іванівну, Данилюка Василя Петровича, які скривали Атаманюка В. Ю., і попередити, що при повторенні чогось подібного вони будуть виселені з села.

5. Довести до відома сільських виконкомів с. Джурів, с. Кобаки про мешканців їх сіл Тарабаса Степана М., Чепигу Миколу Танасійовича, Дуленчука Івана М. про те, що вони скривали В. Ю. Атаманюка, і запропонувати обговорити це на зборах громадськості села та прийняти відповідні рішення.

6. Зобов'язати В. Ю. Атаманюка якнайскоріше знайти зброю».

Василь Юрійович відпрацював у колгоспі без оплати один рік – і на тому все закінчилось. У 1964 році народилася дочка Оріся. У 1968 році

народився син Василь. Василь Васильович працює спеціалістом Рожнівської сільської ради, і якраз він, разом зі своєю мамою, надали мені цей дорогоцінний матеріал.

А Незалежну Україну Василь Юрійович таки побачив. Помер 27 травня 1993 року. Вічна і світла йому пам'ять! А в кінці 1991 року засоби масової інформації оприлюднили ще одну сенсацію – вийшов із підпілля останній вояк УПА, легалізувався тільки після того, як Україна стала незалежною. А тепер мені скажіть, яка нація може похвалитися такою стійкістю своїх захисників?

І ще одне. Переховувало Атаманюка, судячи з протоколу, щонайменше 13 сімей. Очевидно, що про це не могли не знати всі члени кожної сім'ї, бо не один-два дні переховували його. Напевне знали про нього й діти цих сімей, але ніхто не доніс владі на нього. Ніхто навіть не проговорився, бо якби це сталося, зразу ж було би все відомо правоохоронним органам: сексотів у радянські часи вистачало. І це все тягнулося не рік, не два, не три, а цілих 14 років! Люди ризикували майбутнім своїм і своїх сімей, своїх дітей, бо могли бути за це ув'язненими або висланими до Сибіру. Ці люди також здійснили подвиг, справжній подвиг – і я схиляю перед ними голову.

СПОГАДИ ЗАСУДЖЕНОЇ

Тепер наведемо спогади Стефуранчин Ірини Андріївни, дочки уже задуваного Андрія Стефуранчина, на долю якої випало самій пережити ув'язнення і не раз бути на грані життя і смерті.

«Я, Стефуранчин Ірина Андріївна, народилася 5 серпня 1921 року в селі Рожнові Косівського району Станіславської області (тепер Івано-Франківська). Мої батьки селяни, українці. Я була наймолодшою восьмою дитиною у моїх багатодітних батьків.

Після сільської семирічки батьки віддали мене до Коломийської української жіночої гімназії УПТ, де я вчилася 4 роки. Одночасно вечорами вчилася на 10 місячних курсах медичних сестер, які закінчила у 1939 році. У вересні того ж року я поступила в Учительський інститут на філологічний факультет. Але з 1 жовтня 1940 року нас перевели на заочну форму навчання і направили на роботу в різні школи області. Мене направили у школу села Креховичі Долинського району, де я учила 5-й клас до початку Другої світової війни. Під час німецької окупації я весь час учителювала в нашій рідній школі в Рожнові і жила з батьками (вчила Федора Погребенника – авт.).

У 1945 році я захворіла на запалення легень, потім на тиф, пізніше на менінгіт, але місцеві лікарі врятували мене від тих хвороб. Коли здоров'я трохи поправилось, один рік працювала в коломийській поліклініці медсестрою і хотіла вчитися у медінституті, але моїм мріям здійснитися не судилося. Заарештували батьків, господарство і будинок конфіскували, а їх вирішили виселити до Сибіру. При пересилці у вагоні батьки захворіли на

тиф. За допомогою депутата Верховної Ради Гаврищука хворих батьків вдалося зняти з поїзда. Маму вдалося врятувати, а тато через п'ять днів помер (ширше про нього в розділі «Визначні рождівчани»). Ми з мамою переїхали до Чернівців. Я влаштувалася на роботу в педінститут, працювала друкаркою і заочно продовжувала вчитися. Але закінчити навчання мені не судилося, гірка доля розпорядилася моїм життям інакше... 24 липня 1944 року мене заарештували і звинуватили в членстві в ОУН і в зв'язках з УПА. Перед тим ми з мамою були в санаторії, і в цей час, коли нас не було дома, в нашій квартирі був обшук. Забрали тільки листи, бо ніякої іншої літератури у нас не було. В Чернівецькій тюрмі посадили в шосту камеру, в якій не було нар, і ми, шість жінок, спали на цементній підлозі. Крім суконки, я мала тільки літній плащик. Передачу мамочка носила, але мені не дозволяли її отримати. Аж у листопаді я отримала від мамочки передачу з осінньою одежою. А в грудні мені зачитали вирок. Мене було засуджено заочно Московською трійкою МГБ СРСР на 5 років політичних таборів без права переписки з рідними. Аж тепер мені дозволили побачення з мамочкою.

Наше побачення було в сльозах і в присутності начальника тюрми. Він відвернувся до вікна і сказав: «Мамаша! Не плачте! Ваша дочка молоденька, розумна і скоро повернеться до вас. Через три-чотири дні буде етап на пересилку до Львова, тому зберіть їй теплі речі». Через тиждень я вже була у Львові.

В той час мій рідний брат Андрій вчився у Львівській політехніці. Одного разу мене визвали до окремої кімнати, де з начальником сидів ще якийсь чоловік, котрий сказав, що він від мого брата, і що Андрій просив передати, що мама вже в нього і що вони готують зимову одежу і перед Різдом прийдуть на побачення. Я дуже зраділа і дякувала їм і Господу Богу за те, що зможу побачити мамочку і Андрійка. Але мої сподівання не здійснилися, бо наступного дня ввечері нас посадили в поїзд із загратованими вікнами по 15 осіб у кожне купе (не було де навіть сісти всім, не то що лягти – авт.). А по коридору ходили озброєні вартові.

Якраз був Святвечір і тих, хто нічого не мав, волинянки пригощали кушочком цукру і кількома сухариками. От така у нас була Свята вечеря. На другий день нам дали кільки і хліб та по чашиці теплої води. За загратованим вікном було сіро і падав дощик. Ми плакали і молилися за здоров'я наших рідних, бо знали, що нас чекає сумна доля...

Поїзд проїхав майже без зупинок аж до Москви (мабуть, щоб менше людей бачило масштаби репресій – авт.). У Москві нас пересадили в інший загратований поїзд, але вже по 8 осіб у купе. В нашому купе їхало дві росіянки, які їхали у Володимирську тюрму після повторного слідства. Одна з них розказала, що працювала в Москві в англійському посольстві і закохалася в замісника англійського посла. Дипломата з СРСР видворили, а її засудили на 10 років ув'язнення.

12—13 січня ми приїхали в Ухту Комі АРСР, де був великий пересильний пункт з 12 бараками, який називався ОЛП-1. Була сніжна й морозна зима. Я не мала теплого одягу і захворіла на запалення легень, на нирки і радикуліт.

Мала високу температуру і мене на носилках віднесли в шосту палату ОЛП-1. До мене зразу ж підійшла медсестра і спитала, чи я не є сестрою студента Львівської політехніки спортсмена Андрія «Гуцула» — Стефуранчина (був двократним чемпіоном України, ширше про нього у розділі «Визначні рожнівчани»). Так я познайомилася з Мартою зі Станіслава, яка також вчилася у Львові і була заарештована ще в 1944 році. Цьому знайомству я дуже зраділа. Може, завдяки Марті мене лікували добре, навіть призначали пеніцилін, але лежати довелося більше місяця. Після одужання медична комісія признала мене інвалідом 3 групи. Мене призначили медсестрою в 10 корпус, де лежали важко хворі на туберкульоз чоловіки. Лікарем у тому корпусі працював лікар-грузин, колишній в'язень, якому присудили жити на спецоселенні до кінця життя, один лікар з Литви, дві вільні медсестри, а санітарами були два полонені німці. Щотижня нам видавали по пачці махорки і білий папір і заставляли нас протягом місяця три рази на день курити, бо лікарі казали, що нікотин вбиває паличку Коха, і ми повинні були це виконувати. Працювала по 12 годин на добу.

Медсестри з усього ОЛП жили в п'ятому бараці. Він був поділений на кімнати, в яких на тапчанах спало по шість осіб. Щомісяця у нас проводили обшук, шукали листів, але нічого не знаходили. Однак наші вільні медсестри самі нам запропонували передавати через них листи, а вони через своїх знайомих залізничників переправляли наші листи додому. Нам видали табірну форму: валянки, штани, куфайку, бушлат і шапку, а в лікарні ми одягали білий халат і тапочки. Я робила внутрішньовенні та підшкірні уколи і роздавала таблетки, виконувала інші обов'язки медсестри і працювала там три з половиною роки, поки не відправили мене з великим етапом у Воркуту в ОЛП-7, який звався Ветласян. Там я працювала медсестрою до весни, а весною перевели у Воркуту. Там зробили обшук, заставили роздягнутися і одягнути іншу одежу, зробили обшук у бараці і змусили прийти на шапці, на правому рукаві і на плечах куфайки і бушлата шматок білої тканини з номером ПН-4, який заміняв прізвище. На ранковій і вечірній перевірці ми повинні були називати свій номер, як у концтаборі. Жили в великому бараці на 120 осіб, спали на двоповерхових нарах по чотири особи. Кожен мав коц (тонка ковдра) і подушку — і то було все. Працювали на цегельному заводі, відкидали сніг, виконували інші роботи. Інколи вночі заставляли розвантажувати вагони із замерзлими овочами. А коли ми поверталися, нас обшукував конвой із псами та відбирали мерзлу картоплину чи ще щось — і жорстоко карали.

Коли прийшов мій строк звільнення, мене не звільнили, а етапом відправили у Сиктивкар (Комі АРСР), де через два дні мені сказали, що я повинна ще рік відпрацювати на лісопалалі, аж потім мене звільнять повністю. Я про все телеграмою повідомила мамочці, сповістила свою нову адресу, подякувала Богові за те, що я тепер хоча б можу вільно переписуватись і нетерпляче чекала відповіді. По обіді мене відвезли за 40 км у Сившар. Це величкє село, де була лазня, магазин, медпункт і 25 маленьких хатинок, в яких жили переселенці та колишні політв'язні. Мене поселили у кімнату, де жили

дві росіянки, і записали в бригаду. Бригадиром була литовка, яка там працювала вже чотири роки. Годували нас у їдальні, хто мав або міг купити продукти, у вихідний щось собі варив. Влітку нас пішки посилали на лісопояс за 5—6 км, і на обід давали з собою 300 г чорного хліба, два кусочки цукру і бляшанку, щоб ми мали чим пити воду.

Від мамочки я отримала посилку, в якій вона мені вислала одягу, щоб я хоч у неділю могла переодягнутися у своє. Часто отримувала листи. Аж тепер з них я дізналася, що в тому самому 1947 році вивезли в Казахстан моїх старших сестричок: Радиш Василю (10.10.1909—23.02.2001) з дочкою Наталею і Борук Парасю (26.06.1911—18.12.2002) з сином Юрком. А сестричку Євдокію 28.06.1915 р.н. з дітьми і її чоловіка Петра Жмендака після довгих страждань і поневірянь від вивезення звільнили, бо Петро Жмендак мав канадський паспорт. Також мені тільки тоді написали, що мого брата Андрійка заарештували у Львові ще у 1948 році — і він відбував ув'язнення у Джезказгані на мідному руднику.

Зі Сившора я писала в Москву до різних владних інстанцій з проською дати мені можливість зустрітися з рідними або вернути мене назад у табір. І тільки десь у серпні-вересні 1953 року після смерті Сталіна прийшов наказ відправити мене на спецпоселення в Караганду, куди були вивезені мої сестри. Везли нас пасажирським поїздом (я була не одна), але з охороною, яка була переодягнена в цивільний одяг. На вокзалі в Караганді мене зустріла Наталочка, дочка сестри Василю, але зразу ж поїхати додому ми не змогли. Мене чекало два працівники НКВС — і ми змушені були з ними піти у відділення і зареєструватись. Мені призначили два дні в місяці, в які я повинна була відмітитись у них особисто.

Радість і враження від зустрічі описати не зможу. Тоді «радість з журбою обнялися» і сльози текли рікою. А брата Андрія звільнили з табору тільки у 1955 році — і він приїхав на спецпоселення до нас з мамою в Караганду.

Та на цьому наші біди не закінчилися: сестру Параску з сином Юрком з Караганди вислали в Якутію, а мою найстаршу сестру Катерину (07.03.1906—07.03.1994) в 1951 році виселили в Сибір (в Іркутську область). Повернулись додому тільки тоді, коли була «відлига» і всі змогли через 12 років, в 1959 році, повернутися на рідну Україну. А брат Андрій жив у Караганді аж до пенсії. Моя сестра Анна-Марія (03.06.1919—1990) в заміжжі — Котельницька, у 1944 році з сином Орестом виїхала на Захід, а потім — у США, жила у Філадельфії, другий раз виїшла заміж за Володимира Мелька. Щоб бути похованою в Рідному краї, повернулася на Україну і ще півтора року прожила в мене, в Коломиї. Померла в 1990 році, похована в селі Княже біля батьків. Брат Петро змушений був виїхати з України ще у 1928 році (ширше про нього в розділі «Визначні роженівчани»).

Мені стає дуже сумно, коли я згадую ті минулі роки страждань, сліз, поневірянь і молитов. Серце і душа болить від того, що теперішнє суспільство до цього часу належно не оцінило ту героїчну боротьбу ОУН і УПА і подвиги мільйонів кращих своїх синів і дочок, які боролися за незалежність рідної землі».

Я зустрівся з дочкою Петра і Євдокії Жмендак (Стефуранчин) Любою, 1939 року народження, вчителькою, і от що вона мені розповіла про свою родину. Петро Жмендак (1902—1992) народився у бідній багатодітній сім'ї і в 10 років залишився круглим сиротою. У дванадцять років пішов у найми, возив кінними товари з Коломиї та інших міст у єврейські крамниці, їздив навіть у Золотий Потік Тернопільської області. Щоб поїхати до Канади, продав морг ґрунту, який йому заповів батько. Довгий час був у Канаді, вивчив англійську мову, мав канадське громадянство, добре там заробляв, вислав гроші братові Михайлу і той купляв для нього землю. Через якийсь час Петро Жмендак повернувся до Рожнова, побудував хату, одружився з дочкою Андрія Стефуранчина Євдокією і в Канаду вирішив не

*Справка на «звільнення»
Ірини Стефуранчин*

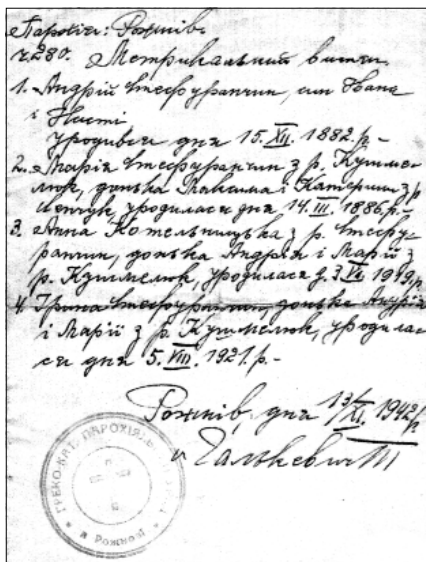

Марія Стефуранчин з дочками Параскою, Василюною, Євдокією, Іриною і сином Андрієм на спецпоселенні в Караанді

повертатися.

З приходом Радянської влади від нього наполегливо й неодноразово вимагали відмовитися від канадського громадянства і здати канадський паспорт, але Жмендак не погоджується. Його агітують вступити до колгоспу, але він відмовляється, аргументуючи тим, що він не є громадянином УРСР. Його обкладають великими податками, але і їх він здає вчасно. До Прокопія Ропара приходив начальник КДБ Кутського району Сибірцев і вимагає, щоб він умовив Петра Жмендака зректися канадського громадянства, але «канадник» непохитний. Тоді його заарештовують, звинувачуючи в шпionажі, дружину виселяють у Сибір, а на базі їхнього господарства організують колгосп, головою якого стає відомий нам Федір Мацко. Кілька тижнів Жмендаків тримають у Коломиї в «українському гетто» в різних камерах і так, що вони нічого не знають одне про одного. Перед тим, передбачаючи можливе виселення, Жмендаки завчасу відвезли своїх дітей Любу, 1939 року народження, і Марію, 1944 року народження, в село Княже до Катерини, рідної сестри Євдокії. І хоч на допитах батьки не призналися, де їхні діти, рожнівські стрибки Вінтоняк Юрій, Левко Дмитро і Мокан Юрій якось дізналися про те, де перехувувалися вони, поїхали в Княже, заарештували дітей і повезли в концтабір у Коломию. Була зима. По дорозі, щоб обігрітись, вони з дітьми зайшли в селі Джурів у школу. Там одна бездітна вчителька просила їх віддати дворічну Марічку їй і пропонувала їм за це 2000 карбованців, але вони не погодилися – «ворогів народу» було доставлено до Коломиї (через багато років Петро Жмендак розговорився в автобусі з попутницею з Джурова. Вона, дізнавшись, що він з Рожнова, розповіла йому про той випадок і спиталася, чи він часом не знає про долю тих дівчаток. І як же вона була здивована, коли дізналася, що вона говорить з їхнім батьком).

Тим часом Петра Жмендака відвезли в Станіслав, а після допиту – в Москву. Там допит вів генерал КДБ англійською мовою, яку Петро знав досконало. Після цього його звільняють і кажуть, що поки він доїде додому, сім'я його буде вже вдома. Але так не сталося. Перед самою відправкою до Сибіру дружину Євдокію з дітьми знімають з вагона (дворічну Марічку кладуть босою на сніг: не було часу її взути) і від-

Метрикальний витяг
від 13.11.1942 року

возять у Кутську тюрму. Зусилля Петра Жмендака звільнити дружину й дітей виявляються марними і він знову їде в Москву, де його знову запевняють, що поки він доїде додому — дружина і діти вже будуть удома. На цей раз так і сталося. З Кутської тюрми додому службовою машиною їх чомусь привіз Григорій Ропар, рідний брат Прокопія Ропара, голова райвиконкому Верховинського району.

Усвідомлюючи те, що спокою йому не дадуть і виїхати в Канаду також, Петро Жмендак відмовляється від канадського громадянства, здає канадський паспорт і вступає до колгоспу. Однак господарство і хату йому не віддають (з хати зробили контору колгоспу) і Жмендаки змушені жити в чужих хатах. З часом дружина Євдокія кілька разів відвідувала сестер, маму і брата Андрія на спецпоселенні у Караганді. У 1956 році Петро Жмендак знову їде до Москви — і тільки після цього їм повертають їхню хату.

Пройшли роки. Старша дочка, Люба закінчила фізико-математичний факультет Івано-Франківського педінституту і 36 років вчителювала у Верховині. Молодша Марія закінчила медінститут і згодом стала кандидатом медичних наук. Нині вони на пенсії і живуть разом з мамою в батьківській хаті. Цього, 2010 року, на Різдво ми колядували у Жмендаків, провідали їхню 95-річну маму. Вона вже сім років лежача хвора, але розум і пам'ять часом не знищені. Читає без окулярів і просить Бога дожити до того часу, коли вийде у світ книжка, в якій будуть описані мученицькі страждання родини Стефуранчиних. Її щира подяка мені за те, що я взявся це зробити, переконала мене в тому, що зусилля мої не є марними.

ВОНИ БОРОЛИСЯ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

Тепер настав час згадати поіменно всіх тих рожнівчан, які боролися за волю України і загинули або ж були репресовані.

Згадаємо поіменно рожнівчан — бійців Української Повстанської Армії, але спочатку наведемо текст присяги, яку приймали всі, хто вступав у їхні лави:

П Р И С Я Г А

ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Затверджена УГВР і введена наказом ГВШ, ч. 7,
з 19.07.1944.

Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролітою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення усіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Держа-

ву. В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому життю всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної революції і спаде на мене зневага Українського народу [20. С. – 21].

Василь Андрійчук – Сагайдачний

Василь Кифорук – Читар

Нижченаведений перелік вояків УПА може виявитися неповним і згодом може бути доповнений.

Андрійчук Василь Михайлович – Сагайдачний, 1923 р.н., кушовий провідник, загинув у с. Рожнові 4 вересня 1950 року в бою з військами НКВС, на місці загибелі 16.05.2000 року побудована і осв'ячена каплиця.

Андрійчук Дмитро Іванович – Чорнота, 1923 р.н., кушовий інформатор, загинув у с.Рожнові у 1947 році.

Андрійчук Василь Петрович – Дунай, 1926 р.н., стрілець кушової боївки.

Атаманюк Василь Юрійович, 1925 р.н., стрілець кушової боївки, легалізувався останнім із рожнівських повстанців у 1964 році, був у підпіллі 14 років, помер у Рожнові 27 травня 1993 року.

Ватаманюк Григорій Танасійович – Хміль, легалізувався у 1947 році, був засуджений на 10 років ув'язнення, помер у Рожнові в 1969 році.

Данилюк Василь Федорович – Водопад, 1926 р.н., стрілець кушової боївки, загинув у селі Джурів Снятинського району.

Жмендак Григорій Васильович – Смілий, 1914 р.н., стрілець служби безпеки, засуджений на 25 років, помер у 1977 році в с. Рожполе Снятинського району.

Захарук Омелян Тимофійович – відомостей про нього не маємо.

Зізік Марко Іванович – Чоботар, 1923 р.н., стрілець кушової боївки, родом з Буковини, був одружений у Рожнові, швець, помер у Рожнові.

Кифорук Василь Данилович – Читар, 1921 р.н., учитель, референт окружного проводу, засуджений на 25 років, помер у м. Косові в 1999 році.

Кондрук Петро Федорович – Чуприна, Дзвін, 1926 р.н., стрілець кушової боївки, референт пропаганди, загинув у Рожнові в 1948 році.

Лукинчук Василь Васильович – Срібний, 1924 р.н., стрілець кушової боївки, народився в с. Барвінків Верховинського району, легалізувався в 1945 році.

Мацко Григорій Захарійович – Добрий, 1922 р.н., стрілець кушової боївки, помер у Рожнові від тифу в 1947 році.

Мицкан Петро Михайлович – Стукач, Садич, 1922 р.н., керівник кушової боївки с. Новоселиці, загинув 1947 року в с. Вікна на Горденківщині.

Михнюк Олена Тимофіївна – Зена, Вишня, 1926 р.н., друкарка Коломийського окружного проводу ОУН-УПА, провідниця Українського Червоного Хреста (УЧХ) Печенізьського району, дружина окружного провідника Бориса, потрапила в засідку військ НКВС у с. Вербовець Косівського району і застрелилась 11 липня 1950 року (ширше про неї у розділі «Визначні рожнівчани»).

Михнюк Юрій Миколайович – Дойна, 1927 р.н., після повернення з Німеччини пішов в УПА, засуджений на 25 років.

Пасічняк Микола Михайлович – Арсен, референт Коломийського районного проводу пропаганди ОУН, уродженець с. Смодне, загинув у Рожнові 18.01.1950 року Зарікою. На місці загибелі установлений пам'ятний хрест.

Пилип'юк Наталія Василівна – Подолянка, Марина, 1923 р.н., дочка Василя Пилип'юка (див. розділ «Визначні рожнівчани»), прибула в 1943 році зі Східної України в Рожнів до родини, звідси пішла в Жаб'є, вступила в лави УПА, працювала друкаркою Косівсько-Жаб'ївського проводу, загинула на Буковині весною 1947 року при виконанні доручення проводу.

Пінко Дмитро Іванович – Лемик, 1921 р.н., член референтури СБ Коломийського округу-проводу, у 1942 р. був призваний у дивізію СС

«Галичина», пізніше пішов в УПА. Загинув у бою з військами НКВС 27 жовтня 1950 року в с. Спас Коломийського району і тут же й похований в урочищі Городище.

Порчук Микола Юрійович – Діброва, 1900 р.н., стрілець кушової боївки.

Порчук Дмитро Григорович – Малий, 1924 р.н., стрілець кушової боївки «Відважного», загинув 20 квітня 1947 року у с. Вербівці Городенківського району.

Равлюк Віктор Миколайович, 1923 р.н., стрілець кушової боївки СБ, засуджений на 10 років, помер у Рожнові. Родом з Городенківщини, був одружений з Кричун Катериною, яка за зв'язки з УПА також була засуджена на 10 років.

Радиш Іван Григорович – Хома, 1927 р.н., стрілець кушової боївки, легалізувався, був засуджений за грабiжництво, яке нібито вчинив, ідучи в шахту на роботу.

Радиш Степан Данилович – Сизий, 1924 р.н. (28 червня), заступник референта пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН, здійснював художнє оформлення повстанської газети «За волю», загинув у бою з військами НКВС у с. Спас Коломийського району 27 жовтня 1946 року в дворі Юрія Сорича (ширше про нього в розділі «Визначні рожнівчани»).

Рижко Петро Іванович – Крутій, 1928 р.н., стрілець кушової боївки, засуджений на 10 років ув'язнення. Після повернення в Рожнів захворів на туберкульоз і помер.

Сахро Василь Прокопович – Трипета, 1926 р.н., стрілець кушової боївки, легалізувався у 1948 році, живе в Рожнові.

Строїч Іван Михайлович, 1920 р.н., (28.06), учитель, член ОУН, розстріляний німцями у Старій Ягольниці біля Чорткова Тернопільської області (див. розділ «Визначні рожнівчани»).

Тарабаса Пилип Федорович – відомостей про нього не маємо.

Томей Петро Васильович – Римар, Соломон, 1922 р.н., командир кушової боївки, загинув у бою з військами НКВС у с. Хімчин Косівського району, там же й похований.

Томей Григорій Дмитрович, 1925 р.н., вояк боївки «Відважного», заарештований 30.05.1947 року, засуджений військовим трибуналом області 20.06.1947 року на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення громадянських прав (10+5) з конфіскацією майна. Загинув у тюрмі 22.12.1947 року, реабілітований 23.09.1993 року.

Томей Дмитро Васильович – Ярема, 1909 р.н., охоронець кушової боївки ОУН, загинув у квітні 1949 року в Рожнові.

Фенко Петро Миколайович – Наливайко, 1923 р.н., стрілець кушової боївки, схоплений у Рожнові в хаті Гавуки, засуджений на 25 років, після ув'язнення жив у Дніпропетровську, помер у 2001 році.

Цицак Петро Васильович – Рубан, 1925 р.н., пропагандист окружної референтури, консультант УПА, схоплений на Свят-вечір, 6 січня

1945 року після поранення, засуджений на 25 років, після ув'язнення жив у Косові, там і помер.

Щербань Василь Павлович – Горобець, 1913 р.н., стрілець кушової боївки СБ, засуджений на 10 років, помер у Рожнові 1999 року.

Щербань Марія Петрівна – Квітка, 1925 р.н., воячка УПА – санітарка, засуджена військовим трибуналом Станіславської області на 10 років з конфіскацією майна, загинула в тюрмі 20.05.1952 року, реабілітована 23.09.1993 року.

Щербань Федір Максимович – Лозовий, 1920 р.н., стрілець кушової боївки, легалізувався у 1946 року, помер у Рожнові (Стеблицька).

Юрах Анна Юріївна – Сміла, 1925 р.н., друкарка кушового проводу УПА на Коломийщині.

Юрах Василь Михайлович – Чорний, 1921 р.н., член ОУН, розстріляний німцями в Старій Ягольниці (див. розділ «Визначні рожнівчани»).

Звернемо увагу на те, що майже всі вони були молоді. Коли ставали вояками УПА, їм не було ще й 20 років від народження. На рівні з хлопцями воювали й дівчата. Ще більша кількість дівчат була зв'язковими, станичними, членами Українського Червоного Хреста (УЧХ), провідницями.

Рожнівчани, які були засуджені за приналежність або сприяння у боротьбі ОУН-УПА з поневолювачами

№	Прізвище, ім'я та по батькові, псевдонім	Рік народження	Рік арешту	Термін ув'язнення	Примітки
1.	Андрійчук Василь Петрович	1926	1949	5	
2.	Андрійчук Ганна Петрівна	1926	1949	10+5	
3.	Андрійчук Григорій Петрович	1918	1950	25+5	
4.	Андрійчук Марія Степанівна	1922	1947	7	
5.	Андрійчук Петро Пилипович	1891	1949	10+3	
6.	Андрусак Юрій Петрович	1927	1949	10+5	
7.	Бажанський Йосип Антонович	1931	1947	10	
8.	Бідолах Василь Миколайович	1900	1950	25+5	
9.	Бідолах Марія Юріївна	1902	1950	10	
10.	Бойко Дмитро Павлович	1902	1950	10	помер у 1952 р. у Тайшеті
11.	Борук Іван Іванович	1914	1950	10	
12.	Борук Микола Дмитрович	1893	1950	10	
13.	Борук Петро Олексійович	1915	1950	10	
14.	Борук Юрій Миколайович	1927	1949	10+3	
15.	Будз Федір Іванович	1900	1950	25+5	помер у неволі
16.	Будзул Федір Іванович	1903	1947	25	помер у 1949 р. у Карабаху
17.	Ватаманюк Василь Миколайович	1907	1950	10	
18.	Ватаманюк Василь Танасійович	1908	1948	10	
19.	Ватаманюк Григорій Танасійович	1911	1947	10	

№	Прізвище, ім'я та по батькові, псевдонім	Рік народження	Рік арешту	Термін ув'язнення	Примітки
20.	Ватаманюк Марія Миколаївна	1928	1950	10	
21.	Ватаманюк Параска Гаврилівна	1905	1950	10	померла у 1953 р. у Тайшеті
22.	Ватаманюк Степан Михайлович	1923	1950	10	
23.	Глітняк Андрій Андрійович – Січ	1920	1947	10+5	
24.	Гуцуляк Микола Юрійович	1923	1950	10	
25.	Гушул Василь Маркович	1906	1950	10	
26.	Гушул Володимир Антонович – Сизий	1918	1940	—	розстріляний у тюрмі
27.	Гушул Ірина Григорівна	1910	1950	10	
28.	Гушул Федір Миколайович	1901	1950	25+5	
29.	Данилюк Василь Дмитрович	1922	1949	25+5	
30.	Дутчак Іван Прокопович	1908	1949	10+5	помер у 1950 р. у тюрмі
31.	Жмендак Григорій Васильович – Чайка	1913	1945	10+5	
32.	Захарук Омелян Тимофійович	1927	1947	10	
33.	Зізік Марко Іванович	1923	1950	25	
34.	Кифорук Василь Данилович	1921	1950	25	
35.	Кифорук Ганна Онуфрїївна	1905	1950	10	померла в 1950 р.
36.	Кифорук Михайло Андрійович	1901	1948	10	
37.	Козак Петро Іванович	1915	1948	10	
38.	Козак Юрій Юрійович	1923	1950	10	
39.	Кондрук Петро Федорович	1926	1944	10	
40.	Красовський Андрій Ілліч	1904	1939	—	розстріляний у 1942 р.
41.	Кричун Анна Василівна	1925	1948	10	
42.	Кричун Данило Дмитрович	1898	1950	10	
43.	Кричун Марія Дмитрівна	1925	1948	10	
44.	Кричун Олена Дмитрівна	1927	1948	10	
45.	Крутоголов Петро Іванович	1907	1948	8	
46.	Крутофіст Василь Гнатович	1922	1950	10	
47.	Кушнір Микола Микитович	1915	1948	10	
48.	Маковська Олена Миколаївна	1895	1950	10	померла у 1950 р.
49.	Матейчук Роман Іванович	1919	1940	—	розстріляний у 1940 р.
50.	Мацко Захарій Григорович	1891	1945	10	
51.	Мацко Олена Дмитрівна	1926	1948	25+5	
52.	Мацюк Василь Миколайович	1898	1946	10	
53.	Мельник Микола Михайлович	1924	1949	10	
54.	Михнюк Юрій Миколайович	1927	1950	25	
55.	Мицкан Григорій Петрович	1900	1945	10	
56.	Мицкан Дмитро Дмитрович	1930	1948	10	
57.	Мицкан Петро Дмитрович	1930	1948	10	
58.	Никифоряк Василь Дмитрович	1926	1950	10	

№	Прізвище, ім'я та по батькові, псевдонім	Рік народження	Рік арешту	Термін ув'язнення	Примітки
59.	Никифоряк Ганна Дмитрівна	1914	1950	10	
60.	Никифоряк Дмитро	1888	1950	10	
61.	Никифоряк Іван Маркович	1916	1947	10+5	
62.	Онуфрійчук Дмитро Данилович	1930	1948	10	
63.	Онуфрійчук Микола Данилович	1921	1950	10	
64.	Палійчук Василина Дмитрівна	1902	1950	10	
65.	Паранчич Василь Андрійович	1931	1949	7	
66.	Пилип'юк Василь	1884	1937	—	розстріляний КДБ у Києві в 1937 р.
67.	Повшук Василь Миколайович	1919	1950	25+5	
68.	Погребенник Григорій Прокопович	1900	1950	—	помер під час слідства
69.	Погребенник Дмитро Мартинович	1910	1945	—	розстріляний у 1945р.
70.	Погребенник Ірина Григорівна	1910	1950	25+10	
71.	Погребенник Омелян Юрійович	1925	1950	25	
72.	Погребенник Параска Тихонівна	1896	1950	10+5	
73.	Погребенник Петро Васильович	1928	1948	10	
74.	Порчук Марія Онуфрійвна – Ксеня	1924	1947	10+5	
75.	Порчук Михайло Петрович	1920	1941	10+5	розстріл заміною на термін
76.	Порчук Петро Константинович	1907	1946	10	
77.	Проданюк Микола Іванович	1910	1947	10+5	
78.	Равлюк Віктор Миколайович	1923	1946	10	
79.	Равлюк Катерина Михайлівна	1925	1946	10	
80.	Радиш Анна Степанівна	1925	1949	—	
81.	Радиш Василь Петрович	1927	1946	25	
82.	Радиш Григорій Миколайович – Тиміш	1931	1948	10	
83.	Радиш Катерина Дмитрівна	1926	1946	10+5	
84.	Радиш Марія Миколаївна	1930	1950	10	
85.	Радиш Михайло Миколайович	1927	1944	10	
86.	Радиш Михайло	—	—	—	
87.	Радиш Олекса Петрович	1902	1945	10	
88.	Радиш Олена Степанівна	1923	1949	25+5	
89.	Радиш Семен Федорович	1882	1946	—	помер під час слідства
90.	Рижко Василь Іванович	1921	1940	10+5	розстріл замінено на термін
91.	Рижко Марія Василівна	1900	1949	25+5	померла в Тайшеті
92.	Рижко Петро Дмитрович	1903	1949	25+5	помер у неволі
93.	Рижко Петро Іванович	1928	1950	25	

№	Прізвище, ім'я та по батькові, псевдонім	Рік народження	Рік арешту	Термін ув'язнення	Примітки
94.	Рижко Семен Васильович	1907	1946	10	
95.	Рижко Степан Дмитрович	1903	1949	25+5	
96.	Сахро Григорій Миколайович	1891	1949	—	помер у неволі
97.	Сорохан Іван Васильович	1902	1950	25+5	
98.	Сорохан Іван Дмитрович	1913	1950	10	
99.	Сорохан Ірина Танасіївна	1913	1950	25+5	
100.	Сорохан Марія Іванівна	1910	1947	10	
101.	Сорохан Оксана Іванівна	1910	1950	10	
102.	Ставанський Євстафій Йосипович	1905	1947	10+5	помер у неволі
103.	Старух Іван Петрович	1932	1949	10+5	
104.	Старух Петро Йосипович	1889	1949	10+3	помер у неволі
105.	Стеф'юк Василь Миколайович – Лис	1931	1950	25+5	
106.	Стеф'юк Марія Онуфріївна	1928	1950	25+5	
107.	Стеф'юк Наталія Олексіївна	1925	1947	10	
108.	Стефуранчин Андрій Андрійович	1916	1948	10	
109.	Стефуранчин Ірина Андріївна	1921	1947	5	
110.	Строїч Ганна Григорівна	1927	1950	10	
111.	Строїч Ганна Олексіївна – Одарка	1927	1948	10	
112.	Строїч Іван Михайлович	1924	1942	—	розстріляний німцями у Ст. Ягольниці
113.	Строїч Остафій Миколайович	1885	1947	10	
114.	Струць Василь Остапович	1932	1950	25+5	помер у неволі
115.	Тарабас Ірина Петрівна	1925	1946	10+5	
116.	Тарабаса Григорій Пилипович	1930	1948	10	
117.	Тарабаса Федір Дмитрович	1928	1948	10	
118.	Томей Василь Гнатович	1898	1949	10	помер у Хабаровську
119.	Томей Григорій Дмитрович, вояк УПА	1925	1947	10+5	помер у неволі
120.	Томей Марія Федорівна	1902	1954	10	
121.	Томей Петро Дмитрович	1927	1948	25+5	
122.	Томей Степан Гнатович	1920	1942	—	розстріляний нацистами у Ст. Ягольниці
123.	Фенко Дмитро Миколайович	1893	1950	25+5	
124.	Фенко Микола Іванович	1911	1947	—	
125.	Фенко Михайло Гнатович	1931	1950	25+5	
126.	Фенко Петро Іванович	1922	1947	25	
127.	Хань Андрій Петрович	невідомий	1937	—	Розстріляний КДБ у Києві в 1937 р.
128.	Цицак Петро Васильович	1925	1945	20+5	
129.	Черчук Ганна Хомівна	1900	1950	10	
130.	Черчук Леонід Олексійович	1932	1950	10+5	
131.	Чурко Анна Федорівна	1896	1950	—	померла в неволі

№	Прізвище, ім'я та по батькові, псевдонім	Рік народження	Рік арешту	Термін ув'язнення	Примітки
132.	Чурко Олена Федорівна	1928	1950	—	померла в неволі
133.	Щербань Василь Григорович	1924	1944	10	
134.	Щербань Василь Павлович	1913	1950	25	
135.	Щербань Василь	—	—	10	рік народження невідомий
136.	Щербань Танасій	1896	—	10	
137.	Щербань Федір Максимович	1908	1947	10	
138.	Юрах Василь Михайлович	1922	1941	10+5	розстріляний нацистами у Ст. Ягольниці
139.	Юрах Катерина Іллівна	1930	1949	10	
140.	Ясінська Наталія Олексіївна – Стріла	1928	1948	10	

Вражаючий список, чи не так? Із нього видно, що часом ув'язнювали цілими сім'ями. Звернімо увагу ще й на те, що четверта частина засуджених – жінки. Цей факт, на мій погляд, не робить честі ні радянським воюючим, ні радянським правоохоронним органам. Може виявитися, що ці списки не є остаточними і можуть у майбутньому бути доповненими.

До списку репресованих, мабуть, треба віднести і ту вражаючу кількість людей, яких виселили у Сибір, Казахстан та інші місця на спецпоселення, оскільки як причину висилки завжди вказувалось тільки одне – сприяння бандерівцям. Як уже сказано, з Рожнова було виселено понад 130 родин. Не менше було виселено людей у східні області України при переселенні хуторів. До них, мабуть, варто долучити і тих, яких насильно німці забрали на примусові роботи до Німеччини, хоч політичного підтексту тут не було. Таких у Рожнові було 153 особи, в тому числі чоловіків – 104, а жінок (в основному дівчат) – 49. І взагалі невідомо, до якої категорії відносити людей, яких знаходили застреленими з невідомих причин або тих, які раптом пропадали безвісти. Списки репресованих усіх категорій знаходяться в Івана Мироновича Мартинюка.

Тепер наведемо дані, які опублікував Кириченко Борис Йосипович, кандидат економічних наук, доктор філософії, професор, член Спілки журналістів України у своїй книзі «Неспішні роздуми».

«Найбільшу кількість бойовиків (40 тисяч) мали у 1944 році... В ході звільнення західних областей від окупантів засобом боротьби з національно-визвольним рухом став призов місцевого населення у Червону Армію. Секретар Рівненського обкому КП(б)У В. Бегма запропонував М. Хрущову «здійснити поголовну мобілізацію чоловіків від 17 до 50 років життя в області й відправити подальше в тил східних областей, де їх розсортувати: частину до армії, а частину – в робочі батальйони». Ідея була прийнята Хрущовим і Сталініним.

На початку 1945 року НКВС провів у сільській місцевості західних областей облік населення віком від 15 років. Родичів осіб, точне місце знаходження яких не встановлено, попередили під розписку: якщо ці особи не з'являться до органів радянської влади, вони вважатимуться учасниками банд і до їхніх родичів будуть застосовані репресії, аж до арешту й виселення.

Ця акція виявилася ефективною. В Тернопільській області, наприклад, зареєстрували 486 тисяч родин. Виявилось, що 1267 громадян перебувають на нелегальному становищі. 872 родини виселили у віддалені райони СРСР..

У другій половині 1945 року спільними зусиллями внутрішніх військ, органів НКВС, НКДБ, армійських з'єднань і контррозвідки, винищувальних батальйонів було встановлено тотальний контроль над кожним районом...

Силові радянські органи стали проникати в підпільні організації для розшифровки зв'язків, компрометації командного складу. Ця тактика особливо поширилась після призначення у 1949 році міністром державної безпеки України М. Ковальчука, який працював на високих посадах у військовій контррозвідці СМЕРШ. Крім того, створювалися спеціальні або агентурно-бойові групи, які під виглядом повстанців і підпільників грабували і розстрілювали людей, палили садиби, знищували худобу, гвалтували жінок...

Наприкінці 1949 року у тривале відрядження до Львова на чолі бригади з майже семи сотень відбірних оперативників прибув досвідчений агент радянської таємної розвідки Судоплатов для пошуку і нейтралізації оунівської верхівки. Шухевича вистежили і знищили 5 березня 1950 року біля села Білогорща неподалік Львова. Незабаром подібна доля спіткала Кравчука, Литвинчука і Федуна. А 23 травня 1954 року полонили тяжко пораненого останнього голову генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради (УГВР), голову проводу ОУН в Україні і головнокомандуючого УПА Василя Кука. Обезголовлена ОУН припинила існування на території України. Але, побоюючись жорстокої розправи, сотні втягнутих у боротьбу людей ще довго переховувалися у лісових схронах, таємно навідуючись до рідних домівок темними ночами...

Розгалужена радянська таємна розвідка невпинно встановлювала місцеперебування оунівської еміграції і організовувала її ліквідацію. Агент КДБ Сташинський 15 жовтня 1959 року у Мюнхені бризнув із спеціального пістолета в обличчя Степана Бандери зарядом синильної кислоти, яка викликає миттєвий серцевий напад. Його причини не можуть встановити навіть висококласні фахівці. Про останню мить життя головного провідника ОУН розповів сам убивця, кавалер орденів Леніна і Бойового Червоного Прапора, який, остереігаючись розправи енкавєєсівців, не повернувся в СРСР і отримав політичний притулок на Заході. Він пам'ятав про завершення кар'єри свого шефа, начальника служби диверсій і терору Міністерства державної безпеки Павла Судоплатова, якого

Василь Кук і Віктор Ющенко, 2002 рік

після смертельного вироку Берії засудили за злочинні досліди, які проводилися із людьми при виготовленні спеціальної зброї для терористів.

Трагічна доля не оминула всю велику родину Бандер. У травні 1941 року енкаведисти розстріляли сестер Марту і Оксану, в липні — батька Андрія Михайловича. Братів Олександра і Василя закатували фашисти в концтаборі Аушвіц-Освенцім. Богдан пропав безвісти 1943 року. У 1942 році гестапівці розстріляли брата дружини Левка Опарівського, а у 1944 році боївка Армії Людової вбила його тещу Юлію Опарівську.

Із західних областей людські втрати такі. ...Радянською владою за підозрою в націоналізмі до Сибіру депортовано 1 080 000 осіб, або майже кожного десятого жителя. Облік страчених згорів у полум'ї війни.

На самісінькому її початку гітлерівські окупанти видали циркуляр, за яким «всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і після ґрунтовного допиту таємно знищені, як грабіжники». Тільки в першу облаву потрапило 1500 чоловік. Наступні жертви не рахувались.

Після визволення Червоною Армією у 1944 році західних земель мобілізували всіх чоловіків віком від 17 до 50 років і відправили на схід, де розсортували: частину — в діючу армію, решту — в робочі батальйони. До закінчення війни у 1945 році у віддалені регіони СРСР було вислано 31 817 осіб, пов'язаних із підпіллям. А за 1945—1947 роки — ще понад 100 тисяч людей.

Всього за 1944—1956 роки знищено 155 108 та заарештовано 103 866 підпільників, 87 756 з яких засуджені.

З радянського боку в ході боротьби з націоналістами за 1944—1953 роки загинуло 30 676 осіб. В тому числі: співробітників МДБ — 687, МВС — 1864, військовослужбовців — 3199, бійців винищувальних батальйонів — 2590,

депутатів ВР УРСР – 2, голів облвиконкомів – 1, міськвиконкомів – 8, райвиконкомів – 32, селищних рад – 1454, інших радянських працівників – 1235, секретарів обкомів – 1, міськкомів – 2, райкомів – 44, інших партійних функціонерів – 160, голів колгоспів – 314, колгоспників і селян – 15 355, робітників – 676, представників інтелігенції – 1931, дітей, старих, домогосподарок – 860.

Це холодна правда. Але правдою є і те, що за кожну жертву бандерівці поплатилися життям п'ятьох бойовиків, і ще трьох влада запропилила у в'язниці.

Коли на початку весни 1943 року німці дізналися, що українська допоміжна поліція є законспірованою структурою опору і стали її роззброювати, провід ОУН(Б) видав наказ, щоб поліцаї перебралися з казарм на задалегідь підготовлені лісові бази і склали ядро Української Повстанської Армії. Звільнені місця окупаційна адміністрація укомплектувала поляками, зіштовхнувши українців і поляків для пом'якшення опору на національному підрунті. Та ще у партизанські загони Ковпака, Сабурова, Федорова, Медведева було мобілізовано не менше 5 тисяч місцевих поляків, в яких стосунки з оунівцями склалися, м'яко кажучи, не найкращі. Детонатор спрацював... Українськими бойовиками було спалено понад 170 польських сіл, а польськими – понад 150 українських з незліченними жертвами мирних селян з обох сторін.

Вірогідно, труднощі у становленні України починаються з того, що унітарну державу доводиться кроїти з кількох мозаїчних клаптиків: опляченого заходу, обрусілого сходу, інтернаціонального півдня, православного, католицького, іудейського і мусульманського віросповідання, соціалістичної і капіталістичної доктрин, які в усі часи більше конфліктували, ніж ладнали. Недавня офіційна політика залишила багато кривд, які повільно забуваються нині сущими і спалахують проявами докорів, зверхності чи зневаги.

Ймовірно, така напруга триватиме, допоки не оголється і не всохне коріння, що її живить. У глибинах непорозумінь між громадянами сходу і заходу України тліють головешки ідеологій комунізму і націоналізму. Нещадна боротьба між ними палала у 1939—1954 роках, коли переконливим аргументом вважався влучний постріл у опонента. Могильні гроби, ниючі рани, відгомін жахів братовбивства і тюремних поневірянь тримаються у людській пам'яті. Тримаються аж надто міцно. Бо давно замирились євреї і німці, які у ті буремні роки ліквідовували євреїв як націю. Діловими партнерами і союзниками стали японці й амеркканці, незважаючи на те, що ті у роки війни скидали на голови японців атомні бомби. А українські онуки силкуються продовжувати затягну дідами-прадідами бійку, невиразно усвідомлюючи, з чого вона почалася» [11. С. 31—32].

У 1991 році в Рожнові споруджено й освячено могилу рожнівчанам, які боролися і загинули за волю України. Вічна і світла їм пам'ять! Споруджували могилу під керівництвом Строїча Василя Федоровича і Кричуна Василя Дмитровича.

Рожнівські ветерани біля могили борцям за волю України

Тепер згадаємо поіменно тих рожнівчан, які були призвані в Радянську Армію і загинули на фронтах війни [21. С. — 80—93].

Андрейчук Василь Павлович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: м. Акмяне, Литва.

Андрейчук Василь Панасович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 17.04.1945 р. Похований: с. Фельверта, поблизу м. Глуши, Чехословаччина.

Андрейчук Григорій Миколайович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 10.03.1945 р. Похований: с. Шейнау, Опольське в-во, Польща.

Андрейчук Іван Петрович, 1900 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер від ран 16.11.1944 р. Похований: с. Гіги, Вілкавишкський р-н, Литва.

Андрейчук Михайло Гаврилович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.10.1944 р. Похований: с. Дубляни, поблизу м. Тельшай, Литва.

Андрейчук Юрій Миколайович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 10.10.1944 р.

Андріч Василь Михайлович, 1917 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Андріч Петро Іванович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Сержант. Пропав безвісти у травні 1945 р.

Баранчук Юрій Васильович, 1909 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 16.01.1945 р. Похований: с. Точнабель, Варшавське в-во, Польща.

Белінський Михайло Йосипович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Боднар Василь Танасійович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Помер від ран 10.02.1945 р. Похований: м. Калінінград, Росія.

Божанський Петро Порфирівич, 1903 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.10.1944 р. Похований: с. Укри, Латвія.

Бойко Андрій Олексійович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.01.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Бойко Василь Дмитрович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 26.09.1944 р.

Бойко Василь Павлович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 18.03.1945 р. Похований: с. Еспенкруд, Гданське в-во, Польща.

Бондар Василь Павлович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 08.03.1945 р. в Польщі.

Борук Петро Федорович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер від ран 01.02.1945 р. Похований: м. Алуксне, Латвія.

Борук Юрій Олексійович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Борщевський Гнат Ілліч, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Помер від ран 25.12.1944 р. Похований: с. Карепі, Озерський р-н, Латвія.

Ватаманюк Василь Іванович, 1900 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 10.10.1944 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Ватаманюк Василь Миколайович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 10.10.1944 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Ватаманюк Григорій Васильович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у червні 1941 р. Рядовий. Помер у німецькому полоні у жовтні 1941 р. Похований: с. Лаврів, Львівська обл., Україна.

Ватаманюк Михайло Танасійович, 1909 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

Ватаманюк Олексій Васильович, 1899 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою в липні 1944 р. Похований: м. Чортків, Тернопільська обл., Україна.

Ватаманюк Степан Федорович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Помер від ран 02.02.1945 р. Похований: с. Плонен, Цеханувське в-во, Польща.

Ватаманюк Юрій Васильович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 13.03.1945 р. Похований: с. Турзе, Гданське в-во, Польща.

Ватаманюк Юрій Федорович, 1909 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 05.02.1945 р. Похований: смт Чехово, Багратионовський р-н, Калінінградська обл., Росія.

Гавука Петро Семенович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у серпні 1944 р.

Гавука Степан, с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Галичук Іван Олексійович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.04.1945 р. Похований: м. Багратионовськ, Калінінградська обл., Росія.

Галичук Ілля Семенович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Гафтон Михайло Михайлович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Гафтон Федір Іванович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер від ран 24.11.1944 р. Похований: с. Пампалі, Салдуський р-н, Латвія.

Гафтон Юрій Ісакович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у серпні 1944 р.

Глітняк Василь Григорович, 1903 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у травні 1945 р.

Глушко Василь Миколайович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 24.03.1945 р. Похований: м. Даугавпілс, Латвія.

Глушко Федір Маркович, 1899 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.03.1945 р. Похований: с. Боргфельде, поблизу м. Гданськ, Польща.

Голок Микола Іванович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 02.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Гречук Василь Іванович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 19.01.1945 р. Похований: с. Клевки, Варшавське в-во, Польща.

Гречук Василь Леонтійович, 1909 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.02.1945 р. Похований: с. Реки, Ліепайський р-н, Латвія.

Грималюк Іван Панасович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 03.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Гринчук Микола Костянтинівич, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 11.03.1945 р. Похований: с. Павловіце, Польща.

Грицюк Микола Ілліч, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.10.1944 р. Похований: с. Рингово, поблизу м. Куршенай, Шяуляйський р-н, Литва.

Гуляк Михайло Дмитрович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер у німецькому полоні 18.02.1942 р.

Гуцуляк Олексій Леонтійович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 25.02.1945 р. Похований: с. Реки, Ліспайський р-н, Латвія.

Гушман Василь Семенович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.10.1944 р. Похований: х. Дарінчувіс, Литва.

Гушул Василь Григорович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Гушул Василь Йосипович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 06.10.1944 р. Похований: с. Мутеняй, Литва.

Гушул Григорій Дмитрович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 03.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Гушул Дмитро Гаврилович, 1916 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 31.03.1945 р. Похований: х. Вастяс, Тукумський р-н, Латвія.

Гушул Іван Васильович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 10.10.1944 р. Похований: м. Акмяне, Литва.

Гушул Іван Максимович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти у листопаді 1942 р.

Гушул Михайло Юрійович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у лютому 1945 р.

Данилюк Василь Танасійович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК, Рядовий. Загинув у бою 04.11.1944 р. Похований: с. Серви, Естонія.

Данилюк Дмитро Васильович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: м. Акмяне, Литва.

Данилюк Михайло Іванович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Згинув у бою 07.10.1944 р. Похований: с. Дубяни, Тельшайський р-н, Литва.

Данилюк Михайло Юрійович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у серпні 1944 р.

Данилюк Юрій Васильович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 04.02.1945 р. Похований: с. Зернін, Німеччина.

Денстюк Михайло Федорович, 1903 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у лютому 1945 р.

Дибель Василь Петрович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у березні 1945 р.

Дибель Олексій Андрійович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 03.02.1945 р. Похований: с. Шпітгельхоф, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Дійчук Іван Юрійович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: с. Креїтінгалі, Литва.

Дійчук Петро Юрійович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: х. Штанден, Клайпедський р-н, Литва.

Добросельський Олексій Онуфрійович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 29.10.1944 р. Похований: х. Аклента, Ліспайський р-н, Латвія.

Думстрой Юрій Федорович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 08.10.1944 р. Похований: х. Кляйн-Куршен, Клайпедський р-н, Литва.

Дучак Василь Прокопович, 1917 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 15.10.1944 р. Похований: маєток Катанген, Клайпедський р-н, Литва.

Дучак Гнат Прокопович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: с. Пеллайкен-Клаус, Клайпедський р-н, Литва.

Дучак Дмитро Прокопович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: с. Пеллайкен-Клаус, Клайпедський р-н, Литва.

Еленюк Василь Костянтинівич, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.03.1945 р. Похований: с. Приєднієки, Латвія.

Еленюк Григорій Федорович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий, Загинув у бою 23.11.1944 р. Похований: с. Тегеня, Чехословаччина.

Еленюк Яків Васильович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.10.1944 р. Похований: с. Дубяни, Тельшайський р-н, Литва.

Закровецький Михайло, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 11.10.1944 р. Похований: с. Липки, Мажейкяйський р-н, Литва.

Захарук Микола Гаврилович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.11.1944 р. Похований: м. Мажейкяй, Литва.

Захарук Микола Дмитрович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 13.10.1944 р. Похований: м. Клайпеда, Литва.

Захарук Федір Якович, 1903 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

Зенько Петро Петрович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 26.09.1944 р. Похований: с. Селіні, Ризький р-н, Латвія.

Іваненко Василь Михайлович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Іваненко Михайло Васильович, 1926 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Кіфоруk Василь Ілліч, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1941 р.

Кіфоруk Микола Танасійович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у 1945 р.

Книш Михайло Лук'янович, 1916 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 15.01.1945 р. Похований: с. Бочари, Чехословаччина.

Козак Василь Іванович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 07.02.1945 р. Похований: м. Калінінград, Росія.

Козловський Василь Онуфрійович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 22.10.1944 р.

Козмей Іван Максимович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 10.10.1944 р. Похований: с. Матцвеллен, Клайпедський р-н, Литва.

Красовський Василь Миколайович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: х. Штанден, Клайпедський р-н, Литва.

Красовський Іван Іванович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 05.10.1944 р. Похований: с. Мужеляй, Шяуляйський р-н, Литва.

Кричун Василь Іванович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.02.1945 р. Похований: м. Калінінград, Росія.

Кричун Іван Якович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.04.1945 р. Похований: с. Готтевальде, поблизу м. Гданськ, Польща.

Кричун Микола Дмитрович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 18.04.1945 р. Похований: с. Шпреталь, Німеччина.

Кричун Михайло Дмитрович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 27.01.1945 р. Похований: с. Пфарр-Гуффен, поблизу м. Алука-сне, Латвія.

Крутоголов Михайло Михайлович (Панасович), 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у березні 1945 р.

Крутоголов Юрій Панасович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 03.11.1944 р. Похований: с. Дуніна, Ліепайський р-н, Латвія.

Крутофіст Василь Тимофійович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 26.02.1945 р. Похований: с. Стутенаєки, Ліепайський р-н, Латвія.

Крутофіст Дмитро Васильович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 16.11.1944 р. Похований: х. Гайлиште, Ліепайський р-н, Латвія.

Крутофіст Іван Андрійович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 15.02.1945 р.

Крутофіст Іван Михайлович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у лютому 1945 р.

Крутофіст Іван Михайлович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Крутофіст Іван Петрович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 03.02.1945 р. Похований: с. Майслитайн, Цеханувське в-во, Польща.

Крутофіст Микола Ілліч, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Єфрейтор. Загинув у бою 31.01.1945 р. Похований: м. Поліськ, Калінінградська обл., Росія.

Крутофіст Микола Петрович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 19.10.1944 р. Похований: х. Міллер, Латвія.

Крутофіст Петро Тимофійович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 16.10.1944 р. Похований: с. Муценієки, Ліепайський р-н, Латвія.

Крутофіст Яків Ілліч, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у листопаді 1944 р.

Кужейко Петро Олексійович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у листопаді 1944 р.

Кушнір Василь Іванович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 01.10.1944 р. Похований: м. Даугавпілс, Латвія.

Лапко Василь Петрович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 24.10.1944 р.

Левко Захар Васильович, 1926 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Левко Микола Миколайович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 11.04.1945 р. Похований: смт Переславське, Зеленоградський р-н, Калінінградська обл., Росія.

Лосюк Юрій Іванович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.04.1945 р. Похований: с. Яктар, поблизу м. Оппельн, Німеччина.

Магдич Михайло Іванович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 24.03.1945 р. Похований: м. Калінінград, Росія.

Максим'юк Михайло Дмитрович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 13.01.1945 р. Похований: с. Переч, Варшавське в-во, Польща.

Мартинюк Микола, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти у грудні 1944 р.

Марчук Іван Максимович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропає безвісти 05.10.1944 р.

Мацевич Ян Станіславович, 1905 р., с. Рожнів, поляк. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у бою 13.03.1945 р. Похований: м. Колобжег, Польща.

Михнюк Данило Семенович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.01.1945 р. Похований: м. Гроссвайсензен, Німеччина.

Мицкан Андрій Васильович, 1903 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 25.10.1944 р. Похований: м. Радвилішкіс, Литва.

Мицкан Андрій Васильович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.11.1944 р. Похований: м. Клайпеда, Литва.

Мицкан Пантелій Миколайович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: м. Клайпеда, Литва.

Нагвебедюк Григорій Михайлович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 01.05.1945 р. Похований: м. Будапешт, Угорщина.

Никифорак Юрій Васильович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.04.1945 р. Похований: м. Цибінген, Німеччина.

Нумайко Дмитро Михайлович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропає безвісти у жовтні 1944 р.

Нумайко Іван Петрович, 1897 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропає безвісти у травні 1945 р.

Одотюк Микола Данилович, 1926 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 26.03.1945 р. Похований: с. Броштау, Німеччина.

Одотюк Микола Ілліч, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропає безвісти у березні 1945 р.

Олексюк Тимофій Васильович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 10.03.1945 р. Похований: с. Ротубе, Гданське в-во, Польща.

Онуфрійчук Михайло Дмитрович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 23.01.1945 р. Похований: с. Мознизики, Лієпайський р-н, Латвія.

Павлюк Микола Васильович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 09.03.1945 р. Похований: м. Мінт-Градок, Чехословаччина.

Пилип'юк Василь Юрійович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 02.02.1945 р. Похований: с. Шпіттельхоф, Ельблонзьке в-во, Польща.

Пилип'юк Микола Юрійович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 02.03.1945 р. Похований: х. Рудзіши, Латвія.

Пинко Дмитро Михайлович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: м. Гаргдай, Литва.

Пінчук Михайло Юрійович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Погребенник Василь Захарович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 17.01.1945 р. Похований: ст. Гонсіцин, Польща.

Погребенник Василь Маркович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 17.04.1945 р. Похований: смт Совхозний, Ладушкінський р-н, Калінінградська обл., Росія.

Погребенник Василь Федорович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Погребенник Дмитро Іванович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 21.12.1944 р. Похований: с. Пусари, Салдуський р-н, Латвія.

Погребенник Дмитро Мокійович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: м. Клайпеда, Литва.

Погребенник Михайло Юрійович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.10.1944 р. Похований: х. Парангувіс, Куршинайський р-н, Литва.

Погребенник Павло Онуфрійович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.01.1945 р. Похований: м. Гроссвайсензен, Німеччина.

Погребенник Петро Федорович, 1900 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 24.03.1945 р. Похований: с. Боргфельд, поблизу м. Гданськ, Польща.

Погребняк Захар Дмитрович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 28.01.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Поліщук Іван Юрійович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 24. 2.1944 р. Похований: масток Гарози, Ліепайський р-н, Латвія.

Порчук Федір Юрійович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 28.01.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Поушук Григорій Миколайович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у німецькому полоні в липні 1941 р.

Пучко Петро, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у 1945 р. в Німеччині.

Радиш Василь Лук'янович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у лютому 1945 р.

Радиш Дмитро Андрійович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 09.02.1945 р. Похований: м. Ельблонг, Польща.

Радиш Дмитро Никифорович (Миколайович), 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Радиш Дмитро Пилипович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Радиш Іван Васильович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 15.10.1944 р. Похований: с. Катанген, Клайпедський р-н, Литва.

Радиш Іван Васильович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.10.1944 р. Похований: м. Мутелай, Литва.

Радиш Микола Григорович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Радиш Микола Дмигрович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 27.12.1944 р. Похований: с. Перконі, Ліепайський р-н, Латвія.

Радиш Микола Іванович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 01.11.1944 р. Похований: с. Кнауши, Ліепайський р-н, Латвія.

Радиш Микола Танасійович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 08.02.1945 р. Похований: м. Ельблонг, Польща.

Радиш Микола Федорович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 27.11.1944 р. Похований: с. Перконі, Ліепайський р-н, Латвія.

Радиш Михайло Дмитрович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 20.01.1945 р. Похований: с. Дюнфарке, Люблінське в-во, Польща.

Радиш Петро Прокопович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Радиш Степан Михайлович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Радиш Федір Григорович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 02.03.1945 р. Похований: м. Ностінбург, Польща.

Радишанко Григорій Мартинович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 23.02.1945 р. Похований: х. Нагта, Тукумський р-н, Латвія.

Ропар Василь Гнатович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Ропар Федір Ілліч, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 20.03.1945 р. Похований: с. Клодау, Гданське в-во, Польща.

Савин Юрій Гнатович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.10.1944 р. Похований: х. Парангувіс, Куршинайський р-н, Литва.

Савчук Микола Пантелійович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 19.04.1945 р. Похований: м. Вроцлав, Польща.

Сав'як Григорій Васильович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.10.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Сав'як Григорій Дмитрович, 1916 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.04.1945 р. Похований: с. Міттельвальде, Бранденбурзька провін., Німеччина.

Сав'як Григорій Олексійович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.10.1944 р. Похований: х. Станішки, Алуксненський р-н, Латвія.

Сахро Дмитро Танасійович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у 1945 р.

Сахро Михайло Васильович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти у липні 1944 р.

Сахро Михайло Миколайович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 28.01.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Сахро Пантелій Андрійович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.04.1945 р. Похований: с. Хермансдорф, Вроцлавське в-во, Польща.

Семенюк Дмитро Костянтинович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 22.12.1944 р. Похований: х. Стразді, Ліспайський р-н, Латвія.

Семенюк Тихон, син Анни, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.12.1944 р. в Польщі.

Сенчук Дмитро Степанович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 22.02.1942 р. Похований: смт Парголово, Выборзький р-н, Ленінградська обл., Росія.

Сенчук Іван Степанович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 02.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Сенчук Ілля Тихонович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 20.04.1945 р.

Симовін Василь Петрович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 09.10.1944 р. Похований: м. Круоляй, Мажейкяйський р-н, Литва.

Симотюк Василь Павлович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.04.1945 р. Похований: смт Константиновка, Гусевський р-н, Калінінградська обл., Росія.

Соловей Андрій Іванович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 07.02.1945 р. Похований: м. Ельблонг, Польща.

Соломійчук Іван Петрович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 29.01.1945 р. Похований: с. Довіляй, Литва.

Соломійчук Михайло Остапович, 1925 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Загинув у бою 11.10.1944 р. Похований: м. Клайпеда, Литва.

Соломійчук Григорій Кирилович, с. Рожнів, українець. Мобілізований Заболотівським РВК. Молодший сержант. Загинув у бою 28.10.1944 р. Похований: с. Можайкі, Ліепайський р-н, Латвія.

Сорохан Василь Миколайович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

Сорохан Іван Григорович, 1900 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Сорохан Іван Дмитрович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: с. Рингово, Шяуляйський р-н, Литва.

Сорохан Ілля Григорович, 1915 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у липні 1944 р.

Стефурак Петро Васильович, 1926 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Сержант. Загинув у бою 03.02.1945 р. Похований: с. Шліттельхоф, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Стефурак Семен Юрійович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у бою 28.03.1945 р. Похований: с. Нилка, Угорщина.

Стеф'юк Микола Іванович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.10.1944 р. Похований: х. Желовяни, Литва.

Стеф'юк Михайло Іванович, 1902 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 06.10.1944 р. Похований: м. Тельшай, Литва.

Стеф'юк Петро Федорович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Строїч Василь Павлович, 1913р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Косівським РВК. Рядовий. Помер у німецькому полоні 27.11.1941 р.

Строїч Василь Пилипович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у 1944 р.

Строїч Григорій Петрович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 20.11.1944 р. Похований: с. Редине, Ліепайський р-н, Латвія.

Строїч Микола Григорович, 1918 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 08.10.1944 р. Похований: м. Акмяне, Литва.

Строїч Петро Михайлович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Строїч Петро Юрійович, 1909 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Струць Григорій Онуфрійович, 1900 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 29.01.1945 р. Похований: х. Івані, Ліепайський р-н, Латвія.

Струць Іван Тарасович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 02.02.1945 р. Похований: м. Мамоново, Багратионовський р-н, Калінінградська обл., Росія.

Струць Михайло Миколайович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 05.02.1945 р. Похований: с. Шпіттельхоф, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Струць Михайло Остапович, 1913 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.09.1944 р. Похований: с. Селіні, Ризький р-н, Латвія.

Струць Павло Федорович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 09.10.1944 р. Похований: с. Кібиши, Ліепайський р-н, Латвія.

Струць Юрій Григорович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 30.03.1945 р. Похований: х. Вотде, Тукумський р-н, Латвія.

Супрон Болеслав Адамович, 1907 р., с. Рожнів, єврей. Мобілізований у 1944 р. Шеренговий. Загинув у бою 19.04.1945 р. у Німеччині.

Тарабас Василь Миколайович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 24.10.1944 р.

Тарабас Василь Панасович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 24.10.1944 р.

Тарабас Петро Андрійович, 1920 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Таран Юрій Васильович, 1898 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у липні 1944 р.

Терен Юрій Васильович, 1901 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у серпні 1944 р.

Тимошук Михайло Дмитрович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 02.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Тифрук Дмитро Андрійович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 29.02.1945 р. Похований: с. Силенієки, Ліспайський р-н, Латвія.

Томей Василь Михайлович, 1923 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Томей Василь Юрійович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Томей Микола Андрійович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 26.01.1945 р. Похований: м. Паневежис, Литва.

Томей Федір Васильович, 1907 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 03.04.1945 р.

Томей Федір Миколайович, 1917 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у червні 1941 р.

Філіпчук Василь Омелянович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 01.11.1944 р. Похований: смт Вайньоде, Ліспайський р-н, Латвія.

Хань Василь Федорович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Хань Іван Васильович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Чепига Іван Миколайович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у 1945 р.

Чернокниш Григорій Васильович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Чернокниш Григорій Лук'янович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 02.02.1945 р. Похований: с. Дамбітцен, поблизу м. Ельблонг, Польща.

Чернокниш Петро Іванович, 1904 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у 1945 р.

Чокінюк Андрій Дмитрович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 23.04.1945 р.

Чорнокниш Василь Григорович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

Чурко Григорій Костянтинович, 1914 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Швалюк Михайло Прокопович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Сержант. Пропав безвісти у квітні 1945 р.

Швалюк Юрій Миколайович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран у березні 1945 р.

Щербань Михайло Васильович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 17.02.1945 р. Похований: с. Нойдорф, Вроцлавське в-во, Польща.

Щербань Остафій Ісакович, 1900 р., с. Рожнів, єврей. Мобілізований Заболотівським РВК. Рядовий. Помер від ран 30.12.1944 р. Похований: с. Матцвеллен, Клайпедський р-н, Литва.

Юрах Василь Омелянович, 1924 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 25.04.1945 р. Похований: м. Приморськ, Калінінградська обл., Росія.

Юрах Дмитро Михайлович, 1905 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Юрах Іван Михайлович, 1910 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 26.09.1944 р. Похований: с. Селіні, Ризький р-н, Латвія.

Юрах Микола Станіславович, 1910р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти 05.10.1944 р.

Юрах Олексій Миколайович, 1908 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 28.03.1945 р. Похований: х. Берзінш, Алуксненський р-н, Латвія.

Юрах Олексій Михайлович, 1921 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.10.1944 р. Похований: с. Пеллайкен-Клаус, Клайпедський р-н, Литва.

Юрах Степан Миколайович, 1906 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Пропав безвісти у травні 1945 р.

Юрах Юрій Федорович, 1911 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 05.02.1945 р. Похований: м. Калінінград, Росія.

Юрійчук Дмитро Якович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 14.03.1945 р. Похований: с. Кеніглін, поблизу м. Бранево, Польща.

Юрійчук Іван Васильович, 1922 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 11.10.1944 р. Похований: м. Гаргждай, Литва.

Ясінський Микола Прокопович, 1919 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Помер від ран 02.02.1945 р. Похований: м. Діжграмзде, Ліепайський р-н, Латвія.

Ясінський Михайло Григорович, 1912 р., с. Рожнів, українець. Мобілізований Кутським РВК. Рядовий. Загинув у бою 21.10.1944 р. Похований: смт Вайньоде, Ліепайський р-н, Латвія.

СВЯТА ТА БУДНІ

РІЗДВО

Найбільшими і найвеселішими святами для нас були Різдвяні свята. До Різдва ми готувалися завчасно, точніше — до колядування. Колядували і колядують у нас на Святий вечір (6 січня). Першими колядували найменшенькі. Вони починали колядувати з-за дня перед вечором, щоб до темноти бути вже вдома.

Старші починали колядувати, коли сутеніло, коли було видно полярну зірку. Ходили колядувати зі «звіздами» (зірками) або вертепами. Зірку робили шестикутною, об'ємною, з дерев'яних тонких планочок, установлювали її на горизонтальну вісь, обклеювали різнокольоровим папером, місяцем і зірочками, змащували папір олією, закріплювали до осі свічку — і можна було йти колядувати. Якщо ввечері запалити в середині зірки свічку і покрутити зірку навколо осі, то очей відірвати від неї не можна.

Вертеп робили із квадратних у перерізі планок у вигляді невеликої, хрестоподібної у плані, церковці. Так само установлювали його на вісь, але вертикальну, і так само обклеювали його різнокольоровим папером і змащували олією. Вертеп так же освітлювали з середини свічкою, але крутили його навколо вертикальної осі. Колядникам із зіркою виносили більшу коляду, з вертепом — ще більшу. Тому ми старалися. А якщо врахувати, що тоді нічого ніде не можна було купити, то підготовку до колядування ми починали ще з осені.

Ще трохи пізніше починала колядувати коляга (без букви «г» у цьому слові зміст його для рожнівчан став би незрозумілим). У колягу йшли тільки парубки. Наймали музикантів і ходили колядувати тільки до дорослих дівчат. Десь через три-чотири хати, де була більша кімната, їх запрошували до хати. Туди ж приходили сусідські дівчата, в яких уже колядували, і влаштовувались танці із двох-трьох турів. Після цього хлопці дякували і йшли далі. І так до ранку. Обов'язково повинні були поколядувати у всіх дівчат. Якщо не встигали, колядували ранком. Якби когось обминули — це була би велика образа. І дівчата вдягненими чекали колягу часом до самого ранку. Третього дня Різдва хлопці робили вечірок (вечір танців). На нього приходили всі дівчата, в яких колядували, і хлопці, які були в колязі. В кожній парафії була своя коляга, часом навіть дві, і тоді домовлялися між собою, в якому кутку яка коляга буде колядувати, щоб не пропустити когось із дівчат. Вся організаційна і моральна відповідальність лежала на старшому парубкові, який організовував колягу. В колязі не повинно було бути п'яних, сварок і бійок. Якщо такі появлялися, їх виганяли з коляги.

Багато інших груп колядників утворювали жонаті чоловіки й заміжні жінки. Сусіди колядували в одних, забирали їх з собою та йшли колядувати

до других, до третіх і т.д. Кожен господар запрошував до хати, частував, часом навіть стоячи — бо треба було і в інших заколядувати, і так веселилися, часом, аж до ранку. Цілий вечір село дзвеніло від колядок, вінчувань і музики. Тепер, на жаль, колядників стало менше. Люди стали лінивими, після Святої вечері втупляться в телевизор, цей «ящик для ідіотів», як казав Висоцький, і лягають спати. А жаль...

Всі три дні Різдва (7—9 січня) колядує й церковне братство, а тепер — церковний хор. Традиційно коляга братства складалася тільки з чоловіків старшого і середнього віку. Колядували вони, як правило, колядку «Новая радость світу ся з'явила».

Новая радость

Но - ва - я — ра - дость, но - ва - я — ра - дость сві - ту ся з'я - ви - ла:
Пре - чис - та — Ді - ва, Пре - чис - та — Ді - ва Си - на по - ро - ди - ла.

У післявоєнні роки людям жилося дуже важко, грошей не було, і братству виносили мірочку пшениці, жита, кукурудзи, квасолі, або хто що мав і хто що міг. Гроші виносили дуже рідко. Коляду господарі виносили на колачі. Старший брат брав коляду й казав: «Газда вінчує нас міркою пшениці, а ми його — щастям-здоров'ям! А вся коляга відповідала:

- Дай Боже!
- Політком добрим!
- Дай Боже!
- Приплодом файним!
- Дай Боже!
- Коней!
- Дай Боже!
- Волів!
- Дай Боже!
- Коров!
- Дай Боже!
- Аби газда з газдинев і дітьми був здоров!
- Дай Боже!»

Господарі дякували, й коляга йшла далі. Ні одної хати не пропускали. Таким чином, хоч у бідності, але село єдналося.

У теперішні часи ходить колядувати церковний хор. Вінчують так же. Не раз ходив колядувати і я з ними. Зустрічають колядників дуже щиро. Часто виносять на двір столик з напитками й наїдками, щоб колядники не тратили час на заходини в хату. Така гостинність і ширість вражає.

Різдво. Тоді ще ходили в кожухах

Та й коляда тепер не та. Виносять тільки гроші. Коли будували церкву, за одне Різдво церковний хор Стеблицької церкви заколядував 3000 американських доларів. Вся коляда іде на потреби церкви.

Усі три дні Різдва в нас ходять пастирі. Учасники – тільки діти. Персонажі такі: Три царі, Ангел, Ірод, Циган, Жид, Чорт і два Пастушки. Завчасу збиралася компанія і розподілялися ролі. Тоді кожен готував собі реквізит. Починали це робити за місяців два-три, бо матеріалів не було і треба було мати час їх знайти і щось зробити. Корони царям робили з картону, з дугоподібними, навхрест зробленими перемичками, з хрестиком на верху. Обклеювали їх кольоровою «позліткою» – тонкою кольоровою алюмінієвою фольгою або від безвиході – кольоровим папером. Бороду, вуса і довге волосся робили з лляного повісма (довге, вичесане прядиво). На плечі одягали старі, але ще гарні фелони священика, про позичення яких з дяком домовлялися завчасу, бо на всі групи не вистачало. Посох робили з рівної струганої палиці з кулькою і хрестиком на верху, що також обгорталося позліткою.

Корону для Ангела робили відкриту зверху і з більшим, ніж у царів, хрестом спереду корони. Корону обклеювали тільки білою позліткою. Крила Ангелові робили з картону і обклеювали їх різними смужками тонкого папіросного паперу (імітація пір'я). Крила з'єднувалися між собою і закріплювалися на плечі за допомогою окривки, пов'язаної навхрест і на місці пояса. В руках ангел мав меч, обклеєний теж білою позліткою. Ірод мав мати шолом, подібний до шолома римського легіонера, темний довгий плащ, пояс з великою пряжкою і меч. Циган був одитий,

Пастирі. В першому ряду, другий, М. Гушул

як циган. Жид обов'язково мав мати маску, часто зі шкіри старого стриженого козуха, капелюх з великими крисами, чорний лахман, горб на спині і торбу чи якийсь ящик з крамом, яким він буде торгувати. Чорт мав бути похожим на чорта – чорний, з рогами, з довгим хвостом. Пастушки одягалися у білі сорочки на випуск, сірі смушеві шапки, мали мати дзвіночки і шопку, в якій розмішувались персонажі Різдвяного дійства. Таким чином пастирі склалися із десяти персонажів. Усі мали свої ролі й ретельно їх виконували.

Перші в хату заходили Пастушки, дзвонили в дзвіночки й питали господарів, чи пускають пастирів до хати. Коли господарі погоджувалися, входили по черзі інші персонажі та розігрувалася певна різдв'яна інтермедія (їх декілька). В кінці заходив Циган, потім Жид, і у самому кінці – Чорт. Кожен мав свою гумористичну роль. Тексти для них не писалися. Ці персонажі імпровізували, а тому успіх залежав від того, з яким хистом вони їх виконували, наскільки вдало могли показати суть і характер тих персонажів, яких вони грали: Циган старався щось вициганити; Жид – щось непотрібне продати; Чорт – натворити якихось пакостей, зробити якусь шкоду. За цією компанією господарям треба було дуже пильно стежити.

Вкінці всі персонажі колядували «Возвеселімся всі разом нині», віншували й прощалися з господарями. Господарі дякували й давали Пастушкам коляду. Коляду виносили більшу, якщо гарно колядували, гарно

гнали ролі, були гарні костюми (реквізити). Було певне змагання між Пастирями, а оцінку давали люди. Вони ще довго говорили про те, хто був кращим, смішнішим і хто краще колядував.

Другий раз колядували «на Чинчики» — ввечері перед старим Новим роком, перед святом Василя Великого, яке святкується 14 січня. Чинчиками назвали цей вечір, мабуть, тому, що раніше маленькі дітки найчастіше колядували таку колядку:

Ой чинчику-Васильчику

Ой Чинчику-Васильчику,
Посію тебе в городчику.
Буду тебе поливати,
З росов, з косов підтинати.

Тому й маленьких дітей часом любовно називали маленькими «чинчиками».

Старші і жонаті «ходили в Маланки» або «водили Козу». Головними персонажами були Маланка і Коза. На Маланку перевдягався чоловік і в жартівливій формі «господарював» у домі господині, в якій колядували. При цьому дотепно копіював привички, рухи і слова господині — і всім від цього було смішно. Коза танцювала, скакала, лізла, куди не треба, і виправданням було їй те, про що співається у колядці (на ту ж мелодію):

Ой скачи, скачи, козо-небого,
Вискачеш собі пів золотого.
Ой цупа-цупа — тут грошей купа,
Казала мама — тут грошей яма.
Ой на клиночку — гроші в дзбаночку,
Нікому встати — грошків дати.
Де коза рогом — пшениця стогом,
Де коза ногою — там жито копою.
Вінчует же Вас — щастям-здоров'ям,
Щастям-здоров'ям — прибутком добрим,
Прибутком добрим — приплодом файним,
За цю коледку — ковбасу, ек гредку.

А коли у домі була дівчина на виданні, то колядка закінчувалася так:

Вінчует же Вас — щастям-здоров'ям,
Щастям-здоров'ям — зеленим вінцем,

Зеленим вінцем — хлопцем-молодцем.
За цю коледку — ковбасу, ек гредку.

Були також такі персонажі: Козак, Шандар (австрійський жандарм), Циган, Смерть, Дід, Гуцул, Лікар, Ведмідь та інші маски чистих і нечистих персонажів народних вірувань. Кожен грав свою роль, а в кінці — колядували. Було дуже весело.

Перед Водохрестям на річці робили з льоду хрест. Останніми роками з льоду роблять цілі комплекси: церкву, капличку, хрести та інше, а після Служби Божої і освячення води купаються в річці. Вночі все це підсвічується, і ці льодяні витвори ще багато днів дивують жителів і подорожніх.

Як я вже згадував, колядували ми з Володею тільки вдвох, на два голоси. Перед тим, як ми мали йти колядувати, тато нас прослуховував, як на іспиті. Казав, щоб ми не починали колядку задиханими, щоб, колядуючи, не спішили, бо люди будуть говорити, що ви хочете виколядувати в селі всі гроші. Казав, щоб ми приносили людям радість і колядували гарно, а не «бляєли, як цапи». І ми старались.

Колядували ми, в основному, колядку «Витай, Ісусе». Її рідко колядували інші хлопці — і це був наш «коронний номер». Колядували ми й актуальні на той час колядки. Наведу одну з них, яка колядувалася на мелодію «Нова радість стала»:

Христос ся рождає з Пречистої Діви,
Глянь же, Христе, ширим оком, що ся в світі діє.
Діти колядують, а жінки думають,
Що їх люди у дикунках про свята не знають.
Ой на небі зірки так ясно сіяють,
А на землі від гармати гори ся здригають.
Ой на небі місяць так ясно палає,
А на землі з наших братів кров ся проливає.
Тому рік дев'ятий на Різдвяні свята,
Як вся наша рідна земля могилами вкрита.
Ой на небі зірка так ясно сіяє,
Та не одна дитиночка про батька не знає.
Та не один батько, та не одна мати,
Визирають сина з війни — сина не видати.
Та не одна сестра на брата чекає,
Та не одна дівчинонька про хлопця питає.
Ой ти, Ісусе-Христе, і ти, Божа Мати,
Ой змилуйся ти над нами — врятуй наших братів!
Не плач, стара мати, не плач, не журися,
Твій син з війни повернеться — лиш Богу молися.

Ми знали, в кого треба колядувати цю колядку. Коли ми її колядували, жінки припиняли свою роботу, ставали перед вікном і плакали. Часом і ми плакали, навіть не могли, як слід, закінчити колядувати.

Навчив нас тато і ще одну колядку, яка, мабуть, появилася в часи Західно-Української Народної Республіки:

Уставай же, брате

Moderato

У - ста-вай же, бра - те, бо вже бі - ла__ дни - на.

Бо вже нам ся об' - я - ви - ла див-на - я но - ви - на.

The image shows a musical score for the song 'Уставай же, брате'. It consists of two staves of music in G major, 2/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked 'Moderato'. The lyrics are written below the notes. The second staff ends with a double bar line and repeat dots.

Уставай же, брате, бо вже біла днина,
Бо вже нам ся об'явила дивная новина.
Уставай же, брате, та й пускай до хати,
Будем тобі українську колядку співати.
Бо ми, українці, йдемо хата від хати,
Нашим браттям-українцям заколядувати.
А ми цієї ночі не спали й на волос,
Ой чи знаєш ти, наш брате, український голос?
Український голос – то наша органа,
Кожух, сардак, сива шапка, жовто-синя фана.
Жовто-синя фана – тризуб золотіє –
Ой ще нам на Україні сонечко загірє.

Звичайно, ці колядки ми колядували тільки вдома або в дуже вузькому колі родичів. А колядку «Небо і земля» ми колядували і з такими словами:

Ми нині веселі, ми нині веселі,
Та й ся забавляєм,
А з наших братів, а з наших братів
Кров ся проливає.
Приспів:
Гримлять гармати,
Рвуться гранати,
Кулемет стрекоче,
Автомат туркоче,
Прут шумить в долині –
Враг тікає нині –
Слава, слава Україні!

Цікавою, на мій погляд, є колядка-сатира теперішніх часів, яка виконується на мелодію колядки «Ірод-цар за Христом ганявся» (записала моя сестра Ольга Гурей):

Більшовик за Христом ганявся,
Знищити його намагався,
З сатаною поріднився,
В Карли-Марли люті вчився,
Аж оскаженів.

Нікого слухати не хоче,
Верещить, зубами скрегоче,
Люд хрещений скрізь мордує,
І святині всі руйнує,
Творить царство зла.

Та народ витерпів всі муки,
Не пропав з горя і розпуки,
Аж терпець йому урвався,
За більшовика узявся,
До пекла післав.

У сльозах всі більшовинята,
Просять їм повернути тата:
«Змилуйтеся, добрі люди,
Він тепер ласкавим буде,
Збудує вам рай».

Того раю люди вже зазнали,
Більшовизм вже давно прокляли,
Із Христом тепер з'єднались,
Коло нього згуртувались
Без більшовика.

Цікавою і живописною є колядка, яка виконується на мелодію відомої колядки «Бог народився»:

Нині Рождество Божого дитяти:
Браття-українці йдуть його вітати.

Приспів:

Тутки лемки співають,
Подоляки іграють,
Волиняк щось міркує,
Бойко легко танцює,
Полтавець плясає,
Луцук трембітає
Тра-ра-ра-ра, тра-ра-ра-ра.

Грають-співають українські села,
Щоб та дитина була все весела.

Приспів:

Щоб весело було всім —
По своєму говорім,
По українськи молись,
І співати так навчись.
Ісусе на сіні,
Дай волку Вкраїні,
Боже, Боже, Боже, Боже, дай.

Ісусе милий, йди співати з нами,
Із Івасями, із Михасями.

Приспів:

І Ти, Божа Мати, йди співати з нами,
Ми будемо тобі вірними синами.

Приспів:

Ще двох старовинних колядок навчив нас тато, які навіть у ті часи
були вже майже забуті.

Чесна газдиня

Чес - на газ - ди - ня, за - мі - тай дво - ри.

куплети   закінчення

Ой дай, Бо - же.   Ой дай, Бо - же.

Чесна газдине, замітай двори,
Ой дай, Боже! *(повторюється після кожного рядка)*
Замітай двори — застеляй столи,
Бо будеш мати троякі гості,
Перший гостонько — ясне сонечко,
Другий гостонько — ясен місячко,
Третій гостонько — дрібен дощичок,
А сонце каже — нема над мене,
Ой як я зйду в неділю рано,
Урадуються люди старії,

Люди старії, діти малії,
А місяць каже — нема над мене,
Ой як я зійду ввечері спізна,
Урадуються люди в дорозі,
Люди в дорозі — волики в возі,
Волики в возі — всі звірі в полі,
Всі звірі в полі, і рибка в морі,
А дощик каже — нема над мене,
Ой як я спаду три рази в маю,
Урадується жито-пшениця,
Жито-пшениця, листок-травиця,
Листок-травиця — всяка пашниця,
Вінчуєм же вас щастям-здоров'ям,
Щастям-здоров'ям, прибутком добрим,
Прибутком добрим — приплодом файним,
За цев коледков будь, газда, здоров,
Та не сам-собов — з усев родинов,
Ой дай, Боже!

Коли у господарів була дівчина на виданні, то колядували на цю ж мелодію інші слова:

Ой рано-рано кури запіли, ой дай, Боже,
А ще раніше Марічка встала,
Ой встала-встала — старостів мала,
Перші старости та й за ворітьми,
Другі старости та й за садами,
Треті старости та й за столами,
Тим за ворота — перстенець з злата,
Тим за садами — хустка з квітами,
Тим за столами — сама молода,
Сама молода, як та ягода,
Вінчуєм же вас щастям-здоров'ям,
Щастям-здоров'ям, зеленим вінцем,
Зеленим вінцем — хлопцем-молодцем, ой дай, Боже!

Думаю, що ці колядки до нас дійшли ще з дохристиянської доби, бо в колядках християнських часів завжди згадується про Різдво Христове або щось із цим пов'язане.

Мабуть, колядка створена в Карпатському регіоні, бо в мелодиці колядки прослуховується карпатська сопілка, і хто на такій сопілці грає, той зможе це підтвердити.

Та, на жаль, не були безхмарними наші колядування. У школі нам категорично забороняли ходити колядувати, казали, що поставлять двійку з поведінки не тільки за чверть, а й річну і не переведуть у наступний

клас. Організовували групи комсомольців, які повинні були патрулювати на своїх дільницях, розганяти школярів-колядників і сповіщати директору школи їхні прізвища. А головне — вони повинні були розбивати звізди й вертепи.

Одного разу ми з вертепом переходили від однієї хати до другої і свічку у вертепі не загасили. Було це біля Підгірської церкви і нам треба було перейти мостиком через перевід. Раптом з-під мосту вискочили два здоровані, за одну секунду палицями побили наш вертеп і зникли. Побачити в темноті й впізнати їх ми не змогли. Вони старалися, щоб їх не побачили й не впізнали, бо якби ми їх впізнали, то сказали б старшому братові, і вони своє одержали б по заслугі.

Ходили ми кожного Різдва і в пастирі. Я був Пастушком. Одного разу ми зайшли ближче до центру села і школи, куди боялися заходити інші пастирі. Там виносили більшу коляду і ми, хата за хатою, дійшли до тієї, де квартирувала вчителька старших класів. Ми нізащо туди не пішли б, але напроти нас вийшов господар, сказав, що вчительки немає дома, запросив до хати, і ми відмовити йому не змогли. Коли ми вже вінчували, я помітив, що фіранка на дверях у другу кімнату колихнулася. Я зрозумів, що вчителька нас усіх бачила й чекав неприємностей. Та неприємностей не було. Помітив я тільки те, що вона чомусь до мене мило посміхалася, часом про щось питала й гладила по голові. Тоді я зрозумів, що вчителі також бувають різними.

Коли я став комсомольцем, зобов'язували й мене розганяти колядників. Нас збирали в школі, давали завдання, ми йшли на свою дільницю і я казав: «Ділимо дільницю на троє (нас було троє) і кожен контролює свою частину». На цьому моє чергування закінчувалось.

Ходив один раз я і в колягу. Було це, коли я вже відпрацював півроку в Кривопільській школі. Якраз на Свят-вечір керівництво районного відділу освіти організувало семінар. Тримали до 6 чи 7 години вечора. До Кривополя — 18 км, додому — 60. Чекаю на попутні машини, щоб дістатися додому. Годинами нічого немає.

Нарешті над'їхала вантажівка. В кабіні сидить жінка, тому місце для мене тільки на верху. Кузов відкритий, холодно, та дуже хочеться додому. Доїхали до Буківця (мосту ще не було), а тут крутий підйом, слизько й машина виїхати не може. Розбиваємо по черзі купу замерзлого піску (лопата тільки одна), носимо лопатою й підкидаємо по всьому схилу. Мокрі, але підйом здолали. Знову лізу в кузов, але тепер уже мокрий. Доки доїхали в Косів, задубів на кочережку. Далі машина їде в Кути, а мені до Рожнова ще 12 км. Чую, як колядують, а я стою в безнадії й сльози самі котяться по щоках.

Нарешті довгождана машина — і через годину я дома. Тато і мама вже не надіялися цього вечора на мене й задрімали. Майже нічого не поївши, я переодягнувся, взяв півлітри горілки й пішов шукати колягу. Знайшов у Василя Ханя, якраз вечеряли. Старшим був Місьо Тарабаса. Він посадив мене за стіл, напився до мене горілки. Я вийняв свою горілку,

поставив на стіл, налив своєї й напився до когось із хлопців – такий був ритуал прийняття в парубоцьке товариство. І тільки тоді я похвалив себе за те, що, не маючи абсолютно ніякої надії дістатися додому, я таки дістався. Висновок – треба діяти, незважаючи ні на що, треба діяти!

Тепло Різдвяних свят зігрівало мене все життя. Воно підтримувало мене на чужині, далеко за межами України, воно весь час звало мене додому. Одного разу, коли працював уже в Києві, я не зміг на Різдвяні свята поїхати додому: здавали Державній комісії перший наш магнітофон. Їхав з роботи, коли темніло. Наступав Святий вечір. Автобуса довго не було і я ходив туди-сюди по зупинці. І раптом ніби поруч почув маленьких колядників, потім більших, потім інших; потім я побачив зірки, вертепи; почув гавкання собак, віншування, дякування, скрип хвіртки, рипіння снігу під ногами – Святий вечір у Рожнові... Коли відкрив очі, я спочатку не міг зрозуміти, де я є. Якись великі будинки, незнайомі люди...

Рідні брати – Володимир, Михайло і Микола (Різдво, 1959 рік)

Як отямився, сказав собі: «Треба їхати додому. За будь-яких умов треба їхати додому, до Рожнова».

З того часу кожного Різдва ми їдемо до Рожнова. З дітьми, з родичами, зі знайомими або вдвох з Лідєю – але їдемо. А після Святої вечері разом з дітьми йдемо колядувати. До родичів, до друзів, до знайомих, часом заходимо аж за 2–3 км. Повертаємося додому перед ранком стомлені, але щасливі, та просимо Бога, щоб допоміг нам наступного Різдва дочекатися.

І на закінчення. Багато колядок, які ми колядували в дитинстві, забуваються, але більшість із них надруковані в численних збірках. Тому в цьому розділі ми помістили тільки ті колядки, які невідомі або маловідомі. З тієї ж причини вони друкуються з нотами.

ВЕЛИКДЕНЬ

Великдень – свято Воскресіння Ісуса Христа, а водночас це й свято весни. Радянські ідеологи взяли другу частину назви цього свята й приліпили її до Першого травня. А в моїх дитячих спогадах весна асоціюється тільки з Великоднем.

До Великодня мама білила заново всі кімнати, потім білила хату зовні, підводила призьби кольоровою глиною, все мила й вичишала,

виносила в комору зимовий одяг, вішала на образи святкові рушники, стелила на стіл святкову скатерть. Тато підправляв, що треба, по господарству, лагодив знаряддя для веснування, чистив корови й коні, приводив все до порядку біля худоби. Всім купувався новий або ремонтувалися уже ношені одяг, взуття, і ми не раз завчасу питали тата: «А в чому я буду на Великдень?» Ми робили дерев'яні клевці (молотки), щоб було чим клепати у страсну п'ятницю біля церкви. Вечорами мама писала писанки і ми вчилися писати їх, і писали. В суботу прибирали двір і подвір'я, складали сміття на купу, а з настанням сутінок «палили діда» – палили сміття. Після зими сміття було сирым. А коли його палили, то було багато білого диму, який нагадував білу дідову бороду. Звідси й згадана назва. Перед Великоднем у суботу ми приміряли обнови і робили останні корективи. Крутилися в мамі під ногами, коли мама пекла паски й перепічки (маленькі пасочки), хоч нам нічого й не перепало, бо ми твердо знали, що їсти не освячену паску – гріх. Копали молодий часник і хрін, щоб покласти в кошик і освятити в церкві. Чистили й терли хрін на терці, від чого й плакали, але це були сльози передсвяткової радості. Допомогали татові складати в кошик все, що завтра повинно було посвятитися в церкві. Вся ця підготовка створювала неповторну атмосферу очікування свята.

І от нарешті воно наступило. Як ніколи, ми старанно милися й одягалися та йшли до церкви. Крім кошика, несли ще й бесаги з перепічками, які мама після освячення роздавала бідним, калікам і родичам за померлі душі.

Ось як змальовує цей день Дмитро Павличко:

Навколо церкви на мураві
Сіяють в кошиках паски.
Сліпі, безногі і гугняві
Співають псалми жebraки.
Наш парох в золотім фелоні
Посвячує хлібин ряди.
Обрубки рук і ніг червоні
Блищать у капельках води.
Страшні, дрантиві і нужденні,
Благають милостинь вони.
– Звідкіль прийшли? – питаю нені.
– З війни, мій хлопчику, з війни.
– Христос воскрес – і господині
Розносять кошики домів.
І, раді вбогій жебранині,
Каліки припиняють спів.
Сідають їсти на могилах
Свої перепічки й хліби,
А потім із хрестів підгнилих

Знімають милиці й торби.
Кульгають сірими шляхами,
Лишаючи криві сліди.
— Куди вони? — питаю мами.
— Не знаю, хлопче мій, куди... [16. С. — 84]

Коло церкви кожна родина мала своє місце, на якому святили паску діди і прадіди. Ніхто інший його не займав. Освячення паски в нас дійство не тільки урочисте, а й дуже живописне. Кошики, один від одного кращий, складаються в рівні ряди, а із засвіченими свічками виглядають поетично-фантастичними.

Коли приходили додому, тато клав кошик на стіл і починав розбирати його. На початку ми повинні були з'їсти по шматочку святих яйця і паски, а потім — на вибір і смак, хто що хотів. Паска і всякі інші найдки нам здавалися дуже смачними. Чому я пишу здавалися? А тому, що я порівнюю з теперішніми відчуттями. Беззаперечно, і тепер є смачна паска й смачні найдки, але здаються вони не такими смачними тому, що тепер у нас кожен день — паска. А в ті часи, коли постили не тільки тому, що був Великий піст, але постили й без посту, бо не було що їсти. Тоді паска нам здавалася «манною небесною».

Досхочу наївшись, ми набирали в кишені писанок і галунів (фарбовані варені яйця) і йшли до Чіплинської церкви чокатися й класти городки. Перший день чокалися тільки однією, гострішою стороною яйця — чолом. Другий і третій — обома сторонами — і чолом, і тупішою стороною — гускою. Чокалися попарно, причому перед чоканням суперники мали право попробувати яйця на міцність, легенько стукаючи ним по своїх стиснутих зубах. Знавці таким чином могли безпомилково визначити, яке яйце міцніше. А ми тільки вчилися. Коли згода була досягнута, чокалися, хтось вигравив і забирив вигране яйце. Другого й третього дня чокалися обома боками яйця, і можливий був розхід, коли у одного «падало» чоло, а в другого — гуска.

Набагато цікавіше було «класти городок». Бажаючі класти городок збиралися в коло і здавали по писанці чи галуни. Кожне яйце старший випробовував на цілість, складав у капелюх, який знаходився в центрі кола, і накривав їх другим капелюхом, щоб не було видно, чиє яйце де лежить. Після цього повертав капелюх до себе другим боком і роздавав яйця усім городошникам, але уже чужі. Тоді визначав пари, які будуть чокатися. Після першого туру залишається в колі половина городошників. Биті яйця здаються у центр кола. Після наступних турів залишається все менше й менше городошників, і нарешті залишаються двоє. При загальній увазі вони чокаються — і переможець «бере городок», тобто забирє всі яйця (писанки й галуни).

Другого дня можливий два, а часом і три переможці, оскільки яйця б'ють на обидва боки. Після першого туру залишається три види яець: цілі, чола і гуски. Старший зводить городошників з цілими, чолами і

гусками окремо в кожній групі. В кінці залишаються троє: з цілим, з чолом і з гускою, які ділять городок між собою. Можливий і інший варіант, коли зводяться пари чоло — чоло цілого яйця, і гуска — гуска цілого яйця. Тоді залишається двоє переможців — з чолом і гускою. Було предметом великої гордості, коли переможці з цілою хусткою яєць поверталися додому, і люди ще довго говорили про тих, які взяли найбільше городків. Часом кількість яєць була далеко більша за сотню.

У нас Великдень кінчався третього дня ввечері ячмінною кавою з молоком, цукром і паскою з маслом. Після споживання м'ясної їжі протягом трьох днів кава нам дуже смакувала.

ХРАМ

Одними із найтепліших і найширших свят були храмові свята. На другу Богородицю (21 вересня) — Підгорою, на Преображення (19 серпня) — на Чіплинцях, на Михайла (21 листопада) — Зарікою, на Василя (14 січня) — у Стеблицькій і на зимового Миколая (19 грудня) — у Новоселиці (сусіднє село, перша хата якого знаходиться за 50 м від останньої хати Рожнова).

На храм кликали родину, друзів, знайомих, часто навіть із сусідніх сіл. Як на храм не кликали, то це означало, що храм не робили із-за нестатків або хвороби когось із рідних. На храмове свято у церкву приходили люди інших парафій, а також і з інших сіл. На Івана (7 липня), наприклад, на храм у Косів сходилися люди навколишніх сіл навіть з дітьми на два-три дні, поєднуючи елементи паломництва з розвагою та відпочинком. Там можна було купити черешні, афіни (чорниці), коників із гуцульського сиру, всякі інші наїдки й напитки, сувеніри і всяку всячину. Це було свято всієї околиці.

Був звичай, що господар міг «взяти з церкви» (запросити) когось із тих, кого він не кликав на храм, наприклад, людей з другого кінця села або й з іншого села. Після Служби Божої в обід приходили гості. Хрещені матки дивувалися з того, що ми такі великі вирости, розгортали свої хустинки й давали нам гостинці, а ми цілували їх в руку (де тепер те мудре виховання?).

Мама накривала стіл домотканою, з гарним геометричним орнаментом, скатертиною й накладала наїдки й напитки. Тато хрестив ножем хліб, різав товсті великі скиби свіжого пшеничного домашнього хліба, розкладав їх по краю столу, запрошував гостей до столу — і починалася річна гостина. Пилю мало, говорили багато, ще більше співали, з сопілкою чи без — не мало значення. Є цілий жанр храмових пісень. Вони розлогі, спокійні, часто оповідної форми, часом жартівливі, а в кінці — подячні. Мабуть, про осінній храм на Богородицю народ склав цю храмову пісню:

Мелодія а)

Повільно

Ой пі - ду я на храм, на храм до то - ї ро -
 - ди - ни, то там гру - шок, то там сли - вок,
 то там са - до - ви - ни. // ви - (ни).

Мелодія б)

Повільно

Ой пі - ду я на храм, на храм до тої ро - ді - ни - ро -
 - ди - ни, то там гру - шок, то там сли - вок,
 то там са - до - ви - ни. // ви - (ни).

Ой піду я на храм, на храм до тої родини –
 То там грушок, то там сливок, то там садовини.

А коли вже були «розохочені», то могли й таку заспівати:

Чи я собі не газдиня у своїм домочку,
 Що випрала до порога кулаком сорочку.
 Чи я собі не газдиня, та й чи не газдюю –
 Виріс будяк серед хати – я ним не требую.
 Виріс будяк серед хати, в запічку – кропива,
 Ой Господи милосердний, як се наробила.
 Прийшли жиди з Коломиї сміття купувати,
 Дають мені штири злоті – я не хочу брати,
 Дають мені штири злоті, дають мені п'єтку,
 Я ще тиждень не замету – та й возьму десєтку.
 А через деякий час можна було й таку почути:

А в нашого господаря стоять вуса д'горі,
 Та не вся тут горілочка – є ще й у коморі.
 Ой напився кум до куми, кума – до Макія,
 Напилася горілочки уся компанія.
 Напилимся, наїлимся – ходім ми додому,
 Ручка ручку потискає – підемо потому.

А в кінці подяка і приємні слова господарям:

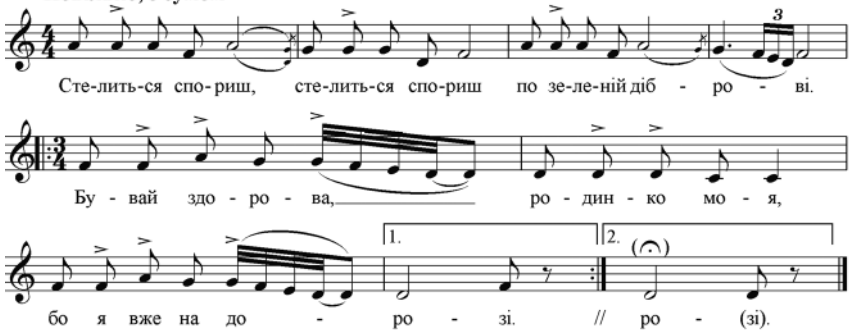
Посіяв пан середній лан, посіяв пан крайній,
 Ой, Господи милосердний, йкий наш газда файний.
 Газда файний, газда файний, газдиня ще краша –
 Ходить собі коло гостей, як та зоря ясна.
 Ходить собі коло гостей та й думку думає,
 Єк вна цих всіх милих гостей виряджати має.
 Та буде вна виряджати теменької нічки,
 Та з скрипками, з сопілками, аж попід смерічки.

І вже в самому кінці:

Стелиться спориш, стелиться спориш по зеленій діброві,
 Бувай здорова, родинко моя, бо я вже на дорозі.

Стелиться спориш

Повільно, з сумом

Сте-ль-ся спо-риш, сте-ль-ся спо-риш по зе-ле-ній діб - ро - ві.
 Бу - вай здо - ро - ва, ро - дин - ко мо - я,
 бо я вже на до - ро - зі. // ро - (зі).

Бувай здорова, родинко моя, ой бувай та й бувай!
 Лиш прошу тебе, родинко моя, про мене не забувай.
 Бо як будеш ти, родинко моя, про мене забувати,
 То будуть мене, то будуть тебе слізеньки обливати.
 Та будуть мене, та будуть тебе слізеньки обливати,
 Будуть до тебе, будуть до мене стежечки заростати.

Коли розходились гості додому, кожній сім'ї господарі давали зав'язану в хустині мисочку з усякими найдками для дітей, які не були на храмі. У нас з цього приводу дотепники жартують, кажучи: «Найбільше з усіх свят я люблю храм — нічого не приносиш, нічого не даруєш, нагодують, напоють, ще й додому мисочку дадуть». Крім відпочинку й розваги, храми створювали унікальну можливість побачитись і поспілкуватись (телефонів же не було) родичам, друзям, жителям сусідніх сіл, які не бачились цілий рік і більше, бо у загальні свята (Різдво, Великдень) кожна родина святкувала у сімейному колі і часто не могла дозволити собі піти в гості так, як на храм.

На жаль, тепер храми — рідкість. Скептики говорять: «У мене тепер храм щодень». А жаль...

ТОЛОКА

На самому початку хочу сказати, що наголос у слові толока у нас ставлять на останньому складі. Тоді воно у нас означає спільне виконання якоїсь великої, трудомісткої роботи. А якщо наголошувати на другому складі, то воно означає громадське пасовище, необроблена площа землі, що використовується для різних потреб громади. Колись у нас на толоці завжди ставили свої шатра мандруючі цигани (в селі були і є ще й тепер осілі цигани).

Тепер по суті теми. Раніше у нас толоки робили дуже часто. Робили їх для виконання таких робіт, як копання й виготовлення фундаментів під будівлі, обмащування хати, копання картоплі, луплення (очищення качанів) кукурудзи, на жнива і виконання інших трудомістких робіт.

Найчастіше толоки робили на обмащування хат. Завчасу дерев'яну хату «ліскували», тобто оббивали її лісками — тонкими планками, за які заходить глина і добре на стіні держиться. На толоку кликали залежно від об'єму роботи від 50 до 70 осіб. Приходили на толоку, в основному, чоловіки, але коли з якоїсь сім'ї не міг прийти чоловік, то приходила жінка. Була там робота і чоловікам, і жінкам. Завчасу господар розчищав і вирівнював досить велику площадку, на неї навозив нетовстим шаром гірську, в'язку жовту глину і виливав на неї багато води. Це робилося за день до толоки, щоб глина добре розмокла. На другий день одні рубають сокирою солому (довжиною десь 15—20 см), інші розносять цю солому і розкидають її по розмоклій глині, поливають водою, а решта босими ногами, взявшись за плечі, як у гуцулці, втоптують ту солому в розмоклу глину. Часом для цієї роботи використовували коней. Глину місили до того часу, поки вона не ставала рівномірно перемішаною з соломою. Солома в глині виконувала роль не тільки арматури, а й теплоізоляційні функції.

Коли глина була готова, починали обмащувати хату. Одні накидали глину на носилки, інші носили до будівлі, решта обмащували хату — брали великий шматок глини і з силою кидали її між ліски на стіну. При

Толока. Місяць глини

цьому вона заходила між ліски й заповнювала найменші щілини між дерев'яними елементами будівлі. А потім зверху загладжували, щоб поверхня була рівна і, коли висохне, була готова до обштукатурювання. Жінки, як правило, обмашували стрихи (горища), інші – допомагали господині готувати вечерю. Коли закінчували роботу, всі милися й сідали вечеряти. Згодом втома проходила й починалися пісні, які часом лунали аж до півночі. А як господарі наймали музикантів, то й ще довше. І такі були толоки...

Але найтепліші згадки в мене про толоку, яку зробили наші батьки на луплення кукурудзи (у нас процес очищення і відділення шулька (качана) кукурудзи від стебла називається «лупити кукурудзу»). Толока була менша, десь 25—35 осіб, але роботи також вистачало всім. Основна маса людей сідала великим півколом, перед ними помічники клали снопи кукурудзи, і вони її лупили, складаючи обчищені стебла позад себе. Цю роботу виконували, в основному, жінки, а чоловіки підносили снопи кукурудзи, розв'язували їх і клали перед жінками, забирали і зв'язували в снопи обчищене бадилля, складали снопи у купки. Найкращі качани кукурудзи відбирали на насіння. Біля цих качанів залишали 3—4 листки капушини (листоків, якими обгорнутий качан), за допомогою яких ці качани сплітали у вінки довжиною близько 2-х метрів. Потім ці вінки виносили на горище, вшали на бантини – і так вона зберігалася до весняного висіву чи посадки кукурудзи. Роботи вистачало

всім. Толоку робили в теплу погоду днину, під час роботи завжди хтось щось цікаве розповідав, жартували або співали. А нам, хлопчикам, було роздолля. Нас тоді збиралося багато, бо дехто не мав з ким залишити своїх дітей і приходив з ними. Ми бігали між купками кукурудзи, як миші, ховалися один від одного й «борюшкалися». За половину дня толока облуплювала всю кукурудзу, і її засипали у кошниці. Там вона зберігалася аж до весни або й до нового урожаю, звідки її поступово використовували.

А на другий день робив толоку хтось інший. Тоді всі йшли до нього. Відробити толоку сусідам вважалося обов'язковим, бо в іншому випадку наступного разу сусід на толоку не прийде. Здавалося б, яка вигода? За той час, поки відробиш усі толоки, і сам свою кукурудзу міг би облупити. Може, це й так, а може, й ні. Бо вдома часто щось відволікало від основної роботи. А з другого боку — на толоці люди спілкувалися, жартували, співали, гарно вечеряли і знову співали. Таким чином і відпочивали, і розважалися. Та й робота в такий спосіб виконувалася швидше. А такі роботи, як обмашування хати, виконати самому взагалі неможливо. Як у нас кажуть: «Толока — то «великий чоловік».

На жаль, тепер толоки стали рідкістю. Більше практикується найма праця. І люди менше спілкуються, стали більш замкнутими. Цивілізація бере своє...

ІГРИ ТА РОЗВАГИ

ВІЙНА

Більшість розваг післявоєнного часу була пов'язана зі зброєю. По неоднозначних натяках ми знали, що дехто із старших хлопців мали пістолети. Воно й треба було б мовчати, але якщо не похвалитися пістолетом своїм найкращим друзям, то нашо тоді його й мати? Між моїми ровесниками ходили легенди про те, як старші хлопці підірвали гранатою нору лиса, як вони звідти тікали та як те місце було оточене воєнними, які прочісували той перелісок. Розказували, як воєнні декого зловили з патронами, як їх били і допитували, де взяли, куди й кому несли. Потім викликали батьків — і їх також били, а батьки, прийшовши додому, ще раз хлопців били. І це мало допомагало. Неможливо було втриматися від спокуси, коли ти знайшов нові, блискучі патрони, щоб їх не взяти. По собі знаю.

Найпоширенішою грою у післявоєнний час була, мабуть, гра у війну. Учасники гри ділилися на дві команди. При цьому гравці могли мати саморобну зброю або й нічого не мати. Тоді зброєю слугував вказівний палець, яким показували на того, в кого стріляли. Ніколи ми не ділилися на наших і німців, а просто — на дві команди. Команди розходилися в різні боки й ховалися. З цього часу починалося вистежування бійців

противника. Як тільки хтось когось побачив, голосно кричав зі своєї схованки: «Павх, Василько!», наприклад. І Василько вибував із гри.

Перемагала та команда, яка вистежила всіх бійців противника. Очки нараховувалися по кількості бійців, які залишилися у команді переможців (бо і в них були втрати).

На мій погляд, у цій грі проглядаються методи боротьби, яку вела тоді у наших краях УПА. У цю гру могла гратися необмежена кількість гравців, у будь-якому місці, в будь-яку погоду й пору року – воювати можна було всюди й завжди. Всі інші ігри були сезонними, в які ми гралися на зарінках, коли пасли худобу. Ось деякі з них.

КАМПА

Гратися «Кампи» можна було навіть вдвох. Для цього вирізалася палиця, довжиною 60—70 см, і «кампа» – паличка, довжиною близько 20 см, і в діаметрі 20—25 см. Вибиваючий, стоячи на місці, робив палицею на землі навколо себе коло і чекав, поки його суперник не відійде на певну віддалі і не скаже, що можна бити. Вибиваючий, стоячи в колі, лівою рукою підкидає справа від себе кампу і палицею вибиває її в бік суперника. Коли кампа впала, суперник піднімає кампу й кидає її, стараючись потрапити нею в коло. Вибиваючий при цьому намагається на лету відбити її палицею і не дати їй можливості потрапити в коло. Якщо кампа не долетіла до кола або вдалось відбити її, тоді вибиваючий вимірює кількість палок до кампи – і це його очки. Якщо кампа потрапила в коло, гравці міняються місцями.

Кампу стараються вибити якнайдалше, щоб суперник не міг докинути її в коло. При цьому заробити очок можна було більше. Але попастися палицею в середину кампи, щоб вона летіла далеко, не просто. Буває, що палиця попадає на край кампи, і кампа відлітає заледве на кілька метрів. Тоді в суперника є всі шанси закинути її в коло. Супернику також часом вдається підбігти на місце приземлення кампи, і в повітрі зловити її – тоді він також займає місце у колі.

Гравців може бути більше двох. Тоді кампу закидає той, який швидше її підняв. У підсумку виграє той, у кого найбільше очок.

ДВА ВОГНІ

Ще одна гра, в якій кількість гравців не обмежувалась, – гра «Два вогні». Грали в неї за допомогою пивки. Пивка – це ганчір'яний м'яч, туго напханий невеликими шматками ганчірок, величиною біля 10 см у діаметрі. Пивка повинна була бути такою, щоб її можна було тримати в одній руці, а при киданні вона мала мати певну вагу, щоб при киданні могла далеко летіти (м'ячі нам тоді ще і не снились).

Бажаючи брати участь в грі ділилися на дві групи, в кожній із яких був старший. На полі, на віддалі 15—20 м одна від одної, проводилися

три лінії-границі. Старші команд ставали біля крайніх ліній, а гравці ставали «на чужому полі», якщо висловлюватись футбольною термінологією. Гра полягала в тому, що команди старалися вибити пивкою своїх суперників з поля. Починав один із старших після жеребкування. Він старався пивкою потрапити в когось із команди суперників. Якщо це йому вдавалось, гравець покидав поле. Якщо гравці встигали відбігти від нього і він бачив, що не вдасться когось вибити, верхом перекидав пивку комусь із своєї команди, а той уже з ближчої віддалі старався когось вибити. Виходило так, що суперники опинялися між двох вогнів. Їм усім треба було триматися десь ближче до середини й енергійно відбігати від того, у кого була пивка. Але при цьому в них завжди залишався шанс зловити пивку. Якщо таке ставалося, то ситуація моментально мінялася. Той, що зловив пивку, міг тут же, або трохи підбігши, вибити когось із своїх суперників. Тепер команда суперників опинялася між двох вогнів.

!	x	!	+	!
+ !	x	!	+	! x
!	x	!	+	!

Перемагала та команда, яка вибивала з поля своїх суперників. Очки нараховувалися по кількості гравців, які залишилися не вибитими. Кількість учасників гри також не обмежувалася, але якщо кількість гравців була менша шести, гра ставала нецікавою.

СВИНКА

Ця гра виникла тоді, коли появилися перші маленькі гумові м'ячики, величиною з тенісний. М'ячик був свинкою, яку пас пастух з палицею. Другим гравцем був свинар, який стеріг кучу. Куча для свинки являла собою коло з ямкою у його центрі. Свинар стояв у кучі і тримав палицю, встромленою одним кінцем у ямку. Тим часом пастух палицею гнав свинку в кучу — котив палицею м'ячик. Мета — загнати свинку до кучі (закотити м'ячик за лінію кола). Свинар хоче, щоб свинка ще паслася й старається вигнати її (намагається вибити м'ячик). При цьому, як тільки свинар забере свою палицю з ямки (щоб прогнати свинку), пастух миттєво встромляє свою палицю в ямку (якщо встигне), — і тепер він свинар, а його суперник стає пастухом. Якщо ж свинар вибив м'ячик і встиг поставити свою палицю в ямку раніше пастуха, то він далі залишається свинарем. Виграє той, хто більшу кількість разів вижене свинку пастися.

БАЛЬОНТА

Гратися «Бальонта» — це те саме, що й гратися «Кампи», тільки замість кампи був маленький, схожий на тенісний, м'ячик. Гратися стало

набагато приємніше. Бо коли на льоту ловили кампу, вона боляче була по пальцях, а м'ячик таких неприємностей не створював.

ЗИМОВІ РОЗВАГИ

Найголовнішою розвагою взимку було катання на «нартах» (на лижах), точніше — на гірських лижах. Звичайне ходіння по рівній лижній ніхто не вважав за катання на лижах. Кататися на лижах — це означало з'їжджати на лижах з гір. Коли ми йшли на гори кататися, то не на лижах, а несли їх у руках. Лижі цінувалися тільки гнучкі, еластичні, які могли витримати наші гори. На бігові жорсткі лижі ми дивилися, як на дрова.

Каталися, або, як ми казали, спускалися з гір, ми тільки в неділю. В будні була школа й робота. По дорозі заходили до наших друзів Чурків — Івана і Дмитра, до нас приєднувався ще хтось, і ми цілою ватагою йшли на Дубники. Там починалося змагання — хто з якої гори з'їде, хто даліше скочить з трамплінчика. Тут треба сказати, що підйомників чи бугелів там не було, і тому нам доводилось кожен раз видряпуватись на гору за допомогою своїх рук і ніг. Дуже швидко ми від цього ставали мокрими. Про те, щоб хтось з нас міг замерзнути, не могло бути й мови. І тільки під вечір, коли вже поверталися додому, штани на нас замерзали так, що якби їх поставити в куток, — вони могли б стояти.

Другою розвагою було ковзання на льоду Рибниці. Ковзанів у нас не було, і ми каталися на саморобній лизві. Для виготовлення лизви робили дерев'яний брусок, з перерізом у вигляді трикутника, і на довжину ступні. На одну вершину трикутного бруска прикріплювали товсту проволочку, наприклад, з дужки старого оцинкованого відра. До верхньої частини прикріплювали з кожного боку обома кінцями по мотузці — і лизва готова. Права нога ставилась на лизву, і мотузки скручувалися зверху ступні за допомогою невеликої палки, кінець якої, щоб мотузки не розкручувалися, заводили справа за ногу. Тоді праву ногу з лизвою ставили на лід і, підпираючись лівою, розганялись, ставали на праву ногу і деякий час по інерції ковзали по льоду. Коли з часом у продажі появились ковзани, то катання на двох ковзанах нам здавалося дивним, незрозумілим і марнотратним: можна ж було двом кататися замість одного. Та це тривало недовго. Ми дуже швидко освоїли «нову техніку».

Ще одним видом розваг було з'їждження з невеликих гірок на гринджолах. Санок майже ні в кого не було, тому робили гринджоли. Гринджоли являли собою дві широкі дошки, закруглені спереду по дузі, як санки, і скріплені зверху третьою, яка слугувала сидінням. Знизу для міцності ставили поперечні дощечки, до яких прибивалися бокові і верхня дошки. Виходили такі собі санки, які в нас називали гринджолами. Ними користувалися не тільки ми, а й дорослі, особливо старші люди. Як тільки стежки були утоптані, старші люди нічого не несли в руках, а клали на гринджоли, прив'язували й везли: так було легше.

БРАТИ І СЕСТРА

МИХАЙЛО

По собі знаю, що дуже добре мати старшого брата. В нього можна було багато чого навчитися, завжди він при потребі допоможе, завжди захистить від напасників — і ти почуваш себе під його захистом у безпеці. До того ж часто спілкуєшся зі старшими, дорослішими хлопцями, його друзями — і сам стаєш швидше дорослішим.

Михайло народився 15 листопада 1937 року. В перший клас пішов за німців. Перший урок був «Закон Божий». Вів його священник, який колись хрестив Михайла. Наші батьки розказували, що вони хотіли назвати свого першого сина Михайлом, бо народився він восени, перед святом Михайла. Але священник сказав, що перший син має носити ім'я діда по батькові і повинен називатися Микитою. Той аргумент, що дід по матері — Михайло, також не подіяв, — і священник нарік його Микитою. Незважаючи на це, батьки називали його Михайлом, Міськом, Місянем. Ніхто з друзів, і навіть з родини, не знали його як Микиту. Не знав про це й він сам. Отже, на першому уроці священник зачитував прізвища учнів, і кожен з них повинен був при цьому піднімати два пальці вгору. Закінчивши читати список, він спитав: «Кого я не зачитав?» Михайло підняв вгору два пальці. Священник спитав, як його звати. Коли Михайло відповів, що він Михайло Гушул, сказав йому йти до дошки. Михайло підійшов до священника, той сказав дати руку й по долоні лінійкою — «трись, трись». Михайло розплакався, а священник сказав: «Я тебе хрестив Микитою — Микитою і помреш».

З того часу Михайло не злюбив священників, не злюбив і школу. Ходив з примусу і вчився «так собі». Зате мав великий потяг до техніки, до велосипедів. Ще ні в кого не було велосипеда, а він із старих польських, німецьких та інших склав щось подібне на велосипед, постійно ремонтував його, але їздив. Не раз і ми з Володею просили в нього велосипеда проїхатись хоч би до читальні й назад. І не раз було так, що десь на повороті ми падали й переднє колесо ставало «вісімкою». Місьо тоді знімав колесо, вирівнював його, натягував спиці, ставив на велосипед й казав винуватцю: «На, поїдь ще раз». Але ми на якийсь час відмовлялися, а потім все повторювалось спочатку. Не легко було йому мати молодших братів, а в той час — особливо. З усіма питаннями ми, і не тільки ми, а і його ровесники, зверталися до нього за допомогою, особливо з приводу ремонту велосипедів — цього найдорожчого скарбу хлопчаків того часу.

Пригадався один випадок. У нас був храм. Про це знала влада й могла прийти з перевіркою, чи немає самогонки. Тому тато тримав горілку десь у рідні в другій парафії, в якій храм був у інший час, й обшуки там були малоймовірні. А перед тим, як мали вже появиться гості, послав Михайла з бідончиком для молока, щоб під виглядом молока він

приніс горілку. Наказав, щоб не барився, щоб нікуди не заходив, щоб ні з ким не ставав на розмови, а швидко повертався додому. Але в призначений час його не було. Пройшов ще якийсь немалий час, а його все ще не було. Батькам думалось найгірше — піймали, допитують, і незабаром будуть тут з обшуком. Почали панічно ховати все, до чого могли би бути претензії.

Брат Михайло з дружиною Марією

Василь, син Михайла, з дружиною Світланою і дітьми

І тут відкривається хвіртка, заходить Михайло з бідончиком і його товариш з велосипедом, який тягне його на одному задньому колесі. Тата провало. Він ніколи нас не бив, але тут схопив сухе било кукурудзи (що було під рукою) й кинувся до Михайла. Мама — йому навперейми. Казала: «Не бий сухим билем, бо дитина всохне» (можна бити тільки сирим прутом, лозиною). Мама раптово стала між татом і Михайлом — і попало билем і їй. Мама розплакалася — Михайло втік, і все через якийсь час заспокоїлось.

Почали сходитись гості. Тато з мамою розказували про пригоду. Мама казала, що вперше в житті була бита, а тато пояснював, що це сталося випадково й що вона сама винна. Зла між ними не було — і всі гості з цього приводу жартували, робили компліменти мамі за наїдки, за те, що вона всім догоджає, й казали, що «таки бита жінка краща небитої», бо «небита жінка — як коса неклепана».

А Михайло втік у луги й додому не потикався. Мама наготовила мисочку всяких наїдків і віддала нам, щоб ми віднести в луги Михайлові. Сказала також, щоб ввечері він прийшов додому. Так воно й сталося.

У Михайла завжди все було перше. Перший велосипед, перша гітара, перша «гармошка», перший баян, перший мотоцикл, перший важкий мотоцикл К-750, а потім і машина. І завжди він страждав від того, що все, що було в нього, потрібне було й нам. І це продовжувалось навіть тоді, коли ми стали дорослими.

Як я був уже студентом, одного року жовтень мені пощастило провести дома: інститут виїхав на роботу в колгосп, а нашу групу колгосп чомусь не захотів прийняти й нас відпустили додому. Чогось мені треба було поїхати до Заболотова, і я попросив у Михайла мотоцикл (право на управління я вже мав). Та коли, повертаючись звідти додому, я виїхав на Рожнівський перевал, то завмер...

Був погожий осінній день. Ліс переливався усіма кольорами райдуги, виднілася безкрайна далечінь, на горах паслися корови й хтось грав на сопілці... І тут мене підкинуло: я виїхав на купу придорожного гравію. Швидкість була мінімальна, але мотоцикл зсунувся з гравію в глибоку придорожню канаву: втримати його я не зміг. Зі мною нічого, але мотоцикл, зробивши півтора оберти, побився. І хоч додому я дійшов своїм ходом, перед Михайлом мені було дуже незручно: мотоцикл був новий.

*Володимир, син Михайла,
з дружиною Іриною*

І як же мені полегшало на душі, коли Михайло сказав, що залізничка вирівняється або й заміниться, а головне те, що я цілий і неушкоджений. Ми тут же почали розбирати його й приводити до належного вигляду.

Брат був великим добряком. Якщо хтось чогось не міг «дістати», то йшов до Місяня, і він, якщо сам не мав, то знав, де можна знайти необхідне, знаходив і допомагав.

Після сьомого класу ходити до школи не захотів. Пішов учитися на столяра. В ті часи меблів у магазинах не було ніяких. Шафи, серванти, столи, стільці, канапи, ліжка, вікна, двері, підлоги — все робилося вручну, без станків сільськими столярами. Був у селі навіть столярний цех, в якому вчився, а потім і працював, Михайло. Після армії працював самостійно, закінчив і вечірню десятирічку, одружився, побудував велику гарну хату, виростив двох синів, допоміг і їм побудувати хати та зробити до них всю «столярку»: вікна, двері, підлоги. Порадували його і внуки.

Був великим жартівником. Я вже розказував про його взаємні постійні жорти з Василем Чорнокнишем. Ось ще один. Одного разу на якісь вибори Михайло приїхав новенькими червоними «Жигулями». Був там і Василь. Коли Михайло вже збирався їхати додому, Василь сказав: «Давай, давай! Ми за тобою ще й заметемо». Михайло не надав цьому ніякого значення, сів у машину й поїхав, а всі реготали з того, що за ним замітав дорогу віник, прив'язаний до бампера машини.

Цього Михайло йому не забув. Коли Василь якось був у центрі села з велосипедом і десь відійшов у справах, Михайло засунув під шкіру велосипедного сидла оселедець. Якийсь час Василь їздив і нічого не чув. Був серпень, спека. Велосипед вночі стояв у stodолі. Коли ранком він прийшов його брати, в stodолі був неприємний запах. Василь подумав, що хтось труїв щурів, щур приліз до stodоли і там здох. У неділю виніс усе зі stodоли, перебрав усе, що там було, перевірів усі закапелки, навіть на стриху (горищі) — ніде нічого. Але й у stodолі неприємний запах зник. Заніс все назад до stodоли, завів велосипед. І яке ж було його здивування, коли ранком у понеділок сморід у stodолі стояв ще більший. Аж тоді він «винюхав» той оселедець і, звичайно, здогадався, хто це зробив.

Через деякий час на весіллі, у присутності Михайла, він з майстерністю справжнього гумориста розповідав цю історію, а вкінці сказав: «Та я пішов би в церковцю, та я пішов би на річку, та я відпочив би трошки, а так змушений був цілий день твою вонючку шукати». На цьому їхні витівки, звичайно, не закінчилися, але не будемо ними більше втомлювати читачів.

Маючи приблизно 40 років, Михайло захворів: боліло серце. Хвороба прогресувала. Спочатку лікувався в місцевих лікарів, потім поїхав на консультацію до Тернополя. Професор сказав, що необхідно робити операцію на серці, бо якщо не погодиться, треба «брати простирадло і йти на кладовище». Через нашого односельця Миколу Фенка ми дізналися номер телефону його родича, доктора медичних наук, хірурга клініки Амосова, який стажувався в Англії, Атаманюка Михайла Юрійовича.

Без великої надії телефоную йому, розкажую, в чому справа — і надзвичайно вражений: без всяких «але» Михайло Юрійович призначає день і час зустрічі з хворим.

З Михайлом ми приїхали всі. Через кілька хвилин підійшов невисокого росту молодий симпатичний чоловік, привітався, спитав «хто Михайло Гушул» і сказав іти за ним. Михайло довго не повертався. Нарешті прийшов, не прийшов — прилетів. Піднесений і радісний повідомив, що операцію робити не треба. Тут же підійшов і його супроводжуючий. Він підтвердив, що у клініці Амосова в таких випадках операцію вважають завчасною, що треба дотримуватись їхніх приписів і лікування й тоді все повинно бути добре. Сказав також, коли треба прийти на перевірку, попрощався й пішов.

Ми спитали, хто це був. Михайло сказав, що це і є Михайло Юрійович і що він ходив з ним до профільних спеціалістів, знайомився з їх висновками й обговорював з ними діагноз. Всі від здивування замовкли. Тишу порушила Ліда. Вона сказала: «Я не розумію, як така велич може вживатися в цій людині з такою скромністю».

З часом ми з Атаманюками стали великими друзями, тим більше, що в Михайла Юрійовича дружина Наталя — черкашанка, як і Ліда. Дружимо ми й до цього часу. Через деякий час Михайло про серце забув, але біди його полишили не назавжди. У нього діагностували рак легень. Знову ж таки, не без допомоги Михайла Юрійовича, нам вдалося звернутися до кращого хірурга інституту онкології. Операція пройшла вдало і виявилася вчасною. Михайло прожив після цього ще 14 років. Більше виснажений організм не витримав. Помер Михайло 1 жовтня 1998 року. Царство йому небесне й світла пам'ять!

ВОЛОДИМИР

Почну з того, що я Володю виколивав. Коли він народився (1 серпня 1941 року), тато зробив широку колиску на нас двох. Колиска була підвішена до стелі, й коли Володя вночі прокидався і плакав, я піднімався і, сидячи, розгойдував колиску. Мама просила, щоб я лягав спати, і що вона сама поколише колиску, але поки Володя не замовкав, я не лягав. До якого віку ми спали в колісці, я не пам'ятаю, але гаки, на яких висіла колиска, не знімали ще довго. Через сім років у тій колісці виколивали ще й Олю.

Все, що я писав про себе, це я писав і про Володю, мого молодшого на півтора року брата. Ми були однакового зросту, подібні зовнішньо, й нас часто плутали. Після сьомого класу Володя також не пішов до школи (пізніше закінчив вечірню десятирічку). Влаштувався на роботу в лісопункт «Перкалаба» на Буковині (тоді й таких дітей брали на лісопосадку та будівництво мостів). Пропрацював без зарплати до кінця року й вирішив поїхати додому. Йому сказали, що грошей ще немає, а коли будуть, то привезуть у Рожнів. Мало не замерз насмерть, коли

їхав додому на лісовозі, грошей не одержав і в гори на заробітки більше не поїхав.

Пішов у будівельну бригаду, будував хати. Коли я закінчував десятий клас, він був уже майстром, з яким рахувалися навіть дорослі. Десь я йому навіть по-доброму трохи заздрих. Після армії Володимир працював на різних роботах — страховим агентом, начальником військово-облікового столу, секретарем комсомольської організації колгоспу (платна посада), головою профспілки колгоспу, інструктором парткому. В той час йому присвоїли звання старшого лейтенанта в запасі.

З початком сувенірного промислу став майстром сувенірного цеху. В обов'язки майстра входило: укладати договори від імені колгоспу з торговими організаціями Союзу на поставку сувенірної продукції, роздавати наряди людям на виготовлення тої продукції, приймати виготовлену продукцію й відправляти її в торгуючі організації відповідно до договорів. Ми тепер сказали би, що він був менеджером колгоспу, а не майстром цеху. Багатьом людям села, й не тільки нашого, Володимир допоміг тоді «стати на ноги».

Всі виконавці виготовляли продукцію зі своїх матеріалів, на своєму обладнанні, своїми приспособами й інструментом, своєю електроенергією і у своїх виробничих приміщеннях. І за те тільки, що колгосп відправляв продукцію в торгові точки, він брав собі 50 % з продажу. Тобто виробник отримував тільки половину вартості виробу, несучи всі матеріальні й трудові витрати. Такої форми господарювання світ не знав і, надіємось, знати не буде, бо, знову будемо надіятись: колгоспів більше не буде.

Колгосп у нас у Рожнові раптом став тричі мільйонером. Поля всі оброблені, бо продукцію не приймають, поки не висапаєш норму. Люди виконують усе, що скажуть, навіть більше. Вони терплять часом навіть приниження й образи, аби тільки здати продукцію, адже це єдина можливість щось заробити, причому гроші можна одержати зразу ж після реалізації. На сувенірний промисел працює більше половини села, нескладні операції виконують діти, дідуся й бабусі, навіть інваліди. Сувеніри починають робити вчителі, лікарі, службовці й посадовці різних рівнів, навіть районного, оформляючи продукцію на підставних осіб, які за домовленістю повинні зробити продукцію за себе й «за того парня». Дедалі більше «сувенірників» купують машини.

Закрутило в сувенірній круговерті й рожнівських киян, викладачів вищих навчальних закладів, науковців, інженерно-технічних працівників, службовців. Не оминула ця круговерть і нашу сім'ю. Ми робили папуасів, намиста, ремінці до наручних годинників, косинки, Ліда в'язала жіночі шапки. Ми дуже хотіли назбирати нарешті гроші на «беушні» «Жигулі». І назбирали. На сувенірах ми часом заробляли більше, ніж на роботі. Продукцію відправляли Володимиріві, а він після реалізації висилав нам гроші. Мав він з нами мороки багато.

З часом обставини помінялися. Дедалі більше людей почало працювати на себе, а не на колгосп. Їдуть по всьому Союзу й реалізують свою

продукцію самі. Приїжджають багато і в Київ. Продають свої вироби на базарах, у переходах, на станціях метро. Рожнівчани жартують, кажучи, що можна вийти на будь-якій станції метро й сказати: «Дужі?» – і половина людей на станції відповідь: «Чи ви дужі?». З часом рожнівчани відкривають у Києві свої торгові точки.

Перейшов «на свій хліб» і Володимир. Разом з дружиною Марією виростили дітей Василя і Ярославу (обоє мають вищу освіту, обоє займаються бізнесом), одружив їх, дочекався онуків, побудував великий гарний будинок, має машину і до цього часу тримає руку на пульсі бізнесу, навіть у Києві. Крім того, знаходить час збирати матеріал для цієї книжки.

Ярослава, дочка брата Володимира

Сестра Ольга

ОЛЬГА

Оля була пізньою дитиною. Мамі був 41 рік, коли Оля з'явилася на світ (24 жовтня 1948 року). Росла вона в оточенні хлопців, тому говорила «я ходив», «я робив», «я чув». Гралася з нами в хлопчачі ігри, брала участь у хлопчачих розвагах. Коли ми з Володею грали в футбол, Оля стояла на воротах і не раз летіла клубочком разом із м'ячем. Вона плакала, а мама нас вкотре за це сварила. Але минали не години, а навіть хвилини – і Оля знову хвостиком ходила за нами.

Те саме було й зимою. На гори спускатися на лижах вона з нами не наважувалась, але ковзатися на річку на лизвах ходила (а що було їй робити самій дома, коли всі троє братів ішли ковзатися на лизвах?)

Одного разу, коли ми ковзалися й були зайняті собою, Оля пішла до нори (джерела), яка не замерзала, і впала у воду. Було неглибоко, але одяга намочило. На щастя, це побачила сусідка й сказала, щоб ми вели її до неї. Сусідка роздягла Олю, розтерла її спиртом, посадила на піч і повісила сушити одяг. Перед вечором одяг був сухий, і ми щасливо повернулися додому.

Вчилася Оля добре. Грала у волейбол, брала участь у багатьох гуртках художньої самодіяльності, в яких тільки було можна. Вчилася разом із всесвітньо відомою співачкою, лауреатом Національної премії України ім. Тараса Шевченка, народною артисткою Марією Стеф'юк (вони ровесниці). Після 11-го класу я забрав Олю до Києва (я вже мав «гостинку»), щоб вона змогла краще підготуватися до вступу у вищий навчальний заклад. У Києві жила активним громадським життям, співала у хорі «Жайворонок», мова про який буде нижче.

Вступила до Івано-Франківського педагогічного інституту й закінчила його за спеціальністю «Педагогіка й методика початкової освіти». Одержала направлення в школу дуже мальовничого підкарпатського села Тюдова Косівського району, де й працювала аж до пенсії. За свою сорокарічну педагогічну діяльність заслужила звання «Вчитель-методист» і відзнаку «Відмінник народної освіти». 40 років співає в Тюдівському народному хорі «Сокільський передзвін».

Тепер із чоловіком Левком продовжують збирати цінні книжки, дивують усіх квітами, екзотичними рослинами, грушами, персиками, виноградом і домашніми винами. Щонайменше три рази на рік — на Різдво, Великдень і на день народження ми приїжджаємо до них, у їхній двоповерховий просторий будинок, і я тоді перед застіллям встаю, хрещуся й кажу: «Господи! Допоможи не переїсти!» І це допомагає лише зрідка, бо в Олі й Левка є завжди багато смачненького. А потім Оля бере баян, і над Черемошем лунають колядки й пісні — одна краща другої: співає рід Гушулів...

У СВІТ ШИРОКИЙ

ПЕРШІ КРОКИ

За бажанням батьків, після закінчення 10-го класу, я вступав до Івано-Франківського медичного інституту. З чотирьох іспитів набрав 18 балів — дві п'ятірки й дві четвірки, але за конкурсом не пройшов. Мені до нового року не висилали документів, бо, як виявилось пізніше, велика частина вступників із 18 балами пройшла. Видно, мене тримали в резерві, але цього я не знав, і постало питання, що робити далі? Свині годувати я не хотів...

Незабаром хтось мені сказав, що в гірських районах не вистачає вчителів і що Райком комсомолу Верховинського району направляє в школи

району десятикласників піонервожатими. Роздумувати не було часу. Мені треба було влаштуватися на роботу до 1-го вересня тому, що був введений новий порядок вступу до вищих навчальних закладів: без трудового дворічного стажу приймали тільки 25 % вступників, а 75 % — «стажників». Було два конкурси, й виходило так, що вступник зі стажем набирав набагато менше балів від вступника без стажу, але брали вступника зі стажем. Нікому це не подобалось, найбільше викладачам, бо у вищі навчальні заклади прийшли тупаки, які сьак-так позакінчували вечірню школу або відслужили 3—5 років у армії й усе позабували. Та «політична доцільність» була понад усе. Не дивно, що в ці 25 % у медінституті я не «проліз».

Оскільки стаж при вступі відраховували з 1 вересня, то влаштуватися мені треба було до цієї дати. Запізнення на кілька днів викреслювало цілий рік стажу, а це мені загрожувало тим, що не потрапляю в стажники, а там — армія, а далі — ніхто не знає, як може статися. Та й шкода мені було витратити три роки на армію.

Я тут же поїхав у Верховинський райком комсомолу, але біда була в тому, що я не мав атестату зрілості — він був ще в інституті. Правда, була розписка приймальної комісії. З нею я й пішов до другого секретаря райкому комсомолу.

Секретарем виявилася світловолоса симпатична дівчина, звали її Ніна. Вона мене вислухала й спитала тільки прізвище. Вона щось написала, підписала, подала мені той папірець і сказала: «Це путівка на посаду старшого піонервожатого в семирічній школі села Кривополе. Туди 18 км, можете доїхати ще й сьогодні». Я «вилетів» окрилений. Спитав людей, як доїхати до Кривополя. Сказали — тільки попутками. Чекав майже до вечора — нічого. Нарешті, коли стемніло, появився лісовоз. Вискакую на платформу. Дорога — суцільні ями. Коли доїхали до Кривої (різкий поворот дороги під скелею над потоком), я завмер. Подумав, що мене відправили в найглухіший куточок району. Але незабаром ми виїхали на простору галявину. Дорога петляла вправо і ліво і я подумав про себе, що Поле таки Криве. Доїхали до сільради, і я зіскочив з машини.

КРИВОПОЛЕ

Була пізня година й сільрада була закрита. Я постукав у вікно. На запитання відповів, хто я й чого мені треба. Двері відчинив сторож і запропонував якось перебути до ранку, бо всі вже сплять. На другий день мене відвели в школу й познайомили з директором Минаєм Михайлом Никифоровичем, а він — з учителями. Прийняли мене тепло, привітно. Моє входження в колектив полегшило ще й те, що діловодом у школі працював Іван Стефурак, хлопцеві мого віку. Та й дехто із учителів після педучилища були не набагато старші від мене.

Мене відвели на квартиру до Шітруків, гостинна хата яких стала мені рідним домом на цілий рік. У Шітруків було троє дітей. Найстарша

– семикласниця Марічка, і ще двоє молодших – Ганнуся й Процьо (Прокіп). Мені віддали кімнату в другій половині хати, де була плита, пічка, ліжко, стіл і лавки. Щоби я щось їм платив – не пам’ятаю. Думаю, що ні. Почалося моє самостійне життя.

Я з головою поринув у роботу (все мені було знайоме, бо з 8 по 10 клас я працював піонервожатим у молодших класах нашої школи в Рожнові). Я розучував із дітьми різноманітні ігри, вчив співати, організував хор, який виступав на святах у сільському клубі. Приїжджали з райкому комсомолу перевірки, і мене хвалили. Хвалили навіть на районних семінарах піонервожатих. Ми зайняли призове місце на районному огляді піонерської пісні. Я ріс навіть у власних очах. Незабаром Ніна, секретар райкому комсомолу, сказала, що райком партії поставив у свій план мій звіт за свою роботу. Я старанно готувався, обдумав, що і в якій послідовності буду говорити.

Родина Шітруків

Мій перший хор – співають кривопільські діти

Перша Кривопільська школа

Представила мене Ніна. Мені дали слово. Я лаконічно розказав про свої успіхи і чекав похвали. І яке ж було моє здивування, коли бажаючих виступити не виявилось і надійшла пропозиція – заслухати проект постанови.

У постанові скромно констатувались мої успіхи, широко вказувалось на недоліки, ще більше вказувалось на те, що іще треба зробити. Постанову прийняли одногосно. Мене так ця необ'єктивність образила, що в мене очі стали вологими. Ніна тихенько сказала: «Все нормально, не переживай». А я собі подумав: правильно говорять про серп і молот, що це наш радянський герб – хочеш жни, а хочеш куй – все одно одержиш ...

Моя образа переросла в злість. Я сказав Ніні: «Я старався, я робив все, що міг. За це мені платять всього 40 карбованців – а тут мене ще й топчуть ногами». Ніна мене заспокоювала. І дивна річ – замість того, щоб постанова мене мобілізувала на «подвиги», я для себе вирішив, що більше я «гребти копитом землю під собою» не буду. Відбувся зворотний ефект, і я заспокоївся.

У школі час від часу не було когось із учителів і мене, як спеціаліста, який однаково добре не знав усі предмети, посилали на заміну. Заміняв я різні предмети, але це було не найскладнішим. Найскладнішим було те, що дівчатка в сьомому класі були переростки, на рік-два молодші від мене, і мені з ними було «важко». Ой як часом мені з ними було «важко». У сьомому класі вчилася й Марічка Шітрук, мила доня господині, яка була від мене молодша всього на два роки і з якою мені було «найважче».

З часом мене почали запрошувати в комісію для перевірки крамниць, торгових точок. Очолював її завжди бухгалтер ССТ (Сільське споживче

товариство). Відповідальності в члена, як я думав, ніякої, і я погоджувався, тим більше, що за це платили і це був додатковий заробіток. Одного разу мене ввели в комісію для перевірки крамниці в селі Зелене. Перевірка пройшла нормально, залишилося тільки зробити попередні підсумки й записати останню позицію — горілку, якою завжди можна було підправити результати. І тут я випадково підняв на столі картонку й побачив під нею листи пайових марок. Нічого поганого не підозрюючи, я сказав про це бухгалтеру. Вона жахнулася. Виявляється, марки — матеріальні цінності, і вони повинні входити в баланс. Коли порахували їх — ще більше жахнулися. Їх туди скидали, мабуть, з самого початку радянської влади. Бо коли гуцул платив пайовий внесок, він марку брати не хотів: вона йому була непотрібна.

Виходило так, що в акті треба було показати багато залишків. А за це судили. Завідуюча — у плач. Викинути марки бухгалтер не погоджувалася: кримінальний злочин. Тоді завідуюча пропонує поділити залишки між собою. Всі погоджуються, а я ні. Мені треба поступати, мені ці гроші не потрібні і т.д. А без мене ніхто також не погоджується: бояться, що заявлю. Завідуюча знову в плач. Каже, що чоловік не вернувся з війни, що має п'ятеро дітей, а коли її засудять, то вони загинуть. Що було робити? Я погодився. Потім, уже навчаючись в інституті, я ще рік при зустрічі з міліціонером затерпав і дивився, чи не йде він до мене, щоб заарештувати (строк збереження актів — три роки). Тоді я зрозумів, що протиправні дії не для мене: дуже я вразливий.

У Кривополі пропрацював я всього рік. На другий рік мене перевели в село Грамітне, де, крім ставки піонервожатого, була ще й половина ставки вихователя інтернату. Я не заперечував. Працювати на півтори ставки, мабуть, буде важко, думав я, але й ставка у півтора раза більша — аж цілих 60 карбованців!

У Кривополі до милих Шітруків я навідувався ще не раз. І неодруженим, і пізніше, одруженим з Лідою. Там вона вперше з'їла метр гуслінки (кисле молоко особливого приготування, яке зберігається в кімнатних умовах дуже довго). Перед тим я їй розказував, що гуслінка тягнеться за ложкою, як мед. І коли гуцулка бере ложку гуслінки — вона оббігає навколо хати, і тоді тільки вона відривається від бочівочки. Тому гуслінка вимірюється не на літри, а на метри. Після літньої спеки із задоволенням пили ми і кисленький розвід з гуслінки, яким нас пригощали Шітруки.

А через п'ятдесят років у нас в Києві задзвонив телефон. Телефонував Василь Форділь, випускник сьомого класу Кривопільської семирічної школи в 1958 році і запросив мене на зустріч випускників у Кривополі. Я з радістю погодився. Василь зустрів мене напередодні у Верховині, запросив мене до своєї господи (давно живе у Верховині, приймає туристів і відпочиваючих), щедро пригостив і розказав мені про долю однокласників і вчителів.

На другий день ми поїхали в Кривополі. Виявляється, тепер воно називається Кривопілля (кому це було потрібно — невідомо). А там —

зустрічі, обійми і спогади, спогади, спогади... В літніх жінках уже важко впізнати тих симпатюльок-дівчат, з якими колись було так «важко»...

Побудована нова школа. Якраз до цього дня приурочили відкриття пам'ятної дошки Богдану Романовичу Заклинському, який започаткував освіту в Кривополі. Палкі промови, спогади, побажання. Випускники подарували нам на згадку картини з карпатськими краєвидами й ширі слова подяки. А я подарував школі книжки – свою – Будівлі Покуття, й Федора Мацка – «Історія села Рожнова», яку я видав.

Останній дзвінок, фотографія на пам'ять учнів і вчителів, які зустрілися через 50 років, і ми йдемо на гостину до Марічки Шітрук, дочки господині, в якій я жив колись, і також випускниці сьомого класу того року, з якою в нас до цього часу залишились ширі й дружні стосунки. Мене й нас усіх вразило в домі багатство різноманітних вишивок. Виявилось, що Марічка – знана майстриня, вишивки якої ще в шкільні роки потрапили в Коломийський краєзнавчий музей.

А нині вона – лауреат Гуцульського фестивалю, нагороджена багатьма грамотами. Її вишивки радують око в Ільцівській церкві Святої Трійці, Кривопільській греко-католицькій церкві та в Кривопільській православної церкві св. Іллі. Для церков вона вишила рушники, скатерті, дві пари коругвів, серветки, чотири фелони для священика. У 2004 році, на свято св.Іллі, Марічку було нагороджено грамотою єпископа Коломийського і Косівського Іоана.

Вишила й подарувала помаранчеву сорочку Президенту України Вікторові Ющенку, його дружині Катерині – рушник, їхньому синочкові Тарасику – сорочечку. Подарувала також сорочку Президенту Грузії М. Саакашвілі, П. Порошенкові, В. Зінченку і рушник – Ю. Тимошенко.

У Києві ми ще довго ласували маслом, будзом і сушеними грибами, якими щедро обдарували мене Марічка і Василь Форділь.

ГРАМІТНЕ

Спочатку згадаю про другу спробу вступити до вишого навчального закладу. На цей раз я обрав Львівський політехнічний інститут. У Кривополі я майже не готувався. Час від часу брав у руки підручники, але мені здавалося, що я ще все пам'ятаю. Вирішив, що після навчального року піду в відпустку, сяду за книжки – і все в пам'яті відновлю. Коли я сів за них, то виявилось, що все добряче забув, але на іспити таки поїхав.

Уже на першому письмовому іспиті з математики я побачив, що я його не складу, тому зразу ж піднявся і здав іспитовий листок чистим. Викладач мене вмовляв ще подумати, але я йому відповів, що нема чим думати. Пішов у гуртожиток і за допомогою книжок розв'язав задачу, що була на іспиті, але це за допомогою книжок! Я забрав документи, поїхав додому і дав собі слово, що кожен день після роботи, перед обідом, я повинен розв'язати одну задачу з математики. Поки не зроблю – не обідаю. Відступати далі нема куди: через рік армія.

У Грамітне перейти загітував мене директор школи Михайло Юрійович Слободян. Спочатку ми з ним навіть жили разом на квартирі. Викладав він німецьку мову. Любив із друзями випити чарку. Одного разу це відбувалося у Яблуниці, в операторній місцевій радіотрансляційній станції. Звучала музика, а друзі забавлялися. Раптом Слободян взяв мікрофон і сказав: «Ахтунг! Ахтунг! — і кілька фраз німецькою мовою». Уявляєте, як сполошилося село... Звичайно, ця витівка Михайла Юрійовича не пройшла повз увагу КДБ. Працівників радіостанції звільнили, а Михайло Слободян мав великі неприємності.

У Грамітнім життя було трохи жвавіше. Тут знаходився лісопункт, який побудував клуб, їдальню й магазин, в якому хоч час від часу з'являлись якісь товари. Школа мала свій будинок для проживання вчителів, в одній із кімнат якого жили й ми вдвох з Олексою Курилівим, що теж працював у школі після 10 класу. Через стінку жила сім'я Богачуків, а у суміжній з нами кімнаті — дуже мила дівчина Іванка, яка викладала математику. Тут жити було веселіше.

Як і в Кривополі, мені доводилося замінити вчителів, які з певної причини були відсутні. А коли вчителька молодших класів пішла в декретну відпустку, крім мене, передати її класи було нікому. Чому я кажу класи? Тому, що вона вела комплект 1—3 класи: один ряд парт — перший клас, другий ряд парт — третій клас. Десять хвилин займаєшся з першим класом, даєш їм завдання щось писати й переходиш на 10 хвилин працювати з третім класом. Ще один такий цикл, де даєш уже й домашнє завдання — і урок закінчується.

Найбільше мені подобалося працювати з першокласниками, з цими чистими душами, з яких можна було зробити все, що захочеш. Я впевнений, що вчителем молодших класів повинна бути людина з кришталєво чистою душею, і була б моя воля, я би увів першим іспитом тест на психологічну здатність вчитися на вчителя початкової освіти. Може, тоді було би менше черствих і бездушних учителів, які травмують і нівечать ці маленькі чисті ангельські душі.

Те, що я вів молодші класи, не звільняло мене від обов'язків піонервожатаго. Весною ми поїхали у Верховину на районний огляд піонерської пісні. Поки там співали, сталася повінь на Білому Черемозі, яка порвала всі мости. Ми протрималися ще одну добу, і хоч вода уже помітно спала, але мости ще залишалися пошкодженими. І надій — жодних. А в нас і в дітей закінчувалися гроші, не було що їсти. Діти хотіли додому, дуже хотіли, і ми вирішили йти додому верхами пішки. Тепер я так думаю, що на це могла зважитись тільки відчайдушна молодість. Тепер я би побоявся зробити такий вчинок. Побоявся би не за себе, а за дітей, за те, що з ними під час переходу може щось статися.

Ми вийшли раненько. Погода нам усміхалася. По всій дорозі нас годували люди, показували дорогу, проводили по складніших місцях, щоб не заблукати. Сумніви і тривога покинули нас остаточно, і ми навіть співали.

Тільки під вечір дійшли додому. Я почув ширу подяку від батьків, і тільки тоді відчув велику втому. Ми пройшли верхами близько 40 км (за дорогою – більше). Це був наш своєрідний «перехід Суворова через Альпи».

Того року весною за моєю ініціативою перед школою ми з дітьми посадили сад. Щеп у нас не було, грошей на них також не було. Копали дички в лісі й садили. Я знав, що у Грамітнім мене вже не буде, але надіявся, що може хтось їх колись нащепить. Цікаво, чи живий той сад тепер? Ще восени 2008 року я написав на ім'я дирекції Грамітнянської семирічної школи листа, в якому сповіщав, що пишу спогади й хотів би там вмістити й матеріал про їхню школу, хоча б фотографію її, якої в мене не виявилось. Пропонував також організувати весною 2009 року зустріч випускників сьомого класу 1959 року, але відповіді не було. А жаль...

Тепер повернемося до проблеми вступу до інституту. Від свого слова я не відступав. Часом обідав о 6 годині вечора, але не відступав. І це дало свої результати. На вступному іспиті, поки викладач писав на дошці умову задачі другого варіанту, я рішення першого варіанту передав своїй симпатії, яка сиділа поруч. Потім спокійно виконав свою іспитову роботу й десь у першій десятці здав її. Цього разу в мене було ще й стажу 2 роки, тому про себе подумав, що я вже в інституті. Так воно й сталося.

Я поїхав у Грамітне попрощатися. Наше товариство розпалося. Ми з Олексою вступили до інституту, Іванка поїхала до батьків у Яргорів Тернопільської області. А баян, який вона подарувала мені на прощання, грає ще й досі.

На 1 вересня я поїхав до Львова. Починалась нова сторінка в моєму житті.

Іванка

Студент Політехніки

У ПОЛІТЕХНІЧНОМУ

ПЕРШІ РОКИ

У 1959 році Львівський політехнічний інститут (ЛПІ) оголосив набір на нову спеціальність — інженер-педагог. На цю спеціальність я вирішив вступати, маючи педагогічний стаж. Оскільки педагогічні дисципліни в ЛПІ читати було нікому, вище керівництво (так я думаю) вирішило начитати ці курси в педінституті. Нашу групу переводять у Львівський педінститут, потім — у Дрогобицький педінститут, а на третій курс — в політехнічний інститут для вивчення інженерних дисциплін.

Через кілька місяців я перевівся на спеціальність «електрифікація промислових підприємств» (ЕПП), яку кількісно чомусь вирішили розширити й оголосили додатковий, конкурсний, за оцінками, набір, у межах нашого енергетичного факультету. Наприкінці навчального року радіотехнічний факультет оголосив конкурсний набір на нову спеціальність «електронні прилади». Поява такої спеціальності продиктована була вимогами часу — в електроніці ми (маю на увазі державу) суттєво відставали. Для проходження конкурсу треба було заповнити анкету в «секретному» (так ми його називали) відділі. Всі знали, що на цю спеціальність можна пройти не тільки тоді, коли ти пройдеш по конкурсу за оцінками, а лише тоді, коли анкета в тебе буде бездоганною.

У моїй анкеті могло бути два мінуси — жив на окупованій території і родичі за кордоном (тітка в Канаді, куди виїхала ще до Першої світової війни). З першим мінусом я зробити нічого не міг, але таких, як я, у нас було багато, і я мав надію. А з другим мінусом було складніше, і я для себе вирішив, що про тітку нічого не знаю й згадувати в анкеті про неї не буду. Надіявся на те, що події до Першої світової війни органи цікавити не будуть і до моєї тітки не дістануться.

Так я й зробив. Через місяць оголосили результати конкурсу — я був у списках. Та радів завчасно. Через 3 чи 4 місяці мене викликали до «секретки» й звинуватили мене в тому, що я приховав наявність родичів за кордоном. Я прикинувся здивованим. Тоді вони мені сказали, що установили й твердо знають, що у мене в Канаді є тітка і що вона виїхала туди ще до Першої світової війни. Далі відбувся приблизно такий діалог.

— Ще до Першої світової війни? То звідки про це я міг знати і як це стосується мене?

— Ви ж розумієте, що анкета повинна бути в порядку й треба це дописати.

— Не маю нічого проти — дописуйте.

— Ні! Це повинні зробити Ви, своєю рукою. Ви ж знаєте, що анкета заповнюється власноручно — й підсунули до мене мою анкету.

— Мені дописувати? Але ж я цього не знаю!

— Зате ми знаємо, знаємо достовірно. Ви що, нам не довіряєте?

— Чому ж, довіряю. Але я цього не знаю й дописувати не буду. Якщо Ви знаєте, то Ви й дописуйте.

Я повернувся й вийшов. Спеціальності «електронні прилади» мені не бачити — подумав я. То хоча б утриматись в інституті. Бо ще відряхують мене, як Стасика...

Було це ще на першому курсі. Наша група «західняків» знала, що Стасик — син греко-католицького священника, який був засуджений й засланий у сибірські концтабори, що він там і загинув, і ми дивувались, як це його прийняли в інститут. Що це був недогляд — не вірили. Стасик був замкнутим, часто ходив зажуреним, часом зникав на день-два з лекцій, і після цього ставав ще більш зажуренишим. Ми розцінили це так, що з ним «працюють» і в душу йому не лізли.

А через деякий час ми прочитали оголошення, що у нашій групі відбудуться відкриті комсомольські збори з порядком денним, останнім питанням якого була персональна справа комсомольця Станіслава...

На зборах був присутній представник парткому, чого до цього ніколи не було. Доповідачем з цього питання був секретар комсомольської організації групи, колишній моряк, член партії, Дмитро Максимчук. Він сказав, що Стасик замкнутий, ні з ким із комсомольців у групі не спілкується, не товариський, скритий, нічого про себе нікому не розкаже, що його батько — священник, що він проводив антирадянську агітацію й за це був засуджений на 15 років ув'язнення, що чи не збирається й синок піти стопами батька, що до того ж веде себе недостойно — не раз бачили, як він облизував руки якійсь бабі, і що така поведінка недостойна звання комсомольця й студента нашого навчального закладу.

Стасик у своєму слові-відповіді сказав, що батько не проводив ніякої антирадянської агітації, що його засудили тільки за те, що був греко-католицьким священником і не погодився перехреститися в православного священника, що він не винен, що син священника, бо батьків не вибирають, що жінка, якій він цілував руку, його тітка, рідна мамина сестра, що коли батька засудили, — мама з горя померла, що тоді забрала його до себе тітка й врятувала від голодної смерті, виростила й вивчила його, що у нас обнімають і цілують в лице дівчат, а старших жінок цілують у руку, що він цілуватиме руки їй доти, поки вона жити буде.

Почались дебати. Спочатку дали слово двом «підготовленим». Один з них — Микола Омелянів з Маньківського району Черкаської області (був у нього вдома), який весь час у відомості на одержання стипендії виправляв своє прізвище на Ємельянов, хоч прізвище у відомості було вказано правильно. Натомість прізвище Шевціва друкувалось з помилкою — Шевцов, і Михайло завжди виправляв його на Шевців. Ну як тут про Миколу не скажеш: «Файний хлопець, але — східняк». Після незаперечної аргументації Стасика, заготовки «підготовлених» втратили сенс, і вони мимрили щось про високе звання студента нашого вищого навчального закладу та комсомольця. Взяли слово й двоє наших. Підтримували й захищали Стасика.

Тоді виступив представник парткому. Він дуже довго й нудно говорив про завдання інституту, про завдання студентів, про те, якими ми повинні бути й чого досягати, і що ми маємо бути непримиренними до недоліків і до всього, що заважає нам досягнути мети. Говорив про незаперечні, всім відомі істини і, не сказавши нічого конкретного, замовк.

Оголосили проект постанови. Пропонувалося виключити Стасика з комсомолу. Ми голосували проти, але нас було менше. Стасика виключили. А через кілька днів ми побачили наказ про відрахування його з інституту.

Після візиту в «секретку» я чекав подій. Їх не було. Чекав тиждень, два, місяць — нічого не відбувалося. Тоді я заспокоївся. І не даремно, бо, як виявилось значно пізніше, коли я уже працював на оборонному заводі, даних про мою тітку ніде не було.

Вже після першої зимової сесії пройшла в нашій групі зміна лідерів. Староста групи, колишній армійський старшина Сергій Столяров, а також комсорг групи й ще кілька студентів сесію завалили. Декого відчислили, а комсорга й старосту, членів партії — ні. Вони довго ліквідували «хвости», відставали від засвоєння нового матеріалу й заводили нові. Часто просили допомоги, особливо з вищої математики. Тільки на їхньому прикладі я зрозумів, як важливо мати міцний фундамент — добрі знання за середню школу. Без цього фундаменту неможливо побудувати «будівлю майбутніх знань». Вони просто не були спроможні зрозуміти те, що їм пояснювали. І якщо спочатку навчання вони дивилися на нас зверхньо, як на «салаг», то тепер носи поопускали зовсім. Вже на початку другого курсу старостою групи ми вибрали нашого Остапа Заверуху (помер, світла йому пам'ять), а Д. Максимчука залишили комсоргом «пожиттєво»: ніхто ним не хотів бути.

Після першої сесії додому я приїхав окрилений, у доброму гуморі. Коли батьки мене спитали, які мої успіхи, я віджартувався: «Та, є кілька двійок, але студент без двійки — як солдат без гвинтівки», й продовжував розповідати про інститут, про величний Львів, про оперний театр, про гарні парки. Добре пообідавши, я приліг з дороги відпочити. Проснувся від важкого маминого зітхання. Мама з татом журилися, як будуть мене утримувати в інституті без стипендії. Мама пропонувала продати телицю. Тато відповів, що цього вистачить десь на півроку, а що далі? Та й на добудову хати треба ще гроші...

Я піднявся, взяв залікову книжку й показав її батькам: там були тільки четвірки й п'ятірки. Я вибачився за невдалий жарт і за те, що, заговорившись за щось інше, забув сказати правду й додав, що, крім деяких продуктів, з дому нічого брати не буду, бо маю ще деякі заощадження, і що буду у Львові підробляти, як це роблять інші студенти.

Цих слів я дотримувався всі роки навчання в інституті. Я спеціалізувався на заочниках. Робив їм контрольні з математики й електротехніки, писав реферати з історії партії, виконував курсові проекти з теорії машин і механізмів (ТММ), а пізніше — деталей машин. Розрахунок

Під час роботи в колгоспі також треба стригтися! Зліва направо: Жень Орлов, Сергій Столяров, Микола Омелянів, Микола Гушул (з ножницями) і Дмитро Максимчук

курсowego проекту з деталей машин я робив за одну ніч, коефіцієнти знав майже всі напам'ять і тільки деколи заглядав у довідники. На другий день я пропускав заняття й робив креслення, на третій — пояснювальну записку — і проект готовий. На ці гроші я зміг купити собі пристойний костюм, який ще довгий час не мав чим замінити, працюючи вже дипломованим інженером зі ставкою 90 карбованців на місяць.

Значно пізніше, коли я працював уже в Києві, пішов на виставку американських телевізорів із плоским екраном та кутом відхилення 110 градусів. Це була новинка. Такі телевізори нам ще і не снилися. Там розговорився з їхнім менеджером. Розмова зайшла про навчання. Він ніяк не міг зрозуміти можливість вечірньої й заочної форм навчання. Казав, що це не навчання, бо не може в працюючої людини вистачати часу на повноцінне засвоєння курсу вищої школи.

Зі свого досвіду знаю, що заочники, яким я виконував курсові й контрольні роботи, заледве знаходили час, щоб хоч прочитати пояснювальну записку чи курсову. А нині за платною формою навчання ситуація виглядає ще гірше. Наша знайома, викладач вищої школи, кандидат економічних наук розказувала, що її о 7 годині вечора викликав декан і сказав, що до 9 години вечора вона повинна прийняти іспит у трьох групах заочників. Коли викладач сказала, що це неможливо, він задав їй тільки одне запитання: «Ви зарплату в цьому місяці хочете отримати?» І вона прийняла іспит у трьох групах, ще й вільного часу залишилося.

Не кращі справи і в деяких вищих навчальних закладах зі стаціонарною платною формою навчання. Курсові, і навіть дипломні, скачуються з інтернету або купуються в переходах метро, іспити приймаються за гроші. Студенти відучуються працювати самостійно. То про які знання може йти мова? Залишається надія тільки на кращі вищі школи, які справді відповідають званню вищого навчального закладу.

Перший курс для всіх був дуже важким. Ні на що не вистачало часу. Особливо багато часу займало вивчення першоджерел з історії партії. Якби треба було їх тільки опрацювати! Проблема полягала в тому, що треба було представити конспект першоджерел, а це займало багато часу. Від цього страждали точні науки, на які залишалось тільки 60 % часу навчального процесу.

З самого початку навчання багато викладачів цікавилися тим, що ми у Львові уже встигли побачити, в яких театрах побували, що слухали? Наші аргументи про те, що не вистачає часу, вони відкидали рішуче. Казали, що людина з вищою освітою повинна бути не тільки хорошим фахівцем, а й бути освіченою, культурною людиною, і що треба знаходити час й на знайомство з культурою.

Мені тоді згадалося моє дитинство і той випадок, коли на концерті з нагоди якогось свята я вперше почув дуєт Карася і Одарки з опери Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм». Партію Карася виконував наш довголітній завідуючий Народним домом – людина, яка зробила неоціненний вклад у розвиток культури села, прекрасний виконавець басових і баритонових партій Григорій Дмитрович Ропар. Партію Одарки виконувала Марія Стеф'юк, мати тепер відомої всьому світові співачки Марії Стеф'юк. Я був здивований. Я вперше чув, як «сварилися» співаючи. Та ще й як гарно «сварилися!» Ще тоді я дав собі слово, що при першій нагоді послухаю цю оперу.

І от я в оперному. З самого початку хочу сказати, що я був вражений багатством і естетичною витонченістю оздоблення театру, довершеністю архітектурних форм. Славу одного із кращих театрів світу він має не даремно. Оперою «Запорожець за Дунаєм» я був також вражений. На мою думку, всіх, хто йде в оперний театр вперше, треба вести на оперу «Запорожець за Дунаєм»: їм легше буде адаптуватися до оперного жанру.

Про багатьох викладачів хотілося б сказати чимало гарних слів, але тут «і не час, і не місце». Хочу сказати тільки про Олександра Абрамовича Бойма, доцента, кандидата технічних наук. Це був представник старшого покоління викладачів із поведінкою рафінованого інтелігента, з глибокою повагою до студентів, із повною відсутністю елементів зверхності, які дуже часто проявляються у викладачів радянської школи. Коли вітався, завжди знімав або піднімав свого широкополого капелюха. Викладав опір матеріалів. Позаочі ми називали його «професор Бойм». Мав славу викладача, який ніколи не ставив двійок. Розказували, що одного разу він таки поставив одному студентові двійку і, прийшовши додому, сказав про це своїй молодій дружині. Дружина почала докоряти йому

за це. Казала, що із-за цього студент не отримає стипендію, і якщо він без стипендії не зможе вчитися й покине інститут, то вина буде на його совісті і т.д.

Тоді вони удвох прийшли до гуртожитку, знайшли того студента, влаштували прямо в кімнаті перескладання іспиту, і Олександр Абрамович поставив йому трійку. І в нашій групі нікому він не поставив двійки. Думаю, не тому, що Олександр Абрамович не ставив двійки з принципу, а тому, що з поваги й симпатії до нього всі намагалися освоїти матеріал. Було дуже прикро на душі, коли професор Бойм червонів від того, що ти нічого не знаєш і що тебе навіть він не може нічого навчити.

Тому всі вчили. А наш відмінник Андрій Мотика читав матеріал наперед і час від часу намагався поставити якесь каверзне запитання. Тоді професор добродушно усміхався, терпляче відповідав на питання, а вкінці казав: «Але це тема наступної лекції». Коли вони випадково десь зустрічалися на вулиці, професор Бойм знімав свого крислатого капелюха й підкреслено ввічливо, з поклоном, вітався: «Добрий день, пане Мотико!» Андрій ніяковів, відповідав на привітання й старався якнайшвидше від нього втекти. Пізніше, коли Андрій помічав професора завчасу, він переходив вулицю на другий бік, щоб пройти непоміченим. І треба було бачити ту картину, як професор Бойм знімав капелюха й через усю вулицю з поклоном вітався з Мотикою.

Описом цієї історії я хотів би підтвердити те, що неприязні в студентів до викладачів інших національностей не було. Цього справжнього інтелігента єврея-гуманіста любили всі без винятку.

СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР

Одного разу ввечері я проходив повз актову залу інституту й почув звідти звуки чарівної музики. Я відчинив двері й побачив на сцені симфонічний оркестр, а в залі — кілька десятків слухачів. Присів і я скраєчку. Йшла репетиція. Звуки оркестру мене зачарували. Таке я чув уперше. В ошатному залі з картинами геніального польського художника Яна Матейка, з порцеляною стелею зали музика сприймалася по-особливому.

Вони грали так гарно, що я не міг ніяк зрозуміти, чого диригент так часто їх зупиняє, щось пояснює й знову просить заграти одну і ту ж музичну фразу. Досидівся до перерви. На перерві, на моє здивування, мені сказали, що це самодіяльний симфонічний оркестр, що в ньому грають не тільки студенти, а й викладачі та службовці інституту, сказали також, що в оркестрі немає другого гобоїста й спитали, чи я, часом, не граю на якомусь інструменті. Коли ж я сказав, що читаю ноти і трохи граю на баяні, сопілці й гітарі, мене тут же підвели до диригента з пропозицією спробувати навчити мене грати на гобої. Диригент не заперечував і призначив мені вчителем першого гобоїста оркестру.

Партію першого гобоя в оркестрі виконував кваліфікований музикант, колишній викладач класу гобою у Львівській консерваторії, колишній

перший гобоїст Львівського оперного театру, а на той час пенсіонер і діловод кафедри електротехніки. Мені видали гобой — і почалися заняття. Не буду хвалитися, що я був здібним учнем, але через півроку диригент сказав, щоб я сів у оркестр. Я відпрошувався, казав, що гобой ще не освоїв, але він наполягав і говорив, що треба, щоб я звикав до оркестру, вчився слухати, розуміти жести диригента й грати, що зможу. Головне, сказав, не заважати, ніде не вискочити у непотрібному місці.

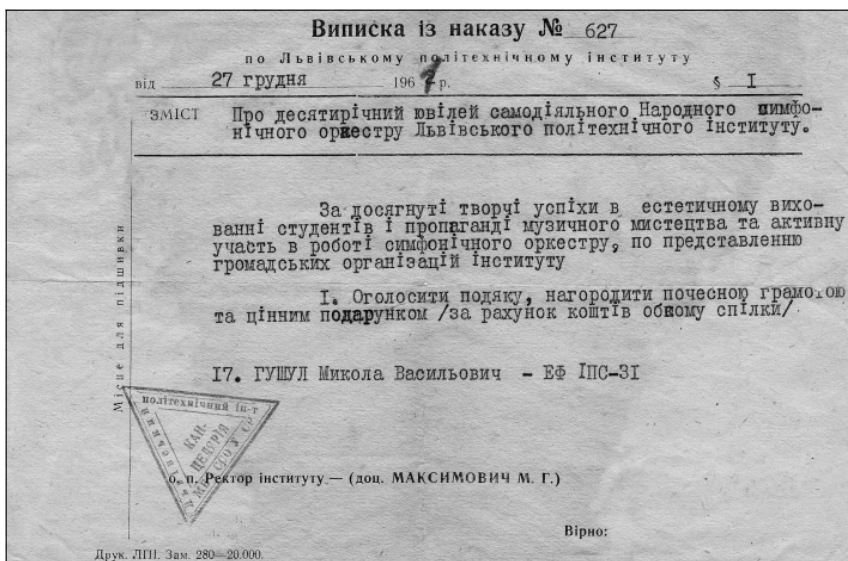
Виступ симфонічного оркестру і хору. За солістом — М. Гушул з гобоем

З такою умовою я сів у оркестр. Через півроку я вже щось грав, а через рік навіть поїхав з оркестром у гастрольну поїздку до Ленінграда і Риги. Виступали в політехнічних інститутах, на заводі ВЕФ і на інших підприємствах. Зазвичай у першому відділенні симфонічний оркестр виконував класичні твори, в тому числі й вокальні разом з нашими солістами, а в другому відділенні виступав наш танцювальний ансамбль, виконавці народних пісень і читці-гумористи.

Як учасники звіту творчих колективів Львівщини, виступали ми і в Києві. Всі були неприємно вражені тим, що на Хрещатику зовсім не було чути української мови. Здавалося, ніби ми приїхали у столицю Росії. Всі цим були шоковані і тільки про це й говорили.

Виступали ми на різних майданчиках, в тому числі й на відкритому майданчику Піонерського парку. І коли виконували останній номер нашого концерту — увертюру М. Лисенка до опери «Тарас Бульба», сильним

Виписка з наказу про нагородження

поривом вітру знесло з попітрів усі ноги. Глядачі ахнули, але ми продовжували грати і закінчили увертюру з пам'яті. Слухачі аплодували стоячи.

Брали ми участь і в підсумковому звітному урядовому концерті в Жовтневому палаці (палацу «Україна» тоді ще не було). Коли закінчився концерт, львівські колективи вітали представники міста й уряду. І, звичайно, російською мовою. І яке було велике наше здивування, коли в цей час з балкону хтось крикнув на всю залу: «Українською мовою!». Оратор замовк, але після невеликої паузи продовжував вітати нас тою ж російською мовою. Тоді з балкону пролунало вже кілька голосів: «Українською мовою!» На балконі почувся шумок. «Хуліганів» вивели. Після концерту нас дочекалась на чорному ході київська молодь і запропонувала нам прогулятися Хрещатиком і Піонерським парком. Казали нам про те, що не всі в Києві говорять російською мовою, що творча молодь і дехто із представників інтелігенції принципово говорять тільки українською мовою, що є у цьому питанні багато труднощів, є відкрите вороже ставлення до української мови навіть наших «незрячих братів гречкосіїв». Але запевняли, що ситуація не така вже й безнадійна. Після таких слів Київ нам видався трохи привітнішим.

Наші поїздки відбувалися, як правило, в час зимової сесії, тому від навчального процесу ми не відставали, а сесію або частину її здавали достроково.

Для нашого оркестру й солістів писали твори Анатолій Кос-Анатольський, Микола Колесса, Станіслав Людкевич, які часом на концертах диригували виконанням своїх творів, та й не тільки своїх. Грали ми і на

ювілеї талановитого композитора, незабутнього Станіслава Людкевича, який ще в ті, дуже ще непевні часи, на своєму ювілеї сказав: «Нас у 1939 році звільнили — і нема на то ради...» Враження від цих зустрічей і участі в роботі оркестру незабутні.

АРАБСЬКА ЗАЛА

На цей час припадає прийом на навчання до наших вищих навчальних закладів іноземних студентів. У Москві для них відкривається навіть університет ім. Патріса Лумумби. У нас вчать в основному араби. На цей же час припадають реформи Хрущова в сільському господарстві. Хрущов змушує всіх сіяти кукурудзу. Посіви пшениці різко зменшуються, не вистачає не тільки м'ясо-молочних продуктів, а й хліба. Якщо раніше хліб у студентських їдальнях був безкоштовним і без обмежень, то тепер став платним і недоброякісним, з додаванням до нього кукурудзи і гороху. Раніше, в крайньому разі, ми брали в їдальні чай, і при цьому наїдалися досхочу хліба з гірчицею (також була безплатна). А тепер за все треба було платити.

Для арабів у студентській їдальні відкрили окрему арабську залу, де був справжній білий хліб і страви із доброякісних м'ясо-молочних продуктів, але наших туди не пускали. Від неякісної їжі студенти почали хворіти, в основному гастритом. Захворів і я. Від тих студентських наїдків у мене була неймовірна печія. І тільки дякуючи Данусі (слухали лекції на одному потоці), яка відвела мене до своєї мами — терапевта нашої студентської поліклініки, я був урятований. Вона дала путівку на місяць у вечірній студентській санаторій, а потім путівку на дієтичне харчування до арабської зали. Тепер я харчувався «як чорні люди». Крім того, мені, зважаючи на стан мого здоров'я, дали на літні канікули путівку в наш інститутський спортивно-оздоровчий табір в Алупку.

РОЗЧАРУВАННЯ

Спочатку я поїхав на тиждень чи два додому. В Алупку вирішив їхати через Одесу. Там я вперше в житті мав побачити море. Я до цього готувався. Ішов до Приморського бульвару пішки, і за кожним поворотом чи будинком чекав побачити море. Чекав урочисто, як першого причастя. І на решті — безмежна синь моря! Мені перехопило дихання, я зупинився.

Зверху, від пам'ятника Дюку, море й морвокзал здаються поряд — рукою подати. Тільки пізніше я довідався, що таке враження створюється за рахунок ілюзії, завдяки тому, що Потьомкінські сходи розширюються донизу. Тому й створюється ілюзія того, що морвокзал і море поряд. Зате, коли піднімаєшся по сходах від морвокзалу вгору, завдяки тому, що сходи звужуються, створюється ілюзія, що місто і пам'ятник Дюку знаходяться на вражаючій висоті і віддалі.

З Одеси до Ялти я взяв квиток на дизель-електрохід «Пётр Великий». Ішли (моряки не плавають, а ходять) дві доби. Я в повній мірі відчув

велич і неосяжність морських просторів, чарівність морських ночей і неповторність морських світанків. Першого ж дня пішов у буфет, який знаходився на палубі, й очам своїм не повірив — за столом, у компанії двох хлопців, сиділа мрія багатьох хлопців нашого потоку (і моя теж) наша красуня Ляля. Довге, світле волосся, дуже миле дитяче личко, великі голубі очі, дитячі, ніби трошки ображені рожеві губки, струнка, правильної форми фігура робила її справді схожою на ляльку. І з хлопцями, і з нею знайомий я не був. Бачив її на віддалі, завжди в оточенні хлопців, на лекціях, які читали потоку.

Коли вони мене помітили, запросили до свого столика. Одне місце було вільне. Познайомилися. Говорили про все і ні про що. Через якийсь час в обох її супутників виникла потреба кудись відійти. Вони вибачились і залишили нас удвох. Я не знав, куди подітися від щастя й намагався догодити їй усім, чим міг. І хоч це було нелегко, по виразу її очей бачив, що вона задоволена. Домовились після обіднього відпочинку, перед вечором, зустрітися знову. В свою каюту я летів на крилах. Заснути не міг. Обдумував, як маю себе поводити, що буду їй розповідати і про що будемо говорити.

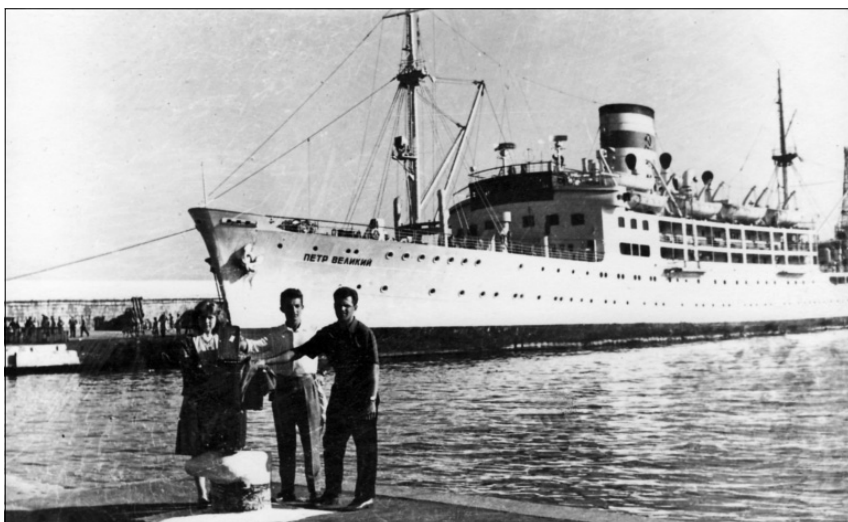
Нарешті прийшла домовлена година. Я метнувся в буфет, щоб виконати Лялине побажання. Хлопців чомусь не було, і я це сприйняв як добрий знак. Зав'язалась розмова, але моїм планам не судилось здійснитися. Говорила переважно тільки вона. Ляля розказувала про свої звички, про смаки, що шкідливо їсти на ніч, що можна пити й що не варто, які в неї є халатики, і як вона перед сном, читаючи художню книжку, елегантно кладе її на тумбочку, розгорнутими сторінками вниз. На кінець другого дня я вже знав про неї все. Я озирався довкола з надією побачити когось із хлопців, щоб мене підмінили, але даремно: навіть на «горизонті» їх видно не було.

На ранок, закинувши свою «худеньку» сумочку на плече, пер її дві важезні валізи, як на Голгофу. А ще треба було доїхати з морвокзалу до автобусної, потім — в Алупку, а згодом дійти пішки до табору...

Допер я ті валізи аж до її намету на «Алеї любові» і як чкурнув на свою «Алею сліз», то «тільки мене й бачили».

Ще одне розчарування. Після другого курсу на канікулах я вирішив трохи підробити вихователем у літньому піонерському таборі й пішов у районний відділ народної освіти Верховинського району, де мене добре знали. Мене направили в Криворівню. А там у той час була на фольклористичній практиці група дівчат-філологів Львівського університету. З одною із них у мене зав'язались теплі стосунки.

Був тоді в Криворівні і Дмитро Павличко, на той час уже відомий поет. Одного разу приходжу провідати свою симпатію, а мені дівчата кажуть, що вона поїхала з Дмитром Павличком до Косова на святкування свята Івана Купала. Якщо правду сказати, то на її місці і я би з ним поїхав, але пробачити їй я цього не зміг.

Ляля з її чемоданами

МІЙ ДРУГ АТА

В тому році в нашому таборі була виділена половина місць для студентів Московського університету ім. Патріса Лумумби. Нас попросили зустріти їхній автобус. Я вперше побачив негрів. Коли один із них подав мені руку, я побачив, що чорна рука мала рожеву долоню. На хвилинку мені здалося, що з долоні здерта чорна шкіра і долоня — суцільна рана. Я зробив зусилля, щоб подати йому руку.

Виявилося, що він з Гани, син директора Національного банку, досконало знає французьку мову (чому я дуже зрадив), і звать його Ата. Ми потоваришували. Йому треба було вчити російську, а мені — французьку. Наші інтереси збігалися.

Збігалися вони і в іншому. Ним цікавилися москвички: відкривалась перспектива після його повернення в Москву. А зі мною йому було легше: я, що міг, перекладав йому. Не програвав у таких випадках і я: москвичок було багато.

Ата жив на березі океану і добре плавав. Казав, що може плисти стільки, скільки я можу йти пішки. Я йому заперечував, кажучи, що можу сісти й відпочити, а він на те — що також може відпочити, лежачи на воді. Ата навчив мене правильно плисти на далекі дистанції. Казав, що треба не панікувати, плисти не поспішаючи, ніби лінуєшся, ніколи при цьому не прикладати зусилля, бо після нього наступає слабкість і як наслідок — паніка. Потім ще більша трата сил — і трагічний кінець. Навчив мене відпочивати на спині, закинувши руки над головою. При цьому треба різко вдихати повітря на повні груди й затримувати його: тоді легені,

наповнені повітрям, тримають людину, як поплавок. Відкинуті руки при цьому виконують роль противаги ногам. Вдихати й видихати треба швидко, щоб «поплавок» не залишався без повітря.

Після проходження курсів одного разу ми з ним на човні відплили так далеко, що берег витягнувся у тоненьку смужку, і я – шубовсь у воду: вирішив перевірити свої сили. Ата плів човном, а я – вглав. Скоро йому це набридло, і він не раз просив мене, щоб повертався в човен, але я не реагував. Він лякав мене, відпливав від мене на далеку відстань, але я все одно не здавався. Я собі думав: коли зможу себе перевірити, як не зараз. І я таки доплив до берега. Наука мого друга Ати потім щонайменше три рази врятувала мені життя – у Витачеві на Дніпрі, в Одесі на морі й у Забайкаллі на озері, але згадувати про це не будемо.

СТУДЕНТСЬКІ БУДНІ

Жили ми в гуртожитку на вулиці Видова. Гуртожитки у нас були нові, великі та світлі. В кімнаті нас було четверо: Володя Ожоган, Остап Завєруха, Михайло Балко і я. Жили дружно, називали один одного братами. Було у нас навіть заведено так, що коли ми йшли в студентську їдальню разом, то платив за всіх останній. Тому кожному з нас треба було вміти рахувати хоча би до чотирьох, щоб не помилитись, коли треба стати в черзі останнім.

Гуртожиток, хвилини лірики

Про студентські роки, про захоплення, розчарування можна говорити багато. Обмежуся тільки тим, що з третього по п'ятий курс у мене були серйозні стосунки з однією студенткою з нашого інституту, подумував навіть одружитися з нею. Приїхала вона із Запоріжжя, звали її Алла. Була дуже ревнивою, але навіть не це стало причиною нашого розриву. Одного разу ми роздягалися в гардеробі читальної зали і працівниця гардеробу звернула увагу на те, що в її пальті відірвана петелька, за яку його вішають. Через кілька днів розмова повторилась. І коли на третій раз Алла почувала те саме зауваження, то дуже розсердилась і сказала, що то не її, працівниці гардеробу, справа, бо, мовляв, вона повинна виконувати свою роботу і не робити зауваження відвідувачам, тим більше в присутності сторонніх. А відійшовши, про себе сказала: «Бандерівка противна».

*Військова кафедра інституту.
Літні табори. Мої кращі друзі
Остан Заверуха і Борис Бугера*

Запала мовчанка. Я подумав, що дуже скоро і я зможу почути від неї такі слова на свою адресу. Трохи помовчавши, я сказав: «Але ж я також бандерівець...» Алла зрозуміла, що обмовилась, почала переді мною вибачатись, але тріщина в наших стосунках з'явилася глибока. Виникли сумніви, щирості в стосунках поменшало, потім вони зіпсувалися остаточно.

Незабаром я поїхав на переддипломну практику до Києва. Через кілька місяців сталося так, що саме перед днем народження Алли до Львова у відрядження їхав мій знайомий киянин. Я попросив його купити букет квітів і привітати Аллу від мене з цієї нагоди, що він і зробив. Потім розказував, що Алла була зворушена до сліз, але швидко себе опанувала, бо поруч неї «хтось» сидів і поглядом задавав їй мовчазні запитання. А коли я в грудні приїхав до Львова захищати дипломну роботу, Алла вже була заміжня. Ми випадково зустрілися з нею на новорічній студентській вечірці. То була наша остання зустріч...

ПРИЗНАЧЕННЯ

Роки навчання проходили непомітно. Як кажуть, не встигли й озирнутись, як прийшов останній курс, переддипломна практика, дипломний проект і захист. У 1964 році вперше розподіл призначень на роботу здійснювався не після закінчення навчання, а перед переддипломною практикою. Розрахунок був такий, що студент повинен іти на переддипломну практику на те підприємство, на якому буде потім працювати.

Дипломну роботу має писати на тему, яка є корисною для підприємства. З другого боку ця обставина заставляла кожного дипломника зарекомендувати себе на підприємстві, на якому буде потім працювати, якнайкраще. І, на мій погляд, розрахунок був правильним.

Новинкою в нашому інституті було ще й те, що проводився попередній розподіл місць роботи в групі між самими студентами, з урахуванням побажань кожного. Звичайно, були незгоди, але більша частина місць була узгоджена. На комісію виносились тільки місця роботи, за які сперечалися, і вони так чи інакше вирішувались. При цьому проглядалась тенденція: «західняків» — на схід, «східняків» — на захід.

У Києві було одне місце, і його, на моє прохання ще в групі віддали мені. В комісії заперечень не було — «західняк» їхав на схід. Моє місце майбутньої роботи був п/я-34. Але, дивна річ, коли я попросив назвати мені адресу, за якою я зможу знайти цей п/я-34, мені відповіли, що цього ніхто не знає і що, приїхавши до Києва, маю звернутися до КДБ, і там мені дадуть адресу. Так і було. Коли я зателефонував у КДБ, мене спитали прізвище, ім'я й по батькові. Я відповів їм і мені дали адресу, порадивши не записувати її, а запам'ятати й нікому не розголошувати. Тоді я подумав: «Великий» я чоловік, якщо про мій приїзд до Києва знає КДБ».

Завод виявився «молодим», при ньому кілька місяців тому створили Спеціальне Конструкторське Бюро (СКБ), куди мене й направили на переддипломну практику. СКБ створили для розробки нових електронних приладів спеціального призначення і для технічного супроводу їх виробництва. Але цю інформацію розголошувати категорично заборонялося і з цього приводу з нас взяли розписки. Не дозволялось навіть розголошувати місце знаходження підприємства. І коли хтось запитував, де працюю, доводилось відповідати, що я не маю права на такі запитання відповідати, і всі розуміли, що це підприємство оборонного комплексу.

Мене зачислили техніком з місячною ставкою 70 карбованців. В обов'язки мої входило збирати в цеху статистику за видами браку приладів, систематизація, узагальнення й видача рекомендацій щодо оптимізації конструкції приладів. Зі самого початку мене приємно вразили заходи вакуумної гігієни. Перед входом до цеху всі повинні залишати в спеціальних персональних шафах, які замикаються, свій одяг і взуття, взувати спеціальні «тапочки», одягти білий халат, шапочку та білі рукавички. Дівчатам і жінкам заборонялося малювати губи і вії.

Робота виявилася об'ємною, але цікавою й корисною. Аналіз статистичних даних давав мені знання. Тема моєї дипломної роботи звучала так: «Вплив неточностей виготовлення лампи оберненої хвилі (ЛОХ) типу «М» на вихідні параметри», яку я і захистив з оцінкою «відмінно». Тема секретна. Захист був у Львові, в секретному відділі, в присутності моїх давніх знайомих, які, як мені здалося, таємниче посміхалися.

На роботу я повернувся як співробітник СКБ, якого знали вже за 9-місячним терміном роботи, і в цьому була очевидна доцільність цього нововведення — розподілу на роботу перед переддипломною практикою.

МОЛОДИЙ СПЕЦІАЛІСТ

РОБОТА І ПОБУТ

Першим моїм призначенням було — інженер відділу перспективних розробок СКБ, начальником якого був Станіслав Іванович Харитонов. Ставка, як і всім, 90 карбованців. Почалась цікава й напружена робота. Наша електроніка тільки ставала на ноги, тому роботи було багато й простору для діяльності також.

Проживання в гуртожитку. На гуртожиток була перетворена трикімнатна «хрущовка», в якій поселили 6 осіб — по двоє у кожній кімнаті. Виявилось, що шестеро — це багато. У кожного свої зацікавлення, уподобання, звички і переконання. В студентські роки ми жили по чотири, але, як правило, самі визначалися, кого з ким поселять. І завжди залишалась можливість перейти в іншу кімнату, з кимось помінятися. Тут такої можливості не було. Ми приречені були на «шлюб без згоди».

На щастя, цей «шлюб» тривав недовго. Десь через півтора року добували будинок гостинного типу і нас розселили. Помешкання в цьому будинку мали маленьку кухню з електричною плитою та духовкою, умивальник, туалет і кімнатку. В коридорі на чотири квартири був душ. Кращих спеціалістів поселляли відповідно до рішення адміністрації і профкому, по одному, інших — по двоє-трьох. Тим, кого поселляли по одному, не давали ні ліжок, ні постільної білизни: не вистачало. Мені дісталася така дев'ятиметрова квартира на одного. Було літо. Десь я роздобув матрац, постелив його на підлогу й близько місяця після роботи приходив додому, зачинявся, лягав горілиць на матрац, дивився на стелю і отримував надзвичайне велике задоволення від того, що був сам-один. З часом я купив диван, розкладний стіл, меблеву стінку, в якій обладнав бар із підсвіткою, радіолу «ВЕФ-радіо» і зажив як «біла людина».

Своє щастя я ще більше оцінив після того, як поїхав у відрядження до Саратова й побачив, як там живуть у гуртожитку дві молоді сім'ї з маленькими дітьми в одній кімнаті, перегородженій простирадлом. Жах. Після моєї розповіді про те, як я живу, на мене дивилися так, як тепер дивляться на «крутого», що має заміську віллу.

На роботі справи йшли добре. Незабаром мені підвищили зарплату на 10 карбованців, потім присвоїли звання старшого інженера — і знову підвищили зарплату на 20 карбованців, а через два роки, коли я ще вважався молодим спеціалістом (три роки), мене призначили начальником лабораторії динамічних випробовувань. У цій лабораторії проводились випробовування наших дослідних зразків приладів, які розроблялися в СКБ. На цій посаді я пропрацював до осені 1968 року, до призиву мене в армію.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Після тоталітарного сталінського періоду наступила «хрущовська відлига». Микита Сергійович Хрущов був першим секретарем ЦК КПРС з вересня 1953 року до жовтня 1964. З 1958 по 1964 роки ще й одночасно і Головою Ради Міністрів СРСР. Хрущов почав з того, що розвінчав культ Сталіна. Зробив це він на найвищому рівні – на з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу. Коли у своїй доповіді він дійшов до того місця, де говорилося про шкідливість культу особи Сталіна, хтось із зали крикнув: «А де Ви були тоді?» Хрущов запитав: «Хто це спитав?» У відповідь – мовчанка. Тоді Хрущов відповів: «Я був там, де Ви тепер».

Суспільно-політичне життя пожвавилось. Хрущов зробив беззаперечний крок вперед, і в нього з'явилось багато прихильників, а ще більше тих, хто надіявся на подальші його позитивні кроки. Пожвавився розвиток української культури. За Хрущова й після нього з'являється ціла плеяда письменників, художників і літературних критиків. Стають відомими Ліна Костенко, Іван Світличний, Василь Симоненко, Дмитро Павличко, Іван Драч, Віталій Коротич, Борис Олійник, Микола Вінграновський, Євген Свєрстюк, Іван Дзюба, Алла Горська... У Києві створюється «Клуб творчої молоді». На весь світ гримить слава про фільми «Тіні забутих предків» і «Білий птах з чорною ознакою» та виконавця головних ролей у них талановитого актора Івана Миколайчука. Все більше й потужніше звучать голоси на захист української мови, української культури, триумфальною ходою йдуть ансамбль «Смерічка» і Софія Ротару з піснями Володимира Івасюка, які дуже швидко стають відомими в усьому світі.

Партійним і радянським органам це не подобається, й вони активізують діяльність репресивних і каральних органів. Як свідчить робота Тетяни Жданової «История инакомыслия на Украине», репресії відновилися у 1958 році [21]. У Івано-Франківську була викрита «Об'єднана партія визволення України». Судили 10 осіб, присудили від 7 до 10 років таборів. 1961 року у Львові був викритий «Український робочо-селянський союз» на чолі з Левком Лук'яненком. Йому присудили розстріл (пізніше замінили на 15 років таборів), інші отримали від 10 до 15 років таборів. Політичні судові процеси відбуваються в 1961 році – в Донецьку, в 1962 році – у Харкові, Тернополі, Луцьку, Запоріжжі, в 1964 році – в Одеській області, в 1967 році – в Івано-Франківську, в 1969 році – в Миколаєві та Ворошиловграді.

У жовтні 1964 року з посади першого секретаря ЦК КПРС Хрущова усуває Леонід Ілліч Брежнев. Репресії ще більше посилюються. В 60-х роках центром боротьби стає Київ. У 1965 році із 20 засуджених політичних в'язнів – семеро киян. Дивним і неочікуваним для влади стало те, що репресії не тільки не придушили, а навпаки – стимулювали розвиток суспільно-політичних і культурних процесів в Україні, викликали співчуття громадян не тільки України, а й зарубіжжя. Піднімаються голоси на захист репресованих, висловлюється солідарність з ними.

4 вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна» була прем'єра фільму «Тіні забутих предків». Я також був на цій прем'єрі. Після закінчення фільму на сцену вийшов молодий чоловік і після кількох вступних слів сказав, що свято затьмарене численними арештами української інтелігенції й почав називати прізвища. Тут же з'явився інший чоловік і почав зіштовхувати оратора зі сцени, а кіномеханіки почали глушити оратора (вони можуть і знають, як це робити за допомогою гребінця, який рухають перед звуковою лампою кінопроектора). Хтось у залі крикнув: «На знак протесту пропонуємо встати!» Багато людей встали й почали виходити з зали й балкону. Вийшов і я. Пізніше дізнався, що оратором був Іван Дзюба, з яким я на той час ще не був знайомий, але самвиданом його знаменитої роботи «Інтернаціоналізм чи русифікація» ми всі зачитувались.

Через півроку після арештів почалися суди. Всі вони були закриті. Очевидно, що судова влада не хотіла показувати юридичну безпідставність своїх дій і вироків. Засудженим писали листи — знайомі й незнайомі. Їх зібрав В'ячеслав Чорновіл, який працював тоді журналістом у Львові, доповнив їх автобіографічними даними засуджених і їхніми виступами на суді та видав окремим збірником «Горе з розуму».

У цей час шістдесятники відновили ще одну традицію. До революції українська інтелігенція святкувала 22 травня як день перевезення тіла Тараса Шевченка з Росії в Україну і перепоховання на Чернечій (нині Тарасовій) горі біля Канева. В радянські часи відзначались тільки день його народження і смерті.

В шістдесяті роки українська інтелігенція почала відновлювати до-революційні традиції святкування шевченківських днів. У цей день кожного року біля пам'ятника Т. Шевченку у парку його імені перед Київським університетом збиралися його шанувальники, покладали квіти, декламували вірші, співали пісень. Приходили різні хорові колективи і на зміну співали пісні на слова Т. Шевченка та інших авторів, а також українські народні пісні. Кожного року кількість людей зростала.

У 1967 році влада вирішила покласти край цій традиції. В той день, 22 травня, ніхто не чекав несподіванок. Я тоді був старостою міжвузівського студентського хору «Жайворонок» (про нього — далі). Ми купили квіти і поклали їх до підніжжя пам'ятника. Коли дійшла до нас черга виступати, співали пісні з нашого репертуару. Диригував тоді хором студент п'ятого курсу кафедри хорового диригування Київської консерваторії Тарас Стінковий. Допомогав йому його товариш Євген Савчук (тепер художній керівник уславленої капели «Думка»). Присутні нам допомагали. Хорові співи змінювалися декламацією творів Шевченка. Уже стемніло, але ніхто не розходився. Навпаки, людей більшало. А коли черговий декламатор читав вірш Т. Шевченка «Розрита могила» і дійшов до слів:

І могили мої милі
Москаль розриває...

Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підрастають
Та допоможуть москалеві
господарювати,

йому закінчити вірша не дали. Два ряди міліціонерів на чолі зі старшими чинами, грубо розштовхуючи людей, підійшли до пам'ятника й на очах у всіх скрутили шістьох осіб, закинули їх у машини й поїхали. Люди кричали: «Ганьба! Це беззаконня!», але нічого не допомогло. Тоді хтось запропонував іти до будинку ЦК партії й вимагати їх звільнення. Ішли мовчки, щоб не дати приводу для звинувачення в порушенні громадського порядку. По дорозі колону облили з поливальної машини, але це не допомогло — колона не розійшлася й продовжувала твердо йти вперед.

О пів на другу ночі до демонстрантів прибув міністр охорони громадського порядку зі свитою і заступник слідчого КДБ України. Демонстранти вимагали звільнення заарештованих. Вони пообіцяли виконати це, але їм не повірили. Тоді представник КДБ запропонував кільком демонстрантам сісти до них у машини й поїхати за заарештованими. І такі знайшлися, в тому числі й Ірина Богдан, фармацевт, співачка нашого хору «Жайворонок». О третій годині ночі всіх заарештованих привезли й випустили на очах у всіх демонстрантів. Люди розійшлися, але кожен знав, що на цьому все це не закінчиться. І так воно й було.

Наступного дня мене особисто викликав генеральний директор нашого об'єднання Д. М. Тузов і «бесідував» зі мною близько двох годин. Результат «бесіди» був такий — мені дуже переконливо рекомендували в майбутньому 22 травня до пам'ятника Т. Шевченка навіть не підходити. Я пообіщав, але довіри до мене, напевне, не було, бо в майбутньому щороку на 22 травня мене відсилали у відрядження до Новосибірська, Саратову, Москви, і часто не з моїх питань. Скоро я цю затію зрозумів і почав кепкувати, кажучи: «Що, 22 травня вимагає, щоб я їхав у відрядження?»

Так було до 1975 року. 5 травня того року нам дали ключі від нової квартири, на яку ми чекали 11 років, і зобов'язали через місяць звільнити ту квартиру, в якій ми проживали до того. Ліді не сподобались шпалери, які були наклеєні на бетонні не оштукатурені стіни і в багатьох місцях повідставали, і вона їх обдерла зі всіх стін. Довелося їх штукатурити й фарбувати. У цих турботах я про 22 травня навіть забув. Ми штукатурили у дві руки, та як «справжні» штукатурки були обляпані штукатуркою з ніг до голови. І яке ж було наше здивування, коли до нас у нову квартиру, адресу якої ще не знала навіть наша рідня, завітав у гості з Рожнова «землячок». Сказав, що в Києві випадково й вирішив завітати до нас у гості. Тут же вибачився, сказав, що не буде нам заважати, попрощався й пішов. Ми з Лідою здивовано перезернулися. Що б це могло бути? І тільки через кілька хвилин нас осінило — та це ж сьогодні 22 травня!

Нас перевіряють! Це був перший гість з Рожнова (і будемо надіятись і останній), якому ми не запропонували сісти, відпочити і чимось пригоститись.

А багатьом іншим не вдалося відбутися так легко, як мені. Багатьох, у тому числі й нашого дуже близького товариша, кандидата географічних наук Михайла Григоровича, звільнили з роботи й довго нікуди не брали. На співбесіді говорили, що якраз такий спеціаліст їм дуже потрібний, а після заповнення ним анкети через кілька днів казали, що в них немає вакантних місць.

Після цих подій був підготовлений колективний лист громадськості Києва з протестом проти арешту людей без жодної причини — тільки за те, що вони читали легальні вірші й співали пісні біля пам'ятника Т. Шевченку. Лист був адресований ЦК КПУ, Генеральному прокурору і голові Верховної Ради. Копія — ЦК КПРС. Підписи збирав Грицько (ми ніколи не питали прізвище і не назвали своє — знайомилися тільки по імені). Я теж підписав цього листа. Через деякий час Грицько зник. Ніхто не знав, куди. Я чекав нової «бесіди» або ще чогось гіршого. Та все обійшлося. Про листа мені ніхто й ніде не нагадував. А в Голові крутились усякі думки. Може, лист був засобом виявлення небайдужих до цих питань людей? А може, він не знав мого прізвища, і це мене врятувало? А може, того листа вирішили не надсилати, знаючи, що користі з нього не буде, а шкоди могло бути багато.

Цього ж 1967 року в київських вищих навчальних закладах, зокрема в університеті і сільськогосподарській академії, були розкидані листівки із закликком боротися проти русифікації. У листопаді 1968 року здійснив акт самоспалення учитель із Дніпропетровської області, 50-річний Василь Макуха, в'язень сталінських таборів, батько двох дітей. Спалюючи себе, він біг із криком: «Хай живе Вільна Україна!». Василь помер через дві години в лікарні, весь час повторюючи: «Вільна Україна! Самостійна Україна!» Після того спалювались у Чехословаччині, Латвії, Литві, Криму. 22 січня 1978 року в Каневі на Чернечій горі на знак протесту проти русифікації спалив себе учитель Олекса Гірник (21.01.1912—22.01.1978), уродженець Богородчан, випускник Першої Української гімназії м. Івано-Франківська. Мали місце самоспалення і в інших місцях. [22]

У 1970 році була закатована у Василькові улюблениця киян (і не лише їх) художниця Алла Горська. На похороні співав сумних релігійних і патріотичних пісень уславлений етнографічний хор «Гомін» під орудою Леопольда Яшенка, за що Л. Ященко мав великі неприємності з боку КДБ. Прощальні слова говорили її друзі Іван Гель, Євген Сверстюк, Олесь Сергієнко. Всі вони за сміливі промови незабаром поплалися арештами.

Набирає розмаху самвидав. У 1972 році тільки у Львові і Львівській області було вилучено понад три тисячі творів самвидаву. В січні 1972 року Україною прокотилась нова хвиля арештів. 15 січня заарештували Івана Світличного, Леоніда Плюща, Євгена Сверстюка, Василя Стуса

та інших відомих шістдесятників, трохи пізніше й Івана Дзюбу. У Львові були заарештовані В'ячеслав Чорновіл, Михайло Осадчий, Степанія Шабатура, Іван Гель, Ірина та Ігор Калинци.

У травні 1972 року був зміщений Петро Шелест, перший секретар ЦК КПУ, якого звинуватили в українському націоналізмі (є в мене його книжка «Україна наша, Радянська», за яку він і потрапив у немилість Москви). Його замінив Володимир Щербицький. Зразу ж почалась заміна партійних працівників, одночасно був збільшений апарат КДБ. В Україні посилилась русифікація.

4 травня 1975 року в Косові були вивішені синьо-жовті прапори. Повідомлень у пресі про цей факт ніде не було. Треба було, щоб ніхто не міг повірити в правдивість розповідей, які мали би сприйматися як плітки. Маю гріх на душі, бо коли мені про це розповіли, і я також сказав, що, мабуть, бажане люди видають за дійсність: не міг у таке повірити. Ось що пише про це Ігор Пилипейко в розділі «Прапори над Косовом». Прочитуємо його розповідь без скорочень:

«Неділя 4 травня 1975 року – особливий день в історії Косова. Цього весняного дня люди побачили, що на міській горі майорить синьо-жовтий прапор. На горі, під якою розташований райком компартії. Другий прапор висів на дереві біля монастирської церкви. Це справило ефект вибуху бомби. У паніці металися райкомівці, кадебісти, міліція. До дерев, на яких висіли прапори, боялися підступити: ану ж заміновано? Прапори висіли, аж поки з Івано-Франківська не приїхали мінери... Паніка у причетних до влади була неймовірна. З одного боку – страх перед «бандерівцями», які таке вчинили. З іншого – не менший страх перед вищим начальством, яке за таку жакливу ідеологічну диверсію по голові не погладить. До того ж це було на самий Великдень, який і так вважався небезпечним для партійців днем, днем, який наочно свідчив, що їхня боротьба з релігією зазнала краху. Сотні і сотні косів'ян ішли до церкви на Монастирському (Москалівська була перетворена на музей) і з вулиці бачили прапори – свої, рідні, українські. Ніхто, зрозуміло, не виявляв назовні жодних емоцій – всі знали, що на великі релігійні свята біля церкви і в церкві неодмінно є й примітивно перебрані кадебісти (якщо їх було два-три, то обов'язково в одинаковому одязі) і сексоти. Але усмішки, іскорки в очах косів'ян зраджували їхні почуття. Та до цього не придерешся – ну, радіють весні, Пасці...

Як не металися славні чекісти, багато часу пішло на те, щоб виявити «ідеологічних диверсантів». Не обійшлося тут без сексотів-донощиків. Лише після розвалу комуністичної імперії стали відомі подробиці тієї події.

Організатором акції з національними прапорами був Михайло Слободян, родом із Дебеславців Коломийського району. Біографія його нічим не примітна. Закінчив училище механізації сільського господарства в Городенці. Служив в армії. Демобілізувавшись у 1960 році, став учителем фізкультури в Трацькій восьмирічній школі. Через три роки його, як демобілізованого військовика, взяли на роботу в міліцію.

У 1965 році він закінчив спеціальну школу міліції в Івано-Франківську. Його призначили дільничним інспектором у Трачі. Через шість років він уже працює директором Будинку культури в цьому селі. Нагадаю, що в Трачі та близьких селах, зокрема Спасі (тоді це село поділили на Горішне і Долишне), у 40-х роках дуже активно діяла ОУН-УПА. Тут мешкали національно свідомі люди. Немало з них полягло в боротьбі за волю України. Багато хто був репресований, хто вижив — повернувся. Від них М. Слободян чув розповіді про збройний опір, про сталінські тюрми і табори. До війни директором школи працював Іван Іваничук, який підносив національну свідомість трачан. Його син Роман став видатним письменником, а син Євген — багатолітній в'язень советських концтаборів. Отож, незважаючи на затхлу атмосферу брежнєвських часів, тут ще можна було відчутти дух волі.

Колишній дільничний інспектор задумав фантастичний акт — створити організацію під назвою «Національно-визвольний союз». До нього увійшло декілька чоловік, зокрема випускник Косівського художнього училища, художник-оформлювач Василь Слободян. Першою дією й стало вивішування прапорів у Косові. Їх пошила Ганна Оленюк, 65-річна трачанка, чоловік якої був колись репресований за допомогу «бандитам». Учасників акції засудили до 11 років ув'язнення у таборах суворого режиму та трьох років заслання. М. Слободян відбував заслання у Пермських таборах, потім у Татарії. Доля зводила його з Ігорем Калинцем, Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, Генріхом Алтуняном, Шаранським (останній в 90-х роках був у Ізраїлі міністром). Вчинок Михайла Слободяна був, звичайно, романтичним, але його наслідки не можна недооцінювати. Ці прапори нагадали нам, косів'янам, ідею національного визволення, засвітили іскорку, хоч і маленьку, віри в те, що комуністичний режим не вічний» [13. С. — 123—126].

Весною 1979 року за нез'ясованих обставин загинув Володимир Івасюк, молодий, енергійний, талановитий, відомий на весь світ композитор і автор багатьох популярних українських пісень, в тому числі знаменитих «Червона рута» і «Водограй». 18 травня його знайшли в лісі. Він висів на дереві, та ніхто не повірив і не вірить до цього часу у версію самогубства. Всі вважають, що це справа рук КДБ. Обставини загибелі Івасюка не з'ясовані і до цього часу. Є дуже багато суперечливих свідчень і документів. Похорон Івасюка вилився у багатолюдну понад десятитисячну демонстрацію.

У 1979 році в Івано-Франківській області було розкрито організацію «Український національний фронт», в яку входило приблизно 40 осіб. Організація боролася проти фізичного знищення народу, проти низького життєвого рівня. Керівником УНФ був сільський учитель Микола Крайник. Його та інших засудили у серпні 1980 року до різних строків ув'язнення, а дружині Івана Мандрика сказали через три дні після його арешту, що її чоловік покінчив життя самогубством, викинувшись із вікна готелю.

Михайло Слободян

Василь Слободян

Михайло Слободян зі своїми однодумцями (фото з [13])

9 серпня 1982 року п'ятеро українських греко-католиків на чолі з Йосифом Терелею оголосили себе ініціативною групою захисту прав віруючих Української греко-католицької церкви, яких до 1946 року було 14 мільйонів. Крім того в групу ввійшли ще троє греко-католицьких священників, колишніх в'язнів совісті, Володимир, Петро і Василь Січки, їхня мати Стефанія Петраш та дружини священників. Ініціативна група ставила своєю метою легалізацію Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Але вже 24 грудня Йосифа Терелею заарештували.

Нечуваних розмірів досягло підслуховування телефонних розмов, перехоплення листів, тайне й відкрите стеження. Проводяться арешти львівських студентів. Після 1973 року почала діяти таємна інструкція, відповідно до якої у вищі навчальні заклади Західної України приймали не більше 25 % місцевої молоді.

У 1976 році в таборі особливого режиму 65 % політв'язнів були українці, а в жіночому таборі українок було 25 %. В'ячеслав Чорновіл і Едуард Кузнецов стали ініціаторами руху за статус політичного в'язня. Цей рух розповсюдився на всі політичні табори. Багато політичних в'язнів брали участь у масових страйках, голодовках, заявляли про свою відмову від радянського громадянства.

9 листопада 1976 року на Україні була створена Гельсінська група, в яку ввійшли мешканці багатьох міст України. В основному це були колишні політичні в'язні:

Іван Кандиба, Львівська область, юрист, політв'язень 1961—1976 рр;
Микола Матусевич, Київ;
Микола Руденко, Київ, письменник, інвалід війни;
Мирослав Маринович, Київ;
Ніна Строката (Тарута), політв'язень 1972—1976 рр;
Оксана Мешко, Київ, політв'язень 1947—1956 рр;
Олекса Тихий, Донецька область, політв'язень 1957—1974 рр;
Олесь Бердник, Київ, письменник, політв'язень 1949—1956 рр;
Петро Григоренко.

Арешти почались у 1979—1980 роках. На цей раз широко використовувалися звинувачення у кримінальних злочинах, опір владі, хуліганство, спроба згвалтування, наркотики та інше. Таким чином влада хотіла показати вітчизняній і зарубіжній громадськості те, що в Радянському Союзі політв'язнів немає.

На цей час стали нормою арешти не тільки за відкриті виступи, а й за їх «образ мышлення». В Харкові заарештували Генріха Алтуняна, а у Львові — Михайла Гориня. Обидва колишні політв'язні, обох взяли за обмін самвидавом і недозволені розмови. Алтухана засудили на 7 років таборів і 5 років заслання, а Гориня на 10 років таборів і 5 років заслання.

Як це все відбувалося, проілюструємо спогадами дружини Олесь Сем'янишина (наш давній знайомий, ширше про нього в розділі «Танковий батальйон») Світлани:

«Я, Світлана Сем'янишин (дівоче — Сердюк), внучка убієнного голодом в 1932 році Романа Чайки, дочка Марії Чайки, яка в 1932 році «доповзла» до Юзівки (теперішній Донецьк) і чудом врятувалася в землянці в чужих людей з подібною долею. Поруч з нашим будиночком був барак, в якому жили, як нас переконували, «враги-бандэровцы» (очевидно переселенці). Були це роботящі люди, в яких навіть на маленьких грядках коло бараків росла городина, не пиячили, не буянили, не матюкалися, як місцеві. Якось невідома сила мене манила на бандерівський Захід і я поїхала вчитися до Івано-Франківська, а потім до Львова. Там зустріла вродливого «західняка» з жагою до знань, спорту, мандрівок, музики, співу, літератури. Невдовзі ми одружились. Доля нас кидала по світу (два роки жили навіть у Забайкаллі, коли Олесь був призваний в армію як офіцер запасу), аж поки не осіли в Долині.

На той час у 1976—1980 роках у Долині був осередок Гельсінської спілки, в яку входили колишні політв'язні сім'я Січків (Петро, Степанія, Василь і Володимир) і вчитель англійської мови Василь Стрільців, з яким я працювала в середній школі №1 і який нерідко бував у нас. В Долину навідувалася Оксана Мешко, Олесь Бердник, Ярослав Кендзьор та інші, з якими ми також були знайомі, тому й були в полі зору КДБ.

В 1980 році Василя Стрільціва заарештували. В хаті Олесевого батька був обшук і в нього «знайшли» те, що принесли з собою, а саме: брошуру «Звірства більшовиків на Україні», «Другий Великий збір ООН», вилучили книжки і журнали, видані до 1939 року, забрали з колекції гривні УНР і розпустили слухи, що знайшли радіостанцію і долари. У нас знайшли лист В. Стрільціва до королеви Англії про зречення підданства УРСР і з просьбою опікуватись його долею. Олесь у той час був в Одесі на курсах підвищення кваліфікації лікарів.

На наступний день визвали мене на 9-у годину ранку в КДБ. На допиті я сказала, що В. Стрільців мій колега по роботі, що папери мої і що мій супруг Олесь до цього не причетний. В мене була надія на те, що я «східнячка», що в мене маленька дитина і що мене не «загребуть». Відпустили мене тільки о 19 годині, не запропонувавши навіть випити води. Не заїжджаючи додому, з автовокзалу дзвоню Олесевому брату Адаму, прошу, щоб привіз гроші, і поштовим літаком лечу в Одесу (не зважила навіть на те, що вдома залишились самі трьохрічна і десятирічна дочки). Розказала Олесеві свою версію і в той же день літаком повертаюся додому. А через дві години два молодики Олесь забрали в КДБ, допитали і ввечері відвезли в Харків на очну ставку зі Стрільцивим, але Олесь уже знав, що говорити.

Через кілька днів і мене повезли на очну ставку зі Стрільцивим. Його вивели в тюремному одязі. Мене запитали, чи знаю я цього чоловіка? Я відповіла: «Знаю». Спитали, в яких я стосунках з ним? Відповіла: «В дружніх. Ми з ним колеги по роботі». І тут Василь встав і з вологими очима вклонився мені. Як виявилось пізніше на суді, з Долини привозили більше десяти свідків і всі вони заперечували будь-які стосунки

Світлана і Олесь Сем'янишини

з арештованим, а деякі давали свідчення, потрібні КДБ. На судовий процес нас не допустили. Напхали «своїх», сексотів і «потрібних» свідків.

Проїшли роки. Ми продовжували жити активним громадським життям. Олесь був делегатом Установчого з'їзду РУХу, а в 1990 році – головою Долинського райвиконкому. Я – головою товариства «Меморіал». з 1994 року живемо у Львові, донедавна Олесь працював заступником мера Львова. Тепер ми на відпочинку. Живемо надією, що Україна таки буде українською. На закінчення хочу навести слова І. Я. Франка:

Та над усе ціню я ту
Малу мірку мук і болю,
Котру пізнав я у життю
За щастя, за добро, за волю.»

Тепер повернемося до нашої теми. Наголосимо, що боротьба мала три напрямки: національний, правовий і релігійний, хоч у реальному житті вони часто перепліталися і в реальних умовах розділити їх не завжди вдається. Вони тісно поєднані між собою ідеологічно, морально й політично. Ця боротьба продовжується й нині, на 19 році існування нашої Незалежної України. До цього часу національні пріоритети не поставлені на належну висоту; до цього часу ігнорується й зневажається українська мова, навіть у найвищих державних органах; до цього часу друкувати російську книжку економічно набагато вигідніше, ніж українську; до цього часу борців за Незалежну Україну, вояків УПА, не визнано воюючою стороною й не зрівняно в правах з воїнами Другої світової війни; до цього часу нас стараються виставити народом меншевартісним, а наших жінок і дівчат – Верками Сердючками, які «підуть у садочок і наїдяться черв'ячків»; до цього часу продовжується експансія Російської православної церкви.

Боротьба продовжується по всіх напрямках, боротьба підступна й жорстока. Ідеологічна, політична, економічна, інформаційна, мовна, психологічна, духовна. І ведеться вона, на жаль, успішно. Ми, отримавши незалежність, розслабились. І, мабуть, мав рацію наш знайомий сотник УПА, кажучи, що їм було легше: вони знали, хто ворог, вони мали зброю і воювали з цим ворогом. А тепер ворог незримий, підступний і витончений у своїх методах боротьби. Він воює і бореться за душі людей, за їх свідомість, за їх світогляд. На мою думку, ми недооцінюємо ці загрози. Ми поблажливо посміхаємось, дивлячись на це все, ліниво одвертаємось – і нічого не робимо, надіючись, що якось воно буде або що хтось інший за нас це зробить.

А просто так на світі нічого не буває. До всього треба докласти праці.

ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКИЙ КЛУБ

На самому початку моєї роботи в Києві одного разу хтось мені сказав, що в неділю організовується екскурсія по Подолу. Спочатку я скептично поставився до цієї пропозиції, міркуючи, що на «брудному» Подолі немає чого дивитися. Та подумав, що Києва я ще не знаю, а екскурсію повинен був вести відомий історик, тому вирішив взяти в ній участь.

На умовленому місці чекала чималенька група людей. Прийшов екскурсивод. Ним виявився кандидат історичних наук, співробітник Інституту історії Академії наук України, Михайло Юліанович Брайчевський. Ми вирушили. Першою на нашому маршруті була Києво-Могилянська академія. Точніше – її будівля, тому що в той час там була лікарня. Розповідь нашого гіда була настільки цікавою, що плину часу ми не помічали. Він сягав у свої розповідях тисячолітньої історії України, історії створення академії, методів навчання й виховання спудеїв, відкрив нам очі на те, що Києво-Могилянська академія була першим і єдиним протягом століття вищим навчальним закладом у всьому православному світі.

Розказував про знаменитих вихованців академії, про їх внесок у розвиток освіти, про вплив їх на тогочасне громадське, політичне й духовне життя України, Росії, Молдовії та інших країн слов'янського світу.

Розказував про величні церкви, які побудував у барочному стилі вихованець академії знаменитий архітектор Іван Григорович–Барський не тільки в Києві, але і в Чернігові й Козельці. Розказував про його знаменитого брата Василя Григоровича-Барського (1701—1747), який, як паломник, побував в Угорщині, Австрії, Італії, Греції, Єгипті, Палестині, Сирії та інших країнах і повернувся за місяць до смерті. Він добре оволодів латинською, старою й новою грецькою, італійською й арабською мовами, написав греко-латинську граматику, був учителем на Кіпрі й Патмосі. Враження від подорожі він ретельно занотовував. Тривалий час описи Барського ходили в рукописах, і тільки 1778 року в Петербурзі вони були видані коштом Григорія Потьомкіна під назвою «Пешеходца Василя Барского путешествие к святым местам», яке до революції витримало 8 видань [23]. У радянські часи видано тільки уривки з цієї праці [24].

За час кількогодинної екскурсії Поділ для мене перетворився з «брудного» у район Києва з величними архітектурними й історичними пам'ятками, з неповторними і романтичними куточками й вулицями.

Виявилося, що екскурсію організував клуб історії й мистецтва, який діяв при Подільському райкомі комсомолу. Клуб був створений на базі туристичної секції заводу «Маяк», якій другий секретар Подільського райкому комсомолу Ніна Запорожець запропонувала стати районним клубом. Пропозиція була прийнята восени 1966 року. Познакомився я і з керівником клубу – Юрком Смирним, інженером заводу «Маяк». Він мене запросив на засідання клубу, яке відбувалося щоп'ятниці о 18-й годині в приміщенні райкому комсомолу.

Клуб складався із секцій: історичної, архітектурної, літературної, філософської, краєзнавчої і музичної. Кожна секція готувала на одну із п'ятниць реферат, доповідь чи інформацію з певного питання і викладала результати своєї праці перед усіма членами клубу, перед членами усіх інших секцій. Після доповіді йшло жваве обговорення. Таким чином всі члени клубу мали можливість підвищувати свої знання в різних сферах історії й мистецтва минулого й сучасності. А у вихідні дні краєзнавча секція організовувала екскурсії по Києву й за його межі, але завжди з пізнавальними елементами.

Були в нас і далекі мандрівки й подорожі – в Литву до наших колег з клубної роботи, які нам показали історичні й архітектурні пам'ятки Вільнюса, Каунаса, Тракайську фортецю, музей Чюрльоніса, музей чортів та інше.

Були ми також делегатами від Київської молоді в Кишиневі на святкуванні в 1967 році 50-х роковин Жовтневої революції. Там ми були вражені повсюдним і повсякденним, потужним і витонченим звучанням молдовської народної пісні й музики, сольними виступами з народними

*Історико-мистецький клуб. Мандрівка в Корсунь-Шевченківський.
Вгорі, четвертий зліва, Юрко Смирний*

піснями Ніколау Сулака та інших, чим ми тоді (та й тепер також) похвалитись не могли. Після Кишинєва ми поїхали до Тирасполя, Бендер і в село Каушани, відомого своєю наполовину підземною церквою з фресковими розписами (турки не дозволяли будувати церкву вище мінарету, тому церкву наполовину вкопали в землю).

Плани роботи кожної секції входили в загальний план роботи клубу, який затверджувався першим секретарем райкому комсомолу. У клубі була невимушена товариська атмосфера. Управління здійснювалося Радою клубу, в яку входили керівники секцій. На засідання клубу могли прийти всі бажаючі без всяких обмежень і взяти участь в обговоренні будь-яких питань. Обмеження було тільки одне – оратор не мав права проводити антидержавну пропаганду й робити або пропонувати робити антидержавні дії. Аргументувалось це тим, що і Клуб творчої молоді, і багато шестдесятників постраждали із-за того, що дозволяли собі часом «вільні» висловлювання. У клубі був принцип – говорити тільки те, що ти можеш сказати перед людьми на майдані або навіть у КДБ. Це стосувалось також розмов один з одним навіть з найкращими друзями і навіть в інтимних розмовах.

Згідно з планом роботи музичної секції, в кінці 1967 року я підготував реферат на тему «Пісні, що окрилюють героїв», в якому було розкрито історію написання пісень та долю їхніх авторів. Реферат був направлений в Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського

Академії наук України на рецензію. Схвальну рецензію дала кандидат мистецтвознавства Тамара Булат. Після цього реферат був представлений на засіданні клубу. При обговоренні висловлювалась пропозиція про те, що варто було би по матеріалах реферату підготувати публікацію в пресі. І вже десь через місяць у газеті «Молодь України» появилася моя велика стаття «Пісні боротьби». Все це я описав тільки для того, щоб читач зміг уявити собі зміст і форму роботи клубу.

На цьому моя співпраця з Інститутом мистецтвознавства не закінчилась. Якимось я показував фотографії свого весілля, яке відбулось у Рожнові (про нього далі) Тамарі Булат. З фотографій було видно, що у нас ще збереглися цікаві весільні обряди. А в той час у цьому Інституті якраз завершувалось упорядкування двотомника «Весілля», в якому повинні були бути зібрані документальні описи весільних обрядів з усіх теренів України з найдавніших часів і до сьогодення. Т. Булат запропонувала зробити опис Покутського весілля і з цією метою познайомила з упорядником двотомника Олександром Правдюком. Коли він дізнався, що я інженер, а не філолог, що я не читав фольклористичних робіт В. Шухевича, Ф. Колесси та інших авторів, він дуже засумнівався в моїй спроможності зробити таку роботу. Тим більше, що документальний опис весілля з Косівщини уже був у нього готовий, а з одного регіону могла бути представлена тільки одна робота. Правда, обмовився він, цей опис має суттєвий недолік — немає нотного матеріалу, немає також магнітофонних записів весільних мелодій, які можна було би розшифрувати. Я відповів, що весільні пісні я зможу представити з нотним матеріалом і що я хотів би таки цей опис зробити. Відповідь була така: «Мені шкода вашого часу. Ви будете ображені, якщо ми ваш опис не помістимо. Думаю, що цього робити не варто».

Незважаючи на це, я взявся за роботу. Матеріали в мене були. Пісні я записав ще раніше з уст моєї мами, багато пісень знала сестра Оля, яка в той час жила в мене. Знала вона також добре і весільний обряд, тому допомагала мені в написанні роботи. Коли я приніс свій опис Олександрові Правдюку, він не зрадив. Передбачав марну трату часу на прочитання творинь амбітного «технаря» і сказав прийти через тиждень. Я прийшов, а він сказав прийти ще через тиждень. Коли ж я прийшов утретє, Олександр Правдюк піднявся з-за столу, підійшов до мене аж до дверей і зразу ж почав говорити, що матеріал дуже цікавий, дохідливо викладений, тільки треба його в багатьох місцях доповнити. Було видно, що він мою роботу почав читати. У нас почалася плідна співпраця — і до свого від'їзду в армію я таки встиг здати все до друку. Вийшов двотомник «Весілля» аж у кінці 1970 року, коли я вже відслужив в армії і повернувся до Києва.

ХОР «ЖАЙВОРОНОК»

Ідея створення мандрівного хору «Жайворонок» виникла в стінах Київського університету ім. Тараса Шевченка. Була створена ініціативна

група, до якої увійшли Микола Литвин, Борис Рябокляч, Ірина Жиленко, Микола Шикера, Григорій Халимоненко та Михайло Гуць. Задум був створити міжвузівський студентський хор. Першим диригентом був Степан Рочин. Опісля хором керував А. Конощенко та інші. Спочатку репетиції проводились у Будинку Академії наук України, потім — у Спілці письменників України, а пізніше — у клубі «Водоканалу». Керували хором диригенти на громадських засадах. Часто диригентами були й студенти старших курсів диригентсько-хорового факультету Київської консерваторії. У репертуар хору входили українські народні пісні та пісні відомих авторів. Часто після репетиції ми піднімались на Володимирську гірку і там співали пісень до 11-ї години ночі. Часом виїжджали з концертними в приміські райони, співали біля пам'ятника Т. Шевченку.

Та найтепліші спогади залишились від святкування Нового року. Святкувати Різдвяні свята було заборонено, тому ми співали колядки й щедрівки, відповідно змінюючи слова релігійних текстів (наприклад, замість Син Божий народився співали Рік Новий народився) ввечері перед Новим роком. Ми зразу ж за університетським фольклорно-етнографічним ансамблем «Веснянка» після довгих років заборони почали відновлювати колядування і щедрювання, робити зірки, переодягатися. Маршрут складали зарання. Телефонували митцям, письменникам, посадовцям і виясняли, чи будуть вони вдома і чи згодні прийняти колядників. У 1967 році мене вибрали старостою хору — і зустріч Нового, 1968 року, довелося організувати мені. Нас дуже гарно й щиро скрізь приймали, обдаровували колядою, пригощали найкращими напитками й наїдками.

За нами завжди ходило дуже багато всякого люду. Дехто із них наполегливо пропонував відхилитися від маршруту й поїхати на Печерськ до Івана Макаровича Гончара, скульптора й відомого збирача українських старожитностей, бо там на нас чекають. Я догадувався, що там нас «чекають», тому твердо сказав, що відхилитися від маршруту не будемо. До Івана Макаровича ми таки доїхали, але за 15—20 хвилин до Нового року. Тих, що нас там «чекали», вже не було. Відстали й ті, що дуже «радили» швидше поїхати до Івана Макаровича: кожному з них хотілося зустріти Новий рік дома. На це я і надіявся. А Іван Макарович нам був дуже радий і щедро нас обдарував колядою.

Зустріли ми Новий, 1968 рік, у майже порожньому тролейбусі, повертаючись з Печерська від Івана Макаровича. Відкрили шампанське, пригостили кондуктора, накидали їй повну сумку цукерок і заколядували. Через 15—20 хвилин ми вже були у нашому клубі «Водоканалу», де вже зарання були накритими столи й наше веселе святкування продовжувалось до ранку.

Того року щедрувала з нами й Марічка Стеф'юк, яка тоді була студенткою консерваторії. Марічка ровесниця моєї сестри Олі, разом вчилися, тому інколи гостювала в нас з Олею. Одного разу Марічка попросила знайти їй будь-яку роботу для підробітку, бо жити зі стипендії було суцужно. Співати в хорі Володимирського собору, як це робили інші,

вона не могла, бо забороняла викладач вокалу (вона безпомилково по звучанню голосу визначала, що Марічка десь співала, якщо це було). Але й будь-яка робота вимагає затрат сил, часу й енергії. Тому в мене ви-зріла така пропозиція: якщо ми, рожнівчани, яких на той час було дев'я-теро, віддамо по 5 карбованців, то в Марічки буде додатково 45. Але здійснитися цьому планові не судилося. Через кілька днів після репетиції хору до мене підійшов Вадим Смогитель і розказав наступне. На виїзді із Києва в сторону Борисполя є ресторан «Полтава» у вигляді полтавсь-кої хати з солом'яною стріхою. Ресторану потрібен оркестр українських народних інструментів, який доручили створити йому, і йому потрібна співачка, яка знала би багато українських народних пісень і мала непо-ганий голос. Я запропонував Марічку, але сказав про проблеми з викла-дачем. Він відповів, що ситуацію розуміє, бо сам навчався в консерваторії і що Марічка буде співати 2—3 пісні за вечір впівголосу, що вона буде мати зарплату 90 карбованців і безплатне харчування. Для Марічки це був найоптимальніший вихід. Пілікав і я там на сопілці кілька тижнів, поки Смогитель не знайшов собі сопілکارя.

У 1967 році хор «Жайворонок» був нагороджений профспілковою організацією «Водоканалу» грошовою премією, за яку ми поїхали на мо-гилу Т.Шевченка, що біля Канева. Після служби в армії я ще кілька років співав у хорі «Жайворонок», художнім керівником і диригентом якого тоді була Ганна Пархоменко.

1971 року я вступив до Київської народної консерваторії, яку й закін-чив по класу хорового диригування у 1974 році. Після закінчення консер-ваторії почав співати в хоровій капелі Академії наук України, про яку мова буде далі.

Щедрує «Жайворонок». У верхньому ряду четвертий зліва, М. Гушун

ТЕПЕР НАС ДВОЄ

ЛІДОЧКА

Одного разу комітет комсомолу нашого підприємства направив мене в райком комсомолу для участі в рейді з перевірки заводських їдалень. За столом сиділа симпатична дівчина й виписувала посвідчення на право перевірки їдалень. Комплектували по двоє — хлопець і дівчина, враховуючи побажання. Я окинув оком, з якою дівчиною я хотів би щось перевіряти, і розчарувався: обирати не було з кого, тому з ким мене запишуть, мені було байдуже. Мені не давала спокою думка: «Що це за дівчина сидить за столом?» Інструкторів, навіть бухгалтерів райкому, я знав: такої там не було. Тільки в кінці виписування посвідчень виявилось, що участь у рейді буде брати і та дівчина, що виписувала посвідчення.

Виявилось також, що обидві їдальні, які ми мали перевіряти, були розташовані в одному напрямку, тому я запропонував об'єднатися і перевіряти їх разом. Усі погодились. Познайомились. Її звали Лідою.

Була рання година, до обіду ще далеко, і я запропонував іти пішки. Зав'язалася розмова. Я розпитував Ліду, де працює, де вчиться, звідки приїхала. Потрохи відставали від наших двох супутників. Вони зупинялись, щоб нас почекати, але й ми тоді зупинялися і ждали, коли вони підуть. Через якийсь час наші супутники все зрозуміли й більше нас не чекали.

До їдальні ми дійшли майже наприкінці обіду, взяли обід, дійшли до каси, виймаємо наші посвідчення й робимо контрольне зважування. Працівники їдальні розгублені, покликали завідувачу, оформляємо протокол. Протокол пише Ліда. Наші супутники диктують вагу, фіксують недоліки. Ліда піднімає свої карі очі на мене і пише тільки те, що скажу я. Це мені сподобалося.

До райкому ми дійшли також пішки. Віддали посвідчення й домовились з Лідою на зустріч. У день першої зустрічі ми пішли у Піонерський парк. Перед нами відкрились Дніпрові далі, щось було схоже з Карпатами — і я заспівав: «Де синії гори, де гори Карпати...» Тепер уже я розказував Ліді про Карпати, про гірські річки й водоспади, про музику й пісні, про звичаї й обряди. В кінці розказав про історико-мистецький клуб, і ми домовились

Лідочка

щоп'ятниці зустрічатися в клубі, та й то при можливості, бо Ліда була студенткою-вечірницею, й на зустрічі часу не вистачало.

Тепер треба сказати про те, що в Олі була подруга Валя, з якою вони разом працювали й співали в хорі «Жайворонок». Жила вона недалеко від нас і на правах подруги часто приходила до нас. Мені часто, коли було пізно, доводилось проводити її додому, і з часом у нас зав'язалися теплі, дружні стосунки. І тут появилася Ліда. Деякий час сподівався, що воно само собою вирішиться, але надії були марними. Треба було приймати рішення. Була літня пора. Валя поїхала у відпустку в село до тітки. Мені полегшало, надіявся за цей час без поспіху визначитися з Лідою.

У цей час із Києва мав від'їжджати додому мій товариш і односельчанин Петро Сергійчук, який був учасником виставки на ВДНГ. Ми надумали влаштувати йому проводи, а я вирішив скористатися випадком і представити Ліду своїм друзям.

Вже закінчувалися приготування, Оля з Лідою дорізали останні салати, коли подзвонили в двері — і на порозі появилася Валя: їй стало нудно в селі, тому вона повернулася до Києва. Я був у розпачі. Покликав друзів у коридор, пояснив ситуацію і попросив, щоб вони максимально приділяли увагу обом, щоб у мене «не було вибору». Петро зразу ж сказав: «Я Ліду беру на себе, але назавжди». Я погоджувався на все.

Ще коли ми сиділи за столом, було сяк-так. Ліда з Валею обмінювалися вивчаючими поглядами й усміхалися. Але коли ми пішли танцювати, ситуація погіршилася. Хлопці наввипередки запрошували дівчат танцювати, але і я час від часу запрошував то Ліду, то Валею. Коли я запрошував Валею, вона вібрувала, як натягнута струна. Коли я запрошував Ліду, мені здавалося, що світ для неї закінчувався на мені й нікого більше вона не бачила і не хотіла бачити.

Вечірка закінчилася пізно, і нам довелося для гостей ловити таксі. Доки я бігав за таксі, Валя пішла додому. Провела її Оля. Я чекав «серйозної» розмови й думав, що нашим з Валею стосункам кінець, та, на моє здивування, нічого такого не сталося.

Наближався Новий рік. Ми з хором напружено до нього готувалися. Навперобій розказували Валі про те, як цікаво й весело ми зустрічали Новий рік у минулі роки, як шедрували, як нам дякували за це. Ліду запросити я не міг: Валя співала в хорі. Раптом — сюрприз. 31 грудня десь о 10—11 годині ранку з'являється в нас Валя й каже, що через годину вона їде в село до тітки. Наші з Олею вмовляння нічого не дали — і вона поїхала. Мене це образило: не надумала ж вона поїхати до тітки в останню мить. Тоді чому не сказала по-людському, завчасу?

Без усякої надії я вирішив поїхати до Ліди. Було вже по дванадцятій. На квартирі, де вона жила з дівчатами в досить ще молодій господині, варилося і пеклося: готувалися до зустрічі Нового року. Я тихенько сказав Ліді про мету мого візиту. Ліда відповіла не мені, а сказала господині й дівчатам: «Мене не буде до завтра». Що тут почалось! Всі казали, що так

не робиться, що про все домовлено, що вона не має гордості і т.д. Не говорячи ні слова, Ліда одягнулася, ми побажали дівчатам і господині щасливого Нового року й пішли.

Як ми шедрували, я вже описував раніше. Ліду я залишив на Олю й Марічку Стеф'юк і лише кілька разів за вечір підійшов до неї: був зайнятий всякими організаційними питаннями. Майже до ранку ми святкували. А перед вечором першого січня нам треба було бути біля центральної ялинки: «Жайворонок» там мав виступати зі своєю програмою. Потрібно було трохи поспати й повертатися назад. Ми з Олею запропонували Ліді поїхати з нами додому, трохи відпочити й знову поїхати разом до центральної ялинки. Вона погодилась. Звідти ми поверталися додому також пізно і Ліда знову поїхала з нами. Наступного ранку ми з Олею повинні були їхати на Різдво в Карпати. Ми поспішали, залишили Ліді ключ і сказали, що приїдемо тільки після старого Нового року і що вона може «господарювати» в нас, якщо захоче, поки ми приїдемо. Сталося так, що мені треба було повернутися на день раніше від Олі. Приїхав я пізно ввечері. Коли відчинив квартиру, то побачив, що на дивані спить Ліда. Того вечора вечеряли ми перед ранком...

ВЕСІЛЛЯ У БЕРЕЗНЯКАХ

Зустрічались ми з Лідою ще півроку до того, як вирішили одружитися. В тому році вийшов наказ міністра оборони про те, що офіцери запасу, які не служили строкову службу, повинні відслужити два роки на офіцерських посадах. До таких належав і я. Всі документи оформили й сказали чекати призову. Викликати могли в будь-який час, тому ми турбувалися, чи встигнемо відгуляти весілля. Тоді Ліда говорила: «Господи! Кинь гранату на той воєнкомат!»

Весілля в Березняках у Лідиних батьків було призначено на 2 серпня. Ми вирішили зробити його традиційним, з дотриманням місцевих звичаїв і обрядів. Як у давні часи, Ліда з друзками ходила просити на весілля у вінку. Весільний одяг ми з Лідою придумали самі. Я був у вишитій сорочці й чорному костюмі. Ліда мала два вбрання. Перший день, коли просила на весілля, Ліда була в кольоровому, як і друзки, вінку, з різнобарвними стрічками, у вишитій сорочці і чорній з тканими узорами спідничці. Другого дня була в білому з білими стрічками вінку, в білій вишитій сорочці і в білій з кремовим відтінком спідничці, яку сама пошила. Щоб це виглядало ансамблем, вирішили вишити внизу над правим коліном таку ж трояндочку, як була на сорочці. Пробувала вишити і Ліда, і її сестра Оленка, але не змогли. Тоді я звільнив їх від тієї роботи й вишив сам, хоч ніколи до того не вишивав.

Такого весілля Березняки ще не бачили. Ліда з друзками ходила по селу і запрошувала на весілля – таке пам'ятали тільки старші люди. Всі знали, що молода буде не в білій сукні, а в білому вінку, а молодий – у

вишитої сорочці. Всі знали, що молодий — «бандерівець», і що приїде багато «бандерівців», і всі хотіли на них подивитись. До цього всього було свято Іллі і всі були вільними.

Мої рідні повинні були приїхати пароплавом ранковим рейсом на пристань Тубельці (сусіднє село). Ми з Лідиним батьком поїхали машиною їх зустрічати. Причалив пароплав. Всі сходять на пристань, а моїх немає. Вже сердито «рявкнув» пароплав — а моїх немає. Мені стало так прикро, що на очі сльози навернулися. Та невже я такий безрідний, що не маю ні роду, ні племені, що ніхто не міг приїхати на весілля, що ніхто навіть не попередив, що не зможе приїхати. Раптом вискакує на палубу мій «лабятий» старший брат Михайло, а за ним — одне, друге, третє, четверте, він їх підганяє, появився і тато, їх уже ціла купа... Слава тобі, Господи!

А виявляється, багато з них плили такою великою річкою, як Дніпро, вперше, довго вночі дивилися на зорі і тому проспали. Під обід ракетю з Києва приїхали мої та Лідині київські друзі. Василь Погребенник захопив кінокамеру і зафіксував нас усіх стрункими, «молодими і красивими».

Весілля у Березняках. Василь Погребенник з дружиною Дарією і ми з Лідією

В обід зібралися гості й почалася весела й незабутня гостина, яка у людини буває тільки раз у житті — весілля. Після щедрого й неквапливого частування гості з Карпат і Києва заспівали. А співати було кому. Більшість мала багаторічний досвід участі в різних хорових колективах і вокальних ансамблях. А коли дійшли до пісні, де співалося:

Через твою шовкову спідницю
Утратив я шаблю і рушницю.
Через твою червону запаску
Утратив я у гетьмана ласку,

черкашани побачили, що «бандерівці»
такі ж українці, як і вони.

Далі пішли танці. Через деякий час
я попросив музикантів заграти «Ой Ма-
річко, чичері...», і ми під цю музику
пішли танцювати гуцулку. Коло гуцул-
ки носилося то в одну, то в другу сторо-
ну, і всіх здивувало те, що в ньому, як
молодий, танцював мій майже сімдеся-
тирічний тато і... Ліда (перед тим я з нею
попрацював). Це було неочікуваним.
Люди жартували й казали, що тепер
точно видно, що Ліда вже не наша. Бе-
резняки вперше бачили живу гуцулку, а
гуцули вперше танцювали гуцулку під...
«гармошку». Там було на що подивитися!

На другий день була «Циганщина», але описувати її не будемо: це
тема для фольклористичної праці.

Тепер попереду в нас було ще одне весілля – в Карпатах, у Рожнові,
яке призначили на 14 вересня. З усіма нашими ми домовились, що в
Рожнові про весілля в Березняках ніхто не повинен знати, щоб весілля
в Рожнові було «як має бути».

Тато на весіллі у Березняках

ВЕСІЛЬНА ПОДОРОЖ

А тим часом ми з Лідою поїхали у весільну подорож. Маршрут був
такий: Київ, Кам'янець-Подільський і Кам'янець-Подільська фортеця,
Хотинська фортеця, Чернівці й колишня резиденція буковинських ми-
трополитів (теперішній університет), Рожнів, Косів, Карпати, полонина,
перехід на Чорний Черемош, Буркут, Зелене, Верховина, Косів, Рожнів,
Коломия, Івано-Франківськ, Львів, Київ. Я хотів Ліді показати Західну
Україну і Карпати, яких вона ніколи не бачила, познайомити з родичами.

У першому ж пункті, Кам'янець-Подільському, сталася пригода. Пе-
ред виходом з поїзда ми вирішили поснідати. Була в нас курка з часнич-
ком. Ліда сказала, що ї їсти не можна і відмовилась, а я сказав, що могу
їсти навіть каміння, і з'їв добрячий шматок. До фортеці я не дійшов.
Зліг у кушах під фортецею і намагався вернути курку назад. Ліда побігла
шукати «марганцівки» і води, але дорослі на роботі, вдома одні діти і
старі люди, які боялися «молодої аферистки». Нарешті знайшла вона
вдома молодого чоловіка (звали його Олександр), принесли «марган-
цівку», воду, якісь ліки, і через деякий час, коли я зміг піднятися на

ноги, він забрав нас до себе додому. Зварили з Лідою й нагодували мене дієтичним супчиком, і коли прийшла з роботи його дружина Галя, я вже був «героєм». Замість одного побули ми в гостинних господарів аж три дні і поїхали далі. Потім Олександр не раз приїжджав до Києва, але з часом вони і ми переїхали на нові квартири, і зв'язок обірвався. А кілька днів тому по телефонній довідці ми довідались домашній телефон наших добродіїв Мацюків і досхочу наговорилися з Олександром Михайловичем. Вони, як і ми, на пенсії, мають дачу і чекають нас в гості. Велика річ – телефон. Та повернемося до нашої подорожі.

Величні замки і фортеці Кам'янець-Подільського й Хотина, розкішні, вишукані будівлі Чернівців, норувиста річка Рибниця, що протікає за 50 метрів від хати справили на Лїду неповторне враження. Далі дорога нас вела «д'горі». Ми приєдналися до колективу художньої самодіяльності, який їхав провідати і трохи розважити рожнівських полонинників. Спочатку ми їхали машиною, потім на санях-волокушах, які тягнув трактор, згодом тільки пішки, а Лїді запропонували сісти на коня. Я запротестував, знаючи, що Лїда ніколи не сиділа в сідлі, але господар, Славко Кричун, запевняв, що кінь дуже спокійний, що він буде вести його за вуздечку і що Лїді перший раз їти «д'горі» буде дуже важко. А головне – на цьому наполягала Лїда. Я погодився тільки з тою умовою, що піду з ними також. Допомогли Лїді сісти в сідло. Славко порадив мені на підйомі триматися коневі за хвоста – він до цього привичний, а він буде триматися за вуздечку: інакше за конем не поспіємо.

Ми вирушили. Пологі підйоми кінь долав прямо. Але коли дійшли до крутих – він ходив змійкою прискореним темпом і ми ледве за ним поспівали. Стежка звивалася густим лісом. Я дивися тільки під ноги і перескакував з каменя на камінь, як заець. Навіть на секунду подивитися вгору на Лїду можливості не було. Нарешті кінь зупинився. Я відірвав очі від землі: під нами було синє море застиглого каменю, і краю тому морю не було видно. Ми допомогли Лїді зійти з коня. Вона поцілувала його в мордочку, а він вдячно фиркнув губами. Ми – на полонині! Ліси і річки були внизу, а тут – тільки зелені трави і гірські квіти, які ростуть лише на полонинах.

Спочатку був концерт. На нього прийшли люди із сусідніх полонин і дехто навіть і з села. Тут пісні наших рожнівських аматорів звучали по-особливому. І їм, які здолали таку далеку і нелегку дорогу, полонинники дякували особливо емоційно. Потім нагодували нас всіх обідом. Такого салату ми ще не їли: сметани там було у два-три рази більше, ніж помідорів та огірків разом узятих. Потім нам показали, як робиться бринза. Ми куштували жентицю, будз, бринзу, гуслінку, сметану, масло, маслянку, навіть сироватку. Потім рожнівчани поїхали додому, а ми з Лїдою залишились ночувати. Спали в колибі разом з пастухами.

На другий день ми з Лїдою пішли в малинник по малину. Ягід було стільки, що кущі здавалися малиновими. Через деякий час я побачив перед собою жмут зіжмаканого листя з малиною: тут був ведмідь. Може,

мені зі страху здалося, але я почув віддалений тріск сухих гілок. Я взяв Ліду за руку, сказав «тихо» і швиденько потягнув її в бік колиби. Тільки коли вийшли з лісу, я все розповів.

Розказав їй також, що вбивати ведмедів у Карпатах заборонено. Коли ведмідь убиває корову, він нутрощі вигрібає, ховає десь у ямку і прикриває хмизом, а тушу відтягує убік і там бенкетує. Залишки прикриває хмизом, гілками і приходиться знову, коли зголодніє. Такий ведмідь не вважається хижаком — і його не вбивають. Хижаком вважається той, який убиває, наїдається, більше до своєї жертви не повертається і шукає нову жертву. Якщо таких випадків зафіксовано три або більше, ведмеда судять судом під головуванням голови сільської ради. При цьому повинно бути не менше двох свідків. Тоді тільки виноситься смертний вирок, який повинен бути виконаний протягом певного часу. Якщо за цей час його не вбили, він реабілітований.

Відомий випадок (була замітка «Косолапий акушер» у районній газеті), що ведмідь убив корову перед отеленням, вона, бідна, не могла швидко бігати. За звичкою нутрощі він залишив в одному місці, а тушу відтягнув в інше. Коли пастухи через деякий час прийшли на місце, де він її убив, там бігало телятко, яке виборсалось з нутрощів.

Другого дня вранці ми попрощалися з гостинними пастухами-половинниками і пішли до приграничної застави. Нам показали напрям, назвали орієнтири (і тепер дивуюся з того, які ми були одчайдушні). До застави ми прийшли перед обідом. Там побачили незвичну картину — оленячко заглядало у відчинені двері (очевидно, кухні) і відійшло від них тільки тоді, коли хтось йому викинув скибку хліба. Це виглядало дуже мило.

Від застави понад потічком, який уже називався річкою Чорним Черемошем, петляла дорога. Заблукати тут ми вже не могли й спокійно йшли в бік Буркута. Погода була чудовою. Трохи підїхали попутними лісовозами, в обід ми вже були в Буркуті. Напилися мінеральної води «Буркут» прямо з джерела, пообідали. Місцеві люди сказали, що у лісництві є маленький ведмедик. Ми пішли подивитися. Ведмедик спав у стайні, і ми ніяк його не могли розбудити. Нарешті він прокинувся і, брязкаючи ланцюгом, вийшов зі своєї стайні. Ліда дременула від нього, а я цей момент сфотографував.

Перед вечором нам вдалося сісти на попутку разом зі ще одною молодою парою, які також подорожували у свій медовий місяць. Вона була москвичкою і весь час бурчала та картала себе за те, що була такою дурною і погодилась поїхати

Ведмедик і Ліда

в таку глухомань, і кому це потрібно, і що вона ніколи з Москви нікуди більше не поїде і т.д. А я радів про себе: «Господи! Дякую тобі за те, що ти мою дружину Лідочку не народив москвичкою».

Далі нам стелилася дорога до Коломиї, потім до Івано-Франківська, і на кінець – до красеня Львова – міста моєї юності. За кілька днів я показав Ліді все, що міг, зустрілися з однокурсниками, згадали молодість – і поїхали до Києва. Треба було підготуватися до весілля в Рожнові: у нас у ті часи за звичаєм молода обдаровувала рідню молодого.

ВЕСІЛЛЯ У РОЖНОВІ

Весілля в Рожнові у нас було разом з весіллям Володимира і Марічки. На урочисту реєстрацію шлюбу ми з Лідєю вирішили іти в покуцькому вбранні. Коли жінки дізналися, що Ліда хоче йти до шлюбу в покуцькому вбранні, почали зносити найкращий одяг. І нині в мене перед очима картина – Ліда стоїть на табуретці в черговому варіанті вбрання, а жінки сидять довкола й радяться, що ще треба поміняти, що краще одіти. Нарешті думки зійшлися – і вбрання вибрано. Ця новина облетіла весь Рожнів і стала сенсацією, бо вже більше десяти років ніхто не ходив до шлюбу в покуцькому вбранні. Всі копіювали чужі традиції – біле плаття. Цим поступком Ліда завоювала повагу і прихильність жінок усього села, та й чоловіків також.

Коли ми з музикою повільним кроком ішли до шлюбу, то по обидва боки вулиці з хат виходили люди, щоб подивитись на молоду, а біля Народного дому людей було, як на демонстрації. Не описуватиму перебіг весілля. Зацікавлені можуть прочитати про це у двотомнику «Весілля», в якому, як уже було сказано, надрукована моя робота «Покутське весілля». Скажу тільки, що з моїх колег по роботі на весілля приїхав тільки Віктор Петрович Афонін, з яким ми до цього часу підтримуємо ширі й дружні зв'язки, незважаючи на те, що він з родиною давно уже в Америці. Зустрічаємось раз у два-три роки, але по телефону спілкуємось частіше, ніж тоді, коли вони жили в Києві.

Тоді Віктор Петрович і здійснив той талановитий фоторепортаж, яким ці щасливі для нас хвилини зафіксував назавжди. Після нас у покуцькому вбранні до шлюбу ходило ще декілька пар, в тому числі й Василь Ропар, батько теперішнього сільського голови Василя Васильовича Ропара. Далі – перемогла чужа традиція. Збереглася ця традиція тільки в гуцулів, у горах, де живуть «тверді» люди і твердо дотримуються своїх традицій. Дай, Боже, їм сили й розуму твердо дотримуватись їх і надалі.

Щасливі, з найкращими почуттями і враженнями, ми повернулися до Києва, а рівно через місяць, 14 жовтня, я був у Забайкальському воєнному окрузі, в Першому укріпленому районі (УР-і), який являв собою першу лінію оборони від можливого нападу китаїців. Призначили мене начальником зв'язку окремого танкового батальйону.

Господь гранату на воєнкомат не кинув...

Після шлюбу

Рідні і друзі. У центрі вгорі – Вінцек, справа – Віктор Афонін

Ідемо зі шлюбу

Наші музиканти

НА КИТАЙСЬКОМУ КОРДОНІ

ЧУЖІ КРАЇ – ЧУЖІ ЗВИЧАЇ

На місце служби в Забайкальський військовий округ я міг безплатно летіти літаком і побув би ще тиждень удома, але я хотів хоча б з вікна поїзда побачити Сибір, тайгу, глиб Росії і тому вирішив їхати поїздом. До того я був у Новосибірську, та й то літаком.

Я розчарувався. Села й житла людей були вкрай непривабливі. Чорносіра, вкрай розбита ґрунтова дорога, по обидва боки якої виднілися сірі від часу будинки з малими вікнами, з передпокоєм та малесеньким, десь 30 x 50 см віконцем-шибкою, і чомусь завжди оббитим обрізками дошок. Пізніше мені пояснили, що віконце мале тому, що у передпокою повинно бути темно, щоб туди не залітали комарі. І ще одне – чомусь завжди серед подвір'я купа гною. І в селі, і біля хати ні деревини. Я вже не кажу про фруктові дерева чи кущі. Немає навіть берізки, ялинки чи кедра, яких поряд у тайзі незлічена кількість. Людей не видно. Де-не-де пройде людина у сірих кирзових чоботях і сірій куфайці. Таке враження, що селом прокотилася чума або холера.

І як це було не схоже на наші милі українські пейзажі! Романтичні мої уявлення про тайгу, виховані нашою літературою, кіно й піснями зникли в моїй уяві раз і назавжди. Ми їхали назустріч сонцю, часові пояси мінялися, дні і ночі були коротшими й це важко переносилося. На станціях підсідали місцеві люди. Пригощали олениною і ведмежатиною. М'ясо було твердим і зі специфічним запахом. Наше «сальце і ковбасце» було набагато кращим, що і визнавали сибіряки, яких я пригощав.

Доїхали до Забайкальська. Прямо на станції стоїть стела – пам'ятник декабристам, які відбували тут каторгу. Я з сумом подумав, що мене засилають ще на 1000 км далі. Здивувала мене ще одна деталь. На станції штурмували один вагон нашого поїзда. Купа людей – цивільні, військові, старі, молоді. Я запитав у провідника, в чому справа. Він відповів, що це штурмують вагон-ресторан, хочуть купити спиртне, якого тут не буває місяцями. Картина була жахлива.

Доїхали до Чити. Нас розкидали по різних частинах. Мене – на самий край Маньчжурії в Перший укріпрайон (УР) на станцію Шерлова. Ми вирішили на прощання зайти в ресторан і повечеряти. Замовили вечерю, пляшку коньяку, пиво й мінеральну воду. Офіціантка чмихнула і, нічого не сказавши, пішла. Через якийсь час принесла вечерю – і ніякої випивки. Ми їй нагадали про неї. Офіціантка роздратовано сказала: «Ви що, знущаетесь? У нас всього цього немає вже другий місяць». «Куди ми потрапили?» – сказали ми всі разом.

На місце служби я їхав також поїздом. Безкраї маньчжурські степи з сопками на видноколі і скільки сягає око – ні деревини. Випалена сонцем суха жовта трава, жовтий пісок і вітер. Вітер такий, що несе пісок

і дрібні камінці. Люди ходять, тримаючи перед обличчям дощечку чи фанерку. Через маньчжурські степи проходить єдина залізнична гілка, яка з'єднує Китай із Росією. У 1967—1968 роках стосунки між Китаєм і СРСР погіршились. У Китаї друкували карти минулих років, де територія Китаю позначена аж до Уральських гір. Мао-Цзедун довів країну до того, що китайці поїли всіх горобців, ворон, мишей і шурів. Цивільним у Китаї на рік видавали один бавовняний костюм. В армію брали тільки обраних, і туди записатися намагались усіма силами, бо там хоч якось годували. А звідси і дисципліна — сувора і беззастережна. Китайський солдат ніс на собі тижневий запас провізії — мішечок рису. В бік нашого кордону на китайській стороні був установлений плакат з гаслом: «Радянський солдат! Переходь кордон, і ми тобі дамо склянку рису і півбуханки хліба в день!» Треба було розуміти, що це був пільговий пайок і що китайські солдати отримували ще менше. І хоч цей плакат був розгорнутий до нас, діяти він мав на свідомість китайських солдатів.

Дисципліна була беззастережною не тільки в армії, але й серед цивільного населення. І якби китайці надумались нападати на Радянський Союз, то, звичайно, вони наступали би передовсім залізничною лінією сполучення. Наше військове і державне керівництво це розуміло і терміново почало перекидати війська до китайського кордону вздовж маньчжурської залізничної вітки. Наша частина, Перший УР, була першим опорним і оборонним пунктом на цьому напрямі. Терміново почали відновлювати ДОСи (довгострокові оборонні споруди), які споруджували ще генерал Карбишев (за що і був пізніше розстріляний), будували нові, прокладали підземні кабельні лінії зв'язку, копали капоніри для танків і самохідних артилерійських установок (САУ).

Наша частина базувалася на станції Шерлова. Ще Карбишев тут побудував двоповерхові дос-и (дома офіцерського состава). Як тільки я приїхав, мені запропонували піти влаштуватися в офіцерський гуртожиток або вибрати будь-яку вільну квартиру якого завгодно розміру і в будь-якому будинку — хоч і ввесь поверх. Але у всіх необхідно було після довголітнього запустіння робити ремонт власними силами. Треба було тільки після здійснення вибору піти в ЖЕК і сказати, яку ти квартиру зайняв — ну як при комунізмі. Я оселився в гуртожитку, а через кілька днів перетягнув своє ліжко в кухню цього гуртожитку, на якій ніхто ніколи нічого не готував. Всі самотні харчувалися в офіцерській їдальні, в яку переводили свої пільгові пайки офіцерського складу (пільговий район). Сім'яні забирали пайки і харчувалися вдома. На цій кухні була варильна плита, якою можна було швидко натопити мале приміщення кухні. Я зробив маленький столик, поставив на двері замок і таким чином приготувався до можливого приїзду Ліді після зимової сесії.

ТАНКОВИЙ БАТАЛЬЙОН

Командир УР-1, полковник Ісаєв, призначив мене начальником зв'язку окремого танкового батальйону. Командир танкового батальйону підполковник Приходько зустрів мене привітно. В кількох словах звернув мою увагу на те, як важливо мати надійний зв'язок, зважаючи на реальну загрозу від китайців, і на те, що ми недалеко десь у тилу, а на першій лінії оборони, що китайці не мають що їсти, а голодна людина може згодитися на будь-які дії, аби нагодувати сім'ю і своїх дітей, і запропонував, не гаючи часу, прийняти техніку зв'язку. Коли я запитав, хто буде мені її передавати, він сказав, що мій попередник переведений у іншу частину, що він — кадровий офіцер, служив начальником зв'язку п'ять років і що там повинно бути все в порядку.

Я прийняв взвод і наступного дня зі всіма своїми зв'язківцями пішов у парк бойових машин. Якраз був четвер — парковий день. Перше, що я зробив, спробував установити зв'язок з усіма танками і САУшками — відізвалася лише половина.

Друге — заставив усіх за описом перевірити наявність комплектності і запасних частин. Картина виявилась сумною. Не було навіть капронових фалів-розтяжок, якими укріплюють телескопічну антену радіостанції Р-118, яка тримала зв'язок з полком і округом (очевидно, жінкам офіцерів не було на чому вішати спідню білизну). Я все підсумував і доповів комбату.

Комбат поблажливо посміхнувся і сказав, що я напевне, не маючи досвіду, помилився. Сів у свій командирський танк, одягнув шлемофон і циркулярним (на який всі повинні відгукнутися) позивним почав: «Коробочки, я Батя, як чуєте? Прийом!» Почулися відзиви: «Батя! Я коробочка третя. Чую добре. Прийом!» І знову «коробочок» відізвалося менш як половина.

Комбат збісився. Наказав усім вишикуватись. Завжди спокійний і врівноважений, тепер кричав на всіх, усіх звинувачував у тому, що не розуміють відповідальності моменту, що без зв'язку нас перестріляють, як куріпок. Наказав усе відремонтувати негайно. До вечора, до ночі, до ранку. І не повертатися в казарми, доки все не буде відремонтовано. Розвернувся і пішов.

Запала мовчанка: всі чекали, що скаже новий начальник зв'язку: це його парафія. Я розпорядився зробити наступне: — всім танкістам виїняти із гнізд всі шлемофони, скрупульозно перевірити відсутність обривів і закороток проводів, які йдуть до ларингофонів;

Начальник зв'язку танкового батальйону

- всі шлемофони перевірити на придатність, зв'язуючись із сусіднім танком попарно 1—2, 3—4 і т.д.;
- всі браковані шлемофони віддати у ремонтну майстерню;
- у непрацюючих радіостанціях замінити лампи на нові, які є у запасі;
- зробити опис усього, чого не вистачає в машині чи танку;
- звертатися до мене з будь-якого питання і у будь-який час;
- виконувати все скрупульозно, не поспішаючи;
- доповідати мені тільки після виконання всіх пунктів наказу;
- вечеряти – за розпорядком, спати – також;
- політзаняття та інші заняття завтра і надалі відмінюються – кожного ранку йдемо в парк до того часу, поки не виконаємо наказ комбата.

Наступного дня замполіт доповів комбату, що я зірвав політзаняття. Комбат на це відповів, що я виконую його наказ.

Десь через тиждень у наступний парковий день я доповів комбату, що з усіма «коробочками» зв'язок установлений. Він перевірів і сказав: «Молодець! У відпустку підеш перший».

ХОЧЕМО БУТИ РАЗОМ

Я привикав до служби, до військових порядків. Познакомився і подружив із земляком із Вигоди Долинського району, начальником медсанбату Олесем Сем'янишиним, з начальником будинку офіцерів, також земляком Василем Данилишиним. Але це все блідло перед тим, що після зимової сесії повинна була приїхати Ліда. Вона дала телеграму, що взяла квиток на літак на таке-то число, але проходили дні, а її не було. Одного ранку, виходячи зі свого під'їзду, я помітив, що в сусідній під'їзд шмигнула жінка. Це мене здивувало: вранці жінка могла вискакувати з офіцерського гуртожитку, а не заходити. Через хвилину вона вийшла – і ми кинулися назустріч одне одному. Ліда була в новому пальті, і я її спочатку не впізнав. Запізнилася вона через погодні умови: їхній рейс з Борисполя не випускали три доби, і вона всі три доби провела в аеропорту, бо рейс відкладали на 2—4 години, і їхати додому вона не могла. Були і в інших місцях затримки.

Я покликав Олесю, познайомив його з Лідою, і ми випили вина за довгоочікуваний Лідин приїзд. Ми веселилися. Через якийсь час Ліда посмутнішала і сказала, що багато часу втратила в дорозі і післязавтра їй треба повертатися назад. Тут піднявся Олесь, уважно подивився їй в очі і сказав: «Дитино! Та ти ж хвора!»

– Ні! Не хвора! Не хвора!» – вигукнула Ліда.

– Хвора! По очах бачу, що хвора. Сьогодні ж випишу лікарняний – і на місяць постільний режим. Суворий постільний режим!

Ліда, зрозумівши суть жарту, зашарілася. А Олесь серйозно сказав, що завтра випише лікарняний.

Та до кінця місяця Ліді «хворіти» не дали. Одного разу з караулу прийшов додому в сусідню кімнату п'яний офіцер, почав дебоширити,

кричати, що ми там удвох розкошуємо і він нас полякає, після чого вистрелив два рази у стінку. Офіцери скрутили його, відібрали пістолет і уклали спати. На ранок п'яного розбудили, і він пішов «нести службу» далі. А Ліда сказала, що поїде додому, щоб не «будити звіра». Та і в Києві на неї чекала робота і необхідно було закінчувати навчання. Тепер треба було ждати моєї відпустки і її захисту диплому, після чого Ліда повинна була поїхати зі мною. А з відпустками були проблеми. При постійній підвищеній бойовій готовності відпусток не давали. Надій не було ніяких.

Одного разу прибіг у парк посильний і сказав, що мене терміново викликає комбат. Комбат чекав на мене при вході в штаб. Він сказав мені, що о 9 годині дозволили надавати відпустки і що дванадцятигодинним поїздом я повинен відбути у відпустку. О 12 годині я вже сидів у вагоні, а о 13 годині, як мені стало відомо пізніше, відпустки заборонили. Ліді нічого не повідомляв, бо не знав, коли зможу взяти квиток на літак. Тільки на другий день мені це вдалося. Наступного ранку я був у Борисполі, а через годину-півтори — біля аеровокзалу. Я вийшов з автобуса і десь із півгодини стояв на розі вулиць і дивився на людей, на транспорт, на дівчат, дослухався до розмов — усе виглядало дивним і незвичним. Я сказав собі: «Пройшов всього рік, а як я здичавів. А що відбувається з людьми, які сидять у в'язниці десятки років?»

Нарешті я «розморозився» і поїхав додому. Ліди вдома не було. Зателефонував на роботу. Сказали, що вона в дипломній відпустці. Поїхав її шукати. Об'їхав усіх її подруг і з'ясував, що дипломи будуть вручати завтра. Отже, завтра побачимось. Додому повернувся перед вечором, вирішив лягти відпочити, а коли поправляв подушку, під нею побачив свою маленьку фотографію. На душі стало тепло й приємно, і я заснув.

Проснувся вранці від Лідиних поцілунків. Вона їздила додому. Того ж дня ми одержали диплом, а через кілька днів поїхали в Ригу на весілля моєї давньої знайомої Мірдзи Ландратової. Одержали масу нових вражень, завели нових друзів, ознайомилися з Ригою, побували в Домському соборі, відвідали Юрмалу.

З Риги ми поїхали до Естонії. Після ознайомлення з Талліном виникла проблема з ночівлею. І тільки коли ми заговорили українською мовою, нас відвели до школи, і ми переночували в спортзалі на спортивних матрацах. З Талліна вирушили у Вільнюс до Володимирового друга поляка Вінцека, де я Лиду здивував знаннями польської мови.

*Наші латишські друзі
Мірדза і Норберт*

Після ознайомлення з Вільнюсом, Каунасом і Тракайською фортецею ми поїхали в Карпати і гостювали там майже до кінця відпустки.

У Києві Ліда розраховувалася з роботи, ми залишили господинею квартири Лідину рідну сестру Оленку, зібрали пожитки й полетіли на Забайкалля дослужувати ще один рік.

МИ РАЗОМ

Другий рік був набагато веселішим. Я підготував заранню велику кімнату, в якій побудував варильну плиту і пічку, зробив гардеробну, зробив стіл, полицки для посуду і книжок. Купив за безцінь у кадрового офіцера трофейне німецьке фортепіано (дітям лікарі заборонили грати). Тут був теплий туалет.

Ми почали отримувати пайок. Восени нам дали свіжу капусту й квашені огірки з неприємним запахом бочки. Щоб зберегти капусту, ми її пошаткували й заквасили, переклавши тими квашеними огірками. Результат був неочікуваним — огірки втратили неприємний запах і стали «як конфетки». І капуста також мала якийсь особливий, приємний присмак. Стару яловичину чи оленятину Ліда починала тушити зранку і до вечора вона ставала такою, що наші гості не вірили, що це м'ясо з пайка. До м'яса товкли часник, додавали сметани і солі, варили з кукурудзяної муки кулешу і дивували цим усіх наших гостей, яких ставало все більше й більше. Приваблювала Лідина гостинність і фортепіано, яке було тільки у нас. А коли до нас заходив замкомполка зі стройової підготовки підполковник Зимін, у нас відбувалися справжні вечори фортепіанної музики.

З Лідою в них були особливі стосунки. В Забайкаллі морози сягали 50 градусів, тому Ліда, коли йшла в магазин чи на пошту, одягала мій кожушок із погонами. А коли вона зустрічала підполковника Зиміна (та й інших знайомих офіцерів), грайливо прикладала ліву руку до голови й нарочито голосно, по-солдатськи, мішаною мовою віталася: «Здравія желаю товариш підполковник». А він їй відповідав: «Привет, хохлушечка!» і що «До пустой головы руку не прикладывают». Щоп'ятниці на офіцерських зібраннях офіцерам робили зауваження за те, що вони дозволяли своїм дружинам одягати їхні кожушки, що цим «позорят честь мундира», але Лїду не згадували жодного разу.

Були в нашій компанії вихідці зі Львівщини, Тернопільщини і Франківщини, грек Юрко Авраменко (тепер у Греції), росіянин Славко Губарев з дружиною Тамарою, молдованин Семен Чіреш, історик, який писав дипломну роботу з історії села Каушани, відомого своєю наполовину підземною церквою з фресковими розписами (про неї ми вже згадували). З Семеном Чірешем ми організували у нас вечір історії Молдовії. Сеня доводив, що Буковина — молдовська територія. Ми сперечалися, але аргументів мені не вистачало. Довелося купити двотомник «Історія

Наші друзі Губареві і наші «кнопочки»

Молдавської РСР». Були й інші у нас цікаві зустрічі й вечори. Нерідко й ми ходили в гості.

Бував у нас і Богдан Фік. Він закінчив Харківський університет, і його залишили працювати на кафедрі, але, оскільки воєнної підготовки в університеті він не проходив, то повинен був відслужити солдатом один рік. Прислали його у мій підрозділ. Незважаючи на те, що він був набагато старшим, його «дембелі» вважали «салагою» і знущалися з нього, як і з інших молодих солдат. Мої звертання до розсудливості солдат, до того, що, може, він через рік буде їхнім викладачем, якщо вони вступлять до Харківського університету, не мали успіху. Відповідь була одна: «Мы пахали и он пусть пашет». Тоді я хотів поговорити із замполітом полку, але мене зупинив Богдан. Казав, що солдати можуть влаштувати йому «тёмную» (накинути ковдру на голову, щоб не видно, хто б'є) і одбити печінку, тому краще потерпіти. І він мав рацію. Тоді я пішов іншим шляхом. Відкрито, перед строем відбувався приблизно такий діалог:

– Рядовой Фик!

– Я!

– Выйти из строя!

– Есть!

– Слушай боевую задачу: «Отправляйся ко мне домой и помоги супруге покупать ребёнка. Задачу понял?»

- Так точно!
- Виполнять!
- Есть!

І Богдан ішов. А потім приносив солдатам щось смаченького, і вони від нього відчепилися.

Та на цьому історія не закінчилась. Незабаром мене викликав замполіт полку і завів розмову про те, що необачно залишати молодого солдата з дружиною наодинці і що такі мої вчинки є порушенням внутрішнього статуту армії. Тоді я розказав про ситуацію, яка склалася, і констатував той факт, що ні він, ні я іншим способом захистити Фіка не зможемо. На цьому все й закінчилось. Заради об'єктивності тут треба сказати, що такі вольності міг собі дозволити тільки такий, як я, дворічник, який не збирався далі служити і якому не треба були чергові вірочки. Кадровий офіцер такого собі дозволити не зміг би.

А взагалі, ми, дворічники, внесли свіжий струмінь в армію. На офіцерських зібраннях (та й не тільки) ми не боялися говорити правду, відкрито сміялися з тупої «солдафонщини», яка залишилася ще з часів війни. Ми всі мали вищу освіту й дуже швидко змусили себе поважати. Вважаю, що рішення призвати в армію дворічників для покращання загального клімату в армії було правильним.

Шерлова являла собою селище, яке заселили робітники Харанорських вугледобувних підприємств (видобувають відкритим способом, працюють ще й нині), переселенці й колишні ув'язнені, які тут осіли, а також місцеві буряти. Будинки маленькі, незavidні. Вікна й віконні рами часто обмазані глиною (щоб не продувало) і не відкриваються. Дивно, але в краю, в якому ніде немає ні деревини, на станції лежить будівельний ліс за ціною дров. Вони його так і називають — дрова. Ніхто ті «дрова», не охороняє, і ніхто їх не бере. Нікому вони не потрібні: топлять вугіллям. Щоб придбати ті «дрова», достатньо зайти у ЖЕК і заплатити «копійки» — разів у десять менше, ніж у нас, у багатих на ліс Карпатах. І сам собі забираєш його, ніхто тобі його не видає.

Ліс у Карпати я не возив, а от контейнер шиферу додому з Борзі я таки відправив. Він обійшовся значно дешевше від тієї ціни, яку треба було заплатити в нас удома, переплативши посередникам.

Живуть люди бідно. Їв кілька разів їхні щі — сіренька водичка, в якій плаває капуста. Запропонували мені пригоститись і, як вони кажуть, домашнім пивом (за два роки пива там не привозили ні разу), чому я дуже зрадив. Та виявилось, що це звичайна бражка (самогонку вони гнати не вміють). Щоб не образити господиню, я насилу трохи випив, а більше відмовився, пославшись на хвору печінку. Немало жінок веде себе вільно. Якийсь час Ліда працювала бухгалтером у военній частині тилового забезпечення. Одного разу на роботу прийшла прибиральниця, другий чоловік якої був від неї на десять років молодший, і скаржилася на свою дочку, яка прийшла додому дуже п'яна і лягла в постіль до свого вітчима, який теж був під градусом. Вона почала стягувати дочку з

ліжка свого чоловіка, але вона впиралася і казала: «Вистачить і тобі». Закінчилось це тим, що дочка її побила, і вона втекла з дому.

Наш дворічник, Володимир Грабар, одружився з місцевою дівчиною. Звали її Таня. Вона нікуди ще не виїжджала, ніколи не бачила навіть, як на деревах ростуть фрукти, не бачила лісу, гір, річок. Після весілля, під час відпустки, Володимир збирався повезти дружину в Україну, познайомити її зі своєю родиною, показати величні міста і їхні архітектурні пам'ятки, показати Карпати і море. Я із захопленням розказував про це Тані, готуючи її до поїздки. І він таки показав їй це все. А коли вони повернулися, Таня мені сказала: «Я туди с ним не поеду. Там люди какие-то чопорные...» Це були всі її враження. Я знову почав говорити їй про незрівнянні красоти України, на що вона мені відповіла: «Каждый кулик хвалит своё болото». Яке болото збиралася вона хвалити, я вже й не питаю. Що бідний Володимир зробив, не знаємо, бо він повинен був демобілізуватись після нас. Та повернемося до нашої сім'ї.

До нас пристала сусідська собачка Мушка. Ліда підбрала на вулиці котика, якому пожежники викололи око. Вона його вилікувала, і Нельсон залишився жити в нас разом з Мушкою в одній картонній коробці. Жили вони в одній коробці навіть тоді, коли Мушка привела маленьких собачат.

Через деякий час на полігоні солдати знайшли пташеня степового орла і віддали його мені. Я зробив велику клітку, прибавив її біля входу до стіни будинку і тримали пташеня там до того часу, доки воно не виросло і не зміцніло. Мишами, рибою і м'ясом годували його всі.

Пізніше солдати принесли нам кошеня диких степових печерних котів мангурів. Воно було темно-коричневого кольору, короткошерсте, з круглими великими очима, з великими круглими чорними зіницями, з маленькими, поставленими вперед, як локатори, вушками. Було дуже хижке. Щоб комусь кошеня показати, ми прив'язували на шпагат сире м'ясо, воно чіплялося за м'ясо, і аж тоді ми його витягували з-під ліжка. Так кошеня, яке висіло на шматку м'яса, переносили і до сусідів, коли хотіли його їм показати. В сусідів кошеня м'ясо з'їдало, а щоб перенести його назад, треба було мати ще один шматок сирого м'яса. Жили в нас ще й пара диких голубів, яких нам принесли ті ж солдати з парку машин, де вони в гнізді пищали від холоду (була вже осінь). Вони знали, куди нести: Ліда приручала всіх.

Все було б добре, якби не хвороба Лідиної мами. Наприкінці листопада Ліді довелося летіти додому. А через місяць, 24 грудня, мами не

Мушка, собачата і «Нельсон» в одній коробці

II ОТДЕЛЕНИЕ	
— Мадасон.	
— Женский русский народный хор:	
— Гуцульские мелодии,	
— Восточный танец,	
— Акробатический этюд,	
— Соло на бересте,	

Програма підсумкового концерту в Читі

тували тріо «Гуцулка Ксеня» та інші пісні, які виконували без супроводу. Шерлова такого співу, мабуть, ще не чула. На огляд приїхав представник Забайкальського військового округу. Я виконував на сопілці «Гуцульські мелодії», і мене відібрали на підсумковий концерт огляду художньої самодіяльності в Читі.

Після повернення з огляду почали готуватися до святкування Дня Перемоги. Я диригував хором і розучував із солдатами хорові пісні. На сцені зробили могилу іobelіск, підсвітили їх темно-синім світлом. До нього повільно йшла жінка в чорній сукні і несла квіти, а хор за лаштунками співав нашу, українську — «Степом, степом...» Сцена була вражаюча. Роль жінки грала прибиральниця будинку офіцерів. Після виконання своєї ролі вона впала мені на груди і від зворушення ридала, як мала дитина.

17 квітня мене нагородили медаллю «За воїнську доблесть», а 30 квітня мене нагородила Ліда — синочком Васильком. З'явилися нові турботи, нові радості, нові переживання. Ми вчилися бути батьками. Старших людей біля нас не було, і це ускладнювало ситуацію.

Щовечора ми ходили на прогулянки. Виглядало це дуже мило. Попереду бігла Мушка. Ми з Лідою і Васильком у візочку йшли за нею, а за нами канавками крався Нельсон. Мушка час від часу кидалася на нього і з вдаваною злістю хапала його за холку, перекидала вверх лапками. Ми проганяли її, а через кілька хвилин все повторювалось спочатку. Такого чуда, щоб котик ходив за господарями, як собачка, мабуть, ще ніхто не бачив.

З часом ми почали ходити в кіно. Ставили возика біля дверей, сідали поближче, щоб було чути, коли дитина буде плакати, і дивилися кінокартину. Мушка при цьому лежала під візком і час від часу ставала передніми лапками на возика та «перевіряла», чи все в порядку». Коли одного разу контролер хотіла вигнати її, Мушка здійняла такий лемент, що ми вискочили із зали, як ошпарені. Контролерові пояснили, що це наша собачка і що вона стереже дитину.

стало. Царство їй небесне. Ліда побула вдома ще до поминального обіду через 40 днів, а на початку лютого, будучи вже на сьомому місяці вагітності, ризикнула поїхати в Забайкалля. Ми знову були разом, тепер уже назавжди.

Коли приїхала Ліда, стало знову веселіше. Почали готуватися до огляду художньої самодіяльності. Ми з Василем, начальником будинку культури, і ще одним офіцером підго-

„ЗА ВОИНСКУЮ ДОБЛЕСТЬ. В ОЗНАМЕНОВАНИЕ
100-ЛЕТИЯ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
ВЛАДИМИРА ИЛЬИЧА ЛЕНИНА“

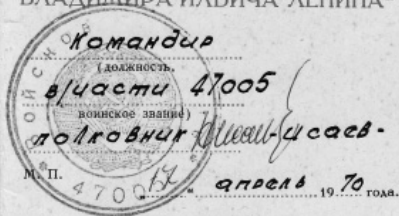

УДОСТОВЕРЕНИЕ

фрейтенант

*Гущин Николай
Васильевич*

от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР
НАГРАЖДЕН ЮБИЛЕЙНОЙ МЕДАЛЬЮ
„ЗА ВОИНСКУЮ ДОБЛЕСТЬ.
В ОЗНАМЕНОВАНИЕ 100-ЛЕТИЯ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
ВЛАДИМИРА ИЛЬИЧА ЛЕНИНА“

„В ПАМЯТЬ 1500-ЛЕТИЯ КИЕВА“

УДОСТОВЕРЕНИЕ

В ознаменование 1500-летия Киева

*Гущин
Николай
Васильевич*

от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР
НАГРАЖДЕН РЕШЕНИЕМ
исполнительного комитета Киевского
городского Совета народных депутатов
от „8“ „ИЮНЯ“ 1982 г.
МЕДАЛЬЮ

„В ПАМЯТЬ 1500-ЛЕТИЯ КИЕВА“

М. П.

Председатель исполнительного комитета
Киевского городского Совета
народных депутатов
Секретарь исполнительного комитета
Киевского городского Совета
народных депутатов

В. Зернецкий
В. Зернецкий

Мої нагороди

Все обійшлося би добре, якби не було тривожних вістей. Відбулися бої на Даманському. Преса, як завжди, майже нічого не повідомляла, але

ми знали, що бої були серйозні і привели до людських втрат. Знали ми і про подібні події в Середній Азії у Женанашколі. Всі розуміли, що це були тільки зачіпки. Якщо китайці вирішать піти на нас, вони підуть по Манчжурській залізничній гілці. І якщо це станеться, то китайці перші ешелони оборони просто «з'їдять». Нас часто піднімають по бойовій тривозі, часом заставляють ночувати в казармах. Тривога, невпевненість...

ТРИВОГА

Одного разу перед ранком оголосили тривогу. Побігли в парк, завели машини і поїхали. Танковий батальйон попереду, за ним – мотострілецькі. До сходу сонця зайняли позиції, замаскувалися. Ходити, курити категорично заборонено. Тільки після обіду за виглядом облич старших командирів зрозуміли, що тривога навчальна. На душі трохи полегшало.

Десь через півгодини надійшов тривожний сигнал від наших сусідів мотострільців: відкрив стрільбу по людях командир радіостанції сержант такий-то. А сталося це так. Коли стало відомо, що тривога навчальна, начальник штабу мотострільців наказав усім радистам по черзі (щоб не переривати бойове чергування) з'явитися в штаб. Всі з'явилися, окрім сержанта. Начальник послав за ним посильного, але станція була закрита (кузовна) і на стук ніхто не відповідав. Солдат натякнув начальнику штабу на те, що сержант п'яний. Тоді начальник штабу послав офіцера, начальника зв'язку батальйону, щоб він привів свого підлеглого. лейтенант почав стукати і вимагати, щоб сержант відчинив двері. У відповідь почувся мат, «я зараз вам покажу», клацання приєднаного до автомату різка – і автоматна черга по дверях. лейтенант встиг пірнути під машину (машина була в капонірі). Сержант вийшов з машини й почав посилати черги в усіх, кого тільки бачив, навіть у пастухів. Доповіли про надзвичайну подію командирові УР-а. Він розпорядився роззброїти його, зв'язати й доставити на гауптвахту. Пропонували йому здатися, але на це він відповідав автоматними чергами. Тоді мотострільці попросили танк, щоб під його прикриттям ближче підібратися до сержанта. Комбат послав навчально-бойовий. Та він проїхав тільки половину дороги і заглож: закінчилось пальне.

Виявилось, що навчально-бойовий танк перед тривоною тягав кабелеукладник. Після роботи водій мав би заправити його (техніка завжди повинна бути готова до бою), але полінувався й відклав це на завтра. А «завтра» приїхали всі по тривозі, в тому числі й комбат, і він знову не заправив танк, щоб не видати себе. А коли посилали до мотострільців, знову промовчав, надіючись, що пального вистачить.

Тим часом капітан Бушуев (тихий і спокійний начальник стрійової частини, мав груди всі в орденах і медалях), який пройшов усю війну, сказав: «Та щоб такий сопляк відстрілювався і ми не могли нічого зробити? Та не може цього бути!» Він взяв автомат, пістолет і поповз. Доповз

до бруствера. Смеркалося. Бушуєв побачив сержанта з автоматом наперевіс і запасними ріжками за халявами.

Капітан вибрав момент, коли сержант відвернувся, і кинувся на нього. Але солдат підставив ногу, відкинув капітана на бруствер і прошив його автоматною чергою. Тоді лейтенант з-під машини зробив кілька пострілів, а сержант і туди чергу. І тут він подумав, що оточений, поставив дуло під підборіддя й натиснув на курок... Капітану пощастило: кулі пройшли в долоню і під одною й другою пахвою, злегка поранивши. Лейтенанту рикошетом поранило голову.

Нам дали відбій: другого танка посилати не треба було. Комбат сказав: «Дурак він, що застрелився». Я йому заперечив: «У сержанта не було вибору. Він поранив двох офіцерів в час бойової тривоги. Його все одно воєнний трибунал засудив би до розстрілу. Та цього негідника треба було просто розстріляти, а не лізти під дуло його автомата. Навіть коли хтось поб'є іншого – і то дають 3–5 років». На це комбат сказав, що дали б йому 10 діб, потім ще 10 і випустили б. Нікому не треба надзвичайні події. Всі хочуть дістати чергову зірочку.

Було вже за північ. Всі розійшлися на відпочинок. Тривожний, напружений вечір закінчився. Я пішов у літучку й заснув чутливим, тривожним сном. Через якийсь час крізь сон чую обережне шарудіння: хтось щось шукає. Спитав: «Хто там?» У відповідь почув: «Це я, Коля. Китайці кордон перейшли...».

Протягом однієї секунди в моїй уяві, як в кіно, промайнуло все моє життя. Останнє, що я подумав: «Хоч би Ліда з Васильком встигли втекти».

В цей час увімкнулося світло. Побачивши мою потойбічну фізіономію, лейтенант Шапкін сказав: «Ги-ги-ги. Ну, як я тебе?» Я сказав йому тільки одне слово. Ви, напевне, здогадаєтесь, яке. Тіло моє стало ватним – і я кудись провалився...

ЗАБАЙКАЛЬСЬКИЙ ЕПІЛОГ

Через кілька днів ми повернулися на базу й почали збиратися додому. Збиралися завчасу, щоб потім не було гарячки. 10 жовтня 1970 року мене звільнили в запас. Нас проводжали друзі і без сліз не обійшлося. Нам було шкода всього, що для нас стало дорогим. Шкода було прощатися з нашими милими друзями, з якими, напевне, вже ніколи не зустрінемося, шкода було Мушки і Нельсона, яких ми не могли взяти з собою в літак, шкода квартирки, в якій пройшов медовий рік нашого життя. Треба було радіти, що їдемо додому, а з очей текли сльози...

Ми сподівались, що Мушка повернеться до своїх господарів, які жили через коридор навпроти нас. Просили їх доглянути і Нельсона. Нам потім писали, що Нельсон кілька днів поплакав, а потім десь пропав. А Мушка довго бігала від нашої квартири до квартири наших друзів Данилишиних, озлобилася, нікого до себе не підпускала, нічого не хотіла

їсти, а через деякий час також десь пропала. Жаль за ними не полишає нас і досі. Правдою є те, що «ми відповідальні за тих, кого приручили» (Сент Екзюпері).

МИ ПОВЕРНУЛИСЬ

РОБОТА

Повертались до Києва ми літаком. Хвилювалися, бо не знали, як витримає 12-годинний переліт чотиримісячна дитина. Але все обійшлося. Василько нічого не зрозумів і почував себе, як вдома. Контейнер з майном (головне — німецьке фортепіано) ми відправили завчасу, але у Києві чекали його ще кілька місяців. Відпустку за другий рік служби мені дали після звільнення. Ми мали цілий місяць і провели його в Карпатах, гостюючи в родичів і знайомих, яких давно не бачили. Та й треба було показати всім нашого синочка!

На роботу я з'явився через місяць. Перед звільненням у запас нам видали довідки, в яких повідомлялося, що відповідно до закону «Про загальну військову повинність» нас мали забезпечити посадою не нижчою від тієї, яку ми займали до призову. В армію я йшов із посади начальника лабораторії, але тепер на моєму місці працював головний інженер СКБ, якого понизили в посаді. Мені запропонували посаду старшого інженера, знаючи, що я нікуди не подінуся: стояв у черзі на одержання квартири.

Направили мене в лабораторію Віктора Петровича Афоніна, яка займалася розробкою ламп оберненої хвилі. Віктор Петрович був головним конструктором приладу «Метель-2», до розробки якого він залучив і мене. «Метель-1» вів Зварич Андрій Васильович. Віктор Петрович виявився високопрофесійним фахівцем, талановитим організатором, людиною високої культури й моральних якостей. Він став ініціатором виставок репродукцій видатних художників зі своєї колекції, яку ми з ним оновлювали щомісяця. Наші стосунки скоро стали дружніми й щирими, і я залишився задоволеним. Апелювати до вимог закону й конфліктувати я не хотів ще й тому, що повинен був вступати в партію.

ТАКИХ У ПАРТІЮ НЕ ПРИЙМАЮТЬ

Нагадаю, що в ті часи вільно вступити в партію могли тільки робітники й селяни. Вступ у партію інженерно-технічних працівників і науковців був дуже обмеженим. А в армії — навпаки: всі офіцери повинні були бути партійними. З самого початку служби мене почали агітувати вступати в партію. Я відмовлявся, мотивуючи тим, що мене тут ніхто не знає і не зможе дати рекомендацію в партію (обов'язкова вимога). А просити когось із колег по роботі в Києві — велика морока, і що я вступлю

через рік. Звичайно, я міг би вступити в партію в армії, але мені важливо було знати, яка про мене думка на моєму підприємстві, в Києві, де мені потім доведеться працювати. Тому я в кандидати членів партії вступив тільки в липні 1969 року з тим, щоб вступ у партію відбувався в липні 1970 року, коли я вже буду на роботі.

Напередодні вступу, десь за місяців два-три, мене викликав до себе в кабінет заступник директора з режиму і кадрів. Коли я прийшов, виявилось, що він не сам. Гостя відрекомендував як співробітника КДБ, котрий хоче зі мною поговорити, і залишив нас наодинці. Розмову співробітник почав з того, що їм відомо про моє бажання вступити в партію, що вони вітають таке моє рішення, що вони знають мене як людину з твердою громадською позицією, що вони надіються на мою ще активнішу участь у громадському й культурному житті Києва і на нашу співпрацю. Казав: «Ви ж розумієте, що ми повинні бути впевнені в людині, яка вступає в партію на 100 %. Тим більше, що ви працюєте на оборонному заводі з документами з грифом «таємно» і «цілком таємно». І, зрозуміла річ, про наші розмови ви нікому не повинні розповідати, навіть дружині».

Потім попросив розказати про мою участь в роботі Історико-мистецького клубу і хору «Жайворонок». Я розказав. А вкінці сказав, що за час моєї служби в армії клуб припинив своє існування, а хор «Жайворонок» отримав офіційний статус і має свого штатного оплачуваного диригента. На прощання співробітник запитав, чи я не проти зустрітись з ним ще раз (ніби я міг відмовитись). Наша нова зустріч відбулася через кілька днів. Він хотів знати мою думку про різних людей, навіть мені незнайомих, але про яких знав увесь «активний» Київ, і не тільки Київ. Коли я про когось «забував», він ефектно виймав фотографію, на якій я був з кимось сфотографований (наприклад, підчас поїздки в Канів на могилу Т. Шевченка) і казав: «А про це, ви думаєте, ми не знаємо?» На такі питання я реагував спокійно й казав, що бачив, як ваші співробітники мене фотографували, і навіть позував їм, граючи на сопілці. Але що це доказує? Ви мені скажіть, де й коли я не те що зробив, а сказав щось, що могло би бути розцінене, як агітація проти радянської влади?

Наступні зустрічі мали ще конкретніший характер. Кадебіст запитував мене, чи не міг би я піти на такий-то захід, а потім розказати про свої враження від нього, про те, хто там був, що говорив. Я категорично відмовлявся від пропозиції, мотивуючи тим, що у нас маленька дитина, що треба допомагати дружині, що живемо ми без батьків, і що допомогти глядіти дитину нікому, і що нам не вистачає часу навіть поспати.

Під час наступної зустрічі співробітник мені повідомив, що зі мною хоче зустрітись його шеф. Це вже виглядало загрозово. Звичайно, Ліді я розказав, незважаючи на заборону, про всі наші зустрічі та про тиск на мене. Ми усвідомлювали, що мене могли не тільки не прийняти в партію, а й ліквідувати допуск до таємних документів, а тоді мені на цьому підприємстві робити було нічого. А звільнення з підприємства

веде за собою виселення з відомчої «гостинки» і виключення з черги на квартиру. Інакше кажучи, виселення із Києва. На все це Ліда сказала: «Микольцю! Пішли вони до біса. Живуть же люди і в Березняках, і в Рожнові. Жили ж і ми в Забайкаллі. Чого нам боятися? Проживемо й без Києва. А в тюрму не посадять, бо ти ніколи нікому нічого зайвого не говорив і нічого забороненого не робив. І тут я ще раз подякував Господові за те, що моя дружина народилася не москвичкою, навіть не киянкою, а простою сільською дівчинкою, з якою можна жити навіть у Забайкаллі.

Зустріч із шефом була призначена в обідню пору в готелі «Театральний», що біля оперного. Мене запросили у «вільний» номер. Розмову вів співробітник. Шеф увесь час мовчав. Бесіда була повторенням у стислому вигляді всіх тих розмов, які велися раніше. Мої відповіді також повторювались. Наприкінці шеф поставив мені тільки одне запитання: «Невже ви не змогли б часом піти на якийсь вечір без дружини або піти з нею, але нічого їй не говорити про те, чому вам треба піти на цей вечір?» Я відповів, що дорожу сім'єю і не зможу йти всупереч бажанню дружини. Тоді він, уточнивши, що я з Косівського району, сказав: «Не такі там чоловіки...» — повернувся і вийшов. Ця розмова у нас була останньою.

Коли наближався кінець кандидатського стажу, я без проблем зібрав три рекомендації й написав заяву на прийняття мене із кандидатів у члени партії. На збори нашої партійної організації чомусь неочікувано з'явився секретар парткому об'єднання І. М. Подольський, чим немало здивував партійців. Я ж побачив у цьому візиті не випадковість. Питання мого вступу в партію розглядалося спокійно, зачитали похвальні рекомендації, ті, хто виступав, також говорили про мене позитивно. Вкінці взяв слово секретар парткому. Він сказав, що партійна організація знає мене тільки з одного боку, виробничого, але не знає, напевне, що я брав участь в роботі Історико-мистецького клубу, який займався націоналістичною діяльністю, і що треба створити партійну комісію, щоб дослідити це питання, і тільки потім приймати відповідне рішення. На цьому й зійшлися — комісія створена була негайно.

Наступного дня я пішов у партком і спитав секретаря парткому, на яких підставах він зробив таку заяву. Він мені відповів, що на підставі кулуарних розмов з його друзями — секретарями парткомів. На мій сумнів у стосовно того, що цього, мабуть, не достатньо для таких відповідальних заяв про клуб, плани роботи якого затверджував перший секретар РК ЛКСМУ, тим більше — секретареві парткому на партійних зборах він відповів, що комісія в усьому розбереться.

Але комісія цим питанням не займалася. На мої неодноразові вимоги голова комісії врешті сказав, коли ми залишилися одні: «Коля! Відстань від мене. Мені сказали цим питанням не займатися». Тоді я написав об'ємну, на семи сторінках, заяву першому секретареві райкому партії, але даремно чекав відповіді.

Тим часом один із партійців, які давали мені рекомендацію, відкликав свою рекомендацію. Тиснули й на інших, у тому числі й на головного

інженера СКБ, але вони їх відшили. Розраховували на те, що після таких заяв ніхто не дасть мені рекомендації. Але помилились. Старший інженер Володимир Писаний сам запропонував мені свою рекомендацію. Тоді партійна комісія «розкопала», що я не заплатив внески зі 40 карбованців, які я одержував за роботу по сумісництву на шкірзаводі, де я керував хором. І хоч я апелював тим, що цього не знав, а секретар первинної організації також не підказав, хоч він знав про мою роботу за сумісництвом, і що я «каюсь» і згідний доплатити ті копійки, які недоплатив, та нічого не допомогло. Більшістю голосів було визнано цей факт грубим порушенням статуту, і партійці проголосували проти мого вступу в партію.

Хор шкірзаводу. 1970 рік

Залишалась ще одна надія — на бюро райкому партії, яке мало затвердити або ж відхилити рішення первинної організації. На бюро райкому партії, на якому сидів і перший секретар райкому комсомолу, я повторив усе, що виклав у заяві першому секретареві райкому партії, яку я написав йому ще місяць тому, й закінчив тим, що я не розумію, як можна роботу клубу, плани якого щомісячно затверджував перший секретар райкому комсомолу, вважати націоналістичною. Мене попросили сісти. Члени бюро райкому партії сиділи, втупивши голови в якісь папери перед собою. Запитали бажуючих виступити, але таких не виявилось. Пропозиції? Пропозиція була одна — підтримати рішення первинної партійної організації: їм на місці видніше.

От коли я вкотре переконався в тому, як багато залежить від нас, простих маленьких людей, тих, які завжди скаржаться, що від нас нічого

не залежить, що все вирішується на «верхах», що вони роблять, що захочуть. На жаль, так багато думає і до цього часу.

Тепер я був переконаний, що в кращому випадку мене чекає посада старшого інженера до «старших літ», а в гіршому — прощання з Києвом.

Коли я розповів усе Ліді, вона сказала, що, може, це й на краще, бо не треба буде кривити душею і голосувати на партійних зборах наперекір совісті, і розказала мені такий анекдот: «Прийшов Абрам додому і каже Сарі, що він вступив у партію, на що Сара відповіла: «Ой Абрам! Ти вічно в щось вступиш — як не в г..., то в партію». Ми посміялися і відсвяткували закінчення періоду шантажу й тиску, який ми з честю витримали, пляшечкою домашнього вина. Кажу ми, тому що якби Ліда не підтримувала, а навпаки, «гризла» мене за те, що через мене доведеться втратити роботу, квартиру, Київ, я, напевне, не витримав би. І тут ми з Лідією сказали: «Далі най діється воля Божа!»

ХОЧЕМО МАШИНУ

Коли Василькові виповнився рік, Ліда влаштувалася на роботу до нас в СКБ економістом, але через півроку знову пішла в дородову відпустку, а 9 грудня 1971 року народила другого синочка — Богданчика. В тому ж 1971 році я вступив до Київської народної консерваторії на факультет хорового диригування (заняття проводилось у вихідні дні та ввечері), яку успішно й закінчив у 1974 році. Здійснилася мрія мого дитинства і всього життя — отримати музичну освіту.

Ліда, на час післяродової відпустки, їде в Березняки на Черкащину і з бабусею вирощують полуниці. Я беру відпустку на червень — і ми з Лідією возимо її продавати аж у Москву (вдома заготівельники скуповують за безцінь). Часто їздимо в Березняки (в Карпати тільки на Різдво і Великдень). З двома маленькими дітками дуже важко. Одного разу пізньої осені єдиний автобус на нашій зупинці навіть не зупинився: був переповнений. Дощ, вітер, холод. Зупиняємо попутні машини в обидві сторони, взявши по дитині: може, хтось змилюється. Та дарма. Нарешті зупинився «Запорожець» в сторону Черкас — все-одно, тільки б добратися до тепла, бо ризикуємо здоров'ям дітей.

Всілися. В машині тепло, грає музика, діти зразу ж заснули. Питаюся в господаря, скільки коштує машина? Відповідає — три з половиною тисячі карбованців. У нас ще з армії було 1,5 тисячі. Я тут же Лідію кажу: «Та невже ми не зможемо зібрати ще дві тисячі карбованців, щоб купити машину і не мучити дітей?» Погоджуємось на тому, що збираємо гроші на машину. Активізуємо свою діяльність з продажу полуниць, займаємося виробництвом сувенірів (про це далі), економимо на одязі і навіть на їді. Я не дозволяю собі пити навіть пиво — обходжуся водою.

А коли зібрали гроші на «Запорожця», почались розмови про те, що «Запорожець» — не машина, і ми вирішили збирати гроші на «Жигулі».

Весною 1975 року після 11-річного стояння в черзі ми отримали дво-кімнатну квартиру. Потрібні були гроші на меблі, тому «Жигулі» п'ятирічного віку ми змогли купити тільки в 1977 році.

А тим часом продукти з магазинів зникли. За всім треба стояти довже-лезні черги. Ковбаса буває зрідка, і то тільки варена, масла немає взагалі. Молоко можна купити тільки з автоцистерни, яка приїжджає з навко-лишніх колгоспів, але до 7 години ранку молоко розбирають. Дають в одні руки не більше трьох літрів, щоб всім вистачило. Ми з Лідією зали-шаємо двох маленьких діток сплячих самих у квартирі і о 4-й годині ранку вдвох стаємо в чергу: в нас двоє діток, які в селі звикли до молока. Стоїмо до 7-ї години і якраз перед нами молоко закінчується.

Біжимо додому, одягаємо діток, с'як-так годуємо й відвозимо в садо-чок. Звідти – на роботу. Запізнення на п'ять хвилин карається зменше-нням премії не тільки винуватцю, а й всьому підрозділу (соціалістичне змагання відділів). То нічого, що половину або цілий день ти можеш сидіти, не «вдаривши палець об палець». Головне, щоб ти не запізнив-ся і був на роботі. Того дня ми з Лідією не встигли поспізнати й прибігли на роботу «в милі», як загнана пара коней. І я сказав Ліді ті слова, що колись почув від тата: «Най шлях трафить таку державу, в якій не можна нагодувати навіть дітей!»

І тепер, коли часом чую, як комуністи і їхні однодумці вихваляють минулий державний устрій і закликають повернутися назад, я кажу: «Най шлях трафить тих людей, які «плачуть» за тою державою».

Тільки у 1976 році, після 8-ми років сімейного життя, ми з Лідією і діт-ками вперше поїхали в Крим у Міжводне на нашу заводську базу від-починку. До цього відпустки використо-вувались для того, щоб заробляти гроші.

В 1977 році Василько, а через рік і Богданчик пішли в перший клас. У цьо-му ж 1977 році ми нарешті купили маши-ну. Появились нові турботи. Машина бу-ла п'ятирічного віку, вимагала ремонту. Платить було нічим, тому доводилось все робити самому. Стояла під мостом на сто-янці, там і ремонтувалась. Місце під гараж виділили тільки через два роки.

Тепер ми кожної відпустки з дітьми їхали машиною в Рожнів, там збиралась компанія, в яку входили сім'ї Михайла, Володимира, Олі і нашого товариша Юрка Строїча, і п'ятьма машинами «ди-ким способом» їхали десь відпочивати на Чорне або Азовське море. З дому наби-рали продуктів, влаштовували свій табір з п'яти наметів, влаштовували там собі

Василько – першокласник зі своєю мамою

Тамара Шкляр з Васильком і Богданчиком у Тюдіві

кухню, їдальню, мали з собою переносний телевізор, який працював від автомобільного акумулятора, і щовечора варили кулешу (чим дуже дивували сусідів) та щось до кулеші, смачно вечеряли й до півночі співали. А співати було кому... Спогади про ті наші поїздки найсвітліші. Ні в одному будинку відпочинку ми не змогли б так приємно й гарно відпочити.

Часом до нас в Карпати, до Рожнова, приїжджали і наші друзі. Гостювала у нас Тамара Шкляр із Києва, Мірдза Ландратова з дітками із Риги, Ада Білозір із Москви та багато інших.

ГАРАЖ

З будівництвом гаража також не обійшлося без пригод. Місце для гаража мені виділили під залізобетонним парканом військової частини, на який ми чіпляли металеві конструкції наших майбутніх гаражів. А під гаражем я викопав яму під погріб. Яма була глибока, і її піщана стінка, під тиском залізобетонного паркану, рухнула. Появилася загроза того, що може рухнути паркан, а з ним і всі гаражні конструкції. Було це 6-го листопада, у переддень жовтневих свят.

Я телефоную до Володимира й прошу його, щоб він з кимось терміново приїхав і допоміг поставити зі сторони паркану цегляну стінку, якщо я зможу ще до свят купити цеглу, цемент і пісок. Володя каже, що зможуть приїхати тільки після демонстрації, бо всі на відповідальних роботах і на демонстрації мусять бути. Я тимчасом заледве знаходжу й

куюю з розібраних старих приватних будинків цеглу (нової ніде не купиш). Залишається проблема цементу й піску, чим я ділюся з водієм, який везе мені цеглу. Він пропонує привезти мені гарцовку – сухий пісок, перемішаний з цементом. Я радо погоджуюсь. Він мені привозить і вивантажує перед гаражем машину гарцовки. Я телефоную Володимирові, що матеріал є і що можуть приїжджати.

На другий день ранком, 7-го листопада, я на демонстрацію не йду, а біжу в гараж. Торкнувся гарцовки, а вона стала коржем. Виявляється, роботяги, щоб при перемішуванні їм не порошило, заливають кілька відер води. Катастрофа. Знову телефоную Володимирові, що їхати немає чого: немає цементу. Його і в робочі дні ніде не купиш. Можна купити тільки в робітників чи у виконроба на будівництві крадений. А як його купити під час свят? Володя каже, щоб я не журився, що вони щось придумують і таки приїдуть. Пізно ввечері «Жигулями» приїхали Володя, його близький товариш Юрко Строїч, зять Левко і племінник Василь (Михайлів син) з повним багажником цементу, який перевезли через усю Україну. Радості та вдячності моєї не було меж, особливо Юркові Строїчу, який привіз всіх своєю машиною.

За другий день, 8-го листопада, ми побудували міцну стінку з контрфорсами, закидали за неї землю, яка була обвалилась, і спокійно пішли відпочивати. Вареники з сиром на обід Ліда нам носила в гараж. А на другий день перед обідом вони всі вже були на роботі: трохи запізнилися, але таке після «радянських» свят прощалося.

Гараж вийшов на славу, з теплим погребом і майстернею вниз, з гаражем і кімнатою відпочинку та каміном наверху, з підлогою, викладеною керамічною плиткою. А зверху ще й горище. Але будував я його цілих два роки «з гаком».

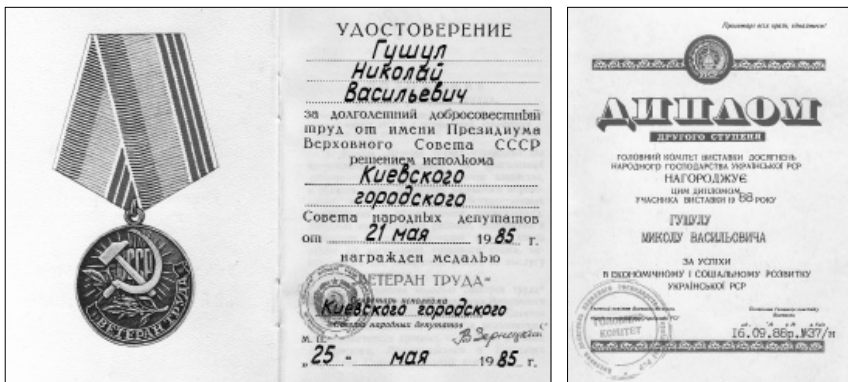
ЗНОВУ ПРО РОБОТУ

В цей час, у 1978 році, сталися дивні події й на роботі. Директор запропонував мені посаду начальника лабораторії. Я зразу ж спитав, а як до цього поставляться «там»? Він мені відповів, що пройшло вже більше 10-ти років і «там» не проти. Виявляється, термін у них був 10 років – або в тюрмі, або під наглядом. За 10 років людина, на їхню думку, повинна була «осознать». Це вже було щось нове. А через два роки, в 1980 році, мене призначили начальником відділу розробок, впровадження й супроводу серійного випуску товарів культурно-побутового призначення.

Найвищим нашим досягненням був випуск разом з Фрязіно (Підмосков'я, Мекка нашої вітчизняної електроніки) магнітофона вищого класу «Електроніка ТА-001». Мене нагороджують медалями, я стаю учасником і дипломантом виставки досягнень народного господарства України. А в суспільно-політичному житті в цей час почало відчуватися наближення невідворотних змін.

На демонстрації. Зліва направо: Директор СКБ Балюк В. С., головний інженер Скакальський А. Й., колишній начальник СКБ Мартиненко М. Г. і М. Гушул

Диплом учасника Виставки досягнень народного господарства України

ДАЧА

1980 року в нас, у об'єднанні, почали роздавати дачні ділянки. Роздавали, як і все, в основному робітникам. Це стосувалося також і автомобілів, гуртожитків, санаторних путівок і всіх інших благ. Ділянки давали на болотах, на колишніх торфорозробках, тому дуже скоро багато людей

від цих ділянок відмовились. Така ділянка, від якої відмовились, у 1982 році дісталася і нам (вважай — найгірша).

Я взяв на підприємстві на три роки позику розміром 3 тисячі карбованців і почав будувати дачу. Щоб обійшлося дешевше, купив у приватному секторі хату і дві прибудови до хати, які зносилися під забудову висоток, розібрали їх (розбирали, в основному, Василь і Богдан, які тоді закінчили п'ятий і четвертий клас), і перевезли все на дачну ділянку. Ліда була проти дачі. Часом казала: «Або я, або дача». Я казав: «І ти, і дача», хоча наш близький товариш, професор Степан Ішук, каже, що я говорив — дача.

Будувати спочатку ми почали літню кухню. Кожного тижня на вихідні восени і зимою я їздив на дачу, а на весну вже був готовий «Білий дім» — так його назвали сусіди тому, що стара вагонка всередині була помальована в білий колір. До кінця 1984 року ми з хлопцями зробили підвал, фундаменти й закінчили нульовий цикл. До кінця 1986 року ми вивели стіни та зробили монолітне залізобетонне перекриття стелі. Поки я викладав «вугли», хлопці закладали стіни. Повільно, але впевнено й добrotно ми з хлопцями робили все самі, без допомоги місцевих майстрів, робота яких не подобалась навіть малолітнім хлопцям.

З цього треба було збудувати дачу

Наприкінці 1986 року Василь Чорнокниш з Володимром і племінником Василем побудували верх, але вкривали цинковим залізом ми

вже самі у 1987 році. В цьому ж році Лідина сестра Оленка з однорічною донею Танею ночувала вже в новому будинку, але оздоблювальні роботи в середині і зовні будинку тягнулися ще дуже довго. Тепер, позбувшись з подвір'я будівельних матеріалів, ми змогли посадити сад. Цілу зиму я утеплював другий поверх, проводив освітлення, робив підлоги.

Ціле літо ми штукатурили і оздоблювали будинок зовні. Так довго вишло тому, що зневажив досвід наших покутських майстрів. Я завжди дивувався з того, що в нашому краї, такому багатому на геометричні орнаменти, на будівлях використовують для оздоблення фасаду будинку, в основному, рослинний орнамент. Я вирішив оздобити дачу геометричним орнаментом. І тільки коли я почав робити і зробив першу стінку, побачив, що трудомісткість виготовлення геометричного орнаменту в багато разів вища за трудомісткість рослинного орнаменту. Тут треба було виготовляти кожен елемент орнаменту дуже скрупульозно й точно. Найменші неточності видно. А в рослинному орнаменті все набагато простіше. Ну хто кому докаже, що листочок чи виноградне гроно має бути іншим, а не таким, як є?

Після того, як закінчили роботу, ми не могли налюбуватись дачею. Вмонтовані в штукатурку дзеркала (101 кусочок) заграли сріблястими переливами, особливо у передвечірній час і при місячному освітленні. Сусіди назвали нашу дачу «Діамант у болоті».

Після цього до мене підходило багато людей, щоб і їм зробити таке оздоблення, але я, звичайно, відмовлявся. Такого оздоблення немає навіть у Карпатах. І, думаю, що й не буде. Нехай це залишиться пам'яткою не тільки людській зарозумілості, а й нашій з синами наполегливості та працелюбності.

Згодом виникла проблема з будівництвом каміну, який нам хотілося побудувати. Місцеві майстри не вміли його робити. Довелось самому розв'язувати цю проблему. За зиму я опрацював багато літератури з пічної справи, сам спроектував конструкцію каміну, зробив детальний розрахунок «аж до цеглинки» і сам його вимурував. А заодно — в кухні варильну плиту, а в спальні — лежанку [34].

Такий комплект опалювальних приладів виявився оптимальним. Коли в холодну пору року приїжджаємо на дачу, спочатку розтоплюємо камін, потім варильну плиту. Поки щось варимо, димами, які проходять через лежанку, гріється лежанка. І навіть якщо всі кімнати не встигли достатньо прогрітись, лежанка нагрівається, і її теплом ми вдвох насолоджуємось до ранку.

Далі треба було копати криницю. Бетонні кільця на криницю тоді купити було ніде, тому я позичив у сусідів форму й виготовив їх сам. А на копання криниці вирішив вже покликати майстра. Але перед самим від'їздом на дачу він зателефонував і сказав, що приїхати не зможе. Тоді я взявся копати її сам. І викопав. На сім кілець викопав. Помічники були тільки на верху. І такої глибокої криниці ні в кого в сусідів немає.

Лідині помідори і мої кільця до криниці

Після цього зробив водопостачання з автоматичним відключенням від переливу та каналізацію з очисним септиком. Надалі залишились роботи легші. З металевих труб зварив каркас над в'їздом на подвір'я під виноград, зварив металеві конструкції огорожі, зробив бетонні доріжки навколо будинку і господарських будівель, а також майданчик під автомобіль.

А на закінчення залишилось будівництво сауни, кімнати відпочинку біля неї і ванної кімнати, в якій ванна з холодною водою виконує ще й роль басейну при сауні. Установив бойлер для підігріву води, а також зробив душ. Останньою була зроблена дроворубня. Будівництво тривало з 1982 по 2008 рік, тобто 26 років.

Таким чином ні на карбованця найманої праці на дачі немає. Все ми зробили своїми руками і з повним правом можемо сказати, що дачу побудували МИ.

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ

КООПЕРАТИВИ

У березні 1985 Генеральним секретарем ЦК КПРС став М. С. Горбачов. Почалася Горбачовська епоха – перебудова. Всі надіялись, як завжди, на краще. Всі жили надіями. З самого початку Горбачов старається оздоровити суспільство. Широко й активно проводиться антиалкогольна

кампанія. Святкування днів народження, випивки з приводу свят і без всякого приводу в службових і виробничих приміщеннях категорично забороняються. Багатьох за вживання спиртного звільняють з роботи. Випивки у парках і громадських місцях припиняються. Багато жінок зітхнули з полегкістю: чоловіки перестали «затримуватися на роботі». Вводиться вікове обмеження на право придбання спиртного, обмежується торгівля спиртним у часі протягом доби: спиртне продають тільки після 11-ї години (кумедна бувальщина: рівно в 11-й зі станції Заболотів відправлявся варшавський поїзд. Чоловіки тоді казали, коли хотіли випити: «Та варшавський уже пішов...»). Всі ці заходи були позитивними. Та появились і негативи. Зменшується реалізація спиртних напоїв — зменшуються прибутки. Це відчувають не тільки торгуючі організації, а й економіка держави. Закривається або зменшується виробництво соків, вирубуються сади, у Криму та Закарпатті знищуються виноградники, зазнають збитків виробники вино-горілчаної продукції. Виявилось, що все не так просто. Тому з часом все почало поворотатися назад.

Проводяться й економічні зміни. Починається господарський розрахунок і самофінансування. Появляється нова форма господарювання — кооперативна. В пресі, по радіо й телебаченню час від часу можна прочитати й почути про перші успіхи кооперативних об'єднань, про виплату дивідендів у розмірі 10 % в рік від суми вкладеного капіталу — це дивовижні відсотки в порівнянні з тими, які пропонує ощадбанк.

У травні 1987 року створилося Всесоюзне кооперативне творче об'єднання (ВКТО) «Ясна Поляна». На Андріївському узвозі, 26, реалізуються акції. Обіцяють дивіденди — 10 % річних. Я пропоную Ліді вкласти 6 тисяч карбованців, які у нас є на ощадкнижці, у ВКТО «Ясна Поляна». Вона категорично проти. Я не відступаю, і ми вирішуємо умовно розділитися по 3 тисячі. Я на свою половину купую акції.

Прийшов з акціями і продовжую вмовляти Лїду. Мої аргументи були такі: квартира, меблі, машина, гараж, дача — все в нас є і нагальної потреби в грошах у нас немає. Доцільно, щоб гроші «робили гроші», бо ростуть діти. Лїда здається. Я купую ще на 3 тисячі акцій і чекаємо дивіденди. Це було 1—2 лютого 1990 року. Через рік надійшло нам повідомлення про те, що дивіденди будуть виплачувати в Переяслав-Хмельницькому (чому?) за такою-то адресою. Ми з Лїдою їдемо машиною в Переяслав-Хмельницький, знайомимося з директором ВКТО Карповим В. Д. Він мені дарує книжку — своє дослідження «Слово о полку Ігоря...», але дивіденди виплатити поки що не можуть: ще не прийшли гроші. Обмінялись телефонами та домовились зв'язатись через кілька днів. Спочатку відповідали, що грошей ще нема. Потім слухавку ніхто не брав. Пізніше відповіли, що «Ясна Поляна» з цього приміщення виїхала, а куди, невідомо. А через місяць я отримав листа від прокурора з повідомленням про те, що директор «Ясної Поляни» під слідством за зловживання службовим становищем і з пропозицією зустрітись, щоб написати заяву про суму внеску.

Судова справа тяглася два роки. Тільки в березні 1993 року чомусь із Сімферопольського банку мені переслали 3900 карбованців, а решта пропала. Та це були вже не ті гроші. На той час інфляція складала 200 %. Але ми цим не дуже переймалися, бо на ощадкнижці вони також пропали б.

У 1991 році Нацбанк України вводить в обіг купоно-карбованці. Але інфляція галопує такими темпами, що гроші втрачають вартість у кілька разів навіть протягом місяця. Як вихід — процвітає бартер — обмін товарами. Таким чином збільшується надійність операцій, але страждає оперативність. На підприємствах і установах зарплату платять також товарами — хто, якими може, хто, які виміняв на бартер (не знаю чи правда, але розказували, що на зарплату одній жінці було нараховано половину бюстгалтера).

Купони

Свідоцтво про реєстрацію приватного підприємства

Ми з хлопцями кидаємось на підробітки в усіх кооперативи, хлопці пробують «човниковий бізнес» — їдуть у Польщу, Туреччину, Прибалтику, Москву, пробують зайнятися різним підприємництвом у Києві. Успіхи є, але не суттєві. Наприкінці 1992 року я відкриваю мале приватне підприємство «Гуцул», а в наступному році закінчую курси за програмою «Керівник підприємства». Діяльність не відкриваю тому, що стою на квартирному обліку на розширення житлової площі. Боюся, що коли відкрию діяльність, квартири не дадуть, а скажуть, щоб купував за свої гроші.

ДАЧА-ВИРУЧАЛОЧКА

Щоб підтримати сімейний бюджет, ми з Лідою на дачі вирішили зайнятися сільським господарством. Я зробив вольтер, завели курей і кролів. Зробив автоматичні годівниці, щоб живність мала що їсти протягом тижня, поки будемо на роботі. А щоб було чим годувати, обробляємо 26 соток городу. Вирощуємо, в основному, кукурудзу й картоплю, а також усяку городину. Урожаї нас не задовольняють, тому ми з Лідою зимою ідемо на курси садівників-городників. Успіхи після цього в нас були помітними – одна картоплина, яку ми виростили, важила 1 кг і 25 г.

Іздимо електричкою – економимо гроші. Машиною їздимо тільки тоді, коли треба щось перевезти. Для поїздки електричкою купив аж у Дніпропетровську чудо-тачку, центр ваги вантажу на якій був на її осі, як у індійського рикші. З вантажем її можна було тягнути одним пальцем, до того ж вона ще й складалася. На це треба було подивитися, як ми штовхали перед собою тачку з сумками,

Картоплина, вагою 1кг 25 грам

на яких була прив'язана клітка з собачкою Ласкою і кицькою Мурочкою, які мирно спали одне на одному, та ніколи не проявляли незадоволення. А з дачі додому ми везли 12 літрів молока, збирали з нього сметану і робили домашній сир, і це також був наш додатковий прибуток.

Тут треба сказати, що літом було цілком терпимо. А от зимою кожних вихідних, особливо в заметілі й морози, їздити до нашої живності ставало дуже важко. Тому скоро ми від неї відмовились, а пізніше й від городу також. Під город залишили тільки одну сотку, а подвір'я засіяли травною й засадили квітами.

В 1993—1994 роках масово почали появлятися трасти. Щомісяця дають 10 % дивідендів. Я знову вкладаю гроші, але на цей раз тільки по 100 американських доларів і в різні трасти. Ліда знову проти, але на дивіденди я купую бензин, їдемо на дачу машиною, як «білі люди», і Ліда заспокоюється. З часом трасти рухнули, але я до цього готувався і завжди забирав дивіденди вчасно й до копійчки. В підсумку все одно трошки програв. А для багатьох інших це було катастрофою. Багато продали квартири, машини, гроші вклали в трасти – і все пропало. І ніхто ніколи нікого не притягнув за ці афери до відповідальності. Навпаки, ці аферисти нині круті бізнесмени, їх вибирають депутатами, їм дають нагороди. Те саме твориться й тепер. У людей збирають гроші на будівництво квартир і зникають. І ніхто їх не шукає. За час незалежності не було ні одного гучного процесу, на якому засудили б хоч одного великого махінатора. Мабуть правильно люди кажуть: «Не ту країну назвали Гондурасом».

НАРЕШТІ МИ ПОВІНЧАЛИСЬ

Квартиру ми одержали тільки у серпні 1994 року, але для цього нам з Лідою перед тим довелося розлучитися. Ліда плакала й нарікала на радянські закони, але на тій підставі, що я розлучений, що є дві сім'ї, я на себе і Богдана отримав ще одну двокімнатну квартиру. Після цього ми з Лідою знову зареєстрували шлюб, а заодно в день святкування мого 60-річчя ми повінчалися в греко-католицькій церкві св. Миколая на Аскольдовій могилі (слава Богу, тепер уже можна було). Вінчав нас отець Богдан Чурило, а співав нам церковний хор «Вервиця» (ми з Лідою також у ньому співали) під керівництвом Мирослави Герцик. Було багато друзів, колег по роботі, родичів і приятелів з Карпат. Свідками були Галя й Степан Іщуки. Це наші дуже близькі друзі, без яких у нас не обходилось ні одне свято, ні одна урочистість. Ніколи не забудуться ті зустрічі Нових років і тих свят, які ми провели разом, коли Степан брав гітару і ми співали, співали й співали, забуваючи про напитки й найдки та про час. Тоді молодий викладач університету, кандидат географічних наук, потім доктор, потім професор, потім академік, автор багатьох монографій, ставав юним Степанком, який натхненно виливав свою душу у пісні. А про його милу голосисту дружину Галюню, теж кандидата, але економічних наук, викладача багатьох вищих навчальних закладів, ми з Лідою згадуємо як автора такої бувальщини. Коли Степанові присвоїли звання академіка, на другий день ранком Галя йому сказала: «Степанку! Чи ти мріяв колись про те, що спатимеш з дружиною академіка?»

Щоб прийняти гостей, ми орендували простору кав'ярню. Гостина вийшла на славу. Було багато сказано гарних слів, ще більше проспівано пісень. Відомий диктор Українського радіо Василь Марусик зняв чудовий відеофільм, — і ми тепер можемо побачити себе і наших друзів та згадати ті чудові часи, «коли були ще молодими».

ВИЗНАЧАЄМОСЬ З ПІДПРИЄМНИЦТВОМ

Якось восени 1993 року наша приятелька Мирослава Герцик каже мені, що один багатий українець з Америки купив трикімнатну квартиру і чи я з хлопцями не погодився б зробити там ремонт. Я, маючи позаду досвід будівництва дачі, погоджуюсь. Домовились на зустріч з господинею. Виявилось, що це трикімнатна «хрущовка» в досить занедбаному стані: в ній жила пенсіонерка, яка ніколи не робила ремонт. Господиня просить назвати суму вартості робіт. Я мнуся, кажу, що треба підрахувати, а тим часом думаю, що сказати — 400 чи 500 доларів. Вона знову повертається до питання вартості ремонту й каже: «Ну хоч у дві тисячі ми вкладаємось?» Якби я не сидів, впав би. Дві тисячі доларів, коли я в своєму житті не заробив ще й одного долара! Після короткої паузи я сказав, що вкладаємось, може, навіть ще щось і зекономимо.

Прихожу додому. Василь питає мене, як справи. Кажу, що домовились. Питає, на яку суму. Кажу, щоб вгадав. Він називає суму 500, кажу,

що ні. Він називає суму 400, теж кажу, що ні. Тоді Василь вигукнув: «А-а! Нема дурних за ремонт платити такі гроші?» Коли ж я йому назвав суму 2000 доларів, він був вражений, як раніше і я. «Та за дві тисячі доларів ми її зубами гризти будемо, ми її вилижемо», — сказав він.

Наступного дня ми зустрілися з американцем (не буду називати його прізвище, бо багато киян, навіть у владних структурах, знають його). Він мені сказав, що треба арками з'єднати кухню з вітальнею й спальнею. Прохід на кухню розділити на три частини. З однієї, з боку прихожої — зробити шафу, гардеробну. З другого боку, від кухні, зробити нішу для холодильника. А в середній частині розмістити пральну машину, зробивши для неї нішу з боку ванної кімнати, а над нею — нішу для підвісної шафи. І над усім цим — антресолі з дверцятами з боку кухні, і з боку прихожої. Крім того, треба було ще закрити балкон віконними рамами та обшити його вагонкою. А вкінці американець сказав: «Пане Миколо! Але то все: двері, вікна, стіни повинні бути такими гладенькими, як шкірка на попі у дитини».

І тут мені вдруге стало погано. Я надіявся, що будемо робити так, як у нас — щось трохи пошліфували, щось трохи зашпакували, потім замальовали — і все. А тут треба було ще і придумати, як це все зробити. Наступного дня замовник привів свого дизайнера і архітектора. Після їхніх пропозицій я думав, що, мабуть, посивію, і щиро признався, що ми, напевне, не зможемо їхні пропозиції виконати так, як треба. Тут я зрозумів, чим відрізняється наша педагогіка від американської. Наш архітектор сказав би: «То чого ви беретесь робити, якщо не вмієте?» І обов'язково додав би при цьому кілька гарячих слів. А архітектор американський відповів: «Пане Миколо! Та у вас золоті руки. Та ви все це зробите краще, ніж ми пропонуємо, бо коли щось робиш, то завжди видніше, як краще це зробити».

Вони пішли, а я ще довго думав над усім, що мені наговорили, дивився на свої руки і щось «золота» на них я не бачив. І ми зробили ту квартиру так, як хотіли американці. Правда, робили на два чи три місяці довше, але зробили. І тоді ми відчували себе спеціалістами.

Десь посередині ремонту господиня сама запропонувала нам аванс — 1000 доларів. Ми «по братськи» розділились по 333 долари і наступного дня, прихопивши з собою Ліду, пішли на центральний стадіон, який Юфа перетворив на «барахолку», купувати пуховики. Знайшов підходящий, питаю, скільки коштує. Кажуть: 37 доларів. Мені здалося, що дуже дешево і плачу, не торгуючись. А через кілька хвилин я подумав: «Як швидко гроші міняють людину. Та ще вчора зранку сума 37 доларів була для мене недосяжно високою».

Після цього ремонту хлопці ще не раз пробували інший бізнес, але знайти щось оптимальніше не вдалося.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

ПЕРЕДУМОВИ

Спроби Горбачова реформувати радянський суспільно-політичний лад половинними заходами не дали результатів. Тоді він зробив спробу вдосконалити політичні механізми радянської системи влади. У березні 1989 року вперше були проведені вільні вибори народних депутатів СРСР, а в березні 1990 року – вибори до Верховних Рад союзних республік і місцевих Рад. Однак виявилось, що бажаного результату не було досягнуто. Замість зміцнення радянська система почала втрачати свої, колись непохитні позиції.

Широкого розмаху набуває Народний Рух України, який започаткували Іван Драч, Дмитро Павличко, Михайло Горинь, Володимир Яворівський та інші. 8–10 вересня 1989 року в актовій залі Київського політехнічного інституту відбувся Установчий з'їзд Народного Руху України за Перебудову. На з'їзд прибуло 1109 із 1158 обраних, які представляли 280 тисяч членів Руху. З'їзд прийняв цілий ряд установчих документів і закінчив свою роботу співом гімну «Ще не вмерла Україна», який почав співати хор «Гомін» під керівництвом Леопольда Ященка, і який підходила вся зала.

У всіх республіках появляються еліти, які так чи інакше демонструють незалежність від центру. Намагання М. Горбачова шляхом переговорів з лідерами союзних республік продовжити існування Радянського Союзу не увінчалось успіхом. Тоді найближчі соратники М. Горбачова спробували силою припинити розпад Союзу. 19 серпня 1991 року відбулася спроба державного перевороту. М. Горбачова усунуто від влади начебто через хворобу, коли він був на відпочинку в Криму у Форосі, а владу захопив ГКЧП (Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению). Затяті комуністи підняли голови. Багато командирів військових гарнізонів заявили, що будуть виконувати вказівки ГКЧП. Фактично був введений надзвичайний стан і зупинено горбачовську перебудову. Однак обласні і районні Ради не підтримали ГКЧП і висловилися за підтримку демократичних перетворень. Ось що згадує про події того часу член Івано-Франківського облвиконкому Ігор Пилипейко:

«24 серпня відбулося чергове засідання облвиконкому. На ньому йшлося про ліквідацію наслідків перевороту, а фактично – про припинення діяльності компартії на території області... Ось текст прийнятого рішення.

«У зв'язку з фактами підтримки органами КПСР-КПУ антиконституційного Державного комітету з надзвичайного стану під час державного перевороту 19–21 серпня 1991 року, з метою стабілізації суспільно-політичної обстановки в області та запобіганню можливим протиправним діям виконком обласної Ради народних депутатів вирішив:

Хору «Гомін» 40 років, 2009 рік

1. Припинити на території області діяльність організацій КПРС-КПУ та випуск їх видань; В разі спільних партійно-радянських видань, участь партійних органів у них припинити. Позбавити компартійні комітети та їх керівників спеціального зв'язку.

2. Керівникам фінансово-банківських органів для попередження зловживань припинити фінансові операції по рахунках усіх організацій КПРС-КПУ в області та їх виробництв.

3. Виконкомам місцевих Рад народних депутатів області негайно взяти під свій контроль будинки, приміщення та інше майно компартійних комітетів усіх рівнів. Спільно з управлінням внутрішніх справ, УКДБ області забезпечити охорону і збереження матеріальних цінностей та документів, провести їх інвентаризацію. Не допускати самочинних дій до окремих осіб і зазначеного майна.

4. Контроль за виконанням рішення покласти на першого заступника облвиконкому В. Павлика та голів міськрайвиконкомів.

5. Рішення набуває чинності з часу його прийняття.

Голова виконкому М. Яковина.

Т. в. о. керуючого справами М. Духович».

Як бачимо, документ чисто юридичний, хоч мав велике політичне значення.

Після засідання всі члени виконкому роз'їхалися по районах. Прибувши до Косова, десь о 14 годині подзвонив голові райвиконкому М. М. Тимчук і попросив її зібрати виконком. А це ж була субота, та ще й такий напружений час, та літня спека. І все ж о 16 годині засідання виконкому, хоч і не в повному складі, відбулося. Викликали також начальника міліції та КДБ. Зібрані мовчки, без жодного слова заперечення вислухали рішення облвиконкому. Тут-таки створили комісію, яка негайно приступила до опечатування приміщень райкому партії в «білому домі»...

Працівники райкому партії не чинили комісії жодних перешкод...

Коли опечатували кабінет пешого секрктаря, з гучномовця почули: Верховна Рада саме в цей час проголосила Акт про незалежність України...

Коли вийшов на вулицю після закінчення всієї операції, скрізь було тихо, безлюдно; косів'яни рятувалися від спеки на річці. Ніщо не свідчило, що тільки-що відбулися історичні події і в Києві, і в Косові. Ні цього, ні наступних днів – ні мітингів, ні демонстрацій – наче нічого і не трапилось. Почала діяти проклята українська «мудрість»: моя хата скраю, яка й довела до того, що маємо сьогодні» [13. С. – 169—171].

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет. 24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР прийняла історичний документ – Акт про державну незалежність України, який ознаменував початок розвитку України як незалежної держави.

Наведемо текст цього документа:

АКТ

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 10 серпня 1991 року,
– продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
– виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
– здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ТА СТВОРЕННЯ САМОСТІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканою.
Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України.

4 вересня 1991 року над будинком Верховної Ради України піднято національний синьо-жовтий прапор.

1 грудня 1991 року було проведено перший референдум, в ході якого 90,3 % учасників висловились за незалежний розвиток України, а також на альтернативній основі було вибрано першого Президента Незалежної України – Леоніда Макаровича Кравчука.

5 грудня 1991 року Верховна Рада України денонсувала договір 1922 року про утворення СРСР. Головою Верховної Ради обрано Івана Плюща.

8 грудня 1991 року у Біловезькій Пущі лідерами України, Росії і Білорусії було узгоджено рішення про припинення існування СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав.

15 січня 1992 року Верховна Рада затвердила гімн «Ще не вмерла України», створений у 1864 році композитором М. Вербицьким як Державний гімн.

28 січня 1992 року Верховна Рада України затвердила новий прапор України у вигляді двоколірного полотнища, верхня частина якого синя, нижня – жовта.

19 лютого Верховна Рада затвердила малий герб України у вигляді трикутника, який вперше використовувався на монетах ще за часів князювання

Володимира Святославовича. Від часів УНР цей герб був символом відновлення і національного відродження України.

2 липня 1993 року у Києві відбувся I Всеукраїнський збір Конгресу українських націоналістів. Головою проводу КУН обрано Ярослава Стецько. З поправками і доповненнями було ухвалено програму і статут КУН.

18 травня 1994 року Головою Верховної Ради України обрано Олександра Мороза.

10 липня 1994 року Президентом України обрано Леоніда Кучму.

31 жовтня 1995 року Україна стала повноправним членом Ради Європи.

28 червня 1996 року Верховна Рада України прийняла Конституцію України.

1 вересня 1996 року в Україні запроваджена нова українська валюта — гривня.

29 березня 1998 року відбулися перші вибори до Верховної Ради на пропорційній основі від 30 партій та блоків.

У квітні 1998 року відбулося відкриття Монетного Двору Національного банку України. До цього монети у нас виготовлялися ще за часів Київської Русі.

7 липня 1998 року обрано Головою Верховної Ради України О. Ткаченка.

У листопаді 1998 року Указом Президента України встановлено День пам'яті жертв голодомору, який відзначатиметься щорічно у четверту суботу листопада. Від голоду у 1921 році та 1946—1947 років, голодомору 1932—1933 років в Україні загинуло близько 15 мільйонів осіб.

21 січня 1999 Президент України Л. Кучма своїм Указом встановив День Соборності України, який відзначатиметься щорічно 22 січня — у день проголошення Акта злуки.

25 березня 1999 року в автомобільній катастрофі загинув відомий політичний діяч, народний депутат, голова Народного руху України В'ячеслав Чорновіл. Деталі катастрофи невідомі і до цього часу.

14 листопада 1999 року на другий термін Президентом України переобрано Леоніда Кучму.

У січні 2000 року у Верховній Раді України утворилася більшість. Головою Верховної Ради України обрано І. Плюща.

У січні 2000 року в Україні відмінено смертну кару.

14 червня 2000 року Кабінет Міністрів України схвалив і подав на затвердження Верховної Ради України законопроект про Державний гімн та Великий Державний Герб України. Текстом Державного гімну України є перший куплет і приспів історичного тексту Павла Чубинського. Духовним гімном України затверджено твір Олександра Кониського та Миколи Лисенка «Боже Великий, Єдиний» (Молитва за Україну).

24 липня було оголошено, що 24 липня проголошується Днем національного прапора України в ознаменування того, що 24 липня 1990 року

над будинком Київської міської Ради вперше було піднято жовто-блакитний прапор.

При не в'яснених до цього часу обставинах загинув безкомпромісний і непідкупний журналіст Георгій Гонгадзе. Розслідування не доведено до кінця до цього часу, і, мабуть, правду про його загадкову загибель ми знатимемо не скоро. Поширюється рух «Україна без Кучми». Олександр Мороз оприлюднює записи майора СБУ Мельниченка, таємно зроблені в кабінеті Президента Леоніда Кучми апаратурою для підслуховування.

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

Усі політичні партії готуються до майбутніх президентських виборів. Основних претендентів два – Віктор Ющенко і Віктор Янукович. Вони й вийшли в другий тур виборів. Передвиборча боротьба була жорстокою. В ту ніч, коли підраховували попередні результати голосування, вся Україна не спала. Блок «Наша Україна» оголосила про численні фальшування і порушення закону про вибори, про підробки протоколів голосування. Демократичний блок і Юлія Тимошенко закликала всіх не байдужих вийти ранком о 9 годині на Майдан Незалежності, щоб відстояти своє право вибору, щоб відстояти справедливість.

Біля 9 години ранку ми з Лідою піднімалися наверх ескалатором метро «Хрещатик» з тривогою і заціпенінням. Передбачали можливі силові варіанти протистояння і це тривожило. Без жертв тоді не обійшлося б. На Майдані було повно людей, і тільки від цього нам уже стало легше на душі – гуртом і річку можна загатити.

Друге, що нас заспокоїло, це те, що і Ющенко і Юлія Тимошенко у своїх виступах наголошували на тому, що боротьба повинна бути мирною. Ні однієї краплі крові не повинно бути пролито. Армія і міліція з народом. Силовому варіанту розвитку подій не бувати!

Третє, що нас підбадьорило, – це виступ російського видатного (на мою думку) політика Бориса Немцова. Він твердо вірив у перемогу демократії в Україні. То чого ж тоді сумніватися нам, українцям?

І останнє, що в наших душах остаточно розвіяло всякі сумніви в перемозі, було те, що в перший же день на Хрещатику ми побачили намети з Рожнова і Косова.

З того часу ми добровільно поклали на себе обов'язки підтримувати і допомагати мешканцям наметового містечка. Ми носили теплі речі, гарячу їжу, чай, каву, фрукти. І те ж саме робили тисячі киян. На Майдані панувало піднесення, доброзичливість і тверда віра в перемогу. Вражало те, що в наметовому містечку були чоловіки й жінки, хлопці й дівчата різного віку, були навіть пенсіонери. Були й такі, які вирішили одружитися і таки одружувалися. Щоб допомогти відстояти справедливість, до Києва приїжджають численні групи свідомих громадян з найвіддаленіших міст, містечок і сіл України, в тому числі й зі східних і

південних регіонів. І кожна група — з табличкою, на якій назва населеного пункту і з прапорами. Про ті неповторні дні я зняв пам'ятний і дуже дорогий для мене відеофільм.

З Василем і Богданом на Майдані Незалежності

Підтримати українців приїхали численні групи представників інших республік колишнього Союзу та зарубіжних країн (Польщі, Німеччини та інших). Дієву грошову і моральну підтримку надавала українська еміграція й українці, які в той час знаходилися за кордоном на заробітках. Важливу роль також зіграла підтримка Помаранчевої революції міжнародною спільнотою. Не було тоді країни у світі, яка не висвітлювала би події в Україні, не висловлювала б їй підтримку. Винятком була тільки Росія, інформація якої про Помаранчеву революцію була завжди викривленою (м'яко кажучи).

Люди з піднесенням говорили, що нарешті можна буде вже працювати для України, для народу, що треба повертатися з-за кордону, що треба виводити свій бізнес із тіні, працювати цивілізовано й платити податки, що не буде корупції, яка всіх душить, що будуть умови для вільної конкуренції, бо «бандити сидітимуть в тюрмах» і не будуть нагло, силою забирати бізнес, а то й життя. Всі, хто стояв на Майдані, свято вірили в те, що Ющенко дотримається своїх слів і обіцянок, що Україна під його керівництвом нарешті піде демократичним, цивілізованим шляхом розвитку і з часом посяде гідне місце серед країн Європейського Союзу.

РОЗТОПТАНІ НАДІЇ

Мабуть, небагато політиків світу мали такий великий кредит довіри, який мав у той час Ющенко. І розтрачений він був так бездарно.

Першою втратою кредиту довіри було звільнення з посади Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко зразу ж, через кілька днів після похвальних слів на її адресу і на адресу її уряду.

Другою втратою кредиту довіри було підписання газових домовленостей з Росією, про які знав тільки великий «патріот» України Ю. Єхануров.

Третьою втратою кредиту довіри було підписання «мирного договору» з В. Януковичем, після чого бандити не тільки не сіли в тюрми, а почали отримувати ордени Ярослава Мудрого.

І, як наслідок, розгул криміналітету. Відбуваються численні рейдерські атаки на заводи, підприємства, установи. Рейдерською атакою захоплена ціла галузь народного господарства — Річковий флот України з його численними кораблями і портами, з сотнями ремонтних підприємств і обслуговуючих установ. Захоплення здійснюють озброєні команди в цивільному (вважай бандити), і міліція, і СБУ, чисельність яких перевищує понад два рази армію, нічого «не можуть» зробити. Вони, бачте, не вмішуються у господарські суперечки. Служба безпеки і прокуратура, керівників яких подає Верховній Раді України на затвердження Президент, бездіяльні, а суди стають головними «кришувальниками» всіх рейдерських атак. Неправдива, вдавана безпорадність правоохоронних органів очевидна, бо ми ще добре пам'ятаємо силу репресивних органів зі сталінських часів. Очевидно, що їм поставлено завдання бути такими.

Недавно оголосили, що двадцять студентів навіть не підозрювали, що вони є власниками острова на Дніпрі біля Обухова площею 30 гектарів, а також частини акваторії Дніпра. А інший високопосадовець у селі біля Києва став власником 140 гектарів землі й урядової дачі, яка слугувала для прийняття іноземних делегацій.

15 липня 2009 року прокуратура оголосила протест проти незаконного виділення депутатату Верховної Ради України Лозінському сотень гектарів землі під мисливські угіддя. І цей протест прокуратура оприлюднила тільки після того, як він разом з начальником міліції району і прокурором району вбили на цих угіддях 53-річного селянина, і тільки після того, як Лозінського позбавили рішенням Верховної Ради депутатської недоторканості, і тільки після того, як він зник.

А у Верховній Раді це вже традиція. Спочатку створюють депутатську комісію, щоб установити істину. Потім кажуть, що вести слідство — це не їхня компетенція і що цим повинні займатися правоохоронні органи, і якщо прокуратура попросить позбавити підозрюваного (не дай, Боже, сказати — злочинця, хоч він і вбивця) недоторканості, тоді будуть розглядати. Тим часом злочинець зникає. Тільки тоді Верховна Рада приймає рішення про зняття недоторканості, а після цього депутати всіх партій з гордістю заявляють, що вони за правосуддя. А коли

вони зняли недоторканість з депутата, щоб здійснилось правосуддя, сказати забувають.

Випадок з Лозінським ще раз підтверджує те, що Верховна Рада не дає згоди на продаж землі тільки тому, що ще не вся земля привласнена ними та іншими владними функціонерами. А селянинові, який не може за станом здоров'я обробляти свій пай і хотів би його продати, щоб хоч якісь кошти мати на старість або на оплату навчання внучки, робити це забороняють. Його заставляють віддати свій пай за безцінь новому Лозінському — їх у Верховній Раді багато.

І ще одне. Захисники Ющенко кажуть, що в усьому цьому не він винен, а його оточення, його помічники. Але такі аргументи ми вже чули з уст захисників наших колишніх вождів. Тепер ми твердо знаємо, що помічники у них були тільки виконавцями їхньої волі.

Від подальших оцінок подій я утримаюсь. Про них можна буде говорити трохи пізніше, коли невідоме стане явним, і коли буде видно, які маємо наслідки. Деякі з них на виду, і кожен має про них свою думку. Думаймо, аналізуймо, робімо висновки, щоб не помилитись у майбутньому, бо помилки приносять не тільки душевний біль — його можна було би ще стерпіти, але й багато шкоди.

Одне зрозуміло вже нині. Найбільше втратило від цього всього наше суспільство. Тепер ніхто нікому не вірить. Розтоптано і зневажено довір'я людей. Тепер усіх політиків підозрюють у нещирості і обдурюванні. І ще не скоро зможуть повірити політиков'я навіть з найширшими намірами. І плоди цього тотального недовір'я пожинати ми будемо ще довго. На жаль.

ДІТИ, ВНУКИ ТА ДРУЗІ

ВАСИЛЬ

Василько, наш перший синочок, народився 30 квітня 1970 року у Забайкаллі (ст. Шерлова Борзенського району Читинської області). До кінця моєї служби залишалося півроку, і ми вирішили там його не реєструвати. Зареєстрували його в Києві, правда, не без ускладнень. Лікарі дивувалися, що дитина у 7 місяців не зареєстрована, не має жодного щеплення і підозрювали, що вона може бути краденою. Довелося Ліді в кабінеті завідуючого годувати його грудьми, щоб доказати, що вона є його мамою.

Батьки жили далеко, допомоги по догляду ніякої, тому нам доводилось зі всіма клопотами справлятися самим. Ліді було вигідно, коли дитина вдень довго спала, бо могла більше встигнути щось зробити. З часом Василько переплував день і ніч і ввечері не хотів засинати, а якщо засинав, то вночі просипався й вередував, якщо коло нього нікого не було.

Ліда спить, «хоч коти гармати», а мені доводилось заколисувати його, часом навіть по кілька годин. Наступного дня я йшов на роботу «варений». І коли проводив дослідження приладів на високовольтних установках, боявся заснути і працював стоячи.

Просив Ліду, щоб вона не давала Василькові вдень стільки спати, але вона відговорювалась і казала, щоб я сам сказав восьмимісячній дитині, щоб вона вдень менше спала. Тоді я запропонував їй вдень спати разом з Васильком, а вночі його забавляти, скільки треба. Ліди вистачило на дві чи три ночі, і тоді вона все зрозуміла. Далі вона все робила, щоб він не спав надміру – будила його, носила на руках, вмивала холодною водою – нічого не помагало. Він прокидався, а через хвилину знову засинав у будь-якій позі. Так Ліда промучилась з ним три чи чотири дні. Четвертого дня ввечері Василько як заснув о 9-ій годині вечора, то проснувся о 9-ій годині ранку. Проблема була вирішена. Виявляється, що людину не завжди можна переконати словами. Часто вона до кінця розуміє суть справи тільки тоді, коли це відчує «на власній шкурі».

Ріс Василько розумним, кмітливим хлопчиком. Навколо нього завжди групувалися хлопчики, він був «маленьким старичком», і ми думали, що в школі буде «хапати зорі з неба». Але цього не сталося. Вчився він добре, але відмінником не був. З першого класу вони з Богданчиком мали ключі від квартири і в школу та зі школи ходили самі, хоч треба було переходити дорогу. Ліда, проводжаючи їх до школи, завжди казала: «Обережно переходьте дорогу!». З часом вони не давали їй сказати ці слова і самі говорили: «Знаємо! Обережно переходьте дорогу!» Розігрівали обід собі самі. Василько любив млинці і часом сам собі їх пік із тіста, за рання приготовленого Лідою.

Одного разу ми з Лідою прийшли додому й побачили на сушці для рушників дівчачу рожеву кофточку. На наше запитання Василько відповів, що вони пустували з Наталею Абдишевою і він, нехотячи, замазав їй кофточку кульковою ручкою. Наступного дня її мама принесла до школи кофточку і віддала йому, щоб виправ її, що Василько й зробив. Нас це здивувало, але ні Василькові, ні мамі Наталі ми не сказали нічого. А прати він умів. З п'яти років наші діти прали собі свої шкарпетки самі.

З першого класу ми старались привчити хлопців до самостійності, до вміння розпоряджатись своїми грошми, тому видавали їх не щоденно, а у неділю, раз на тиждень. У Богдана у вівторок або найдалше в середу грошей вже не було, а у Василя завжди ще й залишалися. Коли нам грошей не вистачало до зарплати, ми просили у Василя позичити. Він питався, скільки, і, десь покопавшись, виносив гроші.

Після закінчення десятого класу Василь на свій день народження запросив своїх шкільних друзів. По розмові й звертаннях до нього я зрозумів, що стосунки в них були дуже теплі. Свої спостереження я висловив вголос, сказавши, що не розумію, чому така дружна компанія у нас вперше. Всі промовчали, а Ірина Радченко, відмінниця, і, як мені здалося, Василькова симпатія, тихенько мені сказала: «Він нас ніколи не запрошував».

Василько і Богданчик, 1976 рік

В армію, як і всі батьки, ми з Лідою і Богданом проводили Василя аж у Дарницю на збірний пункт. Там батьки ще довго не розходились, товпились біля вхідних воріт, щоб ще раз хоч краєчком ока побачити своє «чадо». Раптом виходить з воріт Василько і каже, що його відпустили на три години. Нашому здивуванню не було меж. Виявляється, що їх вишикували в шеренгу й сказали, що треба прибрати подвір'я від недокурків. Добровольців не виявилось, крім Василя. І за це йому була винагорода — тригодинна відпустка.

Направили його в навчальну частину до Харкова. Найбільше ми боялися «дідівщини», боялися можливих знущань над ним, які тоді процвітали в армії. Та скоро наші побоювання розвіялись. Василько написав нам, що сам попросився в старшини в наряд на кухню, чим здивував не тільки своїх товаришів, а й старшину. Василько писав, що йому зовсім не важко робити роботу на кухні, що йому на кухні працювати навіть подобається, та й голодним на кухні ніколи не будеш. А дві пачки сигарет, подаровані старшині, завершили встановлення з ним дружніх стосунків і забезпечили йому певний захист від можливих кривдників. От коли я відчув користь від того, що з дитинства привчали хлопців до роботи, до всякої роботи. А коли людина привчена до неї, то навіть найважча робота їй не здаватиметься такою важкою. На жаль, радянська дійсність, особливо в армії, створила негативне ставлення до праці. Ідеалізується неробство, наряд на кухню — це найбільше покарання. За два роки служби в армії я в цьому переконався остаточно.

В той час наших хлопців забирали в Афганістан. Ми з Лідєю і Богданом приїхали в Харків на присягу. Я агітував Василя категорично відмовлятися від служби в Афганістані, аж до судового розгляду. Я казав, що краще відслужити два роки у штрафбаті або відсидіти два роки в тюрмі, ніж іти вбивати ні в чому не винних афганців і ризикувати своїм життям. Але Василь сказав, що відмовлятися не буде, чим мене дуже засмутив. На щастя, після навчальної частини його направили в Забайкальський воєнний округ у місто Райчихінськ. Таким чином він побачив і відчув той край, в якому народився.

Після армії влаштувався до нас на роботу в СКБ, у конструкторське бюро, потім працював на верстатах з числовим програмним управлінням, вступив до інституту, був заводським стипендіатом, але після 1-го курсу інститут покинув. Вирішив, що треба спочатку стати твердо на ноги матеріально, а потім продовжити навчання.

Пробував різну торгівельну діяльність, працював у кооперативах, але успіхи були посередніми. Зупинився на будівельній справі, вступив на вечірнє відділення Київського будівельного інституту на спеціальність «цивільне будівництво», який закінчив у 2004 році.

Перший шлюб у Василя був невдалий. Другий раз він одружився 15 жовтня 1998 року. Дружина Світлана (18.09.1979 р.н.), дівоче прізвище – Угнівенко, закінчила Київський державний університет ім. Т. Шевченка за спеціальністю «міжнародний туризм», працює менеджером в одному із туристичних агентств Києва. Мають дві донечки – Олечку (18.09.2003 р.н.) і Поліночку (05.03.2005 р.н.). Мають гарну квартиру, машину, гараж. Коли Поліночці було 9 місяців, Світлана пішла на роботу, і Поліночку доглядали ми з Лідєю, тому ми часом називаємо її своєю донечкою.

Олечка з 2,5-річного віку знає алфавіт, уже читає, з п'ятирічного віку вчить англійську мову, а заодно з нею навчається і Поліночка також. Ростуть дружніми, прив'язаними одна до одної нерозлучними сестричками. Дуже щирі стосунки у них з Богданою і Наталиною Марічкою.

Плани у Василя й Світлани різноманітні й амбітні, і допоможи їм Боже їх здійснити.

БОГДАН

Коли Ліда завагітніла другий раз, ми спочатку сподівалися, що буде дівчинка, але Бог дав Богданчика. Так ми його і назвали. Богданчик був молодшим від Василя на півтора року, але дуже скоро він по росту догнав Василька, а пізніше і перегнав. Часто його приймали (та і тепер приймають) старшим за Василька. Все дитинство, як і ми з Володею, вони провели разом. Скрізь ходили разом, навіть одягали ми їх майже однаково, бо були вони одного росту, і якщо десь вдавалося щось купити, то купували обом однаково, щоб не було торгів, кому що носити. Але іграшки, за незначними винятками, ми купували в одному «екземплярі».

Ми старалися привчити їх не конфліктувати між собою і все вирішувати мирно. Коли вони часом з якоїсь причини заводились між собою, ми ніколи не виясняли, хто почав, хто винен, бо знайти крайнього було годі. Ми заставляли кожного попросити один у одного пробачення і поцілуватися. Такий метод виховання я запозичив у свого тата. На собі я не раз відчув, як тяжко попросити пробачення у свого «ворога», та ще й поцілувати його. Але це завжди заставляло нас думати над своїми вчинками, щоб не доводити суперечку до конфлікту.

«Жабенята» на Рибниці

Друзів, і хлопців, і дівчат у Богдана було багато. До свята 8-го березня у нас часто пекли пиріг. У нас тоді була собачка Ласка. Діти час від часу гладили її і тут же продовжували місити тісто, ліпити прикраси. Ліда робила їм зауваження, але то допомагало не завжди і пам'яталося ними недовго. Та пиріг все одно був дуже смачним.

У школі Богданчик також не «хапав зірок з неба». Після 8-го класу вступив у технічне училище і отримав спеціальність токаря. Працював у нас на заводі на верстатах з ЧПУ, Закінчив при военкоматі курси професійних водіїв і перейшов працювати в Київенерго. Заробляв там майже у два рази більше від мене, начальника відділу зі штатом 44-х інженерно-технічних працівників і службовців (яка профанація вищої освіти!) Мені тоді було «за державу обидно», як казав герой відомого фільму Верещагін.

Ще до армії, незважаючи на нашу незгоду й умовляння, одружився, але також, як і у Василя, шлюб був невдалим. У тому ж 1998 році, як і Василь, одружився вдруге. Дружина Наталія (21.01.1978 р.н.), дівоче прізвище Шевченко, закінчила Київський державний університет

за спеціальністю «міжнародний туризм», і працює в одному із туристичних агентств м. Києва. Мають донечку Марічку (01.12.1998 р.н.), гарну квартиру і машину. Після армії також пробував різне підприємництво, але зупинився також на будівельному. Давно працює самостійно й успішно. Дуже любить гірсько-лижний спорт і гори Карпати.

А Марічка у нас — маленька артистка. Коли їй виповнилося 4-и роки, на день народження ми з Лідою подарували їй вишиту сорочечку, записку, крайку й віночок. У цьому наряді вона від Земляцтва Івано-Франківців у м. Києві, в Будинку вчителя, вітала поета Петра Осадчука з його 60-річним ювілеєм і співала пісеньку «Вийди, вийди, сонечко». Іншим разом вона відкривала святкування п'ятирічного ювілею Земляцтва молитвою «Отче наш». При цьому всі встали й побожно слухали, як мале, чотирирічне дитя, молитися. Хвилини ці були неповторними. Знятий відеофільм і фотографії зберегли нам ці неповторні хвилини Марійчиного дитинства.

Добре вчиться, вивчає англійську й французьку мови, була місяць у Франції, співає в хорі, займається у вокальній студії, танцює. От така у нас Марічка!

НАШІ ДРУЗІ ГЕРЦИКИ

Познайомились ми з ними через їхню дочку Христину. А було це так. Василь і Богдан навчалися в музичній школі, в класі фортепіано. Одного разу захворіла викладачка сольфеджіо і Христина її заміняла. Коли ми з хлопцями повертались додому й чекали на трамвай, Христина звернулась до них по імені. Тоді й вияснилось, звідки вона їх знає. Ми познайомились, розговорилися. Чомусь згадали про Марію Стеф'юк, і я сказав, що ми односельчани. І тут сталося неочікуване: Христина запросила нас з Лідою на святкування річниці одруження своїх батьків, яке мало відбутися на Водохрещі. Я дома розказав про все Ліді. Коли прийшов призначений час, ми з Лідою ще сумнівались — йти чи не йти. Молода дівчина, дочка, запрошує нас, набагато старших людей на свято до своїх батьків. Все це виглядало незвичним. Вирішили: якщо Христина відчуває в собі впевненість у тому, що може запрошувати до батьків навіть незнайомих, то треба йти.

Нас зустріли, як давніх знайомих. Батьки Христини виявилися трохи старшими від нас, але це не завадило нам стати справжніми приятелями. Після цієї гостини ніякі урочистості ні в нас, ні в них не відбувалися без взаємних запрошень. Особливо теплі спогади в нас про зустрічі Нового року.

Герцики ввели нас у коло своїх друзів. Там ми познайомились із багатьма цікавими людьми, з науковцями, письменниками, працівниками Кабміну й депутатами Верховної Ради України. Ми ввели їх у своє товариство. Зіновій Степанович виявився неабияким майстром розповідати всякі бувальщини. Будучи родом з Болехова, він розповідав їх місцевим

Наші друзі Герцики

діалектом. І кожного разу вкінці його розповідей гості просили: «Зіновію Степановичу! Про терпентину!» Тоді Зіновій Степанович робив виразну паузу, входив в образ, прищурював очі й починав:

«Ти кажеш, куме, що в колгоспі тепер є коні. А я ти скажу, що в колгоспі тепер, перебач ми на слові, є тото..., а не коні.

Ади пам'ятаю, ек ше не було колгоспів, мав я вогириסקа. Не вогир – вогонь. Одного разу приходить до мене кум Іван та й каже: «Куме Петре! Може бисьмо поїхали до Стрия ейці продавати?» А я кажу: «Та чо' би не? Ади вогириско застоевсі в стайні, копитом креше, з рота – піна, з очей – вогонь. Та чо' би не? Та і моя Марися вже не знає, шо з тими ейцема робити. Та і для колядників на Різдво якусь копійку треба мати. Поїдемо!

Впрягаю я вогириסקа в сани та й – вїо! Туди вогириско йшов, ек мама: під одну гору – мах, під другу гору – мах, під третю гору – мах – і вже ми в Стрию. Торгували, шо торгували, шось купили, шось поміняли, але ейці таки продали.

Вже збиралися додому, а кум Іван і каже: «Куме Петре! Може би ми заїхали до корчми та й випили по кілішку горівки? Бо так си намерзли... Я фундую». А я йому кажу: «Ти, куме Йване, ек у воду дививси. Я тільки шо хотів про тото тобі сказати.» Заїхали ми до корчми, випили по одній, а мо' й по дві... Не можу гарантувати – мо' й по три... Знаю тільки, шо ек підійшов я до свого вогіриסקа, він на мене так фиркнув, гейби моя Марися. Це був поганий знак... Дуже не любив він того запаху, і я подумав, шо нам та корчма може дорого обійтися...

Але — їдемо додому! Маємо добрий гумор, співаємо собі «Як засядем браття коло чари»... Під одну гору — мах, під другу гору — мах, під третю гору... шось мій вогіриско сі застановив. Я йго за ліщи, я йго за кантарок, я йго багогом — ні ти сюди, ні ти туди. З очей — вогонь, з рота — піна, поклав с... на ворчик — і ні з місця.

Кажу: «Куме Йване! Тримай йго за ліщи, а я піду в корчму до Мошка, то недалеко, і візьму флешчену терпентини — кажуть, що тото допогає. Приніс терпентину і кажу: «Куме Йване! Тримай хвоста вогіриска догори, а я буду мазати». Кум тримає, а я мажу. Мазьнув я йму під хвостом раз — гей би ніц. Мазьнув я йму другий раз — мій вогіриско гей би се застановив. Вже не пам'ятаю, ек мазьнув йму третій раз, бо спам'ятавем сі у фосі — ноги догори, флешчина в руках, тото місце болить — але ше живий. Ні ти кума, ні ти саний, ні ти вогіриска!

А сніг іде, вітер свище, мороз тисне — думаю: замерзну. Треба шось робити. Треба догонети. Біжу, але чую, що не дам собі ради. Давай, думаю, мазьну і собі. Ек мазьнувем си зразу три рази — дивлюся: кума догонею, дивлюся: перегонею, а спертися не годен. Кричу: «Куме Йване! Як доїдеш до хати, скажи Марисі, щоб вогіриска завела до стайні, бо горечий, а я добіжу до Долини і зараз сі верну...»

А ти куме кажеш, що у колгоспі є коні... У колгоспі, перебач ми на слові, є тото..., а не коні».

Ще одну з багатьох бувальщин розказував Зіновій Степанович про свого вуйка.

«Вуйко був, — каже він, — дуже спокійною, флегматичною людиною, був небагатослівним і кожне слово наче виважував. Але був великим гумористом. А дружина його, Катерина, яку він називав Касею, навпаки, була дуже енергійна, говірлива, часом навіть нетерплячою.

Одного разу лютою зимою вуйко повертався пізно ввечері з роботи (а жили вони на горі під лісом) і додому треба було йти стежкою понад потічком. Вуйко прийшов додому, роздягнувся й сів до столу. Дружина дала вечеряти. Вуйко трохи перекусив та й каже:

— Ти знаєш, Касю, що я ти' хочу сказати... Та й замовк. Через якусь хвилину дружина говорить:

— То що ти мені хотів сказати? Кажи!

— Оце я йду додому, а мороз тисне, а вітер свище — так єм змерз у ніс, що... І знову замовк. Через пару хвилин дружина нагадує:

— Та кажи вже, що хочеш казати, бо мені немає коли довго слухати: у мене багато роботи.

— Та я кажу, але ти мені не даєш.

— Ну, кажи вже, я буду мовчати, — каже дружина. Через якийсь час вуйко продовжує:

— Та я й кажу, що мороз тисне, вітер свище, так єм змерз у ніс, що си думаю... І знову замовк.

— То що ти там думаєш? — не витримує Кася.

— Та я й кажу — так єм змерз у ніс, шо я си думую, шо краще би чоловік зимою мав би зо дві с... чим один ніс.

— Най тебе Бог нарозумить, чоловіче, — каже Кася. Та вже скільки років маєш, а все тобі дурниці в голові».

Дружина Зіновія Степановича, Мирослава Романівна, отримала вищу освіту у Львівській консерваторії. Походила з роду Прокоповичів. Її батько, Роман Прокопович, був солістом Віденської, а потім Львівської опери (сценічне прізвище Орленко), регентом церковного хору, викладачем музичної гімназії.

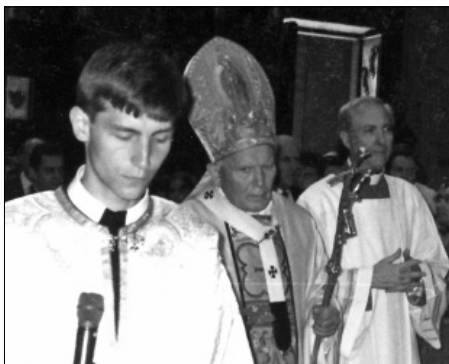
У післявоєнні роки їхня сім'я була вивезена на Сибір, і мала ростом Мирослава 10 років навантажувала й штовхала вагонетки з цеглою на цегельному заводі, нарівні з чоловіками: «ворог народу» проходив трудове перевиховання.

У Києві поза роботою, на аматорських засадах, створила аматорський хор «Вервиця», який співав у церкві св. Миколая на Аскольдовій могилі, в церкві св. Василя на Львівській площі та в інших церквах Києва. В 1996 році організувала безплатну (за рахунок церкви) поїздку в Рим на святкування 400-річчя об'єднання церков. Пощастило поїхати в Рим тоді й мені (своїм коштом). Це була незабутня подорож. З України тоді приїхало більше 20 хорових колективів. Італійці казали, що Рим ще не бачив такої кількості вишиванок і не чув такої кількості українських пісень. На святкування приїхали делегації греко-католицьких церков з різних країн світу. Святу літургію Папа Іван Павло II вів дванадцятьма мовами світу, в тому числі й українською.

Нас вразили величні храми, архітектурні та історичні пам'ятки, залишки колізею і форуму. Особливе враження справив на нас собор святих Петра і Павла багатством архітектурних форм і витончених скульптур, а також тим, що в соборі розташовані сповідальниці різними мовами народів світу. Другого дня в концертному залі Ватикану відбувся концерт за участю усіх хорових колективів, які приїхали в Рим. На концерті був присутній Папа Іван Павло II, який вітав і благословляв кожного диригента.

Відвідали ми також диво-творіння рук людських — Венецію, спогади про яку, як і про Рим, не помістились би в цілу книжку.

Згадався мені ще один випадок, який запам'ятався на все життя. Якось я купував морозиво й за вимовою зрозумів, що продавець — слов'янин. Я спитав: «Словен?» (Словенія — сусідка Італії). Він відповів: «Хорват». Я кажу: «Хорватія — колишня

Папа Іван Павло II

Центр Рожнова. Одна із станцій «Хресної дороги»

Присвоєння школі імені Федора Погребенника

Нова Стеблицька церква

Іконостас Стеблицької церкви

Великдень у Рожнові

Подвір'я брата Михайла і Марії, яке квітне навіть ранньою весною

Сестра Оля з чоловіком Левком і їхні квіти

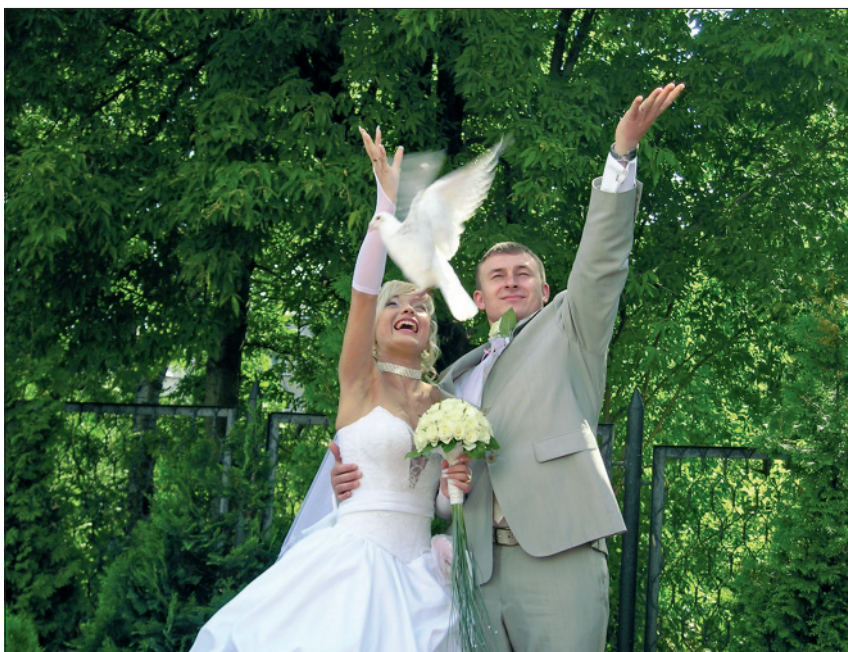
Брат Володимир з дружиною Марією, дочкою, зятем і внуками

Прокопів Василь і Ярослава з дітьми

Кривополе. Зустріч однокласників через 50 років

Моя хрещениця Таня і Петро

Дача

«Діамант у болоті»

Василь, син Володимира з дружиною Оленою і дочкою Яною

*Іван Мартинюк в ролі Газди
(фото В. Пилип'юка)*

Криниця

Нарешті ми повінчались

«Нас багато, і нас не подолати!»

«Рожнів каже: «Йо!»

Бійці Помаранчевої революції

Тривожні вісті: «Мабуть, і мені треба йти на Майдан»

«Власний кореспондент» Помаранчевої

Наша родина

Щасливі дідусь і бабуся

Невістка Світлана з Олюнькою

Тепер Марічка вже велика

Олюнька

Поліночка

Богдан з Олюнькою і хрещеницею Поліночкою

Невістка Наталка з Марічкою

Марічка «відкриває» святкування п'ятої річниці Земляцтва

Ми з нашими друзями Стройчани (зліва)

*Хор «Вервиця» з Іваном Івантюрою
(в центрі) біля меморіалу*

*Дмитро Левицький з музичними
інструментами власного виготовлення*

У Венеції, 1996 рік

Біля могилок батьків

Пастирі, підготовлені директором Народного дому ім. І. Франка Марією Гушул

*Косівський майстер Роман Стринадиук
зі своїми шедеврами*

*Хайнувка. Оксана біля церкви, в якій
проводився конкурс*

Нас зустрічають рожнівчани

Капела на фестивалі «Пасхальні піснеспіви» у Дніпропетровську

Виступ капели в Будинку вчених 24 грудня 2009 року

Параска Борук з дочкою і племінницями у своєму музеї

На могилі Федора Погребенника

"Профессорка", 2001 р. Полтава, олія, 110х80 см.

Участь у виставках:

1. Жовтень 1998р. (м. Київ). Всеукраїнська художня виставка "60 р. Світова художня Україна".
2. Квітень-червень 1999р. (м. Чернівці). Всеукраїнська художня виставка "Малювання України".
3. Жовтень 1999р. (м. Київ). Всеукраїнська художня світова виставка.
4. Листопад 1999р. (м. Львів), (м. Івано-Франківськ). Художня виставка.
5. Квітень-червень 2000р. (м. Києво-Печерський). Всеукраїнська художня виставка "Малювання України".
6. Травень 2000р. (Філадельфія, США). Художня виставка.
7. Червень 2000р. (м. Київ). Художня виставка "Кали очима митців".

"Віска на Полісся", 1998 р. Полтава, олія, 45х35 см.

8. Жовтень 2000р. (м. Київ). Всеукраїнська художня виставка "Октя-2000, День художника".
9. Грудень 2000р. (м. Київ). Всеукраїнська художня виставка "До 2000-ліття Різдва Христового".
10. Листопад 2001р. (м. Київ). Виставка творчих мистецтв художників "Молодий візус".
11. Травень-червень 2002р. (м. Донецьк). Всеукраїнська художня виставка "Малювання України".
12. Жовтень 2002р. (м. Київ). Персональна виставка.
13. Листопад 2002р. (м. Київ). Всеукраїнська художня виставка "Малювання 2002".
14. Червень 2003р. (м. Чернівці). Всеукраїнська художня виставка "Життя України-мистець".
15. Жовтень 2003р. (м. Київ). Всеукраїнська художня виставка присвячена Дню художника.

"Одкровення Христа", 2003 р. Полтава, олія, 180х100 см.

Участь у виставках:

1. Березень 2000р. (м. Київ). Участь у першому видавничому збірнику "Художники Києва".
2. Листопад 2003р. (м. Київ). Участь у другому видавничому збірнику "Художники України".

Ольга Карпенко
8003 (м. Київ), 11 ст. 80. Євразійський, 19 см. 22 см.
+38 (066) 238-5247.
Відомий мистецтвознавець
6007 (м. Київ)-74, вул. Князьовська, 27 см. 57 см. 57 см.
+38 (066) 439-48-11, E-mail: ocarpenko@ukr.net

фотографії: Анатолій Н. Гринько

Міністерство культури і мистецтва України
Національна спілка художників України
Національна Академія мистецтва і архітектури

Ольга
Карпенко

живопис

Буклет «Ольга Карпенко. Живопис»

Ольга Карпенко народилася в 1976 р. в м. Дніпропетровськ. Закінчила з відзнакою у 1998 році Дніпропетровський державний університет імені С. П. Корюнова. Закінчила у 2002 році факультет спеціального мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (майстерня професора Олександра Липовця). З 1999 року член Київської спілки художників (об'єднання мистецтв художників і мистецтвознавців). Національно-військова "ПОДІВКА" Галузь Київської міської державної адміністрації.

Завдяки своєму емоційному відчуттю мистецтво на особливий виразним миттєвими Ольга Карпенко створює живі картини – емоційно-образові рішення.

"Летівши над олією", 2002 р. Полтава, олія, 165х212 см.

Заручившись знаннями в асистентурі-стажуванні Національної академії мистецтва і архітектури від керівника кафедри проф. Олександра Липовця – лауреата художницької України, лауреата державної премії ім. Т. Г. Шевченка, вступила працювати Спілку художників України, члена-кореспондента Російської Академії мистецтва і освіти члена Української Академії мистецтва, Олександр Липовця з найвідоміших професійних реалізаторів живопису. Нині викладає був учень Іван Рєпіна та Павла Чистякова – Олександр Шомуромо.

"Кітлиця у Мар'їанів", 2000р. Полтава, олія, 120х110 см.

"Життя в Історії", 1997 р. Полтава, олія, 55х55 см.

Тильна сторона буклету

Олег Хохлов на «Хресній дорозі»

М. Гушул у телерекламі пива «Оболонь»

Ольга Карпенко. «Оплакування Христа»

Оля і Віктор в день одруження

*Рідні сестри (справа наліво): Євдокія, Марія, Катерина (моя мама),
Ірина і Олена*

Вікуся і ми на «дефіле» вулицями Нансі (Франція)

Ми і француз Роман українського походження

Наші дівчата у Франції у вишитих і пошитих сорочках у Рожнові

На галаконцерті фестивалю у Нансі (Франція)

Югославія, значить югослав. Він мені на то: «Хорват». Я знову повторююсь і кажу, що Хорватія — колишня Югославія, і що він юго... «Хорват!» — уже з притиском сказав він. І тільки тоді я усвідомив, що він хорват. І як же мені було прикро за наших, що вони не протестували проти того, що їх італійці часто називали росіянами. Мені хотілося, щоб і вони, і ми всі кричали на всю Італію, на весь світ, що ми не росіяни, що ми українці.

Після цієї поїздки ми з Лідєю почали співати в церковному хорі. Через кілька років поїхали в Угорщину на Міжнародний фестиваль духовної музики. Ми були в Шарош-Патоку і Будапешті. Скрізь приймали нас греко-католицькі громади. Жили в парафіян або в ліцєях, які є при великих храмах. Вразила нас набожність угорців. Дідусь, перш ніж відвести онука до школи, спочатку заходив з ним до церкви. А в нас багато дітей ранком навіть вдома не кажуть «Отче наш».

Ще одна цікава поїздка була у нас — у Доброгостів Львівської області на відкриття меморіалу пам'яті воякам УПА та борцям за волю України, і жертвам Сталінських репресій. Меморіал побудував своїм коштом виходець із села Доброгостова Іван Іванцюра, який живе тепер у Англії, в пам'ять про полеглих своїх побратимів по боротьбі за незалежність України. Він же влаштував і свято з приводу відкриття меморіалу, запросивши й оплативши приїзд і харчування багатьох творчих аматорських колективів, а також ветеранів визвольної боротьби.

Урочистості були ширими, душевними й неординарними. Священики відслужили Службу Божу і освятили меморіал. В актовій залі школи відбувся святковий концерт і пишна гостина, яку також профінансував добродій Іван Іванцюра. Крім того, він написав і видав своїм коштом книжки «Доброгостів» і свої спогади «Дороги життя роду Іванцюрів».

З часу незалежності уже 14 разів приїжджав зі своєю симпатичною дружиною-ірландкою в Україну, об'їздив дуже багато історичних і пам'ятних місць в Україні, зустрічався з багатьма громадськими й культурними діячами України, купив собі хату в Трускавці й побудував у Доброгостові, та ще не раз збирається приїхати в Україну. І поможи в цьому йому, Святий Боже!

Мирослава Романівна колись, у дитинстві, гостювала у свого вуйка в Доброгостові — звідси і їх знайомство. А я після тої поїздки подумав: «Як багато зробила людина, яка давно вже безбідно живе в Англії і, здавалось би, могла би про все і про всіх забути. Та не забула, приїхала додому і стільки зробила добра. «А що зробив я?» — спитав себе. Виявилось, що небагато. І тоді подумав, що і я повинен хоч щось зробити для свого рідного села Рожнова.

КОНКУРС ВОКАЛІСТІВ І ПАСТИРІВ

Літом, 2002 року Рожнів святкував своє 550-річчя. На урочистостях з цієї нагоди у своєму виступі я запропонував провести в селі конкурс

вокалістів і музикантів. Оплату трьох грошових премій я взяв на себе. Провести конкурс я запропонував на другий день Різдвяних свят 2003 року. Десь через місяць-півтора я написав і затвердив коротеньке Положення про конкурс, яке наводиться нижче.

«Затверджую»
Фундатор Конкурсу
----- М. Гушул
«---» -----2002 р.

Положення
про Конкурс вокалістів і музикантів
на кошти М. Гушула

1. Конкурс проводиться з метою виявлення і підтримки талановитих співаків і музикантів села Рожнова віком до 18 років.

2. Конкурс проводиться на Різдвяні свята у приміщенні Народного дому ім. Красовського.

3. Лауреатів Конкурсу визначає журі, в склад якого входять:

- фундатор конкурсу;
- директор середньої школи;
- директор Народного дому;
- художній керівник Народного дому;
- представник музичної школи;
- голова сільської ради;
- директор народного дому ім. І. Франка;
- представник відділу культури району.

4. Для нагородження лауреатів встановлюються три грошові премії: перша – 100 грн; друга – 60 грн; третя – 40 грн.

5. Для участі в конкурсі конкурсантам необхідно написати заяву, в якій потрібно вказати твір (твори), які будуть виконуватися конкурсантом. Кількість творів повинна бути не більше трьох. Усі твори мають виконуватися українською мовою.

6. Заяви конкурсанти подають:

- учні школи – на ім'я директора школи;
- сільська молодь – на ім'я директора Народного дому ім. Красовського.

7. Лауреати, які отримали на конкурсі першу премію, у конкурсах наступних років брати участі не можуть.

Пропонував я очолити журі нашим професійним співакам-рожнівчанам, але вони, зіславшись на зайнятість, відмовились. З самого ранку другого дня Різдва, 8-го січня, на душі було тривожно. Боявся, що не буде глядачів: Різдво, у кожного гості, колядники і т.д. Але коли ми зайшли до зали Народного дому, від серця відлягло: зала була переповнена. Для журі в залі були поставлені столи, зала була святково прибраною.

Конкурсантів ми запросили на сцену і провели жеребкування. Виступати їм випало в такому порядку:

1. Строїч Михайло Петрович, 11 років, твори:
  - «З-засвіт встали козаченьки» – українська народна пісня,
  - «Не шуми, Великий Луже» – українська народна пісня.
2. Боцвинюк Тетяна Василівна, 13 років, твори:
  - «Місяць» – муз. Н. Могилевської,
  - «Дика ружа» – українська народна пісня.
3. Пилип'юк Юлія Юріївна, 13 років, твори:
  - «Василію, Василію» – українська народна пісня,
  - «Стожари».
4. Гондурак Марія Миколаївна, 8 років, твори:
  - «Україночка»,
  - «Прекрасні звертання».
5. Радиш Назарій Юрійович, електроорган, 16 років, твори:
  - «До Елізи» – муз. Л. Бетховена,
  - «Жарт» – муз. Й. С. Баха.
6. Данилюк Катерина Вікторівна, 12 років, твори:
  - «Ти ж мене підманула» – українська народна пісня,
  - «Родина»
7. Лучук Юлія Ярославівна, 8 років, твори:
  - «Молитва за батьків» – А. Гнатишак,
  - «Україно моя» – слова Коломійця.
8. Радиш Юлія Романівна, 13 років, твори:
  - «Ти ж мене підманула» – українська народна пісня,
  - «Мої батьки».
9. Романич Світлана Іванівна, 15 років, твори:
  - «Запросіть мене, пане, на танець» Я. Дуба,
  - «Червона рута» В. Івасюка.
10. Довганюк Анна Вікторівна, 13 років, твори:
  - «А я молюсь за Україну»,
  - «Святая ніч», слова Ф. Грубера, обробка І. Легкого.
11. Дибель Надія Володимирівна, 13 років, твори:
  - «Роде наш красний» – В. Смогителя,
  - «Хата моя, біла хата».
12. Клапчук Оксана Василівна, 17 років, твори:
  - «Вінок»,
  - «Білий коню» – українська народна пісня.

Конкурс відкрила трирічна Ілова Ходорів, яка заколядувала «Нова радість стала» і розказала віршика. І якщо у віршику язичок у неї трошки заплітався, то колядку вона проспівала, не збиваючись, напрочуд чисто

і правильно інтонуючи, чим зірвала бурю оплесків і «виколядувала» велику коробку цукерок.

Весь конкурс пройшов на піднесенні. Глядачі гаряче аплодували, підтримуючи і підбадьорюючи діток. А коли Світлана Романич виконувала вальс «Запросіть мене, пане, на танець», вона в програші підійшла до столу журі та запросила мене на сцену, і ми весь програш танцювали з нею вальс. Такого сміливого і оригінального вчинку від дуже сором'язливої дівчинки не чекав ніхто. Керівник рожнівської аматорської кіностудії Танасій Магдич знімав відеофільм конкурсу, що теж підтримувало й зобов'язувало до відповідальності конкурсантів.

При підведенні підсумків конкурсу була пропозиція піти в одну із кімнат і порадитись, але я її забракував, знаючи, що у кожного члена журі є своє судження і ми сперечалися би дуже довго. Я взяв мікрофон (для того, щоб чула вся зала) і запропонував членам журі написати на клаптику паперу прізвище конкурсанта, який, на їхню думку, повинен зайняти перше місце. Потім зібрав ці клаптики і, несучи їх високо над головою, піднявся на сцену і зачитав їх. П'ятеро із восьми членів журі висловилися за Надійку Дибель. Друге місце присудили Назарію Радишу, а третє – Оксані Клапчук. Всіх конкурсантів під аплодисменти ми попросили на сцену, переможцям я вручив премії, а всім учасникам – свою книжку «Будівлі Покуття», яка недавно вийшла з друку. В підсумковому слові я подякував всім – і учасникам, і організаторам, і батькам та запропонував наступного Різдва провести конкурс Пастирів.

Після цього ми з батьками конкурсантів гарно відсвяткували вдало проведений конкурс. Я був задоволений і радий ще й тому, що вдалося провести підведення підсумків конкурсу відкрито, на очах у всіх людей, бо перше місце зайняла моя близька родичка Надійка Дибель, і якби ми радилися десь у кімнаті, без пересудів не обійшлося би. Та вони все-таки були. Мене повчали, що треба було би зробити дві або й три вікові категорії, що треба було встановити шість або навіть дев'ять премій і т.д. На це я відповідав, що зробив те, що зробив, а ви зробіть краще. Проїшло вже сім років, а тих, хто хотів зробити краще, щось не видно.

А через рік у Заріцькій церкві св. Михайла виступали Пастирі, яких підготувала директор Народного дому ім. І. Франка Марія Гушул (Марія Федорівна закінчила Калуське культосвітнє училище і працює незмінним директором Народного дому з 1956 року). Рівних їм у Рожнові, та, думаю, і в інших селах, не було. Вони порадували і парафіян Стеблицької прафії на освяченні церкви святого Василія, а також багатьох жителів села Рожнова, про що Танасій Магдич також зняв відеофільм.

ЗЕМЛЯЦТВО

Ті із «західників», які жили чи живуть на Східній Україні, особливо в містах, підтвердять, що російськомовне оточення часто гнітить їх,

дуже часто вони шукають можливостей хоч на якийсь час поринути в рідну українську стихію, в україномовне оточення, щоб відпочити душею й притупити той надтоділивий особливий сердечний щем. Тому вони час-тенько летять журавлями додому, в свої рідні краї, де народилися. Часом прихоплюють з собою й кращих своїх друзів-східняків, щоб і вони зрозуміли, чого їх так тягне додому.

Вважаю, що це й стало основною причиною створення «Земляцтва івано-франківців у м. Києві». «Душею» Земляцтва стала дуже мила й привітна, добродушна, а разом з тим — ділова, працьовита та енергійна Лариса Гриджук. Незабаром був розроблений Статут Земляцтва як громадської організації, який був зареєстрований управлінням юстиції в м. Києві 18 травня 1998 року. А 31 січня того ж року Статут був затверджений Установчими зборами Земляцтва. Головою Земляцтва був обраний Івченко Олексій Григорович, а відповідальним секретарем — Лариса Гриджук.

У Статуті Земляцтва записано: «Членом Земляцтва можуть бути особи, пов'язані з Івано-Франківщиною як за походженням, так і за місцем народження або тривалого проживання. Членами Земляцтва можуть бути і члени родини вихідців з Івано-Франківщини (подружжя, діти, внуки), які досягли 18 років.

Вищим органом Земляцтва є Збори Земляцтва, які скликаються Радою не менше двох разів на рік. Збори визначають основні напрямки роботи Земляцтва, затверджують Статут, обирають Голову й Ревізійну комісію, затверджують кошторис витрат. Рада Земляцтва обирається терміном на один рік і керує діяльністю Земляцтва в період між зборами. Засідання Ради відбувається не менше одного разу в три місяці. Рада, за поданням Голови Земляцтва, обирає заступника голови та відповідального секретаря.

Відповідальний секретар працює під керівництвом Голови Земляцтва, відповідає за організаційні питання, організовує поточну роботу Земляцтва, веде діловодство Земляцтва. Відповідальному секретареві, відповідно до кошторису Земляцтва, виплачується заробітна плата.

Кошти Земляцтва утворюються за рахунок членських внесків, добровільних внесків, добровільних пожертв, дарунків, субсидій, надходжень від фізичних та юридичних осіб, надходжень від заснованих Земляцтвом підприємств, інших надходжень. Земляцтво утримує кошти на власних рахунках у банківських установах.

Земляцтво зобов'язане вести оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, зареєструватись в органах Державної податкової адміністрації, вносити до б'юджету платежі в порядку і розмірах, передбачених законодавством.»

Головами Ради Земляцтва були: бізнесмен і політик Івченко Олексій Григорович, депутат Верховної Ради, відомий поет Осадчук Перо Ілліч, народний артист України Олександр Биструшкін, відома нам уже Гриджук Лариса Анатоліївна, а з 2005 року — директор науково-дослідного інституту «Укргазпроект» Говдяк Роман Михайлович.

У кінці 1998 року мене і Федора Погребенника вибрали в Раду Земляцтва. Пізніше в Раду Земляцтва із рожнівських вибрали Наталю Нагнибидюк і Василя Погребенника, а Наталю — ще й відповідальним секретарем Земляцтва. Багато рожнівчан є членами Земляцтва. Коли нас приймали в члени Земляцтва, пан Петро Белей пожартував: «Послухайте! Скоро Київ буде називатися Нью-Рожнів!»

З помітних заходів Земляцтва я би назвав такі:

— творча зустріч з бардом, автором і виконавцем сучасних авторських пісень Тризубим Стасом;

— вечір пам'яті етнографа Володимира Шухевича, дідуся Романа Шухевича, головнокомандуючого УПА, генерала «Чупринки»;

— відзначення 60-річного ювілею поета Петра Осадчука;

— розколяду, на якій з колядками й щедрівками виступала хорова капела Академії наук;

— зустріч з керівниками Івано-Франківської обласної Ради України і Державної адміністрації та депутатами Верховної Ради від Івано-Франківщини, після якої був підписаний договір про співпрацю;

— «Косівський храм», на якому виступали самодіяльні й професійні митці Косівщини й демонстрували свої вироби майстри народної творчості та прикладного мистецтва;

— свято національного, традиційного вбрання Івано-Франківщини, на яке були запрошені послы зарубіжних дипломатичних місій і керівники наших міністерств;

— розколяду, на якій митці Верховинського району показали театрализоване дійство «Різдво на Верховині», «Весілля» та свята й вірування річного циклу;

— творчу зустріч з Гуцульським державним ансамблем пісні і танцю;

— зустріч з коломийським гумористом, поетом і піснярем Миколою Савчуком і багато інших дуже цікавих заходів.

А головне — ми маємо нагоду час від часу зустрічатися, спілкуватися, знайомитися з новими людьми з нашого краю, бачитись зі знайомими, милими нашому серцю друзями і вдихати на повні груди карпатське повітря, яке неодмінно при наших зустрічах наповнює залу.

Докладніше зупинюсь на святкуванні «Косівського храму».

Десь за рік перед тим ми з Лідєю і Василем Погребенником від Земляцтва поїхали в Коломию на фестиваль Гуцульщини. Наприкінці свята ми разом з рожнівськими колективами поїхали до Рожнова. Дома аматори влаштували святкування, і там я почув у виконанні вокального жіночого ансамблю пісню «Грудка землі». І пісня, і її виконання настільки мене вразили, що я обіцяв їм все зробити для того, щоб вони стали гостями Земляцтва. На Раді Земляцтва пропозицію підтримали і значно розширили її — вирішили провести День Косівського району — «Косівський храм». Керівництво Земляцтва встановило зв'язок з керівництвом Косівського району й області і після дуже великої масштабної праці з Косівського району виїхала колона з п'яти автобусів з митцями

й аматорами Косівщини, з народними майстрами і їх творами, яку міліція супроводжувала почергово в кожній області аж до Києва. На в'їзді до Києва ми зустріли їх хлібом-сіллю на гарному рожнівському рушнику та провели їх до місця проживання.

Рожнівчани – гості «Косівського храму»

Чоловіча хорова капела «Діброва» с. Рожнова

Хор села Рожнова

Наступного дня о 15-й годині в просторому Будинку художника відбулася зустріч земляків з районним і обласним керівництвом, з митцями Косівщини, які перед концертом розгорнули виставки творів народного й прикладного мистецтва. Того дня можна була скоштувати банушу і бринзи, а також купити кукурудзяної муки й бринзи.

Потім гості грали, співали й танцювали. Концерт був неперевершеним. А далі – святкова гостина. Після частування всі вийшли на майдан перед Будинком художника і «ушкварили» гуцулку. І не одну. Такого, щоб гуцулку танцювали на площі, Київ, мабуть, ще не бачив.

На другий день була екскурсія по Києву, а після неї ми з Лідєю і Василем Погребенником поїхали з рожнівським чоловічим хором «Діброва» на могилу Федора Погребенника і відспівали панахиду й улюблену пісню покійного «Чуєш, брате мій», слова якої належать Богдану Лепкому, а музика його брату Левкові Лепкому, творчість яких досліджував Федір Погребенник.

Пришов час прощання. Ми щиро подякували рожнівчанам, сердечно попрощалися з ними – і вони поїхали додому. Але й ми, і вони ще довго згадували ті незабутні наші зустрічі. А як з часом забудеться, можна подивитися відеофільм.

Такою ж теплою і щирою була зустріч Земляцтва з митцями Верховинського району на святі розколяди у 2007 році, до проведення якої приклав дуже багато зусиль Дмитро Небесійчук. Земляцтвом випущений компакт-диск про цю знаменну подію.

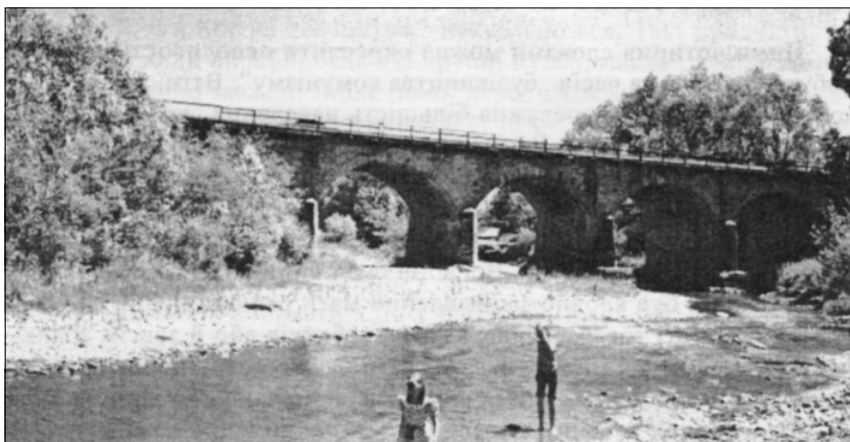
Були ми з Лідою і внучкою Марічкою і на величному святі «Великдень у Космачі», яке теж не обійшлося без допомоги Дмитра Небесійчука. Там я познайомився з видатним музикантом-сопілкарем і майстром з виготовлення сопілок, денцівок, флюяр, кувіць, тилинок та інших духових інструментів нашого краю Дмитром Васильовичем Левицьким, в якого придбав неперевершену за звучанням тилинку, яка вже грала навіть на Міжнародному фестивалі у Франції. Там ми познайомились також з дивовижним косівським майстром ливарних робіт Романом Стриданюком, який в домашніх умовах із бронзи та інших металів виливає різноманітні вироби, а також декоративні деталі до рушниць, пістолетів, топіrcів та іншої зброї.

А в 2008 році цей благодатний край потерпав від небаченої повені. Навіть невелика річка Рибниця, як ножом зрізала залізобетонні мости, руйнувала будинки, замулювала поля і городи. Тоді був зруйнований Рожнівський міст і шедевр кам'яної архітектури Гуцульщини – Кутський міст у с. Смодне біля Косова. Міст був збудований з каменю-піскови́ка місцевими каменотесами на чолі з потомственным каменотесом Романом Юсипчуком за проектом інженера Костюка, уродженця космацького присілка Завоєли. Камінь возили з-під Соکیلського і з Соколівки. На фотографії видно кам'яні блоки, які колись були початком мосту. Втрати від повені того року були вражаючими.

Міст у Рожнові, який знищила повінь 2008 року

Багато інших цікавих заходів провело Земляцтво. А на останній Раді Земляцтва ми вирішили, що будемо готуватися до Дня Коломийського району. Надіємось на нові, теплі і щирі зустрічі з кряянами, які мають щастя жити дома.

Кутський міст у с. Сходне до повені 2008 року

Все, що залишилося від нього після повені

Ще один аспект діяльності Земляцтва – взаємодопомога. Це стосується різних сфер діяльності, в тому числі і таких, як навчання, працевлаштування, медична допомога, юридична, інформаційна та інші види взаємодопомоги.

А тепер іде активний пошук приміщення для культурно-мистецького Центру Прикарпатців або земельної ділянки для його будівництва. В його будівництві зацікавлена і обласна адміністрація Івано-Франківщини.

ХОРОВА КАПЕЛА

ТРОХИ ІСТОРІЇ

Почав співати я в хоровій капелі десь у сімдесяті роки, потім кілька років не відвідував капелу: був зайнятий іншими справами.

Народна академічна хорова капела Національної академії наук України була заснована в 1961 році з ініціативи та завдяки плідній творчій роботі визначного фахівця сучасного хорового мистецтва України Валентина Олександровича Мальцева. Засновник та незмінний художній керівник і диригент самодіяльного народного хору НАН України впродовж 43 років пропагував класичну та народну пісню по всій Україні та за її межами (Латвія, Естонія, Хорватія, Словенія, Грузія, Абхазія, Польща, Болгарія).

Капела НАН України підтверджувала високий рівень майстерності на багатьох конкурсах і фестивалях: I премія на Всесоюзному конкурсі в Москві (1964 р.), I премія на конкурсі ім. Т. Г. Шевченка (1964, 1989 рр.), I премія на конкурсі хорових колективів ім. М. Леонтовича (1992 р.), Лауреат Міжнародного конкурсу ім. професора Димитрова (II та III премії) Болгарія, м. Варна (1989, 2001 рр.). Як згадує багаторічний учасник капели Михайло Гуць, В. Мальцев дбав, щоб капела мала виразне національне обличчя, дуже багато уваги приділяв культурі хорового співу.

Засновник хорової капели В. О. Мальцев

З вересня 2005 року капелу очолив талановитий хормейстер, випускник Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського Павло Струць. Павло Струць закінчив диригентсько-хоровий факультет (2000 р.) та аспірантуру кафедри хорового диригування (2003 р.). З 1998 року викладав у Київській середній спеціальній музичній школі ім. М. В. Лисенка. З 1996 р. до 2003 р. був хормейстером відомого хору хлопчиків КССМШ ім. М. В. Лисенка. З 2000 року Павло Струць був диригентом, а нині є художнім керівником муніципального камерного хору «Хрещатик». З 2003—2006 рр. очолював аматорський хор Науково-дослідного інституту будівельного виробництва. З 2009 року – викладач Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського. В тому ж році йому присвоєно звання «Заслужений артист України».

З січня 2007 року рішенням колективу капела офіційно носить назву Народна хорова капела НАН України «Золоті Ворота». Капела виконує багато духовної музики, як сучасної, так і класичної, в тому числі твори Артема Веделя, Дмитра Бортнянського, Михайла Вербицького, Дениса Січинського та зарубіжних авторів. У травні капела брала участь у III Духовному фестивалі «Пасхальні піснеспіви», де отримала I відзнаку, а Павло Струць – диплом «Кращий диригент фестивалю». Під орудою Павла Струця капела «Золоті Ворота» отримала II премію на престижному Міжнародному хоровому конкурсі церковної музики (м. Хайнувка, Польща) та III премію на відомому українському конкурсі ім. Д. Січинського (м. Івано-Франківськ, 2007 р.).

За останні роки капела дала більше 20 великих сольних концертів, у яких були представлені практично всі напрямки та жанри сучасного академічного хорового співу. В 2008 році був випущений перший компакт-диск, в який увійшли кращі зразки української духовної та народної музики.

ЮВІЛЕЙ ФЕДОРА ПОГРЕБЕННИКА

На початку 1999 року зателефонував мені Федір Погребенник (див. розділ «Визначні рожнівчани»), який весь час співав у капелі, і сказав, що планується святкування на Івано-Франківщині його сімдесятиріччя, що планується, у зв'язку з цим, поїздка хорової капели на Івано-Франківщину, що повинні побувати і в Рожнові, і що не вистачає тенорів, і що потрібна моя допомога. Я, звичайно, радо дав згоду і з того часу й по сьогоднішній день співаю в капелі.

Перший виступ у нас був в Івано-Франківській філармонії в день третьої річниці прийняття Конституції України. Після вітання Федора Погребенника в першому відділенні співали ми, а в другому – хор Івано-Франківського медичного інституту. Наша творча зустріч продовжилась ввечері під час пишного прийняття, яке було оплачене обласною владою, в ресторані готелю, в якому ми жили, біля живописного озера.

На другий день ми дали концерт на центральному майдані Івано-Франківська, а третього, 27 червня, поїхали до Рожнова. Нас зустріли

хлібом-сілля, який вручили ювіляру – Федору Петровичу, зі шкільним духовим оркестром. Спочатку ми відвідали хату-музей Параски Борук, де нам господиня, народна майстриня декоративного ткацтва і вишивки, показала не тільки дивовижну експозицію своїх робіт, а й старовинних знарядь виробництва і предметів побуту. На довершення нас пригостили варениками з різними наповнювачами, домашнім вишуканим печивом і узваром.

Перші співаки хорової капели, зліва направо: кандидат філологічних наук М. В. Гуць, доктор філології Ф. П. Погребенник і член-кореспондент Академії наук України В. В. Німчук. Кавказ, 1986 рік.

Параска Петрівна Борук народилася 8 травня 1934 року. Працювала майстром художнього ткацтва в Косівському художньо-виробничому комбінаті. В 1985 році їй присвоїли звання Народного майстра. В 1987 році її прийняли у члени Спільки художників України. В 1998 році Параска Петрівна разом зі своїм чоловіком Михайлом у своєму помешканні створюють хату-музей «Гуцульська старовина і сучасність» (zareestrovaniy

12 грудня). 2001 року їй присвоєно звання «Заслужений майстер народної творчості України».

Забігаючи наперед, скажемо, що в січні 2009 року майстриню і її хату-музей відвідав Президент України Віктор Ющенко з дружиною, оглянув музей, пригостився варениками і узваром із сушених слив, обіцяв музею допомогу (музей Параска Петрівна утримує своїми силами і коштами, що робити у 75 років і в наші часи нелегко), сказав, що «як тільки сніг із землі згине, почнеться будівництво нового музею». Параска Петрівна подарувала Президентові Вікторові Ющенку тематичну доріжку, яку виткала ще в часи Помаранчевої революції.

Тепер повернемося до теми цього розділу. Після відвідин музею у Народному домі Рожнова були урочистості з нагоди 70-річчя Федора Погребенника і концерт. Після концерту нас запросили до рожнівського ресторану на пишне прийняття разом з керівництвом і представниками творчих колективів села. Була надзвичайно тепла й дружня атмосфера, яку хористи з вдячністю згадують до сьогодні. Ми з Федором Петровичем мали чим пишатися. Таки люди у нас прекрасні!

ОЛЬГА КАРПЕНКО

У липні 2002 року капела здійснила гастрольну поїздку по узбережжю Чорного моря біля Одеси, де виступала на базах відпочинку, у воєнних частинах, на майданах прибережних містечок. Притулок нам дав господар однієї із баз відпочинку на узбережжі Чорного моря. Перед цим за кілька місяців до поїздки в капелі появилася нова хористка — молоденька, невисокого росту, симпатична, завжди усміхнена Оля. Мені сказали, що вона художниця. Я про себе подумав, що, мабуть, вчора закінчила художнє училище, а сьогодні вже — художниця.

Але на базі відпочинку я побачив, як вона малювала портрет одного із хористів. Я жартома спитав: «А мене?» Оля на це відповіла, що коли я витримаю позувати 2—3 години, то це можливо. Я погодився. Тоді ми і познайомилися ближче.

Виявилося, що маленька Оля ще у 1996 році з відзнакою закінчила Дніпропетровське художнє училище, а весною 2002 року — факультет станкового живопису Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. З 2002 року вчиться в асистентурі-стажування академії. З 1999 року — член Спілки художників (об'єднання молодих художників і мистецтвознавців). Створила свій власний стиль в образотворчому мистецтві — експресіоністичний реалізм, учасниця біля 20 художніх виставок, учасниця видань: у березні 2000 року — «Художники Києва», у 2001 році — «Художники України» (забігаючи наперед, тепер уже учасниця видань «Художники України» 2005, 2006 і 2008 років, учасниця Каталогу Міжнародного художнього пленеру «Історія і сучасність», має свій сайт «www.sago.com.ua». Крім того, її роботи продаються не тільки у нас, але

і в Німеччині й Америці). І раптом маленька художниця Олечка виросла в моїх очах і перевтілилася у відомого на всю Україну (і не тільки) зрілого митця Ольгу Карпенку.

Крім того, Оля виявилася товариською, широю, добродушною й співчутливою дівчиною, без зайвих претензій, яка не вимагала до себе надмірної уваги. Спілкуватися з нею всім було легко й просто, а разом з тим і цікаво.

Коли ми повернулися до Києва і я побачив альбом з її роботами, був вражений. Я зразу її запитав: «То чому про ці роботи ніхто не знає? Нічого не знають про них навіть наші хористи». Я взявся за популяризацію її творів. Спочатку зробив принтерний варіант буклету з її творами. Потім зробив цифрові якісні фотографічні репродукції всіх робіт і сформував з них два альбоми, зняв відеофільм презентації її робіт, сформував каталог робіт, виготовив компакт-диск з кращими її роботами, а до дня народження подарував Олі чудовий буклет офсетного друку «Ольга Карпенко, живопис» з власними репродукціями її картин і дизайном.

Оля познайомила мене і Лїду зі своїми батьками — і ми стали друзями. Не раз бували у гостях — вони в нас, а ми в них. Олю ми часом, жартуючи, рекомендували незнайомим як свою донечку. Була вона з нами і на дні народження в моєї сестри Олі в Тюдові, подарувала їй свою картину «Дуби в Чубинському» і збирається приїхати до неї в Карпати, щоб попрацювати над карпатською, гуцульською тематикою.

Як уже згадувалось, у 2003 році ми з Лїдою здійснили паломництво до Зарваниці. Було це в холодному березні, тому нас вразив чоловік, який ішов Хресною Дорогою босим. Ми познайомилися з ним. Звали його Олег. Це був худощавий чоловік середнього віку, з аскетичним обличчям і довгим волоссям. Я спитав Олега, чи не боїться він простудитись. Він відповів на то, що Господь допоможе йому не захворіти.

В той час Оля Карпенко почала писати дипломну роботу (закінчувала асистентуру) «Оплакування Христа» і ніяк не могла знайти позера, з якого вона могла би малювати Ісуса Христа. Кращого позера за Олега годі й шукати — подумалось мені. Я запропонував це Олегові, і він радо погодився. Я познайомив його з Олею, і він довго й терпеливо позував їй. Після великої, довготривалої й кропіткої праці масштабна, з розмірами 2 x 2,25 м картина вразила своєю мистецькою довершеністю не тільки нас, а й Державну комісію, в яку входили провідні художники Києва та Львова. Благородна людина Хохлов Олег Геннадійович від оплати відмовився, сказав, що це справа Божа. Ті, хто знають коло рідних і знайомих Олі Карпенко, зможуть на тій картині впізнати і ще когось.

Незабаром Оля вийшла заміж. Чоловік Віктор, також митець, соліст Національної хорової капели України «Думка», викладач Національного педагогічного університету ім. Драгоманова, має записані свої сольні диски. Оля навчається в аспірантурі, викладає живопис у двох мистецьких вищих навчальних закладах. Зрідка заїжджають до нас у гості, обіцяють, що будуть навідуватися частіше, обіцяють, що пойдуть навіть з нами в

Карпати. І ми надіємося, що колись вони забудуть про всі свої турботи і таки пойдуть з нами якщо не в Карпати, то хоч би на нашу дачу.

**Шановний
Микола Гушул**
Сердечно запрошую Вас
на творчу виставку з нагоди Ювілею
(70-річчя з дня народження),
яка відбудеться 8 травня 2004 року
о 12 год. в с. Рожнів (Заріка)
у власній садибі.

З повагою Параска Борук
член НСХ України,
народний майстер художньої
вишивки і ткацтва.

Запрошення

ФЕСТИВАЛЬ У ФРАНЦІЇ

Як уже було сказано, з вересня 2005 року капелу очолив Павло Струць. Репертуар колективу поповнився кращими творами української духовної музики — Веделя, Бортнянського, Березовського, Лисенка, Січинського, а також творами зарубіжних класиків. Якісно і кількісно зріс колектив, багато хористів мають середню або вищу музичну освіту, що дозволяє мати в репертуарі складні і масштабні хорові твори.

Про наші успіхи в Дніпропетровську, Івано-Франківську та містах Польщі сказано вище, тому я зупинюся на подорожі до Франції. Нас запросили на 15-й Міжнародний фестиваль хорової пісні «Нансі, голоси світу», який проходив у м. Нансі з 20 по 24 травня 2009 року. У фестивалі брали участь близько тисячі учасників із 15 країн світу. Їхали ми автобусом. Спочатку зробили одноденну зупинку в Дрездені, оглянули знамениту Дрезденську галерею, ознайомилися з містом і мали надзвичайно цікаві екскурсії по його музеях. Другу одноденну зупинку ми зробили в Парижі. Описувати свої враження від Парижа навіть не буду починати, бо для цього, мабуть, мало буде товстезної книжки. Про Париж написано багато, але краще його подивитися. На третій день ми прибули в Нансі. Нас розібрали по квартирах, а ввечері ми вже були на відкритті фестивалю у великому концертному залі «Зеніт». От коли я відчув

велике задоволення від того, що я вчив (а перед поїздкою ще і підучив) французьку мову.

Наступного дня в нас був концерт і творча зустріч з хором «Круговорот життя», який нас запросив і приймав. Перше відділення співали вони, а друге – ми. Потім було шедре прийняття й безкінечне число пісень, які співалися по черзі, а деякі – всі разом. Згодом були концерти в пансіонаті для літніх людей, у навчальних закладах, у соборах. Третього дня ввечері був прощальний концерт нашої капели і хору, який нас приймав, і прощальна вечеря, яка перейшла в танці, співи й розваги. Четвертого дня після обіду була «дефіляда» хорів по вулицях і площах міста. Кожен колектив ішов зі своїм національним прапором і з табличкою, на якій була назва колективу і країна, яку він представляє. А ввечері був гала-концерт на центральному майдані міста – майдані Станіслава (Станіслав Лещинський, поляк, зять французького короля, губернатор і будівничий Нансі).

Кожен колектив повинен був співати два твори. Ми співали «Купальську» І. Шамо і «Дуб дуба» Ракова. Перед «Купальською» і після її виконання я грав на тилинці. Вийшло дуже оригінально. Вразило нас те, що на всьому майдані були розставлені пластикові стільці, на яких сиділи глядачі. Не було ходіння-бродіння молоді з пляшками пива, сигаретами, п'яними викриками й недостойною поведінкою. Майдан був величезною багатотисячною слухацькою залюю. На закінчення всі колективи разом виконали дві французькі пісні – гімн фестивалю і пісню під назвою

Наша «французженка» Лєся

«Співайте», ноти і диски з записами яких організатори фестивалю вислали всім колективам завчасу. І ще раз ці самі пісні всі колективи заспівали разом з усіма глядачами. Диригували при виконанні цих пісень кращі диригенти Франції.

Наступного дня зранку представники хорів усіх країн співали у кафедральному соборі мессу, а о 13-й годині був прощальний обід для хороших колективів гостей і господарів, який давала мерія. Страви готував переможець кулінарної майстерності Франції у 2008 році. На прощання ми обслуговуючому персоналу й організаторам заспівали многоліття Бортнянського і пішли до автобусів. Прощання біля автобусів було затяжним і щирим. Обмінювалися сувенірами, подарунками, адресами. Обнімалися й цілувалися з надією, що ще зустрінемося у Києві. Але чи зможемо ми їх так прийняти? Чи можна надіятись, що наш мер Черновецький пожертвує хоч одну гривню на такий захід? Чи можна надіятись, що для такого заходу будуть віддані безоплатно кращі концертні зали Києва? Питань багато, а відповіді — ні одної.

На зворотній дорозі ми завітали до Львова. Багато хористів у Львові ще не були або були проїздом. Львовом залишилися дуже задоволені. Дехто казав, що Львів їм більше сподобався, ніж міста Західної Європи. І це мені було дуже приємно чути, бо це місто моєї юності і воно для мене дуже дороге.

РОЗВАЖАЄМОСЬ І ВІДПОЧИВАЄМО

Кілька слів скажу про колектив і хористів. Є у нас юні дівчата й хлопці, чоловіки й жінки середнього і старшого віку. Але атмосфера дружня, товариська. Часто лунають жарти і сміх. На репетиції відпочиваємо душею і тілом від щоденних буденних клопотів, хоч у творчому відношенні працюємо багато. І за все це ми завдячуємо нашому керівникові Павлу Петровичу. Кожного кварталу даємо безплатний звітний концерт у Будинку вчених. Це свято не тільки для глядачів, а й для нас.

Святкуємо дні народження та інші свята. В цьому році Павло Петрович до Жіночого свята запропонував написати дівчатам персональні вітання. Я також долучився до цього процесу, і от що з цього вийшло. Жінки і дівчата сиділи, як слухачки, а чоловіки капели стали перед ними й створили чоловічий хор. Я, на правах ведучого, почав: «Виступає заслужений колектив України, хор мартовських котів «Золоті Котяри». Серенада котячої долини. Соліст — заслужений артист котячої зграї — кіт Микола! Диригує — заслужений артист усіх кицьок — кіт Павло!

Після цього соліст заспівував, а хор співав приспів. Мелодія була взята з пісні відомого коломийського гумориста Миколи Савчука, а слова були такими:

Лю - бі, ко - ха - ні дів - ча - та, з свя - том у - сіх Вас ві - та - єм,
ща - стя, здо - ро - в'я й ко - хан - ня ши - ро у - сім Вам ба - жа - єм!

Ай - я - я - я - я - я - я - яй, о - йо - йо - йо - йо - йо - йо - йой!

На - ші ко - ха - ні дів - ча - та, лю - би - мо всіх Вас - цюм - цюм!

Любі, кохані дівчата
З святом усіх Вас вітаєм!
Щастя, здоров'я й кохання
Щиро усім вам бажаєм!

Приспів:

А-я-я, я-я-я, яй
О-йо-йо, йо-йо-йо, йой
Наші кохані дівчата
Любимо всіх вас — цюм, цюм!

Довголітній старості хору, Нілі Пилипівній:
Ніла Пилипівна в хорі
Є всім хористам, як мати.
Скоро вона буде всім нам
Навіть носи витирати.

Приспів

Дружині Павла Петровича, хормейстеру капели:
Нашій маленькій Ленусі
В хорі не легко є жити —
Мусить вона чоловіка
На всіх дівчат розділити.

Приспів

Оксані, яка збирала документи для оформлення віз у Францію:
Нашій коханій Оксані
Треба усі документи.
Мусить вона про нас знати
Навіть інтимні моменти.

Приспів

Студенці консерваторії, завжди усміхненій Лесі:
Сонце з-за хмари виходить,
Коли появиться Леся.
Криза — і та відступає,
Коли вона усміхнеться.

Приспів

Ірі, яка перейшла до нас з іншої капели:
Іра у хорі прижилась,
Бо тут їй добре ведеться.
Тепер у свою капелу,
Мабуть, вона не вернеться.

Приспів

І на закінчення ми знову співали перший куплет.

А цього літа наші дівчата й жінки пошили собі нові сукні, хоч і старі в них дуже гарні. Пошили й нам, чоловікам, манішки й метелики, купили всім однакові сорочки. Надіємось на новий репертуар, на нові поїздки, нові зустрічі і нові враження. Найближча мандрівка — восени в Італію.

А Павло Петрович розслабляться нам не дає. В минулому році ми вже співали «Магніфікат» Антоніо Вівальді в супроводі камерного оркестру «Київська Камерата». А 24 грудня 2009 року в супроводі фортепіано й органу ми виконали Реквієм Габрієля Форе, складний і об'ємний твір (64 сторінки нотного тексту), який у Києві якщо і виконувався, то дуже давно. От така у нас капела!

ВИЗНАЧНІ РОЖНІВЧАНИ

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

З самого початку зробимо кілька зауваг.

1. У цьому розділі буде йти мова тільки про тих рожнівчан, яких уже з нами немає, по яких у нас залишилась тільки світла і вічна пам'ять. Писати про рожнівчан нині суших не ризикну. Їх багато, можу декого або багатьох пропустити і можу нажити собі «ворогів». Може з цієї причини й мають рацію ті, які кажуть, що треба вмерти, аби про тебе сказали щось доброго.

2. Розмішувати розповіді й матеріал про особистості будемо у хронологічному порядку, опираючись на дату народження, хоча можливі й винятки. Почнемо із найстарших.

3. Частина матеріалів базується на спогадах старших людей, записаних з пам'яті, а тому можливі неточності. Але в кожному випадку будемо робити посилання на джерело інформації.

4. Очевидним є те, що відомості про деяких рожнівчан є дуже «скупі», але я тішу себе надією, що коли допоможе мені Бог і люди, мені вдасться розвідати про багатьох з них більше і видати замість розділу «Визначні рожнівчани» цілу книжку. Тому прошу надсилати мені відповідні матеріали або будь-які цікаві повідомлення, публікації та фотографії.

ПРОКОПІЙ РОПАР

Про Прокопія Ропара ми побіжно згадали в розділі «Діяльність Просвіти в Рожнові». Ось, що згадує про свого батька його син, житель села Рожнова, Ропар Мирослав Прокопович, 1925 року народження:

«Ропар Прокопій Петрович народився 8 лютого 1896 року у селі Рожнові тодішнього Снятинського повіту Станіславського воєводства в родині селян бідняків Петра Ропара (Свічкуна) і Теодозії. Помітивши природні здібності Проця до співу, його дід по матері Стеф'юк Петро, будучи освіченим церковним дяком, бере його до себе в помічники дяка, представляє священнику отцю Михайлові Заревичу, який готує його в духовну семінарію. Прокопію не подобається служба священнослужителя, тому він, порозумівшись із дорослими односельцями, які на той час готувалися в еміграцію до Канади, у віці п'ятнадцяти років, у березні 1911 року виїжджає до Канади.

Як здібний і талановитий хлопець, скоро вивчив англійську мову, якою говорив, писав і читав досконало, що і полегшило життя і йому самому, і його товаришам, які були із села Рожнова та з інших теренів Галичини, для яких він був перекладачем. Усіх односельців працювало на одному місці у Форт-Вільям 16 осіб.

Проживаючи в Канаді, Прокопій цікавиться життям емігрантів. Був організатором серед української людності в Канаді драматичного гуртка і Допомогового комітету, який мав на меті збирати пожертвування на побудову Народного дому в селі Рожнів та на допомогу вдовам у Рідному краї, чоловіки яких загинули на фронтах у 1914—1918 роках. Дужею драматичного гуртка і режисером був Прокопій Ропар.

У 1919 році до згаданого драматичного гуртка входили такі односельці: Ісак Савин — голова Допомогового комітету, Олекса Гембей, Антолій Ватаманюк, Прокіп Ропар, Василь Павлюк, Василь Іванович Никифоряк, Степан Никифоряк, Павло Никифоряк, Кость Крутоголов, Іван Крутоголов, Федір Кифорук, Юрій Крутоголов, Микола Сорохан, Микола Гушул, Федір Гушул, Михайло Чурко, Василина Гушул, Оршуля Бенгежик (з Галичини, з Гусятинського повіту). 31 грудня 1919 року заходом драматичного гуртка був даний концерт на сцені товариства Просвіта у м. Форт-Вільям. У програму входила одноактівка «Свідки», монологи і декламації. Всі аматори без винятку свої ролі виконували знаменито. На спеціальну похвалу заслужив пан Микола Сорохан, який прямо чарував присутніх своєю постановою і рухами.

члени Допомогового комітету в Канаді Прокопій Ропар, Ісак Савин, Микола Сорохан та селяни села — Радиш Микола, Матейчук Михайло, Радиш Федір та інші. Весною почали завозити матеріал, заготовлений майстром, який мав будувати вказаний Народний дім. Рівночасно Покопій узявся за організацію драматичного і співочого гуртків у селі, що проходило з великим піднесенням, так як це на той час було щось нове в селі та й взагалі на Покутті.»

Як описує в шкільній хроніці Мацюк Василь Миколайович, директор Рожнівської школи, згаданий Народний дім побудував у 1921—1926 роках майстер з села Соколівка Косівського повіту Василь Стефурак разом з Василем Вороновичем за 500 американських доларів, які привіз на цю будову Прокопій Ропар. Ось як він його описує: «Був це з виду симпатичний селянин, високий, гарний і приємний на лице, розумний і жартівливий. З Америки привіз він, крім доларів на будову Народного дому, багато книжок українських видань у Америці. Між ними було багато книжок по драматургії. Всі ці книжки передав він бібліотеці при Народному домі. Він був добре обізнаний зі сценою ще з Канади. При Народному домі зорганізував аматорський гурток, був його душею, режисером і сам грав головні ролі.

Аматорський гурток став згодом організацією лівого політичного напрямку в селі. Зараз же, за аматорським гуртком організовує «Споживчу Кооперацію». При аматорському гуртку організовується молодь села, а при Кооперативі — старші люди. Це все являло собою певну політичну силу в селі Рожнів».

Членами аматорського гуртка були такі селяни с. Рожнова: Прокопій Ропар, Микола Сорохан, Микола Радиш, Микола Никифоряк, Григорій Левко, Олекса Радиш, Михайло Матейчук, Марія Матейчук, Варвара Щербань, Федір Радиш, Дмитро Зарінчук, Василь Сеньчук, Олена Борук, Василь Борук, який виконував ще і обов'язки гримера, і багато інших громадян села.

З 1921 по 1939 рік на рожнівській сцені були поставлені: «Невольник», «Микола Джеря», «Сто тисяч», «Лимерівна», «Наталка Полтавка», «Сава Чалий», «Сватання на Гончарівці», «Наймичка», «Дай серцю волю — заведе в неволю», «Маруся Богуславка», «Іван Сірко» та багато інших. У всіх згаданих виставах головні ролі виконував Прокіп Ропар. У 1934 році громадяни села обирають Прокопія Ропара солтисом села Рожнів, яким він був аж до анексії Західної України у 1939 році Радянським Союзом.

З настанням радянської влади в 1939 році сільські комуністи — міліціонери Галичук Григорій, Костенюк Іван та інші «заарештовують» бібліотеку і заставляють Прокопія Ропара усі книжки, в тому числі й наукові, які належали доктору філології Саві Никифоряку, завантажити на підводі й відвезти в сільську раду. Там у присутності комуністів села й району на показ усім людям їх спалили як такі, які не відповідають новому радянському світоглядові. Так загинула цінна бібліотека, яка перетнула моря і океани і знічев'я була знищена тупими і бездарними

радянськими партійними і владними невігласами. Спалена також була цінна фотографія, яка була зроблена в Канаді в час святкування проголошення незалежності ЗУНР. На передньому плані з синьо-жовтим прапором, з тризубом на ньому ішов Прокопій Ропар з односельцями.

Як уже було сказано раніше, Прокопій Ропар у часи окупації був заступником голови Управи села і головою Громадського суду. В 1941 році, коли почалися масові арешти євреїв, до нього додому прийшов син Гавріла, власник рожнівського банку, що знаходився в центрі села, в якому пізніше за радянської влади була сільська рада, і попросив заховати його у своєму домі та врятувати від арешту.

Його батько Гавріл колись, після Першої світової війни, повернувся в Рожнів з торбинкою сірників – більше не мав нічого. Але незабаром зробив у центрі села корчму і розжився так, що старший син мав банк у Кутах, а молодший – у Рожнові. Мав семеро синів. Доля інших синів і родини нам невідомі, тому зупинимося тільки на долі його молодшого сина.

Прокопій Ропар поставив для нього ліжко на горіщі стайні, дав подушки й перину та переховував його там аж до лютого 1943 року. У лютому хтось із добрих людей сказав Ропару, що у німців є якась підозра і до нього вони можуть прийти з перевіркою. Прокопій Ропар вночі відводить сина Гавріла (на жаль, ніхто не може згадати його ім'я) до свого зятя Погребенника Федора Петровича, який жив Підгорою і був сотником на участку Мірчина, і попросив його переховати якийсь час втікача в надійному місці. При цьому втікач запропонував Прокопію Ропару поміняти свою куртку на його кожух, але він відмовився, сказавши, що кожух йому може дати, але його куртки йому не треба.

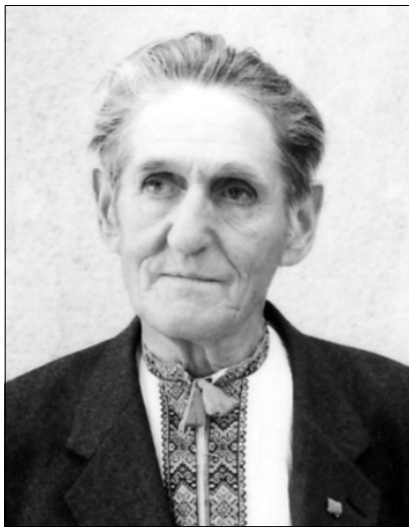
Таку саму пропозицію втікач зробив і Федору Погребеннику, але він також відмовився. Тим часом він відвів втікача на край села аж під Хімчин до Радиш Марії, чоловік якої, Пантелю, був у Німеччині. Тут втікач відчув себе в безпеці, спав на ліжку господині, а собі вона стелила на лавиці. І чи то хтось його в неї помітив, чи самій господині надоїло таке життя, але одного разу до неї прийшли німці й заарештували втікача. Заарештували і сотника, Федора Погребенника, звинувативши його в недбальстві, коли не знає того, що в нього на території сотні переховується сторонній. Обоє під дулами автоматів повели в Управу. Там втікачу сказали роздягтися. Коли взяли в руки його куртку, відчули, що вона неприродно важка. Почали пороти всі шви і витягувати з них золоту проволочку, ланцюжки, перстені та інші дорогі цінності. Назбиралася гарненька купка. Обоє вивели з Управи, сотнику сказали йти додому, а втікача повели далі. Він ще зробив відчайдушну спробу втекти, але німець прошив його чергою з автомата.

У березні 1946 року Прокопія Ропара заарештовують – і він сидить у Коломийській тюрмі під слідством. Багатьох жителів села викликають як свідків, але, мабуть, ніхто нічого поганого про нього не сказав, і в грудні 1946 року за відсутністю доказів вини його випускають. Після

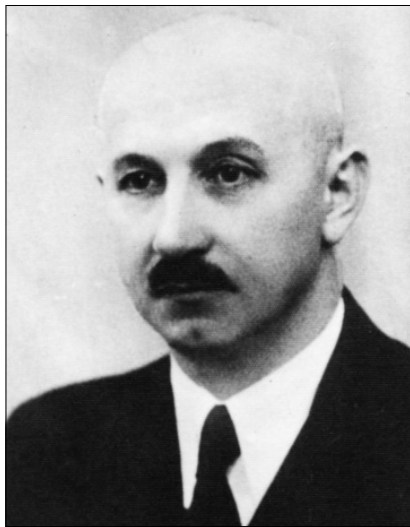
повернення з тюрми брав участь у драматичному гуртку при клубі імені Івана Франка (Заріка), яким на той час керував директор початкової школи Зарікою Фенко Дмитро Іванович. Рівночасно брав участь і в гуртку при клубі Мирослава Ірчана в селі Рожнів, де виконував головні ролі. Останню роль виконав у березні 1957 року. Захворівши на невиліковну хворобу, 12 серпня 1957 року П. Ропар помер і похований у рідному селі.

Тепер кілька слів треба сказати й про сина Прокопія Ропара – Мирослава Прокоповича. Народився Мирослав Прокопович 1 жовтня 1925 року, закінчив школу, потім сільськогосподарську школу. 11 червня 1944 року був мобілізований у Радянську армію. Взяв з собою Атлас (на війну – Атлас) і з першого до останнього дня перебування на війні вів щоденник у маленьких захлавлених записниках, які робив навіть з використаних постріляних мішеней. Мені пощастило побачити ці сторінки, де навколо отворів, простріляних кулями, дрібним почерком записані спостереження Мирослава Прокоповича. Ці записники вражають – і вони ще чекають на свого дослідника.

Воював у Прибалтиці й повернувся додому 31 грудня 1946 року. Має двох синів з вищою освітою, внуків та улюблену правнучку Ангеліну, і має багатющий скарб, який він збирав все своє життя – документи до історії Рожнова, Галичини і всієї України. На другому поверсі бібліотека займає цілу кімнату. Там я вперше побачив п'ятдесятитомний «Літопис УПА», і мені стало соромно за себе, що у мене такого немає. Без Історії Рожнова Миколи Бідолаха, спогадів і документів, які мені люб'язно передав Мирослав Прокопович, було би у цій книжці багато білих плям. Син пішов у батька, і нехай Бог дасть йому довгих років життя.

Мирослав Ропар

Сава Никифор'як

САВА НИКИФОРЯК І ВАСИЛЬ ПИЛИП'ЮК

Дружиною Прокопія Ропара була Олена Никифоряк з родини Петра Никифоряка, якого по вуличному називали Павлишин. Найстаршого її брата батьки назвали Савою. Народився він 21 грудня 1886 року. Був здібною дитиною, дуже добре вчився, відмінно закінчив школу в Рожнові. Вступив до Коломийської гімназії й закінчив її з відзнакою. Зразу ж вступив до Львівського університету на філософський факультет і в 1913 році закінчує його з відзнакою. Після закінчення університету працює викладачем в Українській гімназії Львова до початку Першої світової війни.

З початком війни його мобілізовують в армію. З мобілізованих призовників Коломийщини формується 36 Коломийський полк Українських Січових Стрільців (УСС). Служив у вишколі УСС, отримав звання хорунжого, після чого Саву разом з його підрозділом відправляють на Італійський фронт (чомусь наших відправляли, як правило, на Італійський фронт. Мабуть, австрійське військове керівництво, а може й державне, не хотіло зіштовхувати наших з українцями, які служили в Російській армії). З 1916 року воює на Східному фронті з росіянами, а з проголошенням Західно-Української Народної Республіки – комендантом сотні 10-ї Коломийської бригади Української Галицької Армії (УГА) – з поляками. Військове звання – четар. 2 травня 1919 року потрапив до полків у полон під селом Махнівка Козятинського (?) району Вінницької області. Провів рік ув'язнення в Тухолі (1919–1920) [35, С. – 308].

Після звільнення викладає в гімназії з українською мовою навчання в місті Чорткові Тернопільської області, а в 1921 році переходить працювати в Українську гімназію міста Станіслава (теперішній Івано-Франківськ). Успішно захищає докторську дисертацію з шевченкознавства й отримує звання доктора філології (у ті часи філологію вивчали на філософському факультеті [25]). Автор праці «Рима і ритм у Шевченка» (Записки НТШ, 1930) та спогаду під псевдонімом С. Петрович «Серед пластової молоді Станіслава й околиці», був членом Окружної пластової ради. За довголітню працю отримав пластовий титул скавтамстра (22.05.1924). Опікун 11-го Пластового куреня імені гетьмана Івана Мазепи у Станіславі (1925–1939). З 1939 по 1941 роки директор Української гімназії у Станіславі. [35, С. – 309].

Працював Сава Никифоряк у Станіславській гімназії до березня 1944 року. Добре пам'ятаючи репресії радянської влади в 1939–1941 роках, не ризикує залишитися в Україні, тому в березні 1944 року разом із сім'єю виїжджає до Відня, а потім у Мюнхен (Західна Німеччина). В 1949 році разом з родиною переїжджає до США і оселяється в Нью-Йорку. Плідно там працює, продовжує активну громадську діяльність, зокрема пластову. 25 лютого 1973 року Сава Никифоряк помер, залишивши дружину Анну, дочку Любомиру, онуку Ірину, усиновленого сина Ярослава Никифоряка (Жмендака), братів та сестру дружини.

Наслідник престолу Карл Габсбург (з 21.11.1916 – імператор Австро-Угорщини) оглядає сотню Романа Дудинського. Село Гильче, нині Бережанського р-ну Тернопільської обл., 26 липня 1916 року (фото з [35])

Відзнака Гуцульського (Буковинського) легіону, що 1 травня 1915 р. був придлений до складу піхотної бригади підполк. фон Паппа (фото з [35])

Пропам'ятна відзнака учасника боїв за Кирилібабу. Нею нагороджували стрільців Гуцульської сотні УСС (фото з [35])

Пропам'ятна відзнака учасника боїв за гору Дорна-Ватра. Нею нагороджували стрільців Гуцульської сотні УСС (фото з [35])

Я спитав Мирослава Прокоповича про усиновленого сина Ярослава. Ось що він мені розповів: «Рідна сестра Сави Никифоряка вийшла заміж за Жмендака, який воював на фронтах Першої світової війни і повернувся

Четар УСС Петро Франко, син Івана Франка (фото з [35])

додому аж у 1917 році. За цей час у його дружини народився позашлюбний син, якого усиновити Жмендак відмовився. Тоді його забрав Сава Никифоряк, усиновив і вивчив. У 1940 році Ярослава призивають в армію. З самого початку війни воював на Ленінградському фронті і захищав блокований Ленінград. Незабаром їхня частина була оточена і він потрапив у полон і концтабір для військовополонених. Знаючи досконало німецьку мову, зміг подати про себе звістку Саві Никифоряку, котрий якимось чином визволив його з полону, аргументуючи, між іншим, і тим, що він, Ярослав, потрібний українській поліції для охорони Української Управи у Станіславі. Прослужив Ярослав в охороні Управи до березня 1944 року, до виїзду разом з сімєю Сави Никифоряка на Захід у березні 1944 року.

Ярослав виявився путящим сином, одружився з дівчиною із Тернопільської області, і Сава йому купує за 40 мільйонів доларів курортний центр. Дочка Ярослава виходить заміж за француза і переїжджає жити до Парижа. А її сина, тобто внука Ярослава, направляють на роботу в посольство Франції в Україні — і він відвідує родичів у Рожнові.»

Я тішу себе надією, що мені вдасться з ним зустрітися, довідатися від нього багато цікавого та викласти все у наступній книжці.

А з рідною дочкою Любомирою стосунки не склалися. Під час окупації, без згоди батька, незважаючи на його протест, Любомира вийшла заміж за німецького майора, українця, вихідця з Буковини. Коли сім'я виїжджала в еміграцію, Сава Никифоряк Любомиру з собою взяв, але в усякій підтримці відмовив. І таке буває.

Василь Пилип'юк народився у 1884 році в сім'ї незаможних селян. Був здібним хлопцем, добре вчився, закінчив Коломийську гімназію, а потім юридичний факультет Львівського університету. Працював адвокатом. Воював на фронтах Першої світової війни в лавах Січових Стрільців, воював і в УГА. Десь у 1920 або у 1921 році перейшов до Радянського Союзу. Одружився в Переяслав-Хмельницькому, працював там учителем, потім переїхав до Києва, тут у них народжується дочка Наталія.

У серпні 1937 року його заарештували, звинуватили в шпигунстві і розстріляли. Де похований, невідомо. Реабілітований по-смертно.

В 1943 році його дочка Наталія приїжджає до родичів у Рожнів, звідси поїхала в Жаб'є, вступила до лав УПА (псевдо — Подолянка, Марина), працювала друкаркою Косівсько-Жаб'ївського проводу і загинула на Буковині під час виконання доручення проводу.

Василь Пилип'юк

ІВАН СТРОЇЧ, ВАСИЛЬ ЮРАХ І ЮРІЙ ВАТАМАНЮК

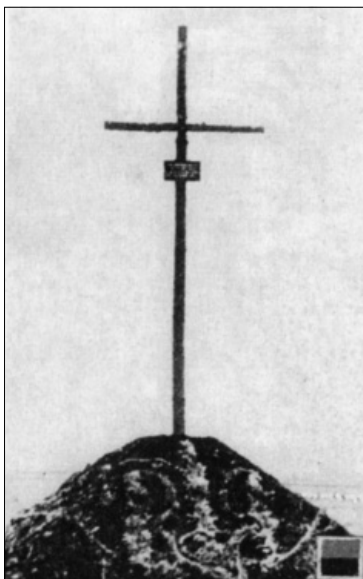
Строїч Іван Михайлович, 1922 року народження, закінчив Коломицьку гімназію. За радянської і німецької влади працював учителем у Рожнівській школі. Був членом ОУН. Доводився вуйком Федорові Погребеннику і мав на формування його світогляду великий вплив. У 1942 році на дорозі між Коломиєю і Заболотівим І. Строїча разом з його товаришем Юрахом Василем Михайловичем, керівником рожнівської кооперації, також членом ОУН, заарештувало гестапо і відправило у Чортків Тернопільської області.

Очевидці розповідають, що арештованих німці зібрали у великому приміщенні й змусили всіх роздягтися. Арештовані думали, що їх поведуть у баню, але їм наказали виходити з приміщення на мороз роздягненими. Всіх вишикували в колону, щільно оточили озброєними солдатами і повели на місце страти. Розстріляли всіх у Старій Ягольниці під Чортковом Тернопільської області. Сталося це 27 листопада 1942 року.

Юрах Василь Михайлович, 1922 року народження, член ОУН, був заарештований радянськими «визволителями» 15 січня 1941 року і засуджений на 10 років ув'язнення і п'ять років позбавлення громадянських прав. На початку війни йому якимось чином вдалося звільнитися — і він повернувся додому. В 1942 році разом з Іваном Строїчем його заарештували німецькі гестапівці і розстріляли у Старій Ягольниці під Чортковом 27 листопада 1942 року.

Від себе додамо, що членів ОУН знищували або переслідували не тільки радянські каральні органи, а й німці (правда, масштаби були різніми). Розстріл членів ОУН у Старій Ягольниці, численні ув'язнення у концтаборах, численні бої УПА з німцями до березня 1944 року тому свідчення.

Ватаманюк Юрій Никифорович, 1918 року народження, самоук (до школи не ходив). Самотужки навчився не тільки грамоти, а і вивчив мову есперанто, співпрацював з рожнівським поетом Андрієм Красовським (Громом). У 1939—1941 роках закінчив курси вчителів і працював

*Могила 52 членів ОУН,
розстріляних німцями в Старій
Ягольниці (фото з [18])*

учителем у Рожнівській школі. Під час окупації жив у Росії. Після війни поселився в Кутах. Заочно закінчив Івано-Франківський педагогічний інститут, працював директором Кутської середньої школи.

РОМАН МАТЕЙЧУК, ВОЛОДИМИР ҐУШУЛ І АНДРІЙ ХАНЬ

Матейчук Роман Михайлович, 1919 року народження, член ОУН. Був чесним і свідомим громадянином села.

19 грудня 1940 року радянські каральні органи заарештували його, ув'язнили у Львівській тюрмі та в тому ж році й розстріляли.

Ґушул Володимир Антонович, «Сизий», 1918 року народження, член ОУН, закінчив гімназію, вчителював у Рожнові. 19 грудня 1940 року був заарештований, ув'язнений і в цьому ж році розстріляний у Львівській тюрмі.

Хань Андрій Петрович ще до Першої світової війни закінчив гімназію, був переконаним комуністом і у 1921 році перейшов на Радянську Україну.

В 1937 році був заарештований, звинувачений у шпигунстві і розстріляний у Київській тюрмі. Місце поховання невідоме.

АНДРІЙ І МАРІЯ СТЕФУРАНЧИНИ

Андрій Іванович Стефуранчин народився 15 грудня 1882 року в селі Соколівка Косівського району Івано-Франківської області. Був будівничим церков, побудував за своє життя біля 40 (?) церков, у тому числі й церкву в селі Назірна Коломийського району. Перед Першою світовою війною (можливо в 1908 році) в збанкрутілого пана купив двори і землю в Рожнові і Новоселиці. З приходом радянської влади землю і будинки конфіскували, а Андрія Стефуранчина з дружиною Марією Максимівною в 1945 році заарештували і посадили в тюрму в м. Кути (Марія Стефуранчин в Українській Управі була головою жіночої служби, мала семикласну освіту). Коли приїхала провідати їх дочка Ірина, яка працювала медсестрою в Коломиї, її також заарештували і тримали в одній камері з батьками, але через тиждень звільнили. Через деякий час батьків відправили до Коломиї на висилку і там вони захворіли на тиф.

Тим часом дочка Ірина звернулася до депутата Верховної Ради Гаврищука з проською допомогти забрати хворих батьків додому. Виявилось, що Гавришук добре знав її старшого брата Петра Стефуранчина, з яким колись вчився в гімназії. Він допоміг забрати з вагонів хворих на тиф Стефуранчиних і порадив забрати їх не в «комуністичний» Рожнів, де все їхнє майно вже було конфісковано і нічого їхнього не залишилося, а відвезти до сестри Катерини, яка була одружена з Юрієм Винничуком

Андрій Стефуранчин

Могила Марії і Андрія Стефуранчиних

і жила в селі Княже Снятинського району. Батька помістили в снятинську лікарню, але врятувати його не вдалося — через п'ять днів він помер. Поховали Андрія Стефуранчина в селі Княже. Чомусь на надгробному пам'ятнику рік народження вказаний 1877, а в метричному витягу — 15.12.1882 року (див. фото).

А Марія Максимівна одужала, жила з дочкою Іриною в Коломиї, потім у Чернівцях аж до арешту Ірини й висилки її до Сибіру. Потім жила в дочок Катерини і Євдокії, а перед приїздом Ірини з Сибіру на спецпоселення в Казахстан поїхала до дочок у Караганду. Повернулася разом з ними аж у 1959 році, жила в Коломиї разом з Іриною. Померла в 1974 році і похована в селі Княже поряд зі своїм чоловіком Андрієм. Чомусь на надгробному пам'ятнику рік народження також вказаний інший, — 1989, хоч в метричному витягу — 14.03.1886.

ПЕТРО СТЕФУРАНЧИН

Стефуранчин Петро Андрійович, 1908 (?) року народження, старший син вищезгаданого Андрія Стефуранчина, член ОУН, «...належав до нелегальної організації ЗУНР» (з посмертної згадки). Відомості про Петра Стефуранчина маємо тільки з його листа з Парижа до сестри Марії в Америку від 24 квітня 1983 року, який процитуємо з невеликими скороченнями:

«Дорога Марічко!

В минулу п'ятницю (25 лютого) одержав я нарешті паспорт. Тепер роблю заходи, щоб отримати американську візу. Про точну дату мого приїзду

повідомлю Тебе вчасно. Пишу коротко про найголовніше. Про решту поговоримо в Тебе.

Цілую Вас обоїх. 22.04.1983р.

Дорога Марічко!

«Чоловік стріляє, а Бог кулі носить» — каже приповідка. Таке то і зі мною... Дотепер ніколи не хворів на грип — він якось завжди мене обминав, але цієї безконечної і дощової зими він взяв верх (згадуються і інші хвороби). ...І ось твій Петро прикований до ліжка на цілих п'ять тижнів. Таким чином відкладаю я мій приїзд до Тебе на кінець травня — початок червня.

Вітай від мене кожного й усіх наших рідних. Скажи їм, що серцем і душею я завжди був з ними, що від 1950 року живу я самотній — покуюю гріх, що за матір своїх дітей вибрав я чужинку (вони живуть в Мехіко — про це особисто в Тебе розповім докладно), що я залишився вірним українському ідеалові і що моїм останнім бажанням є, щоб по моїй смерті моє тіло було спалено й урну з моїм попелом переслано в Україну й поховано на святій українській землі між нашими рідними. Але я свідомий того, що це тільки мрія непоправного мрійника.

Бажаю тобі щасливої подорожі в Україну й вітаю й цілую Вас обоїх — Петро».

Та приїхати в Америку йому не судилося. У рубриці «Посмертні згадки» читаємо: «30 травня 1983 року помер в Парижі св. п. Петро Стефуранчин.

Похорон відбувся 9 червня в Парижі на цвинтарі Пер Ляшез. На останній спочинок відправили сестра і швагер Мелько та найближчі знайомі й товариші.

Покійний народився на Гуцульщині в селі Соколівка, повіт Косів (на нашу думку в 1908 році — авт.). У 1928 році втік до Праги, щоб не попасти до польської в'язниці за приналежність до нелегальної організації ЗУНРО. Разом із товаришами позаочно його засудив польський суд на кару смерти через повішення. В Празі здав матуру й в 1929 році виїхав до Франції в Париж. Маючи школу українських танців Авраменка, він створив у Парижі гурток танцюристів, через довгий час дописував до «Українського Слова», де заповняв рубрику «Де рішається доля народів». В часи війни працював у Німеччині в УНО і дописував до «Вісника». Повернувшись до Франції, відкрив книгарню «Кобзар» і допоміг видати перше число газети «Українець». Від багатьох літ жив осамітнено.

Вічна йому пам'ять! Т. Цв.

Петро Стефуранчин

ПОДЯКА

Складають щиру подяку всім тим, що відвели на вічний відпочинок нашого дорогого брата, швагра й вуйка Петра Стефуранчина, а зокрема о. вік. Василюкові і сестрі Єлисаветі.

Сестра Марічка-Анна,
швагер Володимир Мелько,
сестрінок Орест з Родиною».

Щоб виконати заповіт брата Петра, Марія приїжджала в Україну і намагались отримати дозвіл на перепоховання праху брата в Україні, але такого дозволу не отримала. Тоді за допомогою Червоного Хреста прах Петра Стефуранчина через деякий час Марія переправила до Америки і там з'явилось таке повідомлення: «Повідомляємо Рідних, Приятелів, Знайомих та Українську громаду, що тлінні останки Покійного Петра Стефуранчина, який відійшов у Вічність у Парижі, Франція, поховано в Українському Національному Пам'ятнику-Мавзолеї у Вашингтоні, Д. К. 20746, дня 3-го вересня р. Б. 1986. Молебен, запечатання крипти відправив отець Йосиф Данишук. Вічна йому пам'ять!»

Діяльність Петра Стефуранчина, зокрема в Україні до 1928 року нам невідома. А вона, безумовно, заслуговує на вивчення і висвітлення. Ймовірно, він був визначним громадським і політичним діячем, борцем за визволення українського народу, якщо польський суд виніс йому смертний вирок.

АНДРІЙ СТЕФУРАНЧИН – СИН

Стефуранчин Андрій Андрійович, член ОУН, молодший син вищезгаданого Андрія Стефуранчина. Найповніша інформація про Андрія Стефуранчина, на нашу думку, опублікована дослідником Василем Глібчуком у газеті «Гуцульський край» від 24 червня 2000 року, № 27, копію з якої мені надала з фондів музею директор Косівського музею УПА Людмила Луканюк, за що я щиро їй дякую [26].

Народився Андрій Стефуранчин 10 жовтня 1916 року в селі Рожнів Косівського району. Після закінчення школи у 1930 році вступив до Коломийської гімназії, а через два роки став членом ОУН і заснував у Рожнові осередок «Пласту». В Коломиї записується у приватний гурток з бігу, вирає змагання з бігу «навпростець» у місті Коломиї, і його нагороджують шкіряними капцями з шипами. Це була дуже гонорова нагорода, бо коштували вони 15 золотих. Андрій багато запозичує для себе з книжки світового рекордсмена Нурмі й отримує ще одну важливу перемогу у змаганнях бігунів у місті Станіславі.

В жовтні 1937 року на Львівщині вперше в історії Галичини був організований марафонський пробіг на дистанцію 42 кілометри і 195 метрів. Цей пробіг стартував на горі Колодці поблизу Сколе, а фінішував на стадіоні в Стрию. Із 27 спортсменів дистанцію подолали лише троє:

Савчак із Стрия, котрий прибіг першим, Матвійчук із Луцька був другим, а Стефуранчин – третім. Обидва лідери останні десятки метрів ішли вже пішки, а Стефуранчин ще біг і відчував силу ще їх догнати, але дистанція закінчилась. Розрив між Савчаком і Стефуранчиним був всього 150 метрів.

На той час Стефуранчин закінчив шість класів Коломийської гімназії і вчився у Черницькому сільськогосподарському ліцеї, який був створений на базі Подебрадської аграрної Академії, що знаходилась у тодішній Чехословаччині. Участь у марафонському пробігу брав від імені косівського «Сокола».

В 1939 році Андрій Стефуранчин з відзнакою закінчує Черницький ліцей і їде додому, але з приходом 17 вересня радянських військ у той же день поїхав у Львів до голови Кураторії професора Євгена Бринського, який до того викладав у Черницькому ліцеї рільництво та рослинництво, по призначенні на роботу. Бринський призначає Стефуранчина викладачем цих предметів та фізкультури у Бережницький ліцей на Стрийщині, де він працював до червня 1941 року, після чого повертається додому. До Рожнова долає шлях на велосипеді, що тоді було, мабуть, гонорніше, ніж тепер на дорогому автомобілі.

Голова «Січі» (спортивно-протипожежно-фізкультурне товариство) Галичини Дейчаківський призначає Стефуранчина повітовим провідником Косівської «Січі» – і Стефуранчин поринає у вир політичного життя на рідному терені. Він очолив молодіжну референтуру при Українському повітовому комітеті в місті Косові і разом з головою цього комітету Соруком восени 1941 року організував свято зброї біля пам'ятника Шевченкові в Косові, а згодом – відзначення пам'яті героїв Крут, став ініціатором і організатором висипання символічної могили борцям за Українську Державу в Рожнові, доклав зусиль до висипання таких могил у Хімчині, Рибному, Кобаках, Новоселиці та Шешорах. У 1942 році Стефуранчин працює директором косівської філії «Сільського господаря».

Активна діяльність молодого й енергійного націоналіста не залишається непоміченою новими «визволителями» – німцями. Напередодні Стрітіння комендант косівської поліції Держицький попередив Андрія про те, що гестапівці збираються його заарештувати, але Стефуранчин не пішов у підпілля, боячись, що коли він буде переховуватись, можуть розстріляти його батьків.

Якраз на Стрітіння його заарештували та відвезли в гестапівську в'язницю в Коломию. Тортури тривали півроку й могли би закінчитися трагічно, але допомогла Міля, дружина косівського лікаря Василя Стефурака, австрійка за походженням (одружився під час навчання у Відні). Вона працювала перекладачем у офіцера, який заарештував Стефуранчина, і зуміла викупити його та врятувати від загибелі (врятувала вона й інших).

У цьому ж, 1942 році, Андрій вступає до Львівського політехнічного інституту, вступає в Український студентський спортивний клуб (УССК),

стає капітаном команди з легкої атлетики Львівської аграрної академії, завойовує звання чемпіона Галичини з десятизмагу (десятиборства) і за цю перемогу був нагороджений золотою чашею. Виступав на змаганнях під псевдонімами Гуцул та Підгірський (народився у Рожнові на парафії Підгора).

В 1946 році Андрій Стефуранчин стає чемпіоном України зі спортивної ходьби, стає чемпіоном України і в 1947 році (2 серпня у Києві 20 км подолав за 1 годину, 51 хвилину і 0,4 секунди), бере участь у всесоюзних змаганнях у складі збірної України та завойовує п'яте місце, стає неодноразовим рекордсменом і з цього виду спорту на дистанціях 3, 5, 10, 20, 50 км, стає майстром спорту і наближається до найвищих шаблів світового спорту. І саме в цей час 26 жовтня 1948 року Андрія Стефуранчина заарештовують у Львові й відправляють у Станіслав, де його допитували й катували 11 місяців. Вирок був жорстокий – довічне ув'язнення у спецтаборі Карагандинської області. Там, у шахті з видобутку мідної руди, на каменерізці, на цегельному заводі, на будівництві витрачав здоров'я і спортивний талант видатний спортсмен, який міг би прославити Україну на весь світ.

*Чемпіон України
Андрій Стефуранчин*

Після смерті Сталіна, у 1954 році, настало пом'якшення, і Стефуранчина відпускають у Караганду, куди були виселені сестри, куди до них переїхала мати, й куди після п'ятирічних каторжних робіт, у Комі АРСР і Воркуті, приїхала й сестра Ірина. На Косівщину Андрій Стефуранчин повернувся, коли йому було майже 60 років. Проживав разом з дружиною Орисею в Кутах, у гарній долині над Черемошем. Радів тому, що Україна нарешті стала незалежною. Йому так і не повернули його красеня-будинку в Соколівці, який допомагав будувати батькові (споруджувався в тридцятих роках для «люфтівників» (відпочиваючих). Цей будинок Андрій Стефуранчин хотів віддати пластовим організаціям району.

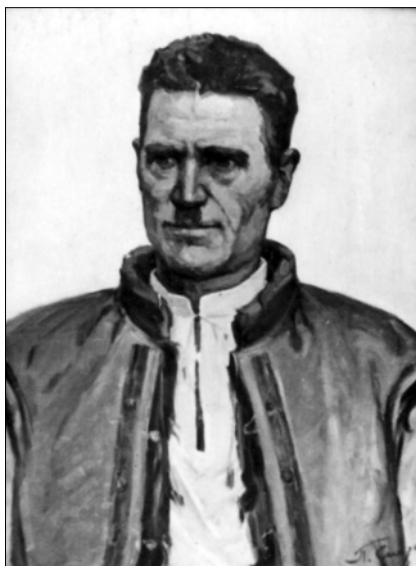
6 квітня 1997 року Андрій Стефуранчин відійшов у вічність. І було би добре в тому будинку, а також і в Рожнові, створити музей Стефуранчиних – видатних синів і дочок Косівщини, великих патріотів і борців за Українську Державу. Але чи знайдуться сили, щоб на цьому настояти і втілити у життя?

ПЕТРО САХРО

«Сахро Петро Юрійович народився 10 липня 1918 року в селі Рожнів Косівського району. Після закінчення Рожнівської семирічної школи навчався в Коломийській художній школі з 1932 по 1935 рік. З 1935 по 1937 рік продовжує навчання в художній школі О. Новаківського у м. Львові, а пізніше – в Художньому інституті. Під час Другої світової війни служив у Червоній Армії. В 1947–1951 рр. був репресований і жив у Самарканді, де працював художником, брав участь у художніх виставках. В 1951 році повернувся додому і влаштувався художником-живописцем в обласному центрі художників СРСР. Працював у галузі станкового живопису (жанрова картина, портрет, пейзаж). Брав активну участь в обласних, республіканських, всесоюзних і міжнародних виставках. Його персональні виставки були в Івано-Франківську та в Колодії.

Художник Петро Сахро (фото з [7])

Петро Сахро. «Портрет Прокопія Ропара»

У своїх творах показує красу гуцульського краю, місцеві звичаї, традиції, образи визначних людей. Відомі полотна: «І. Франко і М. Коцюбинський серед гуцулів» (1957 р.), «Скеля І. Франка у с. Криворівні» (1954 р.), музей І. Франка в с. Криворівні (1954 р.), «І. Франко і М. Черемшина в горах» (1955 р.), «Портрет Ю. Корпанюка» (1956 р.), «Похорон М. Черемшини в 1927 році» (1956 р.), «На Прикарпатті» (1961 р.), «Біла сільмагу» (1969 р.), «Гуцулка» (1959 р.), «Осінь в Карпатах» (1959 р.), «Село Криворівня» (1964 р.), «З весілля» (1970 р.), «Дружба» (1969 р.),

«Народні майстри Ю. та С. Корпанюки» (1975 р.), «Співці знедоленого краю В. Стефаник та М. Черемшина» та інші.

Сахро П. Ю. був одружений із Мирославою, дочкою уродженця с. Тюдова, вчителя Петра Доляка, який вчителював у горах ще перед Першою світовою війною, а пізніше – в Коломиї, де збудував будинок і проживав з сім'єю. Будучи зятем Петра Доляка, художник П. Сахро часто відвідував Тюдів, де милувався чудовими краєвидами, слухав різні розповіді старожилів села, які завжди нагадували про пам'ятник-обеліск Т. Шевченку на Сокольській скелі. Ці розповіді, а також публікації в пресі на той час, допомогли створити картину про те, як Леся Українка і Іван Франко відвідали пам'ятник-обеліск в 1901 році. Картина називається «І. Франко і Л. Українка на Сокольській скелі в 1901 р.». Написана картина в 1963 році, присвячена 50-річчю від дня смерті Лесі Українки, зберігається в будинку, де проживав П. Сахро, а зараз живе його син Ярослав. Це уявне зображення художника, бо тоді фотографія не була знайдена. Помер П. Сахро в 1987 році» [27].

ОЛЕНА МИХНЮК

Михнюк Олена Тимофіївна – Вишня, Зена, 1926 року народження, провідниця Українського Червоного Хреста (УЧХ), секретарка окружного проводу ОУН-УПА. Ровесники згадують, що Оленка Михнюк була зразковою ученицею, добре вчилася, мала довгі коси, ходила в гарній вишиваній сорочці. Навколо неї завжди гуртувалися учні. Після закінчення школи вступила до Коломийської гімназії. В гімназії зближується з патріотично налаштованою молоддю і вступає в ОУН. Активно працює в організації. Після закінчення гімназії переходить у підпілля. Її призначають районною провідницею УЧХ Печенізького району.

Через два роки її переводять у Коломийський район і призначають секретарем Окружного проводу ОУН. Займається пропагандою, друкує прокламації, відозви, листівки, секретні звіти, повідомлення, розпорядження і накази. Пізніше стає окружною провідницею УЧХ. Хворим і пораненим потрібні були ліки, бинти, дезінфікуючі препарати. Часто можна було побачити молоду дівчину з кошиком, в якому була «книжка» із захованим в ній пістолетом, яка йшла в Рожнів до лікаря Дольницького чи в Косів до Хомина по ліки, або для того, щоб когось із них провести в криївку аби зробити операцію, або допомогти пораненим (Хомина пізніше за доносом Кордуба засудили на 10 років). За мужність і відданість ухвалою Української Головної Визвольної Ради у 1948 році Оленку нагороджують Срібним Хрестом заслуги.

Тут, у підпіллі, знайшла вона своє особисте щастя: Олена і окружний провідник Борис (Григорій Легкий, з Бережанщини, Тернопільської області) одружуються. Оленка з друзками були у вінках, але храмом, в якому вона з Борисом з'єднували свої долі, була не церква, а ліс.

Зиму 1950 року Зена і Борис перебували в селі Хімчин, у криївці в урочищі Папічина [28. С. – 6]. Весною провідник Борис відбув в Округу, а Зена залишилася в криївці, де лежав поранений заступник Бориса – Гайворон – Гураль Іван Ол. з Тернопільщини [28].

Потрібні були ліки, і Зена в супроводі Дмитра Стефурака з Хімчина пішла до Косова. По дорозі на Косів, у Вербовецькій дубині, їх перестріли енкавеесівці та попросили документи. Дмитро кинувся тікати, по ньому стріляли, поранили в руку, але йому вдалося десь захватись. А Зена, скориставшись замішанням, дістала з «книжки» пістолет – і пролунав постріл... Вона повільно опустилася на святу, милу їй, землю. Сталося це 11 липня 1950 року. Куди поділи тіло Оленки, як і всіх вояків УПА, невідомо.

А її рідні вже давно були виселені в Сибір і про смерть дочки дізналися значно пізніше.

Олена Михнюк – Зена і Меланія Яворська з Печеніжини (фото з [18])

Степан Радиш - Сизий (фото з Музею УПА в м. Косові)

СТЕПАН РАДИШ

Радиш Степан Дмитрович – Сизий, народився 28 червня 1924 року, заступник референта пропаганди Коломийського окружного проводу ОУН.

У шкільні роки Степан був стараним учнем, добре вчився. Після закінчення школи з 1941 по 1944 рік навчався в Коломийській гімназії, в 1942 році ввійшов у коло патріотично налаштованої молоді, у 1944 році вступив до ОУН. Сумлінно виконував доручення проводу, а після закінчення гімназії пішов у підпілля. Здійснював художнє оформлення повстанської газети «За волю», малював бефони – повстанські «облігації», які видавали людям за гроші, пожертвовані ними на фінансову підтримку УПА, малював плакати й пейзажі (деякі з них зберігаються у Стеф'юка Василя Федоровича, а їхні фотокопії у Косівському музеї УПА), писав статті та сатиричні й ліричні пісні.

Про діяльність Степана Радиша у газеті «Голос України» від 19 лютого 1994 року №33(783) розміщена публікація, яку наводимо без скорочень.

**ТАК БІ:
РИС СТАЛІН КУЛИ ЗЕМСЬКУ
СВОІМ ДОВГИМ РИЛОМ
„ДЕМОКРАТІЮ“ ВПИХАЄ
СВІТОВІ НА СИЛУ.
ТАК БУДЕ:
І ДОРНЕСЬ ВІН ДО ТОГО,
ЩО ЙОГО Й КРЕМЛІВСЬКУ КАІКУ
НЕЗАБАРОМ ВСІ НАРОДИ
ПОЗНАЮТЬ З ЛИЦЯ СВІТУ.**

Поступово постають із забуття маловідомі сторінки з літопису Української Повстанської Армії. Кілька з них відкрив для непосвяченого читача невтомний слідопит, головний режисер Чернівецького телебачення, голова містецької ради обласного відділення товариства «Просвіта» Василь Селезінка.

19 лютого 1994 року. № 33 (783)

Не згубились під листям сліди

Саме по них привів ворогів до криївки місцевий зрадник. Під час запеклого бою не тільки згоріли малюнки, а й загинув молодий художник Степан Радич.

Невідомі імена

Недавно невтомні дослідник маврив на архівний слід ще одній неординарній постаті з повстанської когорти. Йдеться про самообутого художника Степана Радича (псевдо «Сизий»), який виконував численні замовлення УПА: оформляв пропагандистські листівки і плакати, підіймали газети і, як з'ясувалося, виготовляв ескізи повстанських грошей, так званих «боронів».

Народився митець у селі Рожнів Косівського району в багатодітній сім'ї. З'явився він на світ з уродженим дефектом — без пальців на лівій руці. Це завдявало йому додаткових клопотів і незручностей у підвіллі, оскільки хлопцеві було важко користуватися зброєю. Але, як оповідають очевидці, повстанці приладнали до автомата спеціальний держак, щоб Степан мав змогу не хитити під час збройних сутичок з енкавесістами, щоб міг себе захистити.

У 1944 році обдарований юнак закінчив Коломицьку гімназію і, як то кажуть, з головою поринув у небезпечну підпільну роботу. Зверхниками оунівського проводу довірили йому працювати в окружному осе-

редку пропаганди. Спершу Степан оформляв повстанські листівки, розповсюджували серед населення Прикарпаття. Особливо сподобалися діловим хлопцям широко розтиражований тоді плакат, на якому було зображено Сталіна, стилізованого під свиню, що рве земну кулю. Дошкульний саркастичний малюнок супроводжувався такою ж гострою текстовкою, написаною також Степаном. До речі, цей політичний плакат, який сьогодні пропонуємо читачам «Голосу України», агодом поширився по всій Західній Україні. Однак ніхто, за винятком кількох підпільників, не знав імені автора-художника.

Доходило і зрозуміло оформляв Степан Радич і повстанську газету «За волю», що виходила в 1945 році. Саме його перу належить графічний заголовок з малюнком, що повторювався з номером у номер. Там на фоні буйноколосого пшеничного лагу і Храму Божого зображено лаву січових стрільців, які уособлюють боротьбу за незалежність України.

(Зачіплення на 9-й стор.)

Голос України

Не згубились під листям сліди

(Початок на 8-й стор.)

У вільні від боїв та переслідувань години Степан Радич робив замальовки з небезпечного життя повстанців, переносив на папір образи своїх побратимів до зброї, малював гірські пейзажі. Він устиг їх зробити, як свідчать очевидці, досить багато. Однак до нас дійшли лише окремі аркуші. Велику панку із Степановими малюнками перехопили разом із ав'язовою ОУН Дарною Кошак (псевдо «Христя») енкавесісти. Можливо, ці роботи вдалось розшукати, оскільки справа на цю мужню жінку є в архівах Івано-Франківського обласного відділу колишнього КДБ. І цілком ймовірно, що вилучені в підпільниці малюнки фігурують як речові докази «провини» цієї жінки перед сталінським режимом.

Очевидно, загубилися деякі малюнки художника і під час штурму криївки, де серед повстанців перебував і Степан Радич. Сталося це 27 жовтня 1946 року в селі Спас Косівського району. На цей схрон лави енкавесісти місцевого селянина-зрадника. Оточені відстрілювалися до останнього набою, а потім підірвали криївку разом з собою гранатами. Степанові минав тоді лише 32-й рік.

Попізнечні вибухами трупи виставили для розпізнавання. Але ніхто не підходив до них навіть з найближчих родичів — усі добре знали, що чекає родичів повстанців. Негайне вислання до Сибіру з конфіскацією майна. А то й допити, тортури, тюрма... Через кілька днів трупи поскидали в канаву й присипали землею як худобу. Лише через двадцять років один з утіцільних повстанців, що повернувся із сибірського заслання, потайки, вночі, перепокховав загублених на сільському цвинтарі. На надгробному хресті для конспірації вказав лише одне іриваче, щоб не привернути до братської могили уваги відповідних служб і «стусачів».

Шляхи цієї трагічної події восени 1946 року люди, які мали вдома малюнки Степана Радича, зі страху поспішали їх. Так само вчинили і його родичі. Утіцїли лише поодинокі роботи. Можливо, у когось вони збереглися. Якщо таке сталося, просимо повідомити про це редакцію «Голосу України». Цим ви допоможете відновити пам'ять про мужню й обдаровану людину, яка наближала незалежність України, і заплетилась за неї своїм молодим життям.

Івано-Франківська область.

19 лютого 1994 року. № 33 (783)

Як згадує Христя — Дарія Кошак, «Сизий з побратимами перебували у селі Спас у криївці на подвір'ї Юрія Сорича, брат якого також був у боївці. Хага Юрія Сорича знаходилась край села. Криївку було викопано в березі за столодою. Вхід до неї був із пивниці. Сизого і його товаришів видав Самбірський — Микола Синюк із села Старі Кути. Перед тим Синюк з Уляною — Надією Водоставською перебували в криївці у Кийданчі,

але хтось їх видав. Перед загрозою бути спійманими Самбірський застрелив Уляну, а сам здався і став зрадником.

27 жовтня 1946 року Самбірський привів із Коломиї енкавєсєєвцїв, якї щільно оточили хату Юрїя Сорича. Повстанцям пропонували здатись, посїлали у крїєвку і самого господаря, і дев'ятирїчного сина Іванка, але все було марним. Разом із Сизим тодї загинули Мирон Василик – Роман, 1924 року народження, з села Вікна на Городенкївщинї, Василь Мотрич, 1923 року народження, і Микола Сорич, 1926 року народження, з села Спас Косївського району, брат господаря Юрїя Сорича [18].

Енкавєсєєвцї тїла вбитих поскладали на подвїр'ї, не встигнувши за своїм звичаєм поглумитися над мертвими (бо була вже нїч) і, забравши побитого господаря, поїхали до Коломиї. Вранцї більшовики казилися від лютї, бо тїла вбитих шезли. Люди вночі встигли похоронити повстанцїв (є публїкацїї і про інший варїант розвитку подїй). Аж через довгих 10 рокїв повернувся з московської каторги господар і органїзував перепоховання чотирьох героїв біля церкви в одну могилу з надписом «Мотрич». Всї роки цю могилу доглядав син Василя Мотрича Іван. Тїльки у серпнї 1992 року він зробив пам'ятний хрест, і на цвинтарї, і на місцї загибелї повстанцїв була вїдправлена Служба Божа і панахида.

Тим часом Самбірський – Микола Сорич зі Старих Кут продовжував вершити свою чорну справу – продавав колишнїх друзїв. Родину його завернули з Сибїру в село, вїдали господарку вивезених на вїчні мерзлоти людей. Самому Миколї дозволили закїнчити інститут у Львовї, пїсля чого працював викладачем. Цїною пїдлої зради купив собі волю, освїту, добробут...» [18].

АНДРІЙ КРАСОВСЬКИЙ

Про письменника Андрїя Красовського вперше я почув не в школї від учителїв, а від Івана Мироновича Мартинюка, коли був уже студентом Львівської полїтехнїки. З його рукописного зошита я списував «Сон галицького села» та іншї поезїї. На його прохання ми з Володимиром їздили в село Тростянець до родичїв письменника Михайлюка, побратима Красовського, з надїєю знайти якїсь документи чи його твори. Нам вїдповїли, що нїчого немає. Та й чи можна було надїятись на іншу вїдповїдь? Хто мїг би тримати в себе якїсь документи про репресованого і розстрїляного (?) поета. І навїть якщо вони і були б, то чи ризикнув би хтось у тї часи їх комусь показати чи вїдати? І тїльки у 2007 роцї матеріали, якї зїбрали Іван Мартинюк, Григорїй Красовський, Федїр Погребенник і Параска Соломїйчук дозволили вїдати книжку «Я не сам». До неї ввійшли вїдшуканї поетичнї й прозовї твори Андрїя Красовського, а також розвїдки дослїдникїв про його творчїсть.

Наведемо розвїдку про життя і творчїсть письменника жительки Рожнова Параски Соломїйчук зі скороченнями.

«Великий талант – ще більше безталання. Така його доля.

На крутих горах, що притулилися до хімчинського урвища, біля лісу на краю Рожнова стояла убога хатина. З-під смиканої стріхи дивилася вона на світ двома маленькими віконцями. Народився у ній 2 грудня 1904 року український письменник Андрій Ілліч Красовський (літературний псевдонім Андрій Грім). У два тижні по пологах померла його мати, а в десять літ хлопчина залишився круглим сиротою – батько не повернувся з фронтів Першої світової війни.

Андрійко тягнувся до науки, але в хаті не було чого їсти, у що вдягнутися. І пішов він замість школи у найми. Не відвідавши жодного шкільного уроку, опанував польську, німецьку і російську мови. У 20-х роках самотужки вивчив і міжнародну мову есперанто. Був членом міжнародного Товариства есперантистів з осідком у Женеві (Швейцарія). У Женеву направляв свої художні твори і переклади мовою есперанто.

Поет Андрій Красовський

У 19 років А. Красовський починає літературну діяльність. Спочатку це були невеличкі оповідання і вірші. В 1923 році Красовський написав поему «Сон галицького села», в якій змалював гірку долю галицького селянина. В 1927 році цей твір вийшов друком у Канаді. Туди ж за океан направив рукопис роману «Герої Гуцульщини» обсягом 30 друкованих аркушів, оповідання, новели, вірші, повість «Малі люди».

Про це в тому ж 1927 році повідомлялося в журналі «Плужанин», який виходив у Харкові. В цьому ж журналі зі статті «Тяжка доля письменника» відомо, що Красовський мав на той час багато рукописів до друку, а саме: гумореску «Подорож папи римського до неба», трагедію

«Сірі титани», новели «Життєві картинки», а також цикл віршів «В лабіринтах доли», «На позиченій арфі Сходу», «Лісова мелодія», «Змарнований подарунок», «Мій альбом», «Манівцями сатири», «П'яний лист». Де ці його твори – невідомо. Принаймі мені не вдалося їх розшукати.

А. Красовський співпрацював з прогресивними журналами «Вікна» і «Нові шляхи». Мені вдалося розшукати в березні 1983 року у Львівській науковій бібліотеці АН України ім. В. Стефаника поему «Сон галицького села», яка вийшла друком у Канаді. У журналі «Нові шляхи» № 11, 12 за 1931 рік надруковане оповідання «Не відкупився» (з гуцульських газдів); в журналі «Вікна» № 8, 9 (серпень, вересень) 1929 року, стор. 7,

вірш «На крилах екстази»; «Вікна» № 11 за 1929 рік, стор. 3, вірш «Остання ніч»; «Вікна» № 4 за 1928 рік, стор. 15, вірш «Я не сам».

У розділі «Публіцистика» № 8, 9 (серпень, вересень) 1929 року, стор. 3 та 12 «Заява з манівців куркуло-народницького «Соціалізму». В журналі «Нові шляхи» № 4 за 1929 рік вірш «Вітер не дихне»; № 8 за 1929 рік вірш «Моя коханка»; № 4 за 1929 рік вірш «Два світи».

У відділі «Рідкісна книга» Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника зберігається фотокопія поеми Т. Г. Шевченка «Кавказ» у перекладі А. Красовського. У Івано-Франківському державному архіві 21 липня 1991 року вдалося розшукати в журналі «Нові шляхи» № 8 за 1929 рік вірш «Доля». У Києві в Інституті літератури 23 грудня 1988 року розшукала лист Андрія Красовського до В. Стефаника, написаний 11 травня 1927 року.

Андрій Красовський мало друкувався, бо з одного боку цензура, а з другого – жив дуже бідно і не мав змоги платити видавцям. Тому так багато його творів пропало, а інші згоріли під час його арешту – спалила дружина. Твори писав ночами при каганці або в дощову годину, коли на одному кінці стола стояла глиняна миска, в яку крапала вода з дірватої стріхи, а на другому кінці А. Красовський писав твори. Неписьменні наші люди ніяк не могли зрозуміти Красовського, який там собі щось писав у той час, коли сам ходив босий у латаній одежі і не мав хліба, щоб прогодувати четверо малолітніх дітей.

Я намагалася відшукати літературну спадщину Красовського на мові есперанто і зверталась: у Париж (Франція), в штаб-квартиру ЮНЕСКО; до постійного представника УРСР в Женеві при відділенні ООН; в Канаду до pana Стеф'юка Василя (родом з України), колишнього видавця творів А. Красовського; на адресу канадської газети «Життя і слово» до pana П. Кравчука; в посольство СРСР в Швейцарії; в есперанто-музей у Відні (Австрія); в Польщу, звідки відповіли, що у них зберігається есперанто-архів, але треба самому приїхати і провести пошук; в Литву до Товариства есперантистів; у Харків до історика есперанто п. Цебулевського; через Івано-Франківське товариство есперантистів в центр документації і дослідження міжнародної мови у Лашо-де-Фай у Швейцарії; в Культурний центр есперантистів у Женеві; у Всесвітню Есперанто-Асоціацію у Роттердамі (Голландія); в Європейський у есперанто-союз в Брюсселі (Бельгія); у Верховну Раду України, до голови комісії у міжнародних справах, депутата, письменника і земляка п. Дмитра Павличка – відповів, що «такі речі не можна вирішити листом, треба особисто їхати і що, звичайно, він не може цим займатися»; в Канаду, в Культурний центр – відповіді не отримала. Зі всіх моїх запитів видно, що треба особисто їхати, щоб щось дізнатися, а де взяти кошти на поїздку?

Запальний бунтарський дух довів Андрія Красовського до загибелі. Занапастила його, за словами нашого односельця, покійного п. Мацка Федора Онуфрійовича, мова есперанто. На цій мові А. Красовський листувався з культурними європейцями (зі слів Красовського – з видатними есперантистами Європи, Китаю і Японії). З Японії і Китаю повідомили

Красовському, що проходять по всьому Радянському Союзові масові арешти і розстріли видатних діячів, про голодомор на Україні 1932—1933 років. Про це все А. Красовський розповів у Народному домі в Рожнові (це було за Польщі). Зчинилася страшна сварка, доходило до бійки. Красовського звинуватили у зраді до СРСР..

У 1933 році А. Красовський виходить із членів КПЗУ, ...починає працювати в газеті «Громадський голос» і на її шпальтах друкує свої сатиричні вірші і статті проти радянської ідеології під псевдонімом Чорнобривий. У газеті «Правда» (виходила у Львові) надрукував статтю «Кривавий Сталін», чим підписав собі кривавий вирок (зі слів учителя-рожнівчанина Атаманюка Юрія). Останню краплю додала карикатура, намальована А. Красовським на Сталіна і нашого колишнього голову сільради Миколу Данилюка (зі слів покійного п. Василя Мацюка).

24 листопада 1939 року Андрія Красовського заарештували. Як розкаже очевидець Олексій Петрович Радиш, який бачив, як везли заарештованого А. Красовського, «...на передньому возі везли повно літератури і рукописів, а на другому возі сидів сам Красовський – маленький, худенький, в латаному одязі чоловічок, лиш чорні очі, як вуглинки, горіли пристрастю, в супроводі чотирьох кадебістів з направленими на Андрія автоматами – везли «страшного злочинця».

24 лютого 1940 року йому було оголошено смертний вирок. Судова колегія Верховного суду СРСР переглянула судовий матеріал, і 26 квітня 1940 року смертний вирок було замінено на 10 років ув'язнення. 22 серпня 1942 року Андрія Красовського не стало. Нині покійний п. Федір Петрович Погребенник, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка, доктор філологічних наук, у свій час спричинився до реабілітації А. Красовського, якого Верховний суд УРСР 26 січня 1966 року визнав невинним і реабілітував Красовського посмертно. Ф. П. Погребенник вніс Андрія Красовського до Української Радянської Енциклопедії, том 5, с. 484 і помістив портрет Андрія Красовського-Грома у фотоальбом Василя Стефаника» [29].

Багато добрих слів і оцінок про творчість письменника сказано в споминах Ф. П. Погребенника, який у свій час вивчав творчість А. Красовського і зібрав, що вдалося з його творів [30].

Тепер варто сказати кілька слів про автора цієї розвідки, яку ми навели в скороченому вигляді. Параска Солонійчук народилася 24 травня 1927 року у простій селянській сім'ї. Сім класів закінчила у 1941 році. Була старшою у сім'ї, треба було допомагати батькам у господарстві, тому в школу ходила через день-два – знання здобувала в основному самотужки.

В 1951—1955 роках працює обліковцем у різних лісокомбінатах. З 1955 року працює бухгалтером харчового комбінату. В 1961—1965 роках заочно вчиться на бухгалтерському відділенні Чернівецького торгово-кооперативного технікуму. В кінці 1966 року звільняється в зв'язку з необхідністю доглядати хвору матір. Більше не працювала за станом здоров'я. Нині інвалід праці другої групи, одинока.

Параска Соломійчук

Параска Соломійчук в молоді роки

Все життя збирала матеріали з історії Рожнова, написала свої спогади, які тісно переплітаються з історією Рожнова. Тепер, після цієї інформації, дорогі читачі, хочу звернути вашу увагу на те, що ця проста жінка, яка не має навіть вищої освіти, насправді є дивовижною. Вона спромоглася на таке дослідження і пошук творів Андрія Красовського, яке могло би зробити честь науковцям. Це дослідження вивищує її над простими смертними. Подвижництво цієї жінки вражає, і я схилию перед нею свою голову.

ФЕДІР ПОГРЕБЕННИК

Почну з того, що коли я був ще малим, тато мені казав: «Вчися, синку, будеш такий, як Федір Погребенник». У 1948 році, коли я був у другому класі, Федір Петрович був уже студентом Чернівецького університету. В давніші часи, коли дитина добре вчилася, говорили: «Попа з нього не буде, але дяк таки добрий буде». Часи змінилися, і мірилом добродійств став Федір Погребенник. У всякому разі – для мене. Вікова різниця у нас була велика, тому в Рожнові спілкування чи якихось контактів з ним у мене не було. Часом тільки бачив його, коли він приїжджав до родини в гості. Справжнє знайомство і приятельські стосунки в нас склалися тільки після мого приїзду до Києва через його молодшого брата Василя, мого ровесника, який на той час також уже жив у Києві.

Федір Петрович виявився добродушною, щирою й толерантною людиною, завдяки чому різниця у віці та соціальному становищі не відчува-

лася. Ми з ним разом співали в хорovій капелі Академії наук України, засідали і «раду радили» в Раді Земляцтва, членами якої ми з ним були. Бував він і в нас, коли Ліда святкувала п'ятдесятиріччя.

Раділи ми, коли в 1988 році він, разом з Марічкою Стеф'юк (обоє з Рожнова, колись там жили по сусідству), в один рік були удостоєні Національної премії України ім. Тараса Шевченка і разом святкували цю подію в ресторані «Київська Русь», де були присутні Дмитро Гнатюк, Дмитро Павличко та багато інших діячів мистецької ниви.

На всякі урочистості завжди ходив у вишитій сорочці. Згадується випадок, коли на урочистостях зі святкування заснування Галича свій виступ перед багатотисячними гостями свята він почав так: «Панове українці! Де ви? Де ваші вишиті сорочки?» Той крик душі незабутнього Федора Петровича ми з Лідою чуємо й нині. Тому на всі свята, концерти, театральні вистави і до церкви одягаємо вишиті сорочки.

Мав Федір Петрович незаперечний авторитет і велику повагу односельців, особливо старшого віку. Вони йому допомагали збирати матеріали до історії Рожнова, яку він збирався написати.

Народився Федір Петрович Погребенник 23 квітня 1929 року в селі Рожнові. Ось що пише він у своїй праці «Штрихи до автобіографії».

«Був первістком у батька Петра і матері Марії, яких змалку кликав «дедя і «нєня». Хлібороби з діда-прадіда, вони були грамотні, закінчили кілька класів сільської школи». У сім років батьки віддали сина до школи. «Я пішов до школи в біленькій вишиваній сорочці, з чистим серцем, світлими надіями. Та мою душу вже змалку ранили ті вчителі-поляки, які намагалися прищепити польський патріотизм, любов до Пілсудського, Ридз-Сьміглого, примушували святкувати їхні, а не наші свята. Коли підріс, мій дядько (Іван Строїч) допомагав мені пізнавати нашу історію, літературу, сприяв пробудженню національно-патріотичних почуттів.

Коли в 1939 році прийшло «визволення», почалося впровадження радянської системи навчання, витравлення національних елементів, що вже встигли прищепити мені книжечки «Просвіти», театральні вистави, на які ходив змалку. Врадуване спочатку село (адже ж прийшли свої східно-українські брати!) скоро зазнало перших втрат: органи НКВС

Федір Погребенник

заарештували кількох рожнівських студентів, які працювали вчителями – В. Рижку, В. Гушула, письменника-самоука А. Красовського та інших. Небезпека нависла і над моїм дядьком – І. Строїчем – членом ОУН, але схопити його не встигли.

1941 р. прийшли нові «визволителі» – німці. Спочатку була надія, що настануть кращі часи, що проголошена у Львові Україна, яка жила у серці людей, воскресне. Пам'ятаю ті дні, коли односельці, до яких приєдналася і шкільна молодь, висипали символічну високу могилу в пам'ять борців за волю України, коли в селі залунали національні патріотичні пісні, коли шкільний хор під керівництвом вчительки Марії Мицкан давав концерти не лише в Рожнові, а й у сусідній Новоселиці». Та німці прийшли не для того, щоб будувати Незалежну Україну. «...1942 року не стало мого дядька Івася Строїча, члена ОУН, який проводив антинімецьку підпільну діяльність: його заарештувало гестапо під Коломиєю і через кілька місяців розстріляло в Ягольниці під Чортковом. Тяжко ми пережили цю трагедію. Я втратив доброго, ласкавого наставника, від якого вперше почув про козаччину, січових стрільців, Базар і Крути.

А далі моє життя, як і мого покоління, проходило в умовах більшовицької дійсності, яку треба було сприймати як благодать, вихваляти її. Я бачив її не підфарбованою, а в жорстоких виявах, коли цілі села з гірських і низинних районів Прикарпаття за зв'язки з підпільним повстанським рухом вивозили в Сибір, коли руйнували селянські оселі, щоб будувати колгоспи.

Закінчивши неповну середню школу в Рожнові 1945 року, ...я пішов у Кутську середню школу продовжувати навчання. 1947 року група учнів Кутської середньої школи перейшла на навчання до сусіднього Косова, де працювали більш кваліфіковані педагоги. І ходив я пішки 12 км майже щодня з Рожнова до Косова, несучи в наплечнику харчі, і ноги мене не боліли, бо манила мене не тільки наука. Тут, у Косові, я зустрів ту єдину, що стала для мене цілим світом, а з 1953 року – моєю дружиною.

Далі моя дорога йшла через Черемош на зелену Буковину до Чернівців. Сюди до університету подалося чимало випускників Косівської середньої школи, серед яких і Ярослава, моя юна любов, дочка учасника національно-визвольних змагань 1918–1920-х років хорунжого Михайла Базника. Я з радістю через підвісний вижницький міст, через Черемош – човном і вброд, пішки і поїздом регулярно їздив з галицького на буковинський бік здобувати вищу освіту в університеті.

Навчаючись в університеті, я потрапив в поле зору органів, які всіма «опікувалися». Не раз мене викликали, не раз лякали, що не закінчу університет, якщо буду такий упертий, якщо не скажу, чим дихає той чи інший студент, яким цікавилось МДБ. У 1953 році, закінчивши університет, я поступав в аспірантуру, але не пройшов за конкурсом. Очевидно, відповідні органи не рекомендували мене брати. Вдалося влаштуватися на посаду відповідального секретаря багатотиражної газети

університету – я на той час уже друкувався в обласній газеті, пробував сили в поезії, літературній критиці. Через два роки поступив-таки в аспірантуру. Під керівництвом доцента В. Лесина написав дисертацію про творчість Осипа Маковея, який надто пиняво виходив зі спецфондів.

Здавалося б, що, успішно закінчивши аспірантуру, пройшовши певну лекторську практику, я матиму змогу працювати на кафедрі, засвідчити наукову і педагогічну зрілість. Та не так сталося. Призначення працювати у Чернівецькому університеті мені не дали. Думаю, що тут не обійшлося без впливу тих органів, які дбали про чистоту марксистсько-ленінської ідеології...

Пропрацювавши два роки в історичному краєзнавчому музеї, після скорочення посади, яку я займав, отримав у важкий для мене час запрошення працювати в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН України.

То була моя давня мрія – займатися науковою роботою. Дружина, виявивши самопожертву, сказала: «Ідь. Знаю, що тебе тягне до Києва». І залишив я дружину із сином, і пішов за покликком серця в велику науку, і нелегко було тинятися по закутках, нелегально жити в службовому приміщенні, де працював. І коли вже, здавалося, нема іншого виходу, як повертатися назад до Чернівців, на допомогу мені прийшов благородний Тарас, син Івана Франка, приписавши мене і мою родину у своїй просторій квартирі. Маючи прописку, я ще трохи потинявся по чужих людях, поки не отримав маленьку однокімнатну квартиру (хрущовську «гостинку» від Академії наук) у Святошині.

Робота в інституті приносила моральне задоволення, хоча тут болісно відчувався авторитарно-партійний дух його директора – ортодокса М. Шамоти. Із самого початку праці в інституті я відчув його пильну увагу до того, що роблю – планово і позапланово.

У 1960 році захистив кандидатську дисертацію «Осип Маковей: життя і творчість».

Ще з аспірантських часів я потягнувся до енциклопедичних видань, хоч нелегко було молодому науковцеві з периферії пробитися до них. Вважаю, що кожен науковець повинен пройти практичну школу співпраці з такими універсальними виданнями, як енциклопедії, звичайно, кожен у своїй галузі. Сотні прорецензованих чужих статей і власних (підписаних і не підписаних) з'явилося у світ в «Українській радянській енциклопедії», в «Українському радянському енциклопедичному словнику», а згодом у трьох томах «Української літературної енциклопедії».

Кількасот моїх статей, оприлюднених в «УРЕ», «УРЕС», у «Шевченківському словнику», в «УЛЕ», «КЛЭ», «Австрійському біографічному словнику», в найновішому «Літературознавчому словнику-довіднику», п'ять випусків бібліографічного довідника «Українські письменники» (видання Національної парламентської бібліотеки України) – то велика частка моєї творчої праці для широкого кола читацької громадськості, праці, спрямованої на відродження забутих, належно не поцінованих постатей і явищ нашої культури» [31].

У 1980 році Федір Петрович захистив докторську дисертацію на тему: «Творчість Василя Стефаника у взаємозв'язках української літератури з іншими слов'янськими літературами».

У 1988 році разом з іншими співробітниками Інституту літератури Ф. П. Погребеннику присвоєно звання лауреата Державної премії України ім. Тараса Шевченка за розробку наукових принципів, упорядкування, підготовку текстів «Зібрання творів І. Я. Франка у п'ятдесяти томах». У 1992 році Федір Петрович почав проводити літературно-музичні вечори «Визначні жінки України». У 1996 році за внесок у видання і дослідження творчості Б. Лепкого присвоєно звання Лауреата премії братів Лепких.

У 1997 році «За вагомий особистий внесок у розвиток літературознавства, видання класичної спадщини українських письменників» Указом Президента України Ф. П. Погребеннику присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України». У цьому ж році Федір Петрович розпочав щотижневий серіал радіопередач по першій програмі радіо про історію українських пісень (програма «Шануймося, друзі»). У творчих планах науковця було видання мемуарів багатьох українських письменників, залучивши до цієї благородної, потрібної праці своїх друзів-однодумців, що займаються наукою.

Передчасна і невблаганна смерть не дозволила здійснити багато задуманого. Помер Федір Петрович у розквіті творчих сил. Видані понад тисячу публікацій і досліджень могли би тепер поповнитися, вже в часи незалежності, не обмеженими, з точки зору комуністичної ідеології, працями. Не судилося...

10 січня 2000 року перестало битися гаряче, любляче людей, серце Федора Петровича. І на цей раз, в дорогу у Вічність, рідні одягнули Федора Петровича в його улюблену вишиту сорочку. Відспівали ми його у греко-католицькій церкві св. Миколая на Аскольдовій могилі і поховали на Байковому кладовищі.

А у 2003 році з Рожнова до Києва на «Косівський храм», який провело Земляцтво, приїхало багато рожнівчан, у тому числі й чоловічий хор «Діброва». На другий день ми з ними поїхали до могили Федора Петровича, відспівали панахиду і заспівали його улюблену пісню: «Чуєш, брате мій». Сподіваємось, що він нас почув...

РОЖНІВЧАНІ СМІЮТЬСЯ

БУВАЛЬЩИНИ

Бувальщини, які трапилися з Іваном Мироновичем Мартинюком і які він сам і розповідав.

Сливка

Одного разу зустрілися вони з агрономом Кричуном Федором Петровичем. Федір Петрович не хотів довго говорити, бо поспішав на поле. Казав, що хотів подивитись, чи встигнуть комбайнери зібрати пшеницю до дощу, який прогнозували синоптики. Іван Миронович, який працював тоді секретарем парткому колгоспу, каже Кричуні:

– Петровичу! Не спішіть! Дощу не буде.

– А ти звідки знаєш? – питається Кричун.

– По сливці. У мене під вікном росте сливка. Я по її листках бачу, яка погода.

Федір Петрович знав, що деякі рослини реагують на зміну погоди, але щоб сливка?... Однак зацікавився цим і пообіцяв якось заїхати подивитися на ту сливку.

Настав час, коли Федір Петрович прийшов подивитися на незвичайну сливку. Але Іван Миронович не погоджувався показати її так просто. Казав, що якраз обідня пора, що час обідати, та й сливку якраз із вікна видно. Петрович погодився. Трохи підобідавши, Федір Петрович питає:

– Мироновичу, то де ж та сливка?

– А он, під вікном, – відповідає Миронович.

– Ну, і як це по листках видно, яка погода?

– А дуже просто, – відповідає Миронович. Як погода – то листя сухе. А як мокре – то вже йде дощ.

Федір Петрович, зрозумівши, що з ним пожартували, нічого не кажучи, шапку на голову – і з хати. А Іван Миронович навздогін:

– Петровичу! А як листя колишеться – то це вітер, вітер!

– У голові у тебе вітер! – відповідає Федір Петрович. Трохи охолонувши і заспокоївшись, попрошався з жартівником-господарем, і потім не раз у компанії розказував, як він, агроном, ходив дивитися на ту сливку, що погоду показує.

Або туди, або сюди

Іван Миронович працював тоді секретарем сільської ради. Там же працював і Василь Сав'як, фінансист. Жив Василь один, з мамою, яка дуже любила ним керувати (подейкують, що він тому і не женився, що можливими невістками не міг догодити мамі). І так було, що коли він матері не йшов на поступки, вона лягала на постіль і «вмирала». Тоді Василь змушений був виконувати її волю. Про це люди знали (у селі люди все про всіх знають), знав про це і Іван Миронович, скористався цим і розповідає.

Одного разу зранку Василя не було на роботі. Люди чекають його, нервують. А я думаю: «Тут недалеко, поїду я велосипедом і спитаю, в чому справа». Приїхав – і зразу під вікно: якщо немає в хаті, то на городі.

Дивлюся, а його неня лягла на постіль, склала руки на грудях і кричить: «Ой! Васильку! Вмираю! Світи свічку, вмираю! Давай свічку!»

Василь — в одну шухляду, в другу... Знайшов якийсь маленький огорок. Засвітив і тримає. А огорок маленький і пече в руку. Він переставляє його з однієї руки в іншу і каже: «Ну! Ну, не'! Або туди, або сюди!»

Неточний вислів

Одного разу Іван Миронович у центрі села на автобусній станції зустрів нашого сусіда Міся Мартинюка і питає, чи далеко він збирається їхати. Той відповідає: «Їду у Заболотів подивитися на свині» (так у нас кажуть, коли хочуть прицінитися).

Іван Миронович на це каже йому: «Ой! То це так далеко їхати, щоб подивитися на свині? Іди краще до мене — подивишся в мене».

— А що, у Вас є свині? — питає Місько.

— Звичайно, — відповідає Іван Миронович. Та кожний порядний господар має мати свині.

Прийшли додому, Місько зразу до стайні. Миронович просить почекати, приносить стільчика, ставить його коло кучі, садовить на нього Міська і говорить: «Дивись!» Місько каже:

— Льоху я бачу, а де ж поросята?

— А просят в мене немає, — каже Миронович. — Ти казав, що хочеш подивитися на свині — дивись! А за поросята ти нічого не казав.

— А-а-а!... Це я неточно висловився.

Справа закінчилась обідом, і Місько на прощання сказав, що він зовсім не шкодує за тим, що не поїхав у Заболотів.

Бандура

Цю бувальщину розповіла мені моя племінниця Слава, яка навчалася в Івано-Франківську на музично-педагогічному факультеті педінституту.

Одного разу вона зі своєю подружкою-бандуристкою поверталася з інституту додому, їхали тролейбусом. Сіли на переднє спарене сидіння, що за водієм, і бачили, як спиною до них сів чоловік із лотком яєць. Через якийсь час підходить кондуктор і перевіряє наявність квитків: вони показують їй свої проїзні квитки. А кондуктор каже: «А за багаж?» — і показує на бандуру у футлярі. Вони переконують, що це не багаж, а музичний інструмент, що він легкий... А вона їм каже: «Нічого не знаю. Габарити більші норми, і ви повинні платити за багаж».

Тим часом чоловік з лотком яєць вийшов, а на його місце сів інший чоловік. Доведена до розпачу Славина подружка каже: «От якщо той чоловік заплатить за свої яйця, тоді я заплачу за бандуру». А чоловік на то: «Дитино! Якби в мене були такі яйця, як у тебе бандура, я б і три квитки взяв...» Реготав увесь тролейбус.

Анекдоти повстанців

Нашого посадили на десять років (це була норма, менше давали дуже рідко) за зв'язок з нічними хлопцями. В кінці строку викликає його кадебіст і питає:

- Ну! Ты осознал?
- Так точно! – відповідає в'язень.
- Вот тебе пример: фриц и москаль. Кого стреляешь?
- Ну – москаля!
- Садись ещё на десять лет!

Відсидів він ще десять років, викликає його той же кадебіст і питає:

- Ну! А «счас» ты сознал?
- Так точно! – відповідає в'язень.
- Вот тебе тот же пример: фриц и москаль. Кого стреляешь?
- А ви кого?
- Ну, я, конечно, – фашиста!
- От бачите... А мені знову – москаля.

Молодий хлопець іде дорогою і бачить, що сусід поливає квіти... машинним маслом, і на то каже: «Вуйку! Що ви робите? Та ж квіти пов'януть!»

На що вуйко відповідає: «Мені квіти – хай, як хочуть. Мені, аби зброя була ціла».

Вуйко питається у юнака:

- Що ти палиш, хлопче?
- «Ватру» – відповідає той.
- Ватру? А треба палити сільраду!
- Ви маєте рацію, вуйку, каже хлопець.
- Ні, хлопче. Це мій сусід має рацію. А я маю кулемета.

Енкавеесівці питають: «Тут живе Степан Бандера?»

«Так, так, так», – відповів кулемет.

У гірському селі ідуть колгоспні збори. Обговорюється питання про захист лісів. Колишній вояк УПА, який відсидів уже своїх 25, просить слово, але йому не дають. Знають, що він може сказати щось зайве, а на зборах присутнє районне начальство. Бажаючий виступити наполягає на своєму і обіцяє, що скаже всього сім слів. Ведучий зборів не витримує натиску і, після такої обіцянки, дає йому слово.

Той виходить на трибуну і каже: «Хлопці! Бережіть ліс! Він нам ще знадобиться».

На тему знущань над людьми, які творилися під час виселення до Сибіру і в Казахстан.

Вивезли наших у Казахстан, викинули в пустелі і сказали: «Здесь будет город-сад! Работайте!»

А телебачення тоді ще не було і наші люди ще не бачили пустелі. Роздивляються довкруг, аж бачать — іде верблюд: двогорбий, оброслий довгою шерстю, з висячими губами, слина з губ тече... Один з наших другому й каже: «Юзю! Ти подивись, що ці москалі з конє зробили!...»

Ще в шістдесяті роки, коли Гагарін полетів у космос, виник такий анекдот.

Дід пасе вівці на плаю, а внук прийшов зі школи, вчить уроки, але одним вухом радіо слухає. Раптом передають: «Первый советский парень полетел в космос!» Внук вибігає з хати і кричить на все горло:

— Діду-у-у!

А той:

— Го-о-ов!

— Москалі в космос полетіли-и-и!

— Та що, всі?

— Та ні! Тільки один.

— Ну! То йкої с... гвавтуєш на всі гори...

На болючу, мовну тему.

Росіянин говорить українцеві: «Какой-то ваш язык непонятный. Вот возьмём слово «незабаром». Понятно, что не за баром, но сбоку бара, или спереди бара — непонятно».

А українець відповідає: «Та ваша мова не краща. От візьмемо слово «сравні». Також не зрозуміло — уже чи ні?»

Як постала Незалежна Україна виникла потреба в росіян випустити українсько-російський словник. На перевірку й рецензію проект словника віддали нашому «науковцю». Він і ділиться з нами своїми враженнями.

Як ті кацапи переклали наш український борщ — «первое», я це стерпів.

Як вони переклали вареники з сиром — «второе», я і це стерпів. Але як вони «шабля» переклали — молчи девочка (ша бля) — цього я вже стерпіти не міг.

Господар заколов кабанчика, насмажив свіжини, що пахне на весь куток, накрив у саду стіл, поставив пляшку горілки й збирається з кумом забавлятися. А дорогою йде кацап і каже:

— Хохол! А, хохол! Может, ты и мне дашь отведать свежачка с водочкой?

— Так заходь, — каже господар.

— Так у тебя пёс злой бегаёт во дворе...

— Так отож...

У селі жив самотній чоловік. Не мав ні жінки, ні дітей. Наближалася старість, і люди радили йому взяти дитину з дитячого будинку. Через якийсь час він кличе свого сусіда й каже: «Йди до мене — щось покажу». Сусід прийшов — а там маленький хлопчик, але чорний. Сусід і каже:

- Іване! Що ти наробив? Та то ж не нашого люду хлопчик!
- Ну і що? — відповідає Іван.
- Та то ж чорне!
- Ну і що?
- Та то ж негр!
- Ну і що? Зато мені ніхто не цвіркне межі очі, що я москаля кормлю.

В одному зарубіжному портовому місті завелася багато шурів. Що не робили, а позбутися їх не могли. Аж якось приїхав у те місто якийсь факір і сказав, що за певну винагороду виведе з міста всіх шурів. Погодилися.

Тоді він зі своєї коробочки випустив білого шура — той у підвороття одне, друге, третє — за ним шурі, він далі — за ним ще більше, він ще далі — за ним ціла хмара, він до моря — і потопив усіх шурів у морі.

Підходить до факіра чоловік, знімає капелюха і каже:

— Добрий день пану! Я зі Львова. А чи нема часом там у пана в коробці маленького рижого москалика?

*Із паспорта села Рожнова на січень 2010 року:
площа — 3922 га, кількість дворів — 1918, кількість населення — 5535,
електрифіковано — 1965 р., газифіковано — 1977 р. (1760 дворів),
середня школа (учнів — 718, вчителів — 82), два будинки культури, чотири
церкви (дві греко-католицькі та дві православні), два священики*

ПІСЛЯМОВА

Шановні читачі!

Щиро дякую за участь у «плаванні» моїм «житейським морем», яке Ви здійснили разом зі мною, з моїми родичами, з багатьма рожнівчанами, з моїми друзями і знайомими. З одного боку — це історико-мемуарний нарис про долю п'яти поколінь однієї родини, а з другого — це книжка-сповідь перед читачами, перед рожнівчанами. При цьому в ній згадано численну кількість подій і фактів, свідчень і навіть переказів.

Я далекий від думки, що запропонована книжка дає повну інформацію про минулі й сучасні політичні й історичні події, про долі простих і визначних людей і їхні старання й жертвність в ім'я кращого майбутнього. Це, скоріше, світлина з минулого й сучасного, часом зворушливі й хвилюючі, як на мене, за якими можна простежити долю Рожнова, рідного Покуття й України.

Незаперечним є те, що в усіх напрямках пізнання і вивчення минулого ще дуже багато білих плям. У книжці багато свідчень людей старшого віку, які викладали свої спогади по пам'яті. Усвідомлюю, що можуть мати місце певні неточності і навіть помилки, тому наперед у всіх прошу вибачення. Дуже багато треба було би перевірити й уточнити, а, може, і переоцінити, звернувшись до державних архівів і архівів КДБ, які, Слава Богу, вже частково відкриті. Вони чекають майбутніх дослідників, які повинні опрацювати і вивчити ці «глиби» фактів і подій. Тішу себе надією, що й мені вдасться ще щось зробити в цьому напрямку. А на закінчення хочу ще раз згадати слова нашого генія і послідовного борця за кращу долю нашого народу І. Я. Франка:

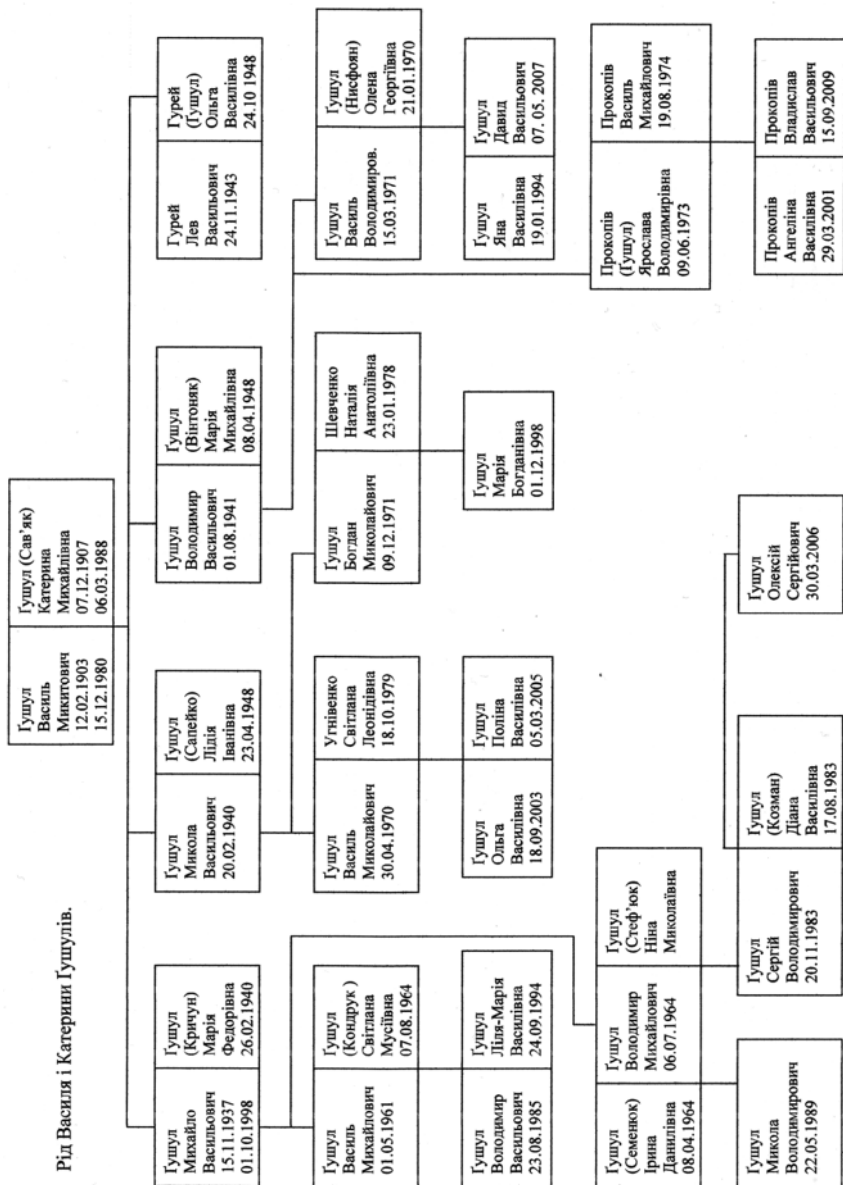
Та над усе ціню я ту
Малу мірку мук і болю,
Котру пізнав я у життю
За щастя, за добро, за волю.

З надією, що праця над запропонованою книжкою не була марною —

Микола Гушул
12 січня 2010 року, м. Київ

Тел. 044-430-68-31
067-443-34-52,
063-180-98-05
095-150-74-55.
e-mail: mvgushul@ukr.net

Рід Василя і Катерини Гушупів.

ПРИМІТКИ І ЛІТЕРАТУРА

1. Мацко Ф. Історія села Рожнова. — Косів: Писаний Камінь, 2008.
2. Сіреджук П., Семенишин О. 600-річний Рожнів (Рознів). — Львів: Грегiт, 2009, Ч. 5.
3. Вавричин М. Маловідомі карти України Г. Боплана. Боплан: Україна. Збірник наукових праць. — Львів, 1988.
4. Грабовецький В. Уторопи. Сторінки історії. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997.
5. ЦДАЛ. — Ф.159. — Оп. 9. — Спр. 2308.
6. ЦДАЛ. — Ф.146. — Оп. 19. — Спр. 7020.
7. Пилип'юк В., Сіреджук П. Новоселиця над Рибницею. — Львів: Світло і тінь, 2006.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України. — Мюнхен: Українське видавництво, 1976.
9. Українська Радянська Енциклопедія. — Київ: Головна редакція УРЕ, 1983.
10. Посівнич М. Молодість Степана Бандери. — Львів: Грегiт, 2009, Ч. 5.
11. Кириченко Б. Неспішні роздуми. — Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2007.
12. Іванцюра І. Доброгостів. Історико-географічний мемуарний нарис. — Україна, 2001.
13. Пилипейко Б. Містечко над Рибницею. — Косів: Писаний Камінь, 2004.
14. Кубійович В. Початки Української дивізії «Галичина». Історико-публіцистичний збірник «Українська дивізія «Галичина». — Київ-Торонто: ТОВ «Негоціант — Плюс», 1994.
15. Паньківський К. Військові справи. Дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник «Українська дивізія «Галичина». — Київ-Торонто: ТОВ «Негоціант — Плюс», 1994.
16. Павличко Д. Гранослов. — Київ: Радянський письменник, 1968.
17. Андрусяк М. Брати вогню. — Коломия: Вік, 2005.
18. Андрусяк М. Брати грому. — Коломия: Вік, 2001.
19. Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942—1952. — Львів: Просвіта, 1991.
20. Українська Повстанська Армія. Збірка документів за 1942—1950 рр. — Видавництво закордонних частин ОУН, 1957.*
21. Книга пам'яті України. Івано-Франківська область. — Львів: Каменяр, 1998, Т. 2.
22. Історія інакомыслия в СССР. Хроника «Пресс Бенсон Вермонт — 05731» США.*
23. Орленко П. Невтомний мандрівник. Історичний календар 2001. — Київ: Генеральна дирекція по обслуговуванню іноземних представництв, 2001.

24. Григорович-Барський В. Странствованія. Українська література 18 ст. — Київ: Наукова думка, 1983.
25. Климишин М. Мій життєпис. Щасливий у праці. Збірник праць. — Київ: Криниця, 2000.
26. Глібчук В. Чотири птахи і доля чемпіона. — Косів: «Гуцульський Край», Ч. 27, 24.06.2000.
27. Букатка-Чоланюк М. Символ свободи і єдності. — Косів: Писаний Камінь, 2008.
28. Підлетейчук П. «За спалену хату, за зрубаний сад...». — Косів: Писаний Камінь, 2009.
29. Соломійчук П. Біографія Андрія Красовського — Грома. Я не сам. — Косів: Писаний Камінь, 2007.
30. Погребенник Ф. Трагічна доля письменника. Я не сам. — Косів: Писаний Камінь, 2007.
31. Погребенник Ф. Штрихи до автобіографії. Щасливий у праці. Збірник праць. — Київ: Криниця, 2000.
32. Радиш Я. Патріарх Володимир (Романюк): Мученик за життя, великомученик по смерті. — Донецьк, Б. в.
33. Винничук Ю. Скалічене життя. — Снятин: Прут Принт, 2007.
34. Гушул М. Будівлі Покуття. — Косів: Писаний Камінь, 2002.
35. Гуцули у визвольній боротьбі. Спогади січового стрільця Михайла Горбового. Ред. Р. Коваля. — Київ — Вінниця: ДП Державна картографічна фабрика, 2009.

* Місце видання не вказане

ЗМІСТ

Вступне слово.....	5
Батьки та їхні родини.....	10
Родинне гніздо	10
Марія	15
Правда від сина Михайла	17
Правда від дочки Параски	18
Правда, яка підтверджена листами.	20
Микола і Євдокія.	22
Катерина, Анна і Олена	27
Тато	29
Василина	31
Григорій і Катерина.	33
Мамина родина	35
Минуле Рожнова.....	39
Походження назви села	39
Про що говорять архіви	40
Рожнів у недалекому минулому	43
Перша світова війна	46
Західно-Українська Народна Республіка	49
Рожнівські січові стрільці	52
Рожнів у часи панування Польщі	54
Грані життя Рожнова і рожнівчан.....	55
Діяльність «Просвіти» в Рожнові	55
Школа	59
Господарювання у Рожнові	64
Громадсько-політичне життя Рожнова і Галичини	68
Перші рожнівські комуністи	72
Церкви в минулому.	73
Знищення церков	78
Патріарх Володимир (Романюк).	82
Пожвавлення духовного життя	85
Окупація Польщі і анексія Галичини.	89
Війна.....	93
Окупація	93
Евакуація.	99
Татусь на війні	102
Татусь повернувся	106
Війна за право жити.....	109
Колгосп	109
Вживаємо	113
Я школяр.	123

Репресії.....	134
Виселення до Сибіру.....	134
Переселення хуторів.....	143
Рожнів бореться.....	145
Кілька слів від себе.....	145
Підпільники і повстанці.....	146
Петро Кондрук і Намісник Марія.....	152
Синочок.....	156
Бункер.....	158
Останній рожнівський повстанець.....	159
Спогади засудженої.....	162
Вони боролися за волю України.....	168
Свята та будні.....	195
Різдво.....	195
Великдень.....	206
Храм.....	209
Толока.....	212
Ігри та розваги.....	214
Війна.....	214
Кампа.....	215
Два вогні.....	215
Свинка.....	216
Бальонта.....	216
Зимові розваги.....	217
Брати і сестра.....	218
Михайло.....	218
Володимир.....	222
Ольга.....	224
У світ широкий.....	225
Перші кроки.....	225
Кривополе.....	226
Грамітне.....	230
У політехнічному.....	233
Перші роки.....	233
Симфонічний оркестр.....	238
Арабська зала.....	241
Розчарування.....	241
Мій друг Ата.....	243
Студентські будні.....	244
Призначення.....	245
Молодий спеціаліст.....	247
Робота і побут.....	247

Суспільно-політичне життя	248
Історико-мистецький клуб	258
Хор «Жайворонок»	261
Тепер нас двоє	264
Лідочка	264
Весілля у Березняках	266
Весільна подорож	268
Весілля у Рожнові	271
На китайському кордоні	274
Чужі краї – чужі звичаї	274
Танковий батальйон	276
Хочемо бути разом	277
Ми разом	279
Тривога	285
Забайкальський епілог	286
Ми повернулись	287
Робота	287
Таких у партію не приймають	287
Хочемо машину	291
Гараж	293
Знову про роботу	294
Дача	295
Суспільно-економічні зміни	298
Кооперативи	298
Дача-виручалочка	301
Нарешті ми повінчались	302
Визначаємось з підприємництвом	302
Незалежність	304
Передумови	304
Незалежність. Хронологія подій	306
Помаранчева революція	309
Розтоптані надії	311
Діти, внуки та друзі	312
Василь	312
Богдан	315
Наші друзі Герцики	317
Конкурс вокалістів і пастирів	321
Земляцтво	324
Хорова капела	331
Трохи історії	331
Ювілей Федора Погребенника	332

Ольга Карпенко	334
Фестиваль у Франції	336
Розважаємось і відпочиваємо	338
Визначні рожнівчани	340
Замість вступу	340
Прокопій Ропар	341
Сава Никифоряк і Василь Пилип'юк	346
Іван Строїч, Василь Юрах і Юрій Ватаманюк	350
Роман Матейчук, Володимир Гушул і Андрій Хань	351
Андрій і Марія Стефуранчини	351
Петро Стефуранчин	352
Андрій Стефуранчин – син	354
Петро Сахро	357
Олена Михнюк	358
Степан Радиш	359
Андрій Красовський	362
Федір Погребенник	366
Рожнівчани сміються	370
Бувальщини	370
Анекдоти повстанців	373
Післямова	376
Примітки і література	378

ПОДЯКА

Висловлюю щиро подяку синам, родичам і друзям, які зробили посильні пожертви на видання цієї книжки:

1. Прокопів (Гушул) Ярослава Володимирівна – 3000 грн;
2. Гушул Богдан Миколайович – 2000 грн;
3. Гушул Василь Миколайович – 1000 грн;
4. Гурей (Гушул) Ольга Василівна – 1000 грн;
5. Гушул Володимир Васильович – 1000 грн;
6. Гушул Василь Володимирович – 1000 грн;
7. Зарінчук Володимир Дмитрович – 1000 грн;
8. Гушул Василь Михайлович – 500 грн;
9. Гушул Володимир Михайлович – 250 грн;
10. Гушул (Кричун) Марія Федорівна – 250 грн.

Також щиро дякую З. С. Герцику, А. А. Павлову і моїм синам за технічну допомогу у виданні цієї книжки.

Микола Гушул

РОЖНІВ І РОЖНІВЧАНИ

ІСТОРИКО-МЕМУАРНИЙ НАРИС
П'ЯТИ ПОКОЛІНЬ

На базі архівних матеріалів, опублікованих і неопублікованих рукописів, спогадів людей різного віку і власних спогадів, через долю однієї родини простежується доля села Рожнова, Покуття й України від давніх часів до сьогодення.

Автор навчався у Львові, живе в Києві і доторкається у своїх спогадах різних аспектів життя суспільства в часи, про які веде розповідь. Зосереджує свою увагу на найцікавішому, пише про вражаючі масштаби репресій радянських каральних органів, починаючи з 1939 року, про рожнівських вояків УПА та їхню боротьбу, про останнього рожнівського повстанця, який легалізувався (вийшов із підпілля) аж у 1964 році, про визначних людей Рожнова. Книжка закінчується оптимістично – розділом «Рожнівчани сміються».

Видання розраховане на широке коло читачів.

У виданні збережено стилістику автора

Здано в набір 12.01.2010 р. Підписано до друку 04.03.2010 р.
Формат 84x108/32 Папір офсетний Гарн. Таймс. Друк офсетний.
Друк. арк. 13. Ум. друк. арк. 21,84

ТОВ «Світ Успіху»
01037, м. Київ, вул. вул. Горького, 112, оф. 5
тел.: (044) 521-61-87
E-mail: su@it-mark.net
<http://www.svit-uspihu.org.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
№1648 від 14.01.2004.

ISBN 978-966-8352-45-4

9 789668 135245 4

Микола Гушул народився в селі Рожнові 20 лютого 1940 року. Закінчив Львівський політехнічний інститут, живе й працює в Києві. Автор фольклорознавчої роботи «Покутське весілля», монографії «Будівлі Покуття», видав своїм коштом «Історію села Рожнова» Федора Мацка. «Рожнів і рожнівчани» є виявом синівської шани і любові автора до Рідного краю і його людей.

